

1. సాయుధపేరాట పూర్వరంగం

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి గారి పూర్వీకులు రాయలసీమ ప్రాంతంవారు. వీరి పూర్వవంశం పేరు “ఎదుక్కువారు”. వీరి పూర్వీకులు రాయలసీమ నుండి నిజాం రాష్ట్రంలోని ‘ఆరుట్ల’ గ్రామానికి (రంగారెడ్డి జిల్లా) వలస వచ్చి స్థిరపడిపోయారు. అనాటి నవాబు నుండి భూముఖ పొందారు. ఈ వంశంలోని ఒక భాగం కొలనుపాక (నల్గొండ జిల్లా) కు వచ్చి భూములు సంపాదించి మధ్యతరగతి రైతులుగా స్థిరపడ్డారు. ఆరుట్ల గ్రామం నుండి వచ్చిన వారు కాబట్టి ‘ఆరుట్ల’ వంశస్తులుగా ప్రసిద్ధివచ్చింది. వీరి పూర్వీకులు ‘వెదిరె’వారని ‘ఎదుక్కు’ వారని పిలువబడ్డారు. ఈ శాఖ నుండె మరొక చిన్న శాఖ ఒకటి ‘వేలుగుపల్లి వెంకటపురానికి’ బంధుత్వంగా వచ్చి అక్కడనే స్థిరపడ్డది. వీరి వంశస్తులు ప్రసిద్ధ రాజకీయ నాయకులే కాక వెంకటపురంలోని ఆరుట్ల యాదగిరిరెడ్డిగారు. ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్ర ఉత్తమ ఉపాధ్యాయునిగా యహమతి నందుకొని కీర్తి పొందారు. వీరు ‘పగిడిపాల గోత్రస్తులు’.¹ ఆరుట్ల లక్ష్మినరసింహరెడ్డి గారు నల్గొండ జిల్లాపరిషత్ కైర్చన్గా పని చేశారు.

ఆరుట్ల గ్రామం నుండి కొలనుపాకకు వచ్చిన వీరి పూర్వీకులలో ‘బహురాంరెడ్డి’గారు ప్రథములు. వీరికి నలుగురు కుమారులు సాయిరెడ్డి, రంగారెడ్డి, కిష్టారెడ్డి, వెంకటరాంరెడ్డి. మూడవవాడైన కిష్టారెడ్డికి నలుగురు కుమారులు. (1) వెంకట నర్సింహరెడ్డి (2) రాంరెడ్డి (3) సోమిరెడ్డి (4) రాజిరెడ్డి. ఈ రాజిరెడ్డికి ముగ్గురు కుమారులు. (1) నారాయణరెడ్డి, (2) రామచంద్రారెడ్డి, (3) కిష్టారెడ్డి. రెండవ వాడైన రామచంద్రారెడ్డి తమలాదేవి గారల కుమారుడు ‘విష్ణువరెడ్డి’. ఇతనికి ప్రశాంతరెడ్డి, శ్రీకాంతరెడ్డి అనే ఇద్దరు కుమారులు, ఒక కుమార్తె² మహిత.

కొలనుపాక చరిత్ర ప్రసిద్ధి పొందిన ప్రాచీనాంగ్రనగరాలలో ఒకటి. కళ్యాణి చాచుక్కుల ఉప రాజధానీ నగరం. ఏడువేల గ్రామసేమలకు (కొందరు చరిత్రకారులు ఏడు వేల ఆదాయపరిమితిగల ప్రాంతంగా పేరొన్నారు) కేంద్ర స్థానం. ఈ గ్రామాన్ని రాష్ట్రకూటులు, బాదమీ చాళుక్కులు, కళ్యాణి చాళుక్కులు, కాకతీయులు, బహామనీ సుల్తానులు, కుతుబ్ షాహీలు, ఆసఫ్జాలీ వంశస్తులు పాలించారు. బహాదూరు షా కాలంలో ఇది ఒక పరగణాగ ఉంది. మధ్యయుగంలో రాజకీయులు, మతాలు ప్రాధాన్యత వహిస్తూ కొలనుపాక ఒక ప్రసిద్ధ నగరంగా పేరొందింది. శైవ, జ్యేష్ఠ మతాలు ఇక్కడ సమానాదరణతో విలసిల్లాయి. శైవ మత పంచాచార్యులలో ఒకడైన రేణుకాచార్యుల జన్మభూమి. దక్కిణ భారతదేశంలో పేరొందిన ప్రసిద్ధ జైనక్షేత్రం. ఇక్కడ ఎందరో శైవాచార్యులు, జైనాచార్యులు, మతప్రవక్తలు, కవులు, కళాకారులు, రాజకీయ నాయకులు జన్మించారు.³

నిజాం ప్రభువు తనకు సేవ చేసిన వారికి బహామతుల రూపంలో జాగీర్లు ఇచ్చేవాడు. జాగీర్లాలు నిజాం రాజుకు నజరానాలు, పేపుషు రూపంలో డబ్బు చెల్లించేవారు. అందుకే వారు స్వతంత్రులుగా ఉండేవారు. కొలనుపాక గ్రామాన్ని మూడవ నిజాం రాజైన సికందరజా బహాదూర్ (1803-1829AD) జమినీలాటోదీన్ భాన్ బహారాముద్దోలాకు జాగీరుగా ఇచ్చాడు. ఈ బహారాముద్దోలా పూర్తీకులది మురాదాబాదు జిల్లాలోని 'సిరెసె' గ్రామం. ఏరి వంశంలో మొదటివాడు 'అబీల్భాన్' డిల్లీ చక్రవర్తి కొలువులో ఉండి మొదటి ఆసిఫ్భాన్తోపాటు దక్కన్ ప్రాంతానికి వచ్చాడు. ఏడువేల గుర్రపు దళాధిపతిగా స్థిరపడ్డాడు. రెండవవాడగు 'నవాబు మీర్ ఆమామ్ అలీ భాన్' బెరార్ సుబాలో 'సెరసగాం' అనే గ్రామాన్ని జాగీరుగా పొందాడు. ఏడవతరం వాడగు 'మీర్ తురాబ్ అలీ' కాలంలో జాగీర్లు రద్దు అయ్యాయి.⁴

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి రాజిరెడ్డి రామక్కులకు రెండవ కుమారునిగా క్రీ.శ.1909లో కొలనుపాకలో జన్మించాడు. జాగీరుల పరిపాలనా కాలంలో తెలుగుభాష, తెలుగు నంస్కృతి మృగ్యంగా ఉండేవి. వచువుకోవడానికి పాతశాలలు లేవు. వేషభాషలన్నీ ముస్లిం సంస్కృతి సంప్రదాయాలే.

కొలనుపాకలో ఉర్దూ బోధనాభాషగా జాగీరు పాతశాల ఉండేది. ఆ పాతశాలలోనే రామచంద్రారెడ్డిగారు విద్యాభ్యాసం జేశారు. కొలనుపాకకు వచ్చిన ఒక విద్యావంతుని ద్వారా ఇంగ్లీషు నేర్చుకున్నాడు. భువనగిరిలో చదువుకోవడానికి తల్లిదండ్రులు ఇష్టపడకపోయినప్పటికీ వారిని వొప్పించి 1926లో భువనగిరిలోని మార్క్యుమిక పాతశాలలో మొదటిఫారంలో చేరాడు. అక్కడనే ఘస్టఫారం, సెకండుఫారం చదివాడు. 1928లో గోపామహాలో భఫ్ఫారం ప్యాసై 1930లో నాంవల్లి ప్రైస్యూలు నుండి మెత్రీక్ పరీక్షలో ఘస్టికానులో ప్యాసయ్యాడు. అప్పుడే కొత్తాలు వెంకటరామారెడ్డి స్టోపించిన రెడ్డి ఘస్టలులో చేరాడు. ఆ కాలంలో సెలక్కన్ పరీక్షలో ప్యాసైతేనే షైనల్ పరీక్షకు కూర్చునే ఆవారం ఉండేది. సెలక్కన్ పరీక్షలో తక్కువగా మార్క్యులు వచ్చాయని ప్రధానోపాధ్యాయులు రామచంద్రారెడ్డిని పరీక్షకు పంపకుండా ఆపుజేశాడు. ఇతినికంటే తక్కువ మార్క్యులు వచ్చిన ఒకతనిని పరీక్షకు పంపతున్నట్లు నోటిసు బోర్డు మీద చూసి ప్రధానోపాధ్యాయుని మోటారుకారు ముందు సత్యాగ్రహం చేసి తనను పరీక్షకు పంపేటట్లు వాగ్గానం తీసుకొని పరీక్షలో కూర్చొని ప్రథమదైణిలో ప్యాసయ్యాడు.⁵

1930లో గాంధీజీ నదిపిన దండి సత్యాగ్రహం వలన జాతీయోద్యమ ప్రభావం ఆనాటి యువకుల మీద బాగా పడింది. అప్పుడే భగవ్ సింగ్, రాజగురు, సుఖదేవులు ఉరికంబాలకెక్కిన ఘుటనతో యావద్దేశం చలించి పోయింది. ఇంగ్లీషు వారి పరిపాలనకు వ్యతిరేకంగా 'స్వదేశీలీగు' పేరుతో ప్రైమార్గాదులోని 'వికాటి హోటల్లో సమావేశాలు జరిగాయి. ఈ ఉద్యమాల ప్రభావం సహజంగా యువకులను ఉత్సేజపరచినందున రామచంద్రారెడ్డి కూడ ఆ ప్రభావానికి లోనయ్యాడు. ఖద్దరు భరించి గాంధీజీని ఆదర్శుంగా తీసుకొన్నాడు. బ్రహ్మచర్య దీక్ష వహించి దేశానికి సేవ చేయాలనుకొన్నాడు. కానీ కొంతకాలం తర్వాత బ్రహ్మచర్యాన్ని సదలించి అనుకూలవతిర్మున భార్య చదువుకొన్నదై తనకు తోడ్పుడే ఆమెను పెండ్లి చేసుకోవాలని నిశ్చయించు కొన్నాడు. ఇటువంటి సమయంలోనే మేనమామ కూతురు 'రుక్కిణిని ఇచ్చి పెంటి చేయాలని రామచంద్రారెడ్డి తల్లిదండ్రులు నిశ్చయించారు.⁶

ఆరుట్ల కమలాదేవి బాల్యభ్యాసము

కమలాదేవి టీ.ఎ.1920లో పల్ల వెంకటరాంరెడ్డి లక్ష్మిసర్సుమ్మ దంపతులకు 'మంతురి' గ్రామంలో జన్మించింది. అమె మొదటి పేరు 'రుక్మిణి'. కమలాదేవిగారి ముత్తాత 'పల్లగుట్ట' నుండి 'మంతురి'కి వచ్చి గ్రామంలోని భూములను కొలుకు తీసుకొని వ్యవసాయం చేసేవాడు. ఈమె తాత తండ్రి పేరు బుచ్చిరెడ్డి. ఆయన కొడుకు లచ్చిరెడ్డి. ఆయన కొడుకు వెంకటరాంరెడ్డి. ఈయన కూతురే కమలాదేవి.⁷

వెంకటరాంరెడ్డికి ఒక కూతురు ఇద్దరు కుమారులు. గ్రామాలలో అప్పుడు అంతగా విద్యకు ప్రాముఖ్యత లేదు. అన్ని తెలంగాణా పాలైలలో ఉండే విధంగానే మంతురి గ్రామంలో పారశాల లేదు. కామందులు తమ ఇండ్ ముంగిలిలో ఉపాధ్యాయుని నియమించి తమ పిల్లలకు చదువు చెప్పించుకొనేవారు. ఇటువంటి వీధి బడి లోనే కమలాదేవి విద్యభ్యాసం చేసింది.⁸

ఆనాడు వీధి బిడులలో ప్రాథమికంగా పెద్ద బాలశిక్ష భోధించేవారు. విద్యార్థులు కట్టి పలకలకు భోగ్గు, పసరు పూసి ఎండబెట్టి దానిపై బలపంతో ప్రాసేవారు. వస్తుకాగితం పట్టిన ఇటిక పొడిని భూమి మీద సమానంగా పోసిన తర్వాత గుణితాలు ఒక పుల్ల ద్వారా రాస్తూ, ఉచ్చారణ చేస్తూ రాసిన దానిని మలుపుతూ మళ్ళీ ప్రాసేవారు. ప్రతి విద్యార్థి సూర్యోదయం కాకముందే కట్టి పలక, తాబి చాప, పెద్ద బాలశిక్ష పుస్తకముతోపాటు వీధి బడికి పోయేవారు. బడికి వచ్చిన మొదటి విద్యార్థిని 'సూరి' అని తర్వాత వచ్చిన రెండవ విద్యార్థిని 'చుక్క'ని అనేవారు. వీరి తర్వాత విద్యార్థులను వరుసగా 'మొదటి దెబ్బ', 'రెండవ దెబ్బ' అని బిత్తుంతో కూట్టేవారు. మధ్యహన్నం వరకు విద్యభ్యాసం చేసిన తర్వాత విద్యార్థులు ఇంటికి వచ్చి భోజనం చేసి మళ్ళీ బడికి వచ్చి సాయంత్రం వరకు కట్టి పలకలపై దిర్దడం, చదువడం చేసేవారు. సాయంత్రం కాగానే ఎక్కాలు, గుణితాలు వల్లేవేసేవారు. దీపాలు ముట్టించిన తర్వాత దీపం పరంణ్ణుతి పరబ్రహ్మ. అనే శ్లోకం చదివి ఇంటికి పోయేవారు. ఇది ఆనాటి తెలంగాణా పాలై వీధిబడుల ముఖచిత్రం. ఇటువంటి వీధిబడిలోనే కమలాదేవి బాలశిక్ష ముగించి మొదటి వాచకం పూర్తి చేసింది.

తల్లిదండ్రులు నిశ్చయించిన మేన సంబంధానికి రామచంద్రారెడ్డి వొప్పుకొన్నాడు. కానీ పెండ్లి జరగడానికి కొన్ని పరతులు విధించాడు. పెండ్లిలో వధూవరులిద్దరూ కూడా భద్రరు దుస్తులే కట్టాలి. వరదక్కిణి అవసరం లేదు. పెండ్లిలో మధు, మాంసాలు వాడవర్షు. కమలాదేవిని ఔచదువులు చదువడానికి అంగీకరించాలనే నియమాలు విధించాడు. ఆ కాలంలో సరోజినీ నాయుడు, కమలాదేవి చటోపాధ్యాయులు పేరు పొందిన సంఘసేవకులుగా, రాజకీయ నాయకులుగా ఉండేవారు. ఆ స్వార్థితోనే రామచంద్రారెడ్డి తన భార్య ఐన రుక్మిణి పేరును కమలాదేవిగా మార్చించాడు.⁹

పెండ్లి అయిన తర్వాత రామచంద్రారెడ్డికి తన భార్యను ఎక్కడ చదివించాలనే ప్రశ్న ఉత్సవమైంది. అరోజుల్లో స్త్రీ విద్యకు అంత ప్రాముఖ్యత లేదు. స్త్రీలు చదువుకోవడానికి తగిన వసతులు లేవు. తనతోపాటు కమలాదేవి ప్రాధారాదులో చదివించాలనుకొన్నాడు. అమెను ఎక్కడ ఉంచి చదివించాలి? అప్పటివరకే రామచంద్రారెడ్డి కోత్స్వాలు వెంకటరామారెడ్డిగారు స్థాపించిన రెడ్డి హస్తుల్లో ఉండి విద్యభ్యాసం చేస్తున్నాడు. 1928లో మాడపాటి హన్సుంతరావుగారు వెంకటరామారెడ్డిగారి సహాయునహకారాలతో రెసిడెన్సీ ఏరియాలో బాలికల పారశాలను స్థాపించాడు. ఆ పారశాల ఉన్నాసినయా యూనివర్సిటీకి అనుబంధంగా లేదు. పూనాలోని కార్య యూనివర్సిటీకి అనుబంధంగా ఉండేది. పట్టణ ప్రాంతంలోని బాలికలే చదువుకొనేవారు. గ్రామీణ బాలికలు ఎవరు కూడా ఈ పారశాలలో చేరలేదు.¹⁰

ప్రాధరాబాదులో ఉండి చదువుకోవడానికి గ్రామీణ బాలికలకు తగిన వసతి లేదు. రెడ్డి హస్తులు బాలురకే పరిమితమైంది. రెడ్డి హస్తులులో ఉండే విద్యార్థులు కొండరు కోత్స్వాలు వెంకటరామారెడ్డి గారి దగ్గరకు పోయి బాలికలకు కూడా హస్తులు వసతి ఉంచే బాగుంటుందని, మీరు దానికి హనుకోవాలని వారిని కోరారు. హస్తులులో చేరే బాలికల పేర్లను వెంకటరామారెడ్డిగారు ప్రాసుకొని సురవరం ప్రతాపరెడ్డి మరియు మాడపాటి హన్సుంతరావు గార్డులో విచారించి సుల్మనబిజురులో బాలికల హస్తులను 1932లో స్థాపించారు. ఈ వసతి గృహాన్ని దోషకాండ సంస్కారాధిపతి అయిన రాజ బహదూరు రాజేశ్వరరావుగారు ప్రారంభోత్పవం చేశారు. ఆరుట్ల రామచంద్రా రెడ్డిగారు ఈ వసతి గృహాన్ని విరుద్ధచానికి బాగా తోడ్పడినందున ఇతనికి 'గర్వ హస్తుల్ రామచంద్రారెడ్డి' అని పేరు వచ్చింది.¹¹

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి కమలాదేవిని చదివించడానికి పైశాచారు పంపించమని తన మామగారైన వెంకటరాంరెడ్డిగారిని అడిగాడు. ఒక్కతే కూతురు కాబట్టి పంపించడానికి వీలులేదని వెంకటరాంరెడ్డి అనగానే రామచంద్రా రెడ్డి వారం రోజులు నుంతపురిలో ఉండి గొడవ చేసి మీరు పంపిస్తే పంపియుండి. లేకుంటే విడాకులు ఇవ్వండి, అని కచ్చితంగా అనగానే పంపించడానికి వెంకటరాంరెడ్డి వోపుకొన్నాడు.¹²

కమలాదేవి రామచంద్రారెడ్డి ప్రోత్సాహంతో పైశాచారు లోని మాడపాటి పాన్సుంతరావుగారి బాలికల పాతశాలలో మూడవ తరగతిలో చేరింది. గ్రామీణ బాలికలు ఎవరు కూడా ఆ పాతశాలలో చేరలేదు. పట్టణంలోని ధనవంతుల పిల్లలు మాత్రమే చదువుకోవడానికి వచ్చేవారు. కమలాదేవి బాలికల వసతి గృహంలో ఉండి ప్రతిరోజు పరదాలు వేసిన బండిలో పాతశాలకు వెళ్లేది. ఈమె గ్రెన్ హస్టల్లోని మొదటి బోర్డరు.¹³ ఈమెతో పాటు అడ్డ గుర్వారెడ్డిగారి భార్య సత్యవతి కూడ హస్టల్లో ఉండేది. ఏరిధీరే పెండి అయిన వారు. రామచంద్రారెడ్డి తన భార్యను హస్టల్లో చేర్చించినందు వల్ల గుర్వారెడ్డి కూడ సత్యవతిని చేర్చించి చదువు చెప్పించాడు. కమలాదేవి గారు పెద్దక్కాసులో చదివేది. సత్యవతి గారు చిన్న క్లాసులో ఉండేది.¹⁴ ప్రతి నెల పదిరూపాయిల భీజుండేది. దీనిలో సగం స్నాలరుషీప్ లభించేది. ధనవంతుల పిల్లలు హస్టల్లో ఉండి చదువేవారు. కాబట్టి భీజన విషయంలో ఏ లోటు లేకుండా ఉండేది. బాలికల వసతి గృహం కనుక రాకపోకల విషయంలో కలిన నియమాలుండేవి. తల్లిదండ్రుల, అధికారుల అనుమతి లేకుండా బాలికలు ఎక్కడికి వెళ్లడానికి వీలుండేది కాదు. ఈ హస్టల్లో అధికారుల అనుమతితో కమలాదేవి, సత్యవతి గారలు తను భర్తలతో మీచింగులకు పోయే వారు.¹⁵ అంధ్ర మహాసభలకు రామచంద్రా రెడ్డితో పాటు కమలాదేవి కూడా పాల్గొనేది. నిజమాబాదులో జరిగిన ఐ అంధ్ర మహాసభ మల్కాపురంలో జరిగిన 7వ సభలో కమలాదేవి గారు పాల్గొని వాలెంటీర్గా పనిచేసింది. సభలో నాయకులు మాట్లాడే విషయాలను ఆకథింపు చేసుకొంది. అప్పటి వరకు క్లాసు పుస్కాలతోనే కాలక్షేపం చేసింది. రాజకీయ పుస్కాలు చదువ లేదు. అంధ్ర మహాసభలకు వెళ్లిన తర్వాతనే రాజకీయ అవగాహన కలిగింది.¹⁶

రామచంద్రారెడ్డి రాజకీయ ప్రవేశం

రామచంద్రారెడ్డిగారు పైశాచారు లో చదువుకొనే రోజులలో రాజకీయాల ప్రభావం అతని మీద బాగా పడింది. భారతీయులు స్వాతంత్ర్యం కోసం ఇంగ్లీషు వారికి వ్యతిరేకంగా పోరాదుతున్న రోజులవి. బాహుబిల్ 1930లో దండి సత్యాగ్రహం ఆరంభించినపుడు భారతదేశంలో జాతీయీద్వారామం తీవ్రతరమైంది. పైశాచారు సంస్కారంలోని యువకుల్లో బాగా సంచలనం కలిగించింది. “స్వదేశీ లీగ్” పేరుతో ట్రిబిష్ వారికి వ్యతిరేకంగా సభలు, సమయంలోనే వీర కిశోరాలైన భగతీసింగ్, సుఖీదేవ్, రాజగురు మొదలైన వారి ఆత్మార్ఘణతో దేశం యావత్తు అట్టుడికిపోయింది. ఆ సభలలో రామచంద్రారెడ్డిగారు ఖద్దరు ధరించి తిరిగేవారు. రాజకీయాల్లో తిరగడం వల్ల చదువుపై అంత శ్రద్ధ చూపించలేదు. 1930-31లో ఉన్నానియా యునివర్సిటీ కాలేజీలో బి.ఎ. క్లాసులో చేరాడు. 1930 మార్చి 3,4,5లలో మొదటి అంధ్రమహాసభ మెడక్జిల్లా జోగిపేటలో జరిగింది. ఈ సభకు సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు అధ్యక్షత వహించారు. రావి నారాయణరెడ్డి గారి నాయకత్వాన రెడ్డి హస్టల్ విద్యార్థులు 25 మంది ఈ సభలో పాల్గొన్నారు. పైశాచారు నుండి 60 పైట్ల సైకిలు తొక్కుకుంటూ జోగిపేట సభకు వెళ్లిన విద్యార్థులలో రామచంద్రారెడ్డిగారీకరు.¹⁷ ఈ మహాసభలో 32 తీర్మానాలు చేయబడ్డాయి. పరిపాలనావ్యవహారాల్లో మాత్రమాపన ఉపయోగించడం, రైతు సంఘాల పనితీరు, వెట్టిచాకిరి నిర్మాలన, గ్రెన్ 53ను రద్దు చేయుటకు తీర్మానాలు చేయబడ్డాయి. ఆనాడు ప్రజాండోళన లేకున్న ఈ గ్రెన్ నిషాంను రద్దు చేయుటనడం అందోళన లోని ఒక భాగమే.¹⁸

1931లో దేవరకొండ, 1934లో ఖమ్మం, 1935లో సిరిసిల్ల, 1936లో షార్ట్ నగర్లలో జరిగిన అంధ్ర మహాసభలలో రావి నారాయణరెడ్డి. బిల్డింగ్ ఎల్లారెడ్డి గారలతో రామచంద్రారెడ్డిగారు పాల్గొని ఉపన్యాసాలిచ్చి అంధ్రోద్యమాలలో ప్రముఖ పాత్ర వహించాడు.¹⁹

అంధ్ర మహాసభలలో పాల్గొనే ప్రతినిధులు సహపంక్తి భీజనాలు చేసివారు. ఖమ్మంలో జరిగిన సభలో మది బట్టలు కట్టుకొని కొండరు భీజనాలు చేశారు. ఆనాడు హరిజనులకు దేవాలయ ప్రవేశం లేదు. అంధ్ర

మహాసభల స్వార్థతో అస్పృశ్యత నివారణకై ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారు కృషి చేశారు. కుర్రారం రాంరెడ్డి సహకారంలో భువనగిరి ప్రాంతంలోని 35 గ్రాముల హరిజనులతో యాదగిరి లక్ష్మి నరసింహస్వామి దేవాలయములో ప్రవేశించి వారికి పూజారులచే తీర్ట ప్రసాదాలు ఇప్పించాడు.²⁰

ఆంధ్రమహాసభ తెలంగాణ ప్రాంతంలో చురుకైన పాత పోషించింది. ఇది రాజకీయ సంస్థగా రూపొందించడానికి అనేక మంది నాయకులు కృషి చేశారు. రామచంద్రారెడ్డిగారు పైఢాబాదులో చదువుకొనేరోజుల్లో ఆర్య సమాజం బాగా వ్యాప్తిలో ఉండేది. హిందూ సంస్కృతి పరిరక్షణ ధ్యేయంగా ఉన్న ఆ సంస్కృత నాయకుల ఉపన్యాసాల ద్వారా ఆర్య సమాజకునిగా మారిపోయాడు. ఆ కాలంలోనే స్నేచు కాంగ్రెసు స్థాపించబడింది.²¹

పైఢాబాదు సంస్కారంలో మత మార్పిడి ఉద్యమం

పైఢాబాదు సంస్కారము చివరి రాజైన ఏడవ నిజాం (1911-1948) కాలంలో 1923న హిందూ ముస్లింల మత కలహాలు సంస్కారంలో జరిగాయి. ఇవి జరిగిన మూడు సంవత్సరాలకే 1926లో సదర్యార్జంగి, అధ్యక్షతన ఇత్తుహాదుల ముస్లిమ్‌నే అనే సంస్కృత ఏర్పడింది. ఈ సంస్కృత లక్ష్యం ముస్లిం మత సంరక్షణ. ప్రభుత్వం అందదండలు ఈ సంస్కృత ఉండేవి. బ్రిటిష్ వారి తోడ్వాటులో అభివృద్ధి పొందింది. ఈ రాజు కాలంలోనే 'అనల్మాలిక్' అనే సిద్ధాంతం ప్రచారంలోకి వచ్చింది. నేను రాజును. ప్రతి ముస్లిం కూడ నేను రాజును అనుకోవాలి' అని దీని అర్థం. భారతదేశంలోని సంస్కారాలలో ఉన్న ముస్లిం రాజ్యాన్ని ప్రతి ముస్లిం కాపాడుకోవాలి.²² సంస్కారంలోని తక్కువ సంఖ్య కలిగిన ముస్లిం జనాభాను అభివృద్ధి పర్చుకోవాలి. అందుకే మత మార్పిడి ఉద్యమాన్ని (తల్లిగ్-ఎ-ఇస్లాం) చేపట్టింది. హిందూ సమాజంలోని అట్టడుగు వర్గాల ప్రజలైన మాల మాదిగలను తమ మతంలోనికి చేరుకోవడానికి ప్రభుత్వపు అందదండలతో ఇత్తుహాదుల ముస్లిమ్ నే సంస్కృత పూనుకొంది. ముస్లిం మతంలో చేరితే వెట్టిచాకిరి రష్టు చేయబడుతుందని, సమాజంలో మంచి హోదా కల్పించబడుతుందని, అనేక రాయతీలు ప్రభుత్వంవారు ఇస్తారని ప్రతోభపెట్టి హరిజనులను ఆకర్షించడానికి ప్రయత్నించింది. 'బహుద్వార యార్ జంగ్' ఈ సంస్కృత అధ్యక్షుడుగా ఉండి

సంస్కారంలోని హరిజనులను ముస్లిం మతంలోనికి మార్పించడానికి కృషి చేశాడు. తేది 3-6-1937 నాటి గోలకొండ పత్రికలో 'నల్లగొండ జిల్లాలో మాల మాదిగలలో మహమ్మదీయ మత ప్రచారం' అనే వార్త ఈ క్రింది విధంగా ఫ్రచురించబడింది.

"జిల్లాలో మత భోధకులు మాల మాదిగల వద్దకు వెళ్లి నిజాం ప్రభువు గారు మహమ్మదీయ మతములో కలుపుకొనుటకు ఘర్మానా ఇచ్చినారని, ఈ మతంలో చేరితే వెట్టిచాకిరి, చేగారి బాధ తప్పుతుందని, పొరంబోకు మూర్ఖులు వట్టా చేయబడతాయని, పశువులు కొనడానికి అప్పులీయబడతాయని, నెలజీతము కూడా ఇప్పింతుమని ఇప్పుడు చేరిన వారికి నెలకు 8 రూపాయల చోపున జీతము ఇవ్వబడుతుందని చెప్పి వారికి ఆశలు కట్టిందిరి. ఈ ఆశలు ప్రభువుగారి ఘర్మానాలు మాల మాదిగలను భయపెట్టిను. మహమ్మదీయ మతములో షేరుటకు నిశ్చయించుకొని చేరినారు. ముఖ్యి హిందూ మతంలోనికి మారినట్టెన 5 రూ. జరిమానా 3 సంవత్సరాలు భైదు అని భయపెట్టిరి. ప్రతి పండుగకు ఒక అవు ఇచ్చేదమని, ప్రతి సంవత్సరం ఇంచి వారందరికి బట్టలు ఇచ్చేదమని చెప్పి ప్రతోభపెట్టిరి. కొత్తగా జీరన యిరకలకు ఎంత కాలము కనిపెట్టిన చేయబడిన వాగ్నానాలు తీర్చు వారు రీమండుట వలన విసుగు చెందిరి. రూపాయలు లేవు. ఏ మాదిగ వాని పేర చెప్పులు ఇవ్వబడలేదు"²³. ఇటువంటి సంఘుటనలు తెలంగాణా అంతటా విష్టరించబడ్డాయి.

మాలమాదిగలను మహమ్మదీయలే కాకుండా క్రైస్తవులు కూడా తమ మతంలోకి ఆకర్షించడానికి ప్రయత్నం చేశారు కాని హరిజనులు ఆ మతంలోకి చేరండ వల్ల రాజకీయ సమస్యలు రాలేదు. భువనగిరి డివిజన్లోని కుర్రారం గ్రామంలోని హరిజనులు 1947కు ఘర్మామే క్రైస్తవ మతంలో చేరారు. క్రైస్తవ ఘాదర్ సథానియల్ కుర్రారం గ్రామంలో చేర్చిని స్టాపించి యడుగువర్గాలని ఆకర్షించి క్రైస్తవ మతంలో చేర్చించాడు. గ్రామంలో క్రైస్తవ చర్చిని ప్రారంభించినప్పుడు అనేక మంది క్రైస్తవులగా మారిన వారిలో చెప్పుడైన 'పట్టారి పోచయ్య' ఒకడు. పోరాట కాలంలో కుర్రారం రాంరెడ్డి డశలో పనిచేశాడు. ప్రస్తుతము ఈ గ్రామములోని చాలా మంది హరిజనులు, క్రైస్తవులు.²⁴

మహామృదీయులు, క్రైస్తవులు హరిజనులను తమ మతంలో కలుపుకోవడానికి ప్రయత్నం చేశారు. కానీ మహామృదీయులుగా చేరిన వారి మీదనే ఎక్కువ ప్రభావం పడింది. ఈ మత మార్పిడి ఉద్యమం బహదూర్ యార్జంగ్ కాలంలో బలవంతంగా జరిగింది. ఆర్య సమాజీయులు మతం మార్పుకొన్న హరిజనులను ‘శుద్ధికార్యక్రమం’ ద్వారా తిరిగి హిందూమతంలోకి చేర్చుకొన్నారు. వెట్టిచాకిరిని భరించలేక కొలనుపాకలో అనేక మంది హరిజనులు ఇస్తాం మతంలోకి మార్పు చెందారు. కొత్తగా మహామృదీయ మతం పుచ్చుకొన్న హరిజనులను స్థానిక మళీదుకు తీసుకొని పోయి జుట్టు కొరిగించి, మొలతాడు తీయించి, నమాజు చేయించి వారి పేర్లను మార్పించి ముస్లిం పేర్లను పెట్టారు. ఇదుంతా జాగీర్దారు ‘శురాబు యార్జంగ్’ ఆధ్యాత్మిక స్థానిక అధికారులు చేయించారు. ఆది తెలుసుకొన్న ఆర్య సమాజీయులు కొలనుపాకకు వచ్చి విచారించగా విషయం వెప్పుడానికి ఎవరు ముందుకు రాలేదు.²⁵ రెడ్డి హోస్టల్లో ఉన్న అరుట్ల సోదరులకు ఆర్య సమాజీయులు ఈ విషయం వెప్పగా కొలనుపాకకు వచ్చారు. రామచంద్రారెడ్డి ఒక హరిజనుని ఇంటికి పోయి మంచినీళ్లు తెప్పించి తాగాడు. కులమతాలు లేవనే భావన హరిజనులకు కలిగించాడు. మీరంతా మహామృదీయ మతంలో ఎందుకు చేరారని రామచంద్రారెడ్డి హరిజనులను ప్రశ్నించగా వారు వెట్టిచాకిరి బాధను భరింపలేక చేరామని చెప్పారు. వెట్టిచాకిరి ప్రభుత్వం రద్దు చేసిందని, ఆది చేసే వారికి తగిన కూలి ఇవ్వాలని నిర్దిశించిందని చెప్పాడు.²⁶ ఆర్య సమాజీయులతో శుద్ధి కార్యక్రమం జరుపబడింది. ముస్లిం మతం మార్పుకొన్న వారందు తిరిగి హిందూ మతంలో చేరారు. ఆ సందర్భంలోనే హరిజనులతో సహపంక్తి భోజనం ఏర్పాటు చేయబడింది.²⁷

స్టేటు కాంగ్రెసు సత్యాగ్రహములు

భారతదేశాన మాంతేగ్ చేమ్ముఘర్ సంస్కరణలు అమలుకు వచ్చి 1935లో రాజ్యాంగం అమలుకు వచ్చిన తర్వాత అనేక రాష్ట్రాలలో 1937 వరకు కాంగ్రెసు మంత్రివర్గాలు ఏర్పడ్డాయి. వీటి ప్రభావం ప్రాద్రాబాదు సంస్థానంపై పడింది. అప్పుడే సంస్థానంలో స్టేటు కాంగ్రెసు ఏర్పాటు చేసుకొవాలనే కోరిక చాలా మందిలో కలిగింది. కానీ ప్రభుత్వం స్టేటు కాంగ్రెసును స్థాపిస్తే దానిని నిషేధిస్తామని పచ్చిరించింది. గోవిందరావు

నానల్, జనార్థనరావు దేశాయి, స్టోమి రామనందతీర్థ, రావి నారాయణరెడ్డి, బధ్రం ఎల్లారెడ్డి, ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డి మొదలైన వారు కలిసి స్టేటు కాంగ్రెసును ఏర్పాటు చేయడానికి పూనుకున్నారు. బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వస్థాపన ధ్వయంగా సంస్థానంలో సత్యాగ్రహములు చేయడానికి పూనుకొన్నారు. సత్యాగ్రహములందరిని తయారుచేయడానికి రెడ్డి హోస్టలు కేంద్రంగా ఉండేది. సత్యాగ్రహం చేసే మొదటిదళం ఏర్పడింది. ఆ దళానికి అధ్యక్షులు గోవిందరావు నానల్. ఏరి ఆధ్యాత్మిక జనార్థనరావు దేశాయి, రావి నారాయణరెడ్డి, రామకృష్ణ ధూత్, శ్రీనివాసరావు బోర్కర్లు 1938 నవంబర్ 24న సుల్తాన్ బజారు నుండి బయలుదేరి కోరి వరకు రాగానే ప్రభుత్వం ఏరిని అరెస్టు చేసింది.²⁸ సత్యాగ్రహములను తయారు చేయడానికి ప్రాద్రాబాదులో ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి, వి.డి.దేశపాండే ఆధ్యాత్మిక ఒక పోడో కమిటీ వేయబడింది. స్టోమి రామనందతీర్థ నాయకత్వాన రెండవజట్టు సత్యాగ్రహం చేసింది. లేది. 29-10-1938న ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహ రెడ్డి డిక్టేటర్గా హాస్పింటరావు, లక్ష్మణరెడ్డిగారలతో పోటు సత్యాగ్రహం చేసి అరెస్టు అయ్యారు. లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారికి ప్రభుత్వం వెయ్యి రూపొయలు జరిమానా, 18 నెలల కరిన కారాగారశిక్ష విధించింది. ఏరు అరెస్టు అయిన తర్వాత కొలనుపాక జాగీర్దారు అతని ఆస్తులను జప్పు చేశాడు. ఇతనివే కాకుండా ఏరి వంశస్తులైన ఆరుట్ల ఏరారెడ్డిగారి పశువులను మరియు ఆస్తిని జప్పు చేశాడు. లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారి తండ్రి గతించినా పెరోలుపై విడుదల చేయలేదు. వరంగల్లు జైలులో 4 నెలలు ఉంచి తర్వాత చెంవల్గూడ జైలుకు పంపబడ్డాడు.²⁹ సంస్థానంలోని సత్యాగ్రహములందరిని గాంధీజీ విడుదల చేయమని కోరగా అందరితోపాటు లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారు విడుదల అయ్యాడు. కొలనుపాక ప్రజలు దాదావు 600 మంది అతనికి ఘన స్టోగతమిచ్చారు.³⁰

జి.రాంరెడ్డి, రాజారెడ్డి ఇంకా ముగ్గురు రెడ్డి హోస్టల్ విద్యార్థులు ఆచించి సత్యాగ్రహం చేయగా పోలీసులు ఆరెస్టు చేసి వారిని చిత్రహింసలు పెట్టి మర్మాంగాలలో కారం పోసి హింసించారు.³¹ ఈ విధంగా 18 జట్టు సత్యాగ్రహములు చేసి సుమారు 100 మంది అరెస్టు అయ్యారు. ఈ సత్యాగ్రహముల ఉద్యమం ప్రాద్రాబాదు నగరంలోనే కాకుండా తెలంగాణలోని అన్ని జిల్లాలకు వ్యాపించింది. భవనగిరిలో జి.గోపాలరెడ్డి నాయకత్వాన సత్యాగ్రహం జరిగింది.

ఆరుట్ల పీరారెడ్డిగారి నాయకత్వాన 28 నవంబర్ 1938న వద్దరాములు, అతుల వెంకటరాజున్న రామచంద్రయ్య మొదలగు వారితో సత్యగ్రహం జరిగింది. వీరికి ప్రాదరాబారు, గుల్మర్గా జైలులో శిక్ష, మరియు జరిమానా విధించబడింది.³² ఉన్నానియా యూనివర్సిటీ విద్యార్థులను సత్యగ్రహాలకు తయారుచేసి పంపించడం వల్ల రామచంద్రారెడ్డికి “స్టేటు కాంగ్రెసు రామచంద్రారెడ్డి” అనే పేరు వచ్చింది. సత్యగ్రహం చేసిన యూనివర్సిటీ విద్యార్థులపై పోలీసులు చేసిన అమానుషచర్యల ఫోటోలను గాంధీ గారికి పంపించగా ఆయన చలించి ప్రాదరాబాదు స్టేటు మంత్రిగా ఉన్న సర్ అక్షర్ ప్రాదరికి లేఖ రాసి విచారించుచుని కోరారు. అర్థ సమాజం, హిందూ మహసుభల పేరుతో సత్యగ్రహాలు చేస్తున్న ఆ రోజుల్లో స్టేటు కాంగ్రెసు సత్యగ్రహం చేస్తే ఏవైనా మత సంఘర్షణలు వస్తాయని తలపోసి గాంధిగారు సత్యగ్రహాలను ఆపుచేయటకు ఆదేశించారు.³³

స్టేటు కాంగ్రెసు సత్యగ్రహాల రెండవ జట్టుకు నాయకులైన స్వామి రామానందతీర్థ సత్యగ్రహాలను విరమించడం వల్ల సత్యగ్రహాలమనోభిప్రాయాలను ఈ విధంగా తెలియజేశాడు—“స్టేటు కాంగ్రెసు సత్యగ్రహాన్ని ఆపుచేసినప్పుడు మేమంతా జైలులో ఉన్నాం. మాలో కొందరు గాంధీజీ సలహా తప్పని కోపావేశులమైనాము. స్టేటు కాంగ్రెసు ధ్వంసమైపోతుందని మతత్వవాదులదే పై చేయి అవుతుందని మేము వాదించేవాళ్ళాం. నిస్సహియులమై తగు సమయంకొరకు నిరీక్షించుట మినహా ఏమీ చేయలేము.”³⁴

వందేమాతర ఉద్యమం

ఉన్నానియా యూనివర్సిటీ విద్యార్థులు సత్యగ్రహ ఉద్యమాల వల్ల ప్రభావితులయ్యారు. సత్యగ్రహాలు చేస్తున్నప్పుడు ప్రత్యక్షంగా చూసి చర్చించుకునేవారు. యూనివర్సిటీలోని ఇప్పటి సే హస్టలును తాత్కాలిక హస్టలు అనేవారు. ఇది ఎ.బి.హస్టలు కట్టక పూర్వముండేది. ఈ హస్టలులోని విద్యార్థులు ప్రార్థన చేసుకోవడానికి ప్రత్యేకంగా ఒక హస్టలు ఉండేది. ముస్లిం విద్యార్థులకు హిందూ విద్యార్థులకు ప్రత్యేకంగా హస్టలుండేవి. దీనివల్ల ఏ మతం వారు అయి హస్టల్లో ప్రార్థన చేసుకొనేవారు. అర్థసమాజీయుల ప్రభావం, సత్యగ్రహాద్యమాల ప్రభావాల వల్ల విద్యార్థులు వందేమాతర

గీతాన్ని దసరా సందర్భంలో ఆలపించసాగారు. దీనికి ముస్లిం విద్యార్థులు అభ్యంతరం చెప్పారు. హస్టలు అధికారులు ప్రార్థన హస్టలును మూనిసివేశారు. ఇది చూచిన విద్యార్థులు ప్రార్థన హస్టలు ముందటి వరండాలో వందేమాతర గీతాన్ని అలపించారు. అధికారులు దీనిపై సృందిస్తూ విద్యాలయాలలో రాజకీయ గీతాలు చదువవద్దని వందేమాతర గీతాన్ని పరించడాన్ని 28 నవంబర్ 1938న నిషేధించారు.³⁵ ఇది ప్రార్థన గది. దీనిలో రాముని మీద కృష్ణుని మీద పాటలు పాడితే వద్దనరు కదా! ఈ వందేమాతర గీతాన్ని పాడితే ఎందుకు వద్దనాలి? అని విద్యార్థులు వాదించేవారు. వందేమాతర గీతాన్ని నిషేధించడం వల్ల విద్యార్థులలో పాదాలనే దీక్ష, ఉత్సాహం ఇంకా ఎక్కువైంది. ప్రభుత్వ ఆజ్ఞలను ధిక్కరించి హస్టలులోని విద్యార్థులు బయటకు వచ్చి గొంతెత్తి వందేమాతర గీతాన్ని పాడారు. దీనిపై యూనివర్సిటీ అధికారులు విద్యార్థులు వెళ్గాట్లుతున్నట్లు తెల్లవారి నోటీసు బోర్డుపై నోటీసు అంటించారు. హస్టలులోని విద్యార్థుల గదులను భాళీ చేయించారు. వారి సాహసులన్ని లారీలలో నింపి సుల్తాను బజారులోని జైన మందిరానికి పంపారు. యూనివర్సిటీ ప్రోచాస్పాలర్ వందేమాతర గీతాన్ని అలపించిన హిందూ విద్యార్థులందరని 29 నవంబర్ 1938న సస్పండ చేస్తూ ఉత్తర్వులు జారీ చేశాడు.³⁶

విద్యార్థులంతా సుల్తాన్ బజారులో ఉన్న జైన మందిరంలో సమావేశమై భావి కార్యక్రమానికి ఉద్యక్తులయ్యారు. ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి యూనివర్సిటీ విద్యార్థులను చేస్తున్నాడు. తేది 10 డిసెంబర్ 1938న యూనివర్సిటీ అధికారులు ఒక ఉత్తర్వు జారీ చేస్తూ విద్యార్థులు క్రమాపణ చెప్పినట్లే వారిని యూనివర్సిటీలో చేర్చుకొంటామని చెప్పారు. కానీ విద్యార్థులు క్రమాపణ చెప్పలేదు. దానిపై అధికారులు 300 మంది విద్యార్థులను సస్పండ చేశారు. ఆ సస్పండ అయిన వారిలో రామచంద్రారెడ్డిగారోకరు.³⁷ వందేమాతర ఉద్యమంలో సస్పండ అయిన విద్యార్థులకు యూనివర్సిటీ అధికారులు మైగ్రెషన్ సర్టిఫికేటు ఇష్టసంఘన దేశంలోని ఏ యూనివర్సిటీలలో కూడా ప్రవేశం లభించలేదు.³⁸

విద్యార్థుల ప్రతినిధివద్దమొకటి ఆంధ్ర యూనివర్సిటీకి పోయి పరిస్థితులను వివరించి యూనివర్సిటీలో ప్రవేశం కొరకు అభ్యర్థించారు. అప్పటి వైస్చాస్పాలర్

కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు వీరికి అడ్డిషన్ దొరకదని చెప్పాడు. ఎందుకంటే నిజాం నవాబు ఆంధ్ర యూనివెర్సిటీకి ప్రతి సంవత్సరం రెండు లక్షల రూపాయలు విరాళం ఇస్తున్నాడు. ఈ విద్యార్థులను చేర్చుకుంటే ఆ విరాళం ఆపుచేయబడుతుందని ఆశ్వంతరం తెల్పాడు. అక్కడి నుండి విద్యార్థి ప్రతినిధి వర్ధం బెనారస్ యూనివెర్సిటీకి వెళ్లి ప్రవేశం కొరకు అడిగారు. వైస్ చాన్సులర్ సర్వేప్రభు రాధాకృష్ణగారు నిరాకరించారు. అక్కడ కూడా నిజాం ప్రతి సంవత్సరం రెండు లక్షల రూపాయలు ఇస్తున్నాడు. వీరికి ప్రవేశం కల్పిస్తే ఆ విరాళం రాదు.

విద్యార్థులు నిరాశతో తిరిగివస్తూ 'నాగపూర్' యూనివెర్సిటీలోని కేదార్ను కలుసుకున్నారు. వందేమాతర ఉద్యమం కోసం తాము చేసిన త్యాగాలను అయినకు వివరించారు. వేరే యూనివెర్సిటీలవారు నిరాకరించిన సంగతి చెప్పారు. తప్పకుండా సహాయం చేస్తానని చెప్పగానే విద్యార్థులు ప్రాద్రాబాదుకు వచ్చి విద్యార్థులందరితో కలిని నాగపూర్ వచ్చారు. వైస్ చాన్సులర్ సెనెట్ సమావేశంలో ఈ విషయాన్ని ప్రస్తుతించగా వారు ఒప్పుకోలేదు. విద్యార్థులంతా ఉర్ఫేగింపు తీసి సభలు జరిపారు. మూడు నెలలు ఆ విథంగా పోరాటం చేసిన తర్వాత వీరికి అడ్డిషన్ దొరికింది. సైన్సు విద్యార్థులు నాగపూర్లో, ఆర్ట్స్ విద్యార్థులు జబల్పూర్లో చేరారు.³⁹ ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి జబల్పూర్లో బి.వి. పూర్తిచేశాడు. సైటు కాంగ్రెసు కార్యకర్తగా హరిపురంలో జరిగిన భారత జాతీయ కాంగ్రెసు మహాసభలో వాలెంటీన్గా పాల్గొన్నాడు. ఆ మహాసభ జరిగే సందర్భంలో జరిగిన ఉర్ఫేగింపులో ఆయన గాంధీగారి భోటో చేత పట్టుకుని ఏనుగుటై ఎక్కి ఉరేగాడు.⁴⁰

పేక్ అబ్బుల్లా ప్రాద్రాబాదు పర్యటన

1939లో సైటు కాంగ్రెసు వరింగ్ కమిటీ సమావేశం జరుగుతున్నపుడు పేక్ అబ్బుల్లా గారు హతాత్మగా ప్రాద్రాబాదు వచ్చాడు. దేశీయ సంస్కృతాల ప్రజా ఉద్యమాలలో ఆయనకు మంచి పేరుంది. పేరే కాశీర్ అనే బిరుదు ఆయనకుంది. సంస్కృతానంలోని ప్రజా ఉద్యమాలను తెలుసుకోవానికి ఆయన ప్రాద్రాబాదు వచ్చాడు. సంస్కృతానంలోని కొన్ని గ్రామాలు చూచి పోరాటాల పరిస్థితులను అవగాహన చేసుకోవాలనుకున్నాడు. ప్రాద్రాబాదులో సమావేశమై

ఈ విషయాన్ని వెల్లుడించాడు. ఆ సమావేశంలో బారుగుల రాంకిషన్‌రావు గారున్నారు. భువనగిరి తాలూకాలోని బీబీనగర్, కొలనుపాక గ్రామాలు పర్యటించి సమస్యలను తెలుసుకోవాలనుకున్నాడు. ఆయన వెంట రావి నారాయణ రెడ్డి, బద్దం ఎల్లారెడ్డి గారలుండి పరిస్థితులను వివరించాలను కున్నారు. అబ్బుల్లా బీబీనగర్ పర్యటన తర్వాత కొలనుపాకలో అరుట్ల లక్ష్మి నర్సింహరెడ్డిగారి ఇంబ్లో బింబిలు చేశాడు. స్థానిక ముస్లింలు పేక్ అబ్బుల్లాను స్థానిక మసీదుకు రమ్మని ఆహ్వానించారు. అక్కడికి ఆయన వెళ్లి ముందు కొలనుపాకలోని జాగీర్ధారీ పోరాటాన్ని లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారు వివరించి, ఆ పోరాటం ముస్లిం వ్యతిరేక పోరాటం కాదని, జాగీర్ధారీ విధానానికి వ్యతిరేకమైనదని చెప్పాడు. అబ్బుల్లా స్థానిక మసీదులోకి పోగానే ముస్లింలు సాదరంగా ఆహ్వానించారు. సభను ఏర్పాటు చేశారు. ఆ సభలో అబ్బుల్లా జాగీర్ధారు విధించిన అధిక పస్సులకు వ్యతిరేకంగా ప్రజలు పోరాటం చేస్తున్నారని, అది ముస్లిం వ్యతిరేకత కాదని ఉపస్థించాడు. కానీ వారికి అనల్మాలిక్ సిద్ధాంతం తలకెక్కిసందున మీరు ఒక ముస్లిం అయి ఉండి కాఫిర్లు అయిన హిందువులకు వంత పాదుతారా? అని ప్రశ్నించారు. విధిలేని పరిస్థితులలో అబ్బుల్లా తిరిగి వచ్చాడు.⁴¹

కొలనుపాక జాగీర్ధారుపై ప్రజల పోరాటం

కొలనుపాక గ్రామము భువనగిరి తాలూకాలోని ఒక పెద్ద జాగీరు గ్రామం. ఈ గ్రామానికి జాగీర్ధారు తురాబ్ యార్జిజంగ్. గ్రామంలో జాగీరు తహారీలు కచేరి, అమీన్ కచేరి, జాగీరు ప్రాథమిక పార్శవాల ఉండేవి. ఈ జాగీరు కింద బోందుగుల, చిన్నకుందుకూరు, రఘునాథపురంలోని సగ్భాగ ముండేవి. అప్పటి తహారీలుదారు సాజరలి. జాగీర్ధారుకు ఈ గ్రామలే కాకుండా ఘూటునందూర్, ఖుదావంద్హార్, మరియు 'వస్తిలీ' గ్రామాలు జాగీర్ధగా ఉండేవి. జాగీర్ధారుకు 30 ఎకరాల మామిడితోట ఉండేది. దానిని సర్వార్తితోట అని పిలిచేవారు. ఆ తోటలో పనిచేయడానికి ప్రతిరోజు 22 మండి హరిజనులు వెళ్లి చేసేవారు. వీరే కాక ప్రతిరోజు జాగీర్ధారుకు చాకలి, మంగలి, కుమ్మరి, కుమ్మరి కులాల వారే కాకుండా అన్ని కులాల వారు వెళ్లి చేసేవారు. ప్రాద్రాబాదులో నివసించే జాగీర్ధారుకు ప్రతిరోజు కొలనుపాకలోని ఇటుకరాళ్లపరై నుండి మంచినీళ్లను హరిజనులు కావడిలో

మొనుకొని పోయేవారు. నీళ్ళేకాకుండా ప్రతిరోజు ఉత్తరాలు, గొల్లకుర్లు ఇచ్చిన జీవాలను తీసుకొనిపోయి ఇచ్చేవారు. ఆ హరిజనులకు జాగీర్దారు ప్రతిఫలం ఇచ్చేవాడు కాదు. ఈ వెట్టిచాకిరితో హరిజనులు విసుగుచెందారు.⁴²

జాగీర్దారు, జాగీరు కలెక్టరు, ఇతర భాల్సా అధికారులు వస్తే వారికి అన్ని కులాల వారు వెట్టిచేసేవారు. పద్మశాలిల నుండి మెగ్గపు వన్ను గొల్లకుర్లు నుండి ప్రతి సంవత్సరం దాదాపు 150 గొల్లలు, మేకలు ఏ ప్రతిఫలం ఇష్టకుండా జాగీర్దారు తీసుకునేవాడు. డివిజన్ సెటీల్ మెంటుచేసి భాల్సా గ్రామాలకంటే రైతుల దగ్గర ఎక్కువ పన్నులు వసూలు చేసేవాడు. నజరానాలు తీసుకొని భూముల పట్టాలు ఇచ్చేవాడు. ఘలవ్వకూల మేద రైతులకు హక్కులేదు. ప్రతి సంవత్సరం వేలం వేసి ఎక్కువ పొట పొడిన వారికి ఆ చెట్లను ఇచ్చేవాడు.⁴³

కొలనుపాకలో జాగీర్దారి వ్యతిరేక పోరాటానికి ఆరుట్ల సోదరులు నాంది పలికారు. గ్రామంలోని కొందరు నాయకులతో పోరాటం ఆరంభించారు. బెల్లుపుకొండ లింగయ్య, మద్దిపాపిరెడ్డి, అనంతుల నారాయణరెడ్డి, పోతు నారాయణ, బాలకులు రాజిరెడ్డి నాయకత్వాన వెట్టిచాకిరి నిర్వాలించబడింది. రైతుల పట్టాభూములలో ఉన్న ఘలవ్వకూలపై వారికి హక్కు ఉంటుందని తెలుపబడింది. దీనిపై ప్రజలు స్వందించారు. వెట్టిచేయడం మానివేశారు. జాగీర్దారు పోరాటం నడిపే నాయకులపై కేసులు పెట్టి అరెస్టు చేయాలనుకొన్నాడు. కొలనుపాక గ్రామ పోలీసు పటేలు వేక్చాడాన్, మరియు నల్లగొండ పోలీసులు గ్రామస్థుడైన ఆరుట్ల కిష్టిరెడ్డిని మాదిగమరం లింగయ్యను, కుర్కుమరం నీలయ్య, మాటూరు రామస్వామి. కాపుల మరం నాగయ్య, మిర్చల లింగయ్య, వగ్గ భూమయ్యలను అరెస్టు చేసి భువనగిరి కోర్టులో హజరుపర్చారు. అదే సమయంలో రామచంద్రారెడ్డి, లక్ష్మినర్సింహరెడ్డి గారలు బిస్టర్లో పైదరాబాదుకు పోతుండగా పోలీసులు అరెస్టు చేయడానికి ప్రయత్నించారు. కాని బస్ట కండక్కరు ప్రయాణికులు వారిని అరెస్టు చేయకుండా అపుచేశారు. ఆరుట్ల సోదరులు క్లేమంగా పైదరాబాదు చేరుకున్నారు.⁴⁴ ఆరెస్టు అయిన కృష్ణరెడ్డికి 500/- రూ. మరియు ఇతర చేరుకున్నారు.

నాయకులకు 200/-రూ. కోర్టులో జరిమానా విధింపబడింది. వారు జమానతుపై విడుదలయ్యారు.⁴⁵

వెట్టి చాకిరికి వ్యతిరేకంగా పోరాటుతున్న బెల్లుపుకొండ లింగయ్యపై రాజద్రోహం నేరం మోపి అరెస్టు చేశారు. కొలనుపాక ప్రజలు వెట్టిచేయకుండ ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి ప్రోత్సహించాడని జాగీర్దారు కేసు ఆయనపై పెట్టాడు.⁴⁶

బెల్లుపుకొండ లింగయ్య మొదలగు వారు అరెస్టు అయిన తర్వాత నల్లగొండ జిల్లా యస్.పి. పోలీసు బలగంతో వచ్చి కొలనుపాక గ్రామాన్ని చుట్టుచుట్టి బయటి వారిని లోపలికి రాకుండా నిర్వంధించాడు. పైదరాబాదులో ఉన్న ఆరుట్ల సోదరులకు ఈ విషయం తెలియగానే వారు బి.జి.పి. పాలెన్సు దగ్గరకు పోయి మొమారాండం ఇచ్చి సంగతి వివరించారు. ఉస్కానియా యూనివర్సిటీ విద్యార్థులలో కలిసి కొలనుపాకకు వచ్చారు. ది.ఐ.జి. పచ్చి సంగతి సందర్భాలు తెలుసుకొని యస్.పి.ని చీపట్లు పెట్టాడు.⁴⁷

1939 సంాలో బెల్లుపుకొండ లింగయ్య కొలనుపాకలోని హరిజన వాడలో వెట్టి చాకిరికి వ్యతిరేకంగా ప్రచారం చేశాడు. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు గోలకొండ పత్రికలో వెట్టిచాకిరికి వ్యతిరేకంగా ఆనాటి 53 గట్టినిపొన్న గురించి వివరంగా ప్రచురించాడు. గోలకొండ డైరీలో భాల్సా జాగీరులో ఉండే రైతుల హక్కులు భూముల గురించి వివరణ ఇవ్వాడు.⁴⁸ ఈ డైరీల ఆధారంగానే కొలనుపాక రైతులు జాగీర్దారుకు వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాటు లేవచేశారు. కొలనుపాకలో పురైలు (ఉంట కాల్సులు) ఎక్కువగా ఉన్నాయి. రైతులు కష్టపడి కర్ర చెక్కల ద్వారా కాల్సులలోని ఇసుకను తీసి సీటిని వాడుకొనేవారు. జాగీర్దారు రైతులు తీసుకొన్న నీటిపై బలవంతంగా తరీధారా (పన్ను) తీసుకొనేవాడు. దీనిపై రైతులు ఎదురుతిరిగారు. అదే కాకుండా భాల్సాపై నుండి గ్రామంలో జాగీరు బండోబస్తు జరిగింది. దానిని తిరిగి 1936లో జాగీర్దారు తనకు హక్కులేకున్న బండోబస్తు జరిపి రైతులపై పన్నులు ఎక్కువ విధించాడు. బండోబస్తుచేసే అధికారం జాగీర్దారుకు లేదు. అందుకే రైతులు మేము పన్నులు కష్టపుని తిరుగుబాటు చేసి పన్నులు కట్టలేదు. 30, 40 మంది రైతులు, బెల్లుపుకొండ లింగయ్య, ఆరుట్ల

రామచంద్రారెడ్డి మొదలుగువారు జాగీర్దారు దగ్గరకు పోయి నాలుగు అణుల భాగాన్ని బరాయిందగా (తర్వాత పన్ను కట్టే విధానం) చెల్లించే ఏర్పాటు చేశారు.⁴⁹

వెట్టి చాకిరిని రద్దు చేస్తూ ప్రభుత్వం ఉత్తర్వులు జారీ చేసినప్పటికి పాయిగా తాలుకుదారు దీనికి అంగీకరించక వెట్టి పనులు చేయాలని వర్తకులు ఉచితంగా ప్రభుత్వ ఉద్దీశ్యులకు సరుకులు ఇవ్వాలని ఆదేశించాడు. కొలనుపాక అమీన్ “మీర్ లతీఫ్ అలీభాన్” దీనికి పాత పద్ధతులనే అనుసరించాలని, వర్తకులు ఉచితంగా సరుకులు ఇవ్వాలని ఆదేశించాడు. ఒకవేళ అంగీకరించకపోతే వారిపై కరిన చర్య తీసుకుంటానని పోచురించాడు. నారాయణరావు పేష్టార్, ముంతజంలు కంసాలీలకు, రజకులకు ఇతర కులాల వారికి సమస్తు పంపిస్తూ ఒకవేళ ఈ ఆదేశాలను పాటించకపోతే ప్రభుత్వ ఇనాంలు రద్దు చేయబడతాయని ఆదేశించారు. కాని ప్రజలు భయపడక ఆ సమస్తను తిరస్కరించారు.⁵⁰

గోలకొండ పత్రికలో ‘వెట్టికి చిట్టీల హకుంలు’ అనే శీర్షికలో ఈ వార్త ప్రచురింపబడింది.

“మాకు వెట్టి హకుంలు థానగిరి తాలుకాలోని ఒక గ్రామము నుండి పంపబడినవి. కోమట్ల దగ్గర గంపలకొలది అట్టి చిట్టీలు ఉన్నవి. ఇంతవరకు వాటికి ప్రతిఫలము దారకలేదు. ఈ చిట్టీలు అన్యాయమైనవి. అట్టి ఎవరైన అధికారులు చిట్టీలు పంపి పైకము చెల్లింపకుండిన మాకు తెల్పిన మేము పత్రికలలో ప్రచురించి అధికారుల దృష్టికి తెచ్చుచుటుము...”

నమోనా చిట్టీ

చిట్టీవంతు కోమటికి ముంతజిం సాా. నిమిత్యం చందు 10 అమ్రద్దారు సాలు... శే. 1 గోధుమలు. శే. 1ఎం సన్న బియ్యము. శే. 1=నెయ్యి

శే. 1 ఉప్పు. తు 3 వర్షు తు. 1 అల్లం ఎల్లిగడ్డ శేం 三

ఉల్లిగడ్డ తు. 3. కొబ్బరి గసాలు. తు. 1 సాజీర లవంగాలు ఇదే ప్రకారంగా ఇచ్చేది.

దస్కుతు.... పటీలు

2వ నమోనా చిట్టీ

చిట్టీ వంతు కోమటికి మొహరిట్రు సాా. నిమిత్యం

చ.26 ఖుర్దారు.... శే 4 బియ్యము శే 4 గోధుమలు తు 2 వర్షు శే0-ఉప్పు శే0-ఉల్లిగడ్డ తు 2 అల్లం ఎల్లిగడ్డ తు 2 గసాలు కొబ్బరి. తు4 సాజీర లవంగాలు తు. 5 నెయ్యి. ఇదే ప్రకారం ఇచ్చేది.

దస్కుతు.... రెడ్డి

అస్సుల్ హకుం మొహరిట్రుసాా.

సాధారణంగా తక్కిన చిట్టీలు ఇదే నమోనాతో ఉన్నవి. ఇట్లు వంతు చిట్టీలు ఏర్పాటు చేసి బీద వర్తకుల ముంచుమని అమీన్తు గాని మొహరిట్రుకు గాని అట్టి వారి ఇంకెవ్యూరికి గాని అధికారమెవ్వరును నియ్యలేదు. వీ భాసూన్లోకాని ఏ దఫాలో కాని లేదు.

గోలకొండ పత్రికా సంపాదకులు.⁵¹

దసరా సందర్భాన (1938 సం.) భాల్సా పోలీసులు మరియు కొలనుపాక ముంతజం (అమీన్) రజకులను వేధించారు. వారు ప్రౌదరాబాదుకు పోయి జాగీర్దారుకు డి.యస్.పి.కి వారు చేసే అఘాయత్తాలను వివరిస్తూ వినతి పత్రము ఇచ్చారు. వీరు ఆలేరుకు రాగానే పోలీసులు విపరీతంగా కొట్టి కొలనుపాకకు పంపించారు.⁵² ఈ విషయం ప్రజలకు అగ్రహం కల్గించింది. కొలనుపాకలోని రజకులు బట్టలు ఉత్కడం మానేశారు. ప్రజలకు అవసరమయ్యే ఇతర పనులు చేయకుండా ఉండిపోయారు. ప్రజలు డి.యస్.పి.కి హతెన్నుకు ఈ విషయమై పెలిగ్రాముల ద్వారా తెలిపారు. గ్రామంలో నాలుగు రోజుల సమ్మ జరిగింది. ప్రజల బట్టలు ఉతీకేవారు లేరు. అధికారులకు పనులు చేసేవారు కరువయ్యారు. జాగీర్దారు కొలనుపాకకు వచ్చి ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డి గారిని బెదిరించి భయపెట్టాడు. బలోతాదార్ల నుండి బరాయిందా సగం ఇవ్వకుండ లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారు చేశారని నేరం వొపబడింది. బరాయిందా దబ్బు తొందరగా చెల్లించాలని. అది చెల్లించకపోతే

ప్రభుత్వ దృష్టిలో నేరస్తులుగా పరిగణింపబడుతారని జాగీర్దారు పెచ్చరించాడు. బలోతాదార్లు వెట్టి చేయకపోతే వారి ఇనాములన్నీ తీసుకోబడతాయని బెదిరించాడు. కాని వారు దీనికి వాప్పుకోలేదు.

రైతులు కూడా సర్కారి పనులకు వెళ్లిలేదు. కొలనుపాక తహాళీలుదారు 4గురు రజకులకు 4గురు హరిజనులకు నోటీసులు జారీ చేశాడు. ఒకవేళ మీరు పనులు చేయకపోతే మీ ఇనాం భూములన్నీ తీసుకోబడుతాయని తాకీదు పంపాడు. బలోతాదార్లు తహాళీలుదారుకు వినితి పత్రం ఇచ్చారు. దానివల్ల కొంతకాలం వెట్టిపనులు అపు చేయబడ్డాయి. తర్వాత హరిజనులు 16 మంది వెట్టి చేయడానికి నిర్వంధింపబడ్డారు.⁵³

1939 ఆగస్టులో రామచంద్రారెడ్డి తన చదువు మధ్యలో వదిలివేసి కొలనుపాకకు వచ్చాడు. కొలనుపాక సోమేశ్వరాలయం ఉంది. ప్రతీ సంవత్సరం రథోత్సవం జరుగుతుంది. గ్రామ ప్రజలు చంచాల ద్వారా రథాన్ని చేయించారు. అలయం ముందు మహామృదీయుల దర్గా ఉంది. దాని ముందు నుండి రథాన్ని ఊరేగింపుగా తీసుకొని పోగూడని జాగీర్దారు అంకులు విధించాడు. అందుకే దర్గా ముందు పెద్ద రాళ్ళతో రథం రాకుండా ఆనకట్ట కట్టించాడు. ఇది గమనించిన ప్రజలు రాత్రికి రాత్రి ఆ రాళ్ళను తీసివేసి రథాన్ని ఊరేగింపుగా ముందుకు తీసుకొని పోయారు. జాగీర్దారి వ్యతిరేక ఉద్యమంలో కొలనుపాక ప్రజలు చూపిన దైర్యసాహసాలకు ఇదోక మచ్చుతునక.⁵⁴

కలెక్టరు కొలనుపాక క్యాంపులో ఉండగా బేగారి ట్రై డెడ్వడానికి రాగా అమెను బలాత్కరింపబోయాడు. అమె అరుచుకుంటూ బయటికి వెళ్లిపోయింది. ఈ సంగతి తెలుసుకొని రామచంద్రారెడ్డి కలెక్టరుకు వ్యతిరేకంగా ఊరేగింపు తీసాడు. ‘కలెక్టరు ముర్దాబాదు’ ‘కలెక్టరు వెళ్లిపోవాలి’ అనే నినాదాలతో పోర్తుటించాడు. ఈ విషయంపై నిజాం ప్రధానియైన సర్ అక్షర్ ప్రైదరికి వినితి పత్రము పంపించాడు. ఆ రోజు ఫె.ఎ.స. 1939న రామచంద్రారెడ్డి రైలులో ప్రైదరాబాదుకు పోతుండగా భువనగిరి స్టేషన్ రాగానే కొందరు గుండాలు దొంగ రైలులో ఉన్నాడని వెతుకుతున్నట్లు నటించి ఎ.ఆర్.సు చంపడానికి ప్రయత్నించారు. స్టేషన్ మాస్కర్ నిరాకరించాడు. ఈ విషయపై ‘అందోలివర్పు’ డి.జి. ట్రాఫిక్ పోలీసును ఎంక్యుయిరి చేయమని పంపించాడు. భోనగిరి కోర్టులో కేసు నమోదు చేయబడింది. అది తర్వాత కొట్టి చేయబడింది.⁵⁵

కొండా వెంకట రంగారెడ్డి అధ్యక్షతన ‘జాగీరు రైతు సంఘం’ ఏర్పడింది. లక్ష్మీ నర్సింహరెడ్డి సెక్రెటరీగా, బద్రం ఎల్లారెడ్డి, రావి నారాయణరెడ్డిలు కార్యవర్గ సభ్యులుగా ఉండి జాగీరు రైతుల సంక్షేమానికి అనేక తీర్మానాలు చేశారు. కాని కొలనుపాకలోని రైతులు పన్నులు చెల్లించకపోతే నిక్షపమైన శిక్షలు విధించేవారు. పన్నులు చెల్లించని వారి మెడకు చెప్పుల హరాన్ని వేసి పెద్ద బండను వీపుపై పన్నులు చెల్లించే వరకు ఉంచేవారు. రామచంద్రారెడ్డి, లక్ష్మీనర్సింహరెడ్డి గారల ఆధ్వర్యాన రైతులు ఆందోళన చేసి 10% పన్ను రాయితీగా పొందగలిగారు.⁵⁶

కొలనుపాకలో గ్రంథాలయ స్థాపన

ఏడవ నిజాం పరిపాలనా కాలంలో తెలంగాణాలో ప్రజాజీవనం మారిపోయింది. తెలుగుభాష, తెలుగు సంస్కృతి ఆనాడు మృగ్యమై పోయాయి. ఉర్రూ భాషకున్న ప్రామాణిక అనాడు తెలుగుభాషకు లేదు. వేపభాషలందు తెలుగుదనం కన్నించకుండా పోయింది. తెలుగువారు మాత్రాభాషము అధ్యయనం చేయలేకపోయారు. తుడకు భార్యాభర్తలు మాట్లాడుకున్నా ఉర్రూలో మాట్లాడుకునేవారు. ప్రజలు మాట్లాడుకూనే తెలుగు భాషలో ఉర్రూ పదాలు మూడు వంతులుండేవి. తెలుగు సంస్కృతి వికాసానికి దోహదమిచ్చి “మేము తెలుగు వాళ్ళము, మా భాష తెలుగు భాష” అనే భావన కలుగజేసింది అంధ్ర మహాసభ గ్రంథాలయోద్యమాలే! ప్రైదరాబాదు సంస్కారంలో ఆంధ్రోద్య మాన్ని వ్యాపింపజేయడంలో క్రి.శ. 1901లో ప్రారంభమైన గ్రంథాలయోద్యమము ఎంతో తోడ్పడింది. ప్రైదరాబాదులో తీక్కప్ప దేవరాయాంధ్ర భాషా నిలయం క్రి.శ. 1901లో స్థాపించబడింది. తర్వాత నిజాం రాష్ట్రంలో 10 గ్రంథాలయాలు తెలుగు భాషా ప్రచారం చేస్తూ ఉండేవి. తెలంగాణాలో గ్రంథాలయోద్యమ వ్యాపికి దోహదపడిన వారిలో కొమురాజు లక్ష్మిఊరావుగారు ముఖ్యులు.⁵⁷

గ్రంథాలయోద్యమ ప్రభావం కొలనుపాకపై భాగా పడింది. ప్రైదరాబాదులో ఉన్నత విద్యాభ్యాసం చేసే గంగరాజు కిమెన్రావు, గంగరాజు రఘునాథరావు, మంగు నర్సింహరావుగారలు గ్రామానికి క్రి.శ. 1921న సెలవులలో వచ్చినప్పుడు గ్రామంలో పరనాలయాన్ని ఏర్పాటుచేసి గ్రంథాలయ స్థాపనకు నాంది పల్చారు. అప్పుడు ఆరుట్ల సోదరులు కొలనుపాక జాగీరు పారశాలలో

విద్యాభ్యాసం చేస్తున్నారు.⁵⁸ వీరి కృష్ణ ఫలితంగా గ్రామంలో గ్రంథాలయ స్థాపన జరిగి దినదినాభివృద్ధి పొందింది. వీరితోపాటు మంగు శేఖరిరావుగారు కూడా పార్లొని ప్రజల సహాయ సహకారాలతో మాటూరు రామస్వామి మదిగిలో గ్రంథాలయం నడుపబడింది.⁵⁹ 1935 సంగాలో ఆంధ్ర మహాసభా ధ్వన్తుడు ఈ గ్రామానికి వచ్చి గ్రంథాలయం నడుపడానికి ప్రోత్సాహమిచ్చాడు. అప్పుడు చందారాయలు ఎవరూ లేరు. అభిమానులు ఇచ్చిన చందాలతో గ్రంథాలయానికి ‘గోలకొండ’, ‘రహబరె దక్కన్’, ‘ప్రజామిత్ర’ పత్రికలు వచ్చేవి. ఆ సంవత్సరంలో గౌంగిరెడ్డి శంకరెడ్డిగారు అధ్వత్తులూగా, సోమునాథ వర్గారు కార్యదర్శులుగా ఉండి గ్రంథాలయాన్ని నడిపారు. అప్పుడు ఈ గ్రంథాలయాన్ని ‘బహిరామియా ఆంధ్ర భాషానిలయం’ అని పిలిచేపారు.⁶⁰

ప్రజల సహకారంతో ఆరుట్ల సోదరులు, బెల్లపుకొండ లింగయ్యగారలు కొలనుపాకలోని గ్రంథాలయానికి స్వీంత భవనము ఏర్పాటు చేయాలనే తలంపు కలిగింది. ఆ సమయంలోనే కమలాదేవిగారు మెత్రిక్లేఫ్స్ పూర్తిచేసి గ్రామానికి వచ్చారు. గ్రంథాలయ భవన నిర్మాణం పూర్తి చేసి దానిలో బాలికల పారశాలను ఏర్పాటు చేయాలనుకున్నారు. భవన నిర్మాణానికి కావలసిన కలపను తతర సామగ్రిని ప్రజలు ఉదారంగా విరాళాలిచ్చారు.⁶¹ జాగీరు ప్రభుత్వం గ్రంథాలయాలకు అనుమతి ఇప్పుడు కాబట్టి ఏ విధంగానైన భవన నిర్మాణ చేయాలనే ఉద్దేశంతో రామచంద్రారెడ్డిగారు రామానుజకూటం అనే పేరుతో జాగీరు తహాళీలలో 5 మే 1941 (కుతీక 1350ఎఫ్) నాడు అనుమతి తీసుకున్నాడు. గ్రంథాలయ భవనాన్ని ప్రజల సహకారంతో రెండు నెలలలో పూర్తి నిర్మాణం చేశాడు. కమలాదేవి ఆ భవనంలోనే బాలికల పారశాలను 15 జూన్ 1941 (15 అమర్షాద్ 1350ఎఫ్) నాడు ప్రారంభించి ఉచితంగా బాలికలకు విద్య నేర్చించింది. అది దినదినాభివృద్ధి చెంది 60 మంది బాలికలు ఆ పారశాలలో చేరారు. గ్రంథాలయ భవనం అన్ని వసతులతో నిర్మాణం కాకముందే కొలనుపాక జాగీరు ముంతజం మరియు తహాళీలదారు అలయ పూజారులకు సమస్త జారీచేసి భయపెట్టారు. జాగీర్ారు అనుమతి లేకుండానే భవన నిర్మాణము జరిగింది కాబట్టి నెల పదిహేను రోజులలో పారశాల మూసివేయాలని ఆఱ్లాపించారు. కొలనుపాక ముంతజం సూక్లు సెకరెట్ అయిన రామచంద్రారెడ్డికి మొమో ఇచ్చాడు.

పారశాల నడుపడానికి అఱ్జు తీసుకున్నారు? తీసుకోకపోతే తక్కువే మూసివేయాలని ఆ మొమో సారాంశము. జాగీర్ారు ఆ పారశాలను మూసివేసి ఆ భవనానికి తాళం వేసి సీలు చేసి నలుగురు పోలీసులను కాపలాపెట్టారు. పారశాల వస్తువులు, హాజరు పట్టిక, గడియారం, పుస్తకాలు, పటాలు, కుర్రీలు, బెంచీలు, చాపలు, బ్యాట్స్ మెంటన్ నెట్, బ్యాట్లు, ఇంకా ఆట పస్తువులు సీలు చేసి ఒక గదిలో వేసి తాళం వేశారు. కమలాదేవి తెల్లవారి 9 గంటలకు వచ్చి చూసే వరకు పారశాలకు సీలు వేసిఉంది. బిదువేల జనాభా కలిగిన గ్రామంలో జాగీర్ారు వస్తులు వేసి విద్యాసౌకర్యాలు కల్పించలేదని నడిచే సూక్లును మూసివేయంచారని సర్కుతా నిరశన వ్యక్తమింది. ప్రజలు గోలకొండ పత్రిక ద్వారా ఆంధ్ర మహాసభ నాయకులకు, జాగీరు కర్కక సభకు ఆంధ్ర మహిళా సభకు, ఆంధ్రయువతీమండలికి పారశాల మళ్ళీ తెరిపించి సహాయం చేయమని కోరారు.⁶²

కొలనుపాక పోలీసు ముంతజం సయ్యద్ జియాహోద్దీన్ హైదర్ దగ్గరముండి రామచంద్రారెడ్డికి ఒక నోటీసు వచ్చింది. ఆ నోటీసులో ‘నీవు వీరనారాయణ స్వామి దేవాలయములో ప్రభుత్వ అఱ్జు లేకుండా భవన నిర్మాణం చేశావు. నీ భార్య దానిలో పారశాల నడుపుతుంది. ఒకవేళ ప్రభుత్వ అనుమతి ఉన్నదో సమర్పించుకోగలవు. లేనిచో ఆ పారశాల మూసివేయబడును’ అని ఉంది. దానికి జవాబుగా రామచంద్రారెడ్డి 31 జూన్ 1941 (31 షెషరెవర్ 1350 ఎఫ్) నాడు ఈ విధంగా పోలీసు ముంతజంకు వ్రాసి పంపాడు. “నేను వీర నారాయణస్వామి దేవాలయ ప్రాంగణంలో భవన నిర్మాణానికి స్థానిక తహాళీలు ఆఫీసునుండి తేది 5 మే 1941 (కుతీక 1350ఎఫ్) నాడు అనుమతి పొందాను. ప్రభుత్వ అదేశాల ప్రకారం భాగీ పారశాలలకు ఏ విధమైన అనుమతి అవసరం లేదు. పారశాల నడిపేది తెల్పాలి. విద్యాశాఖవారు అభ్యంతరం తెలిపితే జవాబు ఇవ్వాలి. ఆశ్రూకరమైన విషయం ఏమిటంటే పారశాలలో ఉండే వస్తువులను మీరు జప్పు చేశారు. ఇది అక్కమమైన అనుచితమైన చర్చ మీరు ఏ అనుమతి ప్రకారం పారశాలను సీజ్ చేశాలో తెలుపాలి.” దీనికి ప్రతిగా కొలనుపాక ముంతజం “పోలీసుల చర్చ అసమంజసం, అక్కమమైనదని ఎంత దైర్యంగా అడిగావు? అనుఱ్జు లేకుండా పారశాల నడిపితే మూసివేసే అధికారం పోలీసులకుందని నీకు తెలియునా?

ఇటువంచీ అసంబుద్ధమైన లేఖలు వ్రాయవద్దు. నీ హార్డులలో నీవు ఉండాలి. ఇది మంచివారి లక్ష్మణం కాదు” అని జవాబిచ్చాడు.⁶³

ఆరుట్లు లక్ష్మినర్జుంపోరెడ్డిగారు ఈ విషయమై గోలకొండ పత్రిక ద్వారా ఈ విధంగా ప్రకటించాడు - “తురాన్బయార్జింగ్ జాగీరు గ్రామమైన కొలనుపాకలోని ఏర నారాయణ స్వామి దేవాలయ ప్రాంగణంలోని రామానుజ కూటం నిర్మాణానికి ప్రజలు పూనుకొని స్థానిక తహకీలు ఆఫీసు నుండి 1939లో అనుమతి తీసుకున్నారు. కానీ ఆ నిర్మాణము 1941 (1350వఫ్)లో చేపట్టారు. కానీ తహకీలు ఆఫీసు నుండి నోటీసు ఇచ్చి దానిని జవు చేశారు. గోదలు వర్ధమాన నీటి వలన చెడిపోతున్నపని, జాగీర్చారుకు విన్నవించగా జాగీర్చారు ఆ గోదలను పరిశీలించి రెండు రోజులలో ఆళ్ళ ఇస్తానని చెప్పి వెళ్లిపోయాడు. కానీ ఏ విధమైన ఆళ్ళ ఇష్టులేదు. ఆ భవనములో పారశాల నడపడానికి కమలాదేవికి ఆటంకం కలిగింది. కొలనుపాక పోలీసులు చాటింపు ద్వారా “ఎవరైన ఆ భవనానికి పోయినష్టుతే శిక్షాపాత్రులవుతారు. భవన నిర్మాణానికి ఎవరైన ప్రయత్నిస్తే నేరస్థులవైతారని” ప్రకటించారు. భాల్సి ప్రభుత్వం జోక్కం చేసుకొని ఆ భవనాన్ని ఇప్పించాలని ప్రజలు కోరారు”.⁶⁴

జాగీరు పోలీసులు పారశాల భవనాన్ని (గ్రంథాలయాన్ని) స్వాధీనపర్చుకోగా దానిని తిరిగి పొందడానికి రామచంద్రారెడ్డి, కమలాదేవి మరియు 30 మంది బాలికల తల్లులు పైదరాబాదుకు పోయి ఐ.జి.పి. ‘హాలెస్సు’ను కలిశారు. బూర్గుల రామకిషన్రావు ఏరి వెంటరాగా మీరెండుకు వచ్చారని, ఐ.జి.పి. ప్రశ్నించాడు. దుబాసిగా వచ్చానని అనగానే ఇక్కడ దుబాసి అవసరము లేదనగానే రామకిషన్రావుగారు వెళ్లిపోయాడు. కమలాదేవి, బాలికల తల్లులు, మరియు బాలికలు పారశాలను జాగీరు పోలీసులు మూసివేసిన సంగతిని వివరించారు. కానీ వారు ఏ చర్య తీసుకోలేదు.⁶⁵ ఏరి వెంట బెల్లపుకొండ వజ్జమ్ము, బెల్లపుకొండ వెంకటరామనర్జుమ్ము అక్కల బాలమణి, ఆరుట్లు రాథమ్మ, గోపాలమ్మ, ధరిపల్లి రాములమ్మ, సుభద్రమ్మ విద్యార్థినిలు పాల్గొన్నారు. గ్రంథాలయం తెరువబడలేదు. పైదరాబాదు ఇండియన్ యూనియన్లో కలిసిన తర్వాత తెరువబడింది.⁶⁶

కొలనుపాక జైనమందిరంలో కన్యాపారశాల స్థాపన

జాగీర్చారు గ్రంథాలయాన్ని మూసివేసిన తర్వాత దానిలో నడిచే బాలికల పారశాలను ఎక్కు నడుపాలనే ప్రశ్న కలిగింది. కొలనుపాక జైన మందిరం అధ్యక్షుడు లక్ష్మివందు ఉదారస్వభావుడు. ఇతరులకు మేలు చేయాలనే సంకల్పం కలిగినవాడు. గ్రంథాలయంలో నడిచే బాలికల పారశాలను జైన మందిరంలో నడుపాలనే ఆభిప్రాయం ఆరుట్లు దంపతులకు కలిగింది. మందిరం కమిటీని విచారించి అనుమతి తీసుకొన్నారు. రాజబహాదూరు వెంకట రామారెడ్డిగారు ‘కన్యాబాలికల పారశాల’ అనే పేరుతో ప్రారంభోత్సవం చేశాడు. కమలాదేవిగారు గ్రంథాలయంలోని పారశాలను తెరిపించాలని వినతి ప్రతం సమర్పించింది. వెంకటరామారెడ్డిగారు పోలీసువారిలో మాట్లాడి గ్రంథాలయంలోని పారశాలను తెరిపిస్తానని వాగ్గానం చేశాడు. బాలికల విద్య యొక్క ఔన్నత్యాన్ని, అవశ్యకతను వివరించాడు. పైదరాబాదులో ఉన్న బాలికల హస్తులలో చేరి విద్య పొందాలని ఆయన బాలికలకు సూచించారు. కమలాదేవిగారు పైదరాబాదు హస్తులలో ఉండి చదివి మెట్రిక్లేషన్ ప్యాసైనందుకు ఆమెకు వెండి కుంకుమ బరిషెను బహుమతిగా ఇచ్చాడు.⁶⁷

కమలాదేవిగారు బాలికల పారశాల నడిపినందుకు జైన మందిరం వారు జీతం ఇస్తానన్నా ఆమె తీసుకోలేదు. ఉచితంగా విద్యను బోధించింది. దాదాపు 100 మంది బాలికలు పారశాలలో చేరారు. కుట్టుపని, కోలాటం, ఆటలు, పాటలు అన్ని నేర్చించింది.⁶⁸ పారశాలలో తెలుగుతోపాటు హీందీ కూడా నేర్చేవారు. మధ్యపాన నిషేధం గూర్చి ఎక్కువగా ప్రచారం సాగుతున్న రోజులని. కమలాదేవిగారు గ్రామంలో మధ్యపాన నిషేధం గూర్చి బాలికలతో ‘కల్పుమానండోయి’ అని పాటలు పాడిస్తూ ప్రచారం చేసేవారు. బాలికలను ఎక్కడ అరెస్టు చేస్తారోయని వారి తల్లిదండ్రులు భయపడేవారు. ఐనా కమలాదేవిగారి నమ్మకం మీద పిల్లలను పారశాలకు తోలించేవారు. నభులు జరిగినప్పుడు బాలికల చేత ఉపన్యాసాలు రాసి ఇప్పించేది. కొలను పాకలో జరిగిన ప్రతి సభలో ధరిపల్లి రాములమ్మ, గోపాలమ్మ, సుభద్రమ్మ ఇచ్చేవారు. వందేపారశ గీతాన్ని ప్రతిరోజు పాడేవారు. రామచంద్రారెడ్డిగారు జైనమందిరంలోని కోనేటిలో బాలికలకు శ్రద్ధగా తాత నేర్చేవాడు. ఆడపిల్లలు

సైకిళ్లు ఎక్కితే వింతగా చూచే రోజులవి. మందిరం లోని మునీం మిల్లీలాల్ బాలికలకు సైకిలు తొక్కడం నేర్చాడు. సైకిలును వెనుకపట్టుకొని పరుగెత్తుతూ అలసట వచ్చినా లెక్కచేయక బాలికలకు సైకిలు తొక్కడం నేర్చాడు. నాయకులు వస్తే ఆలేరుకు సైకిలుమీద బాలికలను పంపి వారిని ఆహ్వానించేవారు. కమలాదేవిగారు బాలికలకు కట్రసాము, చేయివట్టుకొంబే ఎట్లు విడిపించుకోవాలో, మనిషి దగ్గరకు రాకుండా కట్ర ఏ విధంగా తిప్పాలో రామచంద్రారెడ్డి గారి సమక్కంలో నేర్చింది.⁷⁰

ప్రియంవదు, భువనగిరి ఆంధ్ర మహాసభ తర్వాత జైన మందిరంలోని బాలికల పాతలాలలో నెలకు రూ.50/- జీతంతో పనిచేసింది. ఈమె నాల్గవతరగతి వరకే చదువుకున్న భారత భాగవతులు అర్థం చేసుకొనే స్థాముత ఉండేది. ఒక సంవత్సరం వరకు పనిచేసింది.⁷¹

ఆంధ్ర మహాసభలు - ఆరుట్ల దంపతులు

తెలంగాణాలోని తెలుగువారి అభ్యుదయానికి సంస్కృతి వికాసానికి గ్రింథాలయ, ఆంధ్ర జనసంఘాలు తోడ్పడ్డాయి. ఈ సంస్థల ద్వారా సంస్కారం లోని తెలుగువారు తమ ఆత్మగౌరవాన్ని భాషా సంస్కృతులను పరిరక్షించుకున్నారు. 1923 ఏప్రిల్ 1లో మొదటి ఆంధ్ర జన సంఘం సమావేశం హాస్కోండలో జరిగింది. ఈ సంఘాల ద్వారా ఆంధ్రోద్యమం బాగా వ్యాప్తి చెంది ఆంధ్ర వాణయ పరనాసక్తి కలిగి తమ జూతి గౌరవాన్ని కాపాడుకోవడానికి స్వార్థి కలిగించింది. తెలుగువారి కష్ట నిష్పరాలు ప్రభుత్వానికి తెలుసుకోవడానికి ఒక ప్రత్యేక సంస్కృతం ఉండాలనే భావణతో ఆంధ్ర మహాసభ ఏర్పడింది. ఈ సభ మొదటి సమావేశం జోగిపేటలో 1930 మార్చి 3,4,5 తేదీలలో జరిగింది.⁷²

ఈ ఆంధ్ర మహాసభ ప్రభావం ప్రైదరాబాదు రాష్ట్రంలోని ప్రజలపై చెరగని ముద్ర వేయగలిగింది. చైతన్యానికి ప్రతీకలైన విద్యార్థులపై ఈ సభయొక్క ప్రభావం బాగా పడింది. ప్రైదరాబాదులో విద్యార్థులంం చేసే ఆరుట్ల దంపతులను ఉత్జీవర్ధింది.

జాగ్రూరి వ్యతిరేక పోరాటంతో ప్రభావితులైన కొలనుపాక ప్రజలను ఆంధ్ర మహాసభలు చైతన్యపరిచాయి. ఈ గ్రామం నుండి నాల్గవ, ఉదవ

అంధ్ర మహాసభలకు ప్రతినిధులు హజ్రెనారు. అక్కడి తీర్మానాలను ప్రజలకు రామచంద్రారెడ్డి చదివి వినిపించేవాడు. సప్తమాంధ్ర సభ మల్యాపురంలో జరిగినప్పుడు బెల్లపుకొండ మాధవులు, రాంచంద్రారెడ్డి, మంగు నర్సింహరావు, కమలాదేవి గారలు పాల్గొన్నారు. తొమ్మిదవ ఆంధ్ర మహాసభలో ధర్మరంలో జరిగినప్పుడు 14, 15 మంది కొలనుపాక బాలికలు వాలెంటర్సగా పాల్గొని విరామ సమయాల్లో కోలాబాలు, పాటలు, జడకొప్పులు వేయడం, విప్పడం మొదలగునవి ప్రదర్శించి సభ్యుల మెప్పు పొందారు.⁷³

ఆంధ్ర మహాసభ ఆధ్వర్యంలో గ్రామాల్లో సభ్యులను చేర్చించి వారి ద్వారా గ్రామ కమిటీలను ఎన్నుకొనేవారు. సభ్యత్వాను 4 అణాలు. ఈ గ్రామ కమిటీలను గ్రామ సంఘాలు అని పిలిచేవారు. ఈ సంఘాల ద్వారా గ్రామాల్లో కొన్ని లాభాలు కలిగాయి. (1) గ్రామాల్లో రైతులు మరియు రైతు కూలీల మర్యాద భూ సంబంధమైన లేక ఇతర విషయాల్లో తగాదాలు వస్తే తీచ్చేవారు. దీనిప్పల పటేలు పట్టారీలు గ్రామాల్లో పరిష్కరించే తగవులపై వారు తీసుకొనే ఆదాయం తగ్గిపోయింది. పోలీసులకు కూడా కేసులు లేక వారి ఆదాయం పడిపోయింది. (2) ఆంధ్ర మహాసభ ద్వారా సాధారణ రైతులకు కొంత సహాయం చేయాలని మల్యాపురం సభలో నిర్ణయించారు. (3) పటేలు పట్టారీలు ఖర్చుల పేరుతో ఒక రూపాయికి రెండు అణాల చొప్పున వసూలు చేసేవారు. ఆంధ్ర మహాసభ కృషి వల్ల రైతులు అధిక పన్నులు ఇవ్వడానికి నిరాకరించారు. ఈ సభ దాదాపు గ్రామాల్లో పోటీ ప్రభుత్వంగా రూపొందింది.⁷⁴

రామచంద్రారెడ్డి భువనగిరి ప్రాంతవు ఆంధ్రమహాసభ సెక్రెటరీగా నియమించబడ్డాడు. కొలనుపాకలో ఆంధ్రమహాసభ కమిటీ ఏర్పాటు చేశాడు. గొలనుకొండ, జాగ్రూరు రజకులను, మంగలివారిని వేధించినప్పుడు ఆంధ్ర మహాసభ అధ్యక్షుని సూచన మేరకు రామచంద్రారెడ్డి మరియు బెల్లపుకొండ లింగయ్య గారలు గొలనుకొండకు వెళ్లారు. జాగ్రూరు వేధింపులవల్ల, రజకులు, మంగలివారు గ్రామాన్ని విడిచిపెట్టి అమ్మనబోలు దగ్గర అడవిలో 12 గుడిసెలు నిర్మించుకొన్నారు. అతి దయనీయ పరిస్థితులలో నివసిస్తున్న వారి స్థితిగతులను రామచంద్రారెడ్డి, లింగయ్య గారలు చూచి భువనగిరి దువ్వం

తాలూకుదారుకు, ఆలేరు గిర్డావర్క వారి పరిస్థితులను వివరించారు. గిర్డావర్క జాగీర్దారు చర్యలను ఖండించాడు. ఈ విచారణలో నాయకులు పాల్గొన్నారు.⁷⁴

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి భువనగిరి తాలూకాలోని గ్రామాలు తిరిగి అంధ్ర మహాసభలో సభ్యులను చేర్చించాడు. కమలాదేవితోపాటు తేది 9 ఫిబ్రవరి 1942న సిద్ధెంకి గ్రామానికి పోయి ప్రజలకు అంధ్ర మహాసభ ఉద్దేశాలు వివరించి సభ్యులుగా చేర్చించుకొన్నాడు. తేది 11.2.1942న జాగీరు గ్రామమైన సందేపటిలో సభ్యులను చేర్చించి తూర్పుగూడెం, మందనపల్లి గ్రామాల్లోని పాతశాలలను చూచి కొలనుపాకకు తిరిగివచ్చాడు. తేది 13.2.1942న నమిలె గ్రామంలో 14.2.1942న రేణుకుంట గ్రామంలో గ్రామ కమిటీలను ఏర్పరిచి సభ్యులుగా చేర్చించాడు. బేగంపేట జాగీర్దారు రచ్చి శిస్తులలో రూపాయికి 6 అణాలు వసూలుచేసే విషయాన్ని తెలుసుకొన్నాడు. గ్రామంలోని ఇండ్లో ఉండే చింతచెట్లలై పన్నులు వసూలు చేసే విషయాన్ని గ్రామస్థులు తెలుగు గ్రామ కమిటీని ఏర్పరిచి పన్నులు ఇవ్వవద్దని ప్రజలకు చెప్పేదు. కాల్పంచ్చి గ్రామంలో గ్రామ కమిటీని ఏర్పాటు చేశాడు.⁷⁵

గ్రామాల్లో పనిచేసే అంధ్రమహాసభ గ్రామ కమిటీ సభ్యులు పటీలు పట్టారీలు, జాగీర్దారులు దౌర్జన్యం చేయకుండా, ప్రజలనుండి అక్రమంగా పన్నులు వసూలు చేయకుండా చూసేవారు. లేవిగల్లా వసూలు చేసేటప్పుడు గ్రామ కమిటీ సభ్యులు అక్కడ ఉండి సరిగా తూకం వేస్తున్నారా? లేదా? చూసేవారు. చిన్న చిన్న తగాదాలను పరిష్కరించేవారు.⁷⁶

తొమ్మిదవ అంధ్ర మహాసభ స్టోండింగ్ కమిటీ మెంబర్లను ఎన్నుకోవడానికి నల్గొండలలో సభ జరిగింది. ఆ సభకు 89 మంది సభ్యులు హోజరయ్యారు. ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డి, రామచంద్రారెడ్డి, కమలాదేవి గారలు స్టోండింగ్ కమిటీ సభ్యులుగా ఎన్నుకోబడ్డారు. ఏరు పరంగల్లు జిల్లాలోని థర్రుపరంలో 1942 మే 22, 23న జరిగిన అంధ్ర మహాసభలో పాల్గొన్నారు.⁷⁷

తొమ్మిదవ అంధ్ర మహాసభలో టిబులురెడ్డి రంగమృగారి అధ్యక్షతన ప్రత్యేకంగా ‘అంధ్ర మహిళా సభ’ జరిగింది. ఈ సభలో కమలాదేవిగారితో

పాటు వచ్చిన విద్యార్థినులు వాలెంటర్లుగా పనిచేశారు. పరంగల్లు నుండి సుగుణాదేవి, మానుకోటనుండి ముప్పారం వద్దాబాయి, కొలనుపాక నుండి ఆరుట్ల కమలాదేవి, ఖమ్మం నుండి ఐతరాజు రుక్కిజమ్మ గారలు సభకు హోజురై అధ్యక్షరాలు ఇచ్చిన ప్రారంభహోపన్యాసాన్ని సమర్పించారు. సీతాకుమారి, కమలాదేవి గారలు స్ట్రీ విద్య ప్రాముఖ్యత మరియు ప్రైదరూబాదు సంస్థానంలో జరిగే ఘోర పరిస్థితులను వివరించారు.⁷⁸ ఈ సభలోనే శ్రీమతులు ఆరుట్ల కమలాదేవి, కల్యాంట్ల సరస్వతీదేవి, సుబ్బాయిమ్మ (ఖమ్మం) మరియు సీతాకుమారి (ప్రైదరూబాదు) గారలు మహిళాభ్యుదయానికి ఈ క్రింది సూచనలు చేశారు.

- (1) అభివృద్ధికరమైన పనులతో గ్రామీళ మహిళలను ముందుకు తీసుకుపోవడానికి తోడ్పడాలి.
 - (2) గ్రామాల్లో మహిళలకు పరిశ్రమలను ఏర్పాటుచేసి ప్రోత్సహించాలి.
 - (3) ప్రతి గ్రామంలో మహిళలకు స్వయం సమృద్ధి కలిగించే పనులు చేపట్టాలి.
 - (4) స్ట్రీలకు ప్రత్యేకంగా గ్రామాల్లో పరనాలయాలు ఏర్పాటు చేయాలని సూచించారు. కమలాదేవి గారు ఆంధ్ర మహాసభలో ప్రత్యేకంగా మహిళా సభ జరగాలని అది వచ్చే అంధ్ర మహాసభ నుండి మొదలు కావాలని సూచించారు. సభ ఆమోదం తెలిపింది.⁷⁹
- అంధ్ర మహాసభ సెక్రెటరీగా ఉన్న రామచంద్రారెడ్డి గారు కొల్పారు జాగీరు ప్రజల ఇక్కటిను తెలుసుకొని ఆ గ్రామ జాగీర్దారును కలుసుకొని ప్రజలపై వేసిన పన్నులను ఖాల్పా ఇలాకాలో మాదిరిగా బరాయిండా మరియు మాఫీ చేయమని కోరాడు. జాగీర్దారు ఏరీ కోరికలను తెలుసుకొని ప్రభుత్వం వారు ఆ సౌకర్యం కలిగిస్తే అదే విధంగా అమలు చేస్తానని వాగ్దానం చేశాడు.⁸⁰

అంధ్ర మహాసభ కార్యకలాపాలను భువనగిరి ప్రాంతంలో విస్తరింప చేయడానికి రామచంద్రారెడ్డి గ్రామాలన్ని విస్తృతంగా తిరిగి ప్రచారం చేశాడు. కొన్ని గ్రామాలలో అభివృద్ధి నిరోధకలు ఈ కార్యక్రమాన్ని

అధ్యకోవదానికి ప్రయత్నించారు. ఆంధ్ర మహాసభ స్థాండింగ్ కమిటీ ఎన్నికలకై ప్రతినిధులను పంపదానికి బండ సోమారం గ్రామానికి ఎ.ఆర్.(రాంచెర్డారెడ్డి) వెళ్లాడు. నలుగురు పోలీసులు వచ్చి తక్కణం ఈ గ్రామం విచి వెళ్లాలని నిర్ణయించించారు. వారిని సమాధానపర్చినా వారు వినశేదు. కొలనుపాకకు వచ్చి పోలీసుల అనుచిత ప్రవర్తనపై ప్రభుత్వానికి ఫిర్మాదు చేసి వారిపై చర్య తీసుకోవాలని కోరాడు. కానీ వారిపై చర్య తీసుకోబడలేదు.⁸¹

నల్గొండ జిల్లాలోని భువనగిరి ఒక పెద్ద వర్కు కేంద్రం. బియ్యం, జోన్సులు, ఆముదాలు ఎగుమతి అవుతుందేవి. వర్కులను అధికారులు బాధలు పెట్టేవారు. ఆ బాధలు పడలేక వర్కునంఖుం వారు ఆంధ్ర మహాసభను నహేయం చేయమని కోరారు. అంతేకాక వారు ప్రశ్నకంగా ఒక సంస్థను ఏర్పాటుచేయాలనుకోని ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డి, రామచంద్రారెడ్డిగారల నహేయంతో “మిత్రమందలి” అనే సంస్థను ఏర్పాటు చేసుకొన్నారు. ఈ సంస్థను స్థాపించడానికి ఔను మల్లయ్య గుప్త, సిద్ధుల బాలరాజు, పెండం వాసుదేవీగారలు ఎంతో కృషి చేశారు. దీనికి అనుబంధంగా ఒక గ్రంథాలయం ఏర్పడింది. ఆ గ్రంథాలయంలో ప్రతిరోజు యువకులు ప్రతికలు చదివేవారు. సాంస్కృతిక, సారస్వత కార్యక్రమాలు ఏర్పాటు చేసేవారు. కృష్ణస్వామి భాగవతార్నను పిలిపించి హరికథలు చెప్పించారు. ఈ హరికథల ద్వారా దేశభక్తిని ప్రశ్నిధించేవారు. క్రమంగా ఈ మిత్రమందలి రాజకీయాలకు కేంద్రమైంది.⁸²

మిత్రమందలిలో హౌర్స్‌నయ్యద్ అధ్యక్షతన సభ జరిగింది. ఆ సభలో ఆరుట్ల సోదరులు, కమలాదేవిగారలు పాల్గొని రెండవ ప్రపంచ యుద్ధంలో జపాన్ వైభారిని ఖండించారు.⁸³

10వ ఆంధ్ర మహాసభ నాటికి కమ్యూనిస్టు పార్టీ బాగా విస్తరించింది. గ్రామాల్లో పార్టీ క్రైస్తవులు బలపడ్డాయి. నల్గొండ జిల్లాలోని సూర్యాపేట, భువనగిరి, ఖమ్మం, వరంగలు జిల్లాలలోని దొరల, భుస్వాముల దొర్కుండకు వ్యతిరేకంగా పార్టీ వనిచేయడం మొదలుపెట్టింది. ఇది సహాయి మిత్రవాదులు, అంధ్రమహాసభలో కమ్యూనిస్టు పట్టం వారు చేరి వద్ద కలహోలు సృష్టిస్తున్నారని వారిని సభ నుండి తోలగించాలనుకోని ప్రయత్నాలు మొదలుపెట్టారు.

భూస్వాములకు వ్యతిరేకంగా పోరాటం నడిపే డి.సుబ్బారావు, సి. తిర్మలరావు, సి. యూదగిరిరావు గారలను ఆంధ్రమహాసభ ప్రాథమిక సభ్యత్వం నుండి తోలగించారు. ఆంధ్ర మహాసభలోని వృద్ధ మిత్రవాద సాయకులతో కలిసి వనిచేయలేని పరిస్థితి ఏర్పడింది. అందుకే కమ్యూనిస్టు పార్టీ వారు బద్దం ఎల్లారెడ్డి గారిని ఆంధ్ర మహాసభ అధ్యక్షునిగా పోలీటికి నిలబెట్టాలనుకొన్నారు. జిల్లాలోని ప్రతినిధుల ఎన్నికలు జరిగే రోజుల్లో రామచంద్రారెడ్డిగారు, గుండవరపు మాన్యంతరావుగారికి ఒక లేఖ ప్రాస్తు మిత్రవాదుల తరవున అధ్యక్షునిగా నిలబడే కొండావెంకటరెడ్డిగారిని ప్రాద్రాబాదు జిల్లా ఆంధ్ర మహాసభ ప్రతినిధుల ఎన్నికలలో ఓడించాలని, ఉత్తరాన్ని పోస్టు చేశాడు. ఆ లేఖ పోస్టుమెన్ పొరపాటున మాడపోటి పూన్యంతరావు గారి ఇంట్లో ఇవ్వాడు. దానితో అతివాదులు ఆంధ్ర మహాసభలో అనుసరించే వ్యూహం తెలిసిపోయింది.⁸⁴ మిత్రవాదులు వారికున్న పటుకుబడుల ద్వారా గ్రామాల్లో ఆంధ్రమహాసభ సభ్యత్వాన్ని చేర్పించారు. భూస్వాములకు సభ్యత్వ ఫారాలు జచి అన్నిటిపైన ఒకరే వేలి ముద్రలు వేసి సభ్యత్వం చేర్పించారు. ఆ ఫారాలను కేంద్రానికి పంపి సభ్యులను పెంపాందించుకొన్నారు. పార్టీ కార్యకర్తలు ఈవిధమైన సభ్యత్వాలు చేర్పించనందున మిత్రవాదుల కన్న సభ్యత్వ సంఘ తక్కువ అయింది.

వదవ ఆంధ్ర మహాసభ ప్రైదరాబాదు నగరంలోని రెడ్డి పోస్టులలో 1943 మే 23, 24, 25 తేదీలలో జరిగింది. మహాసభ ఉత్సేజికరమైన వాతావరణంలో జరిగింది. కమ్యూనిస్టులు వారి ప్రతినిధులు సభకు పోజరయ్యారు. పాటలు పాడారు. ప్రదర్శనలు జరిపారు.⁸⁵ ఆ సభలో జరిగిన ఉపన్యాసాలు, చర్చల వల్ల జాతీయ వాదులకు, కమ్యూనిస్టులకు మధ్య వ్యత్యాసాలు బాగా పెరిగాయి. సభాధ్యక్షులు తన ఉపన్యాసంలో జాతీయ వాదులను కాంగ్రెసులోను, కమ్యూనిస్టులను వారి పార్టీలోను చేరాల్సిందని, రెండు పక్కాలు కూడా అంధ్ర మహాసభను వదులుకోవాలని పొచ్చరిక చేశాడు.⁸⁶ ఆంధ్ర మహాసభ అధ్యక్షవదవికి పోటీ జరిగింది. మిత్రవాదులు నిలబెట్టిన కొండా వెంకట రంగారెడ్డిగారికి 354 ఓట్లు, కమ్యూనిస్టుల పక్కం వారు నిలబెట్టిన బద్దం ఎల్లారెడ్డి గారికి 206 ఓట్లు వచ్చాయి. అధ్యక్షులుగా కొండా వెంకటరంగారెడ్డిగారు ఎన్నికయ్యారు.⁸⁷ రావి నారాయణరెడ్డి, బద్దం ఎల్లారెడ్డి, ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారలను సభ్యులుగా

ఆధ్యక్షుడు నియమించాడు.⁹⁴ కొలనుపాక నుండి ఈ సభలో ఆరుట్లు దంపతులు, ఆరుట్లు వీరారెడ్డి, దొంతిరి నర్సింహరెడ్డిగారలు పాల్గొన్నారు. 10వ అంధ్ర మహాసభలో, మహిళాసభ రెడ్డి పోస్టులలో 1943 మే 24, 25 తేదీలలో సీతాకుమారి ఆధ్యక్షతన జరిగింది. కమలాదేవిగారు ఆహోన కమిటీ కార్యదర్శిగా పనిచేశారు. ఆ సభలో బాలికలకు తమ మాతృబ్రాహ్మలో నిర్వంధ ప్రాథమిక విద్య నేర్చాలని, ఖాగ్ని పారశాలలపై నిర్వంధం తోలగించాలని, ఆ పారశాలలకు అర్ధిక సహాయం కల్గించి ప్రోత్సహించాలని కమలాదేవిగారు కోరారు. కొత్త సంవత్సరానికి స్టాండింగ్ కౌన్సిల్ సెక్రెటరీగా కమలాదేవిగారు ఎన్నుకోబడ్డారు.⁹⁵

భువనగిరిలోని మిత్రమందలి సంస్థ దినదినాభివృద్ధి పొందింది. సభ్యులు అనేకులు చేరారు. ఆ మండలి జరిపే కార్యక్రమాలలో ఆరుట్లు దంపతులు పాల్గొన్నారు. మిత్రమందలి జరిపిన వార్షిక సమావేశంలో ఎ.సీతాకుమారిగారు ఆధ్యక్షత వహించారు. ఆమెను కమలాదేవిగారు ఘనంగా సన్మానించారు.⁹⁶

పదవ అంధ్ర మహాసభ జరిగిన తర్వాత అంధ్ర మహిళా సభ కార్యదర్శిగానైన కమలాదేవిగారు మరియు ఇతర కార్యవర్ధక సభ్యులు అనేక గ్రామాలు తిరిగి మహిళలను చైతన్యపూర్వారు. నల్గొండ జిల్లాలోని దేవరకాండ, మిర్చాలగూడ, హజూర్ నగర్, సూర్యాపేట మరియు వరంగల్లు జిల్లాలోని గ్రామాలు తిరిగి మహిళాసభ యొక్క ప్రాముఖ్యతను మహిళలో గూడుకట్టుకున్న మూడు విక్యాసాలను ఏ విధంగా పోగొట్టుకోవాలో, స్ట్రీ విద్య వల్ల కలిగే లాభాలను వివరించి మహిళాభ్యదయానికి తోడ్పడింది.⁹⁷

రెండవ ప్రపంచయుద్ధం జరుగుతున్న రోజుల్లో ప్రపంచమంతటా యుద్ధ వాతావరణం సెలకొంది. ఫాసిజం ప్రపంచాన్ని శాసించాలనుకొంది. ఆ ప్రభావం శ్రోదరాబాదు సంస్కారంపై కూడా పడింది. నల్గొండ జిల్లాలో ప్రజా ఉద్యమాలు ఉధృతమవుతున్నపుడు కమ్యూనిస్టు పొర్తీ 1943లో స్ట్రీలకు ఆత్మరక్షణ అవసరమని మహిళా ఆత్మరక్షణ శిబిరం నిర్వహించింది.⁹⁸ అప్పటికే కమలాదేవి కమ్యూనిస్టు పొర్తీలో యాక్షీవ్ మెంబర్ అయినందున ఆత్మరక్షణ శిబిరంలో ట్రైనింగ్ పొందడానికి విజయవాడ వెళ్లింది. అక్కడ ఒక సెల ప్రైనింగ్ పొందింది. స్ట్రీలు ఏ విధంగా ఆత్మరక్షణ చేసుకోవాలో నేర్చారు. తుపాకుల ప్రైనింగ్ మొదలగునవి నేర్చించారు.⁹⁹

ఈ మహిళా ఆత్మరక్షణ శిబిరంలో పెరేడ్సు చేసేటప్పుడు అందరు సెక్కర్చు వేసుకొనేవారు. సెక్కర్చు వేసుకోవాలి ఇంచెది. కొందరు సైకిల్లు తొక్కడం సేర్చుకొనేవారు. ఇవన్ని సేర్చుకోవడానికి మహిళలకు సచ్చజెప్పాలని వచ్చేది. పెరేడ్సు చేసేటప్పుడు సౌకర్యంగా ఉంటుందని సెక్కర్చు వేసుకొనేవారు. తర్వాత చీరలే కట్టుకొనేవారు. పట్టుచీరలు నగలు పెట్టుకోకూడదని, అది బూర్జువా లక్షణమని పెట్టుకొనేవారు కాదు.¹⁰⁰

11వ అంధ్ర మహాసభ

పదవ అంధ్ర మహాసభలో మిత్రవాదులకు, కమ్యూనిస్టులకు మధ్య భేదాభిప్రాయాలు ఏర్పడ్డాయి. మిత్రవాదులు భూస్వామ్య వ్యతిరేక కార్యక్రమాలను అంగీకరించనడున అంధ్ర మహాసభ చీలికకు దారితీసింది. భారతదేశంలో క్రీట్ ఇండియా ఉద్యమం తీవ్రతరమై ఆనేతు హిమాచలం వ్యాపిస్తున్న రోజులవి. యుద్ధం వల్ల ఆహరధాన్యాల కొరత విపరీతంగా ఏర్పడింది. ధరలు బాగా పెరిగిపోయాయి. అటువంటి విపత్తుర పరిస్థితులలో ఆంధ్రమహాసభను జరుపడం భావ్యం కాదని కార్యకారిణి సభ నిశ్చయించింది.¹⁰¹ కానీ ఈ నిర్ణయానికి అసమూతి సూచకంగా కమ్యూనిస్టులు మహాసభను జరుపాలని స్థాయి సంఘంలో తీర్మానం ప్రవేశపెట్టారు. తేది 7.3.1944న భువనగిరిలో రావి నారాయణరెడ్డిగారి ఆధ్యక్షాన స్థాయి సంఘు మీటింగ్ జరిగింది. చర్చలు జరిగాయి. అప్పటికే గ్రామకమిటీలు, శాలుకా కమిటీలు, జిల్లా కమిటీలు ఏర్పడ్డాయి. ఇవన్ని సభ్యత్వాల ఆధారంగా ఏర్పడవే! ఈ కమిటీలో మిత్రవాదులకు అనుకూలంగా ఉన్నవారు దూరంగా ఉన్నారు. నియమాచిని అనుసరించి అన్ని జిల్లాలలో కమిటీలు ఎన్నుకోబడ్డాయి. 11వ అంధ్ర మహాసభను భువనగిరిలో జరుపాలని కార్యవర్ధం తీర్మానించింది.¹⁰² మిత్రవాదులు స్థాయి సంఘు సభ నుండి నిప్పుమించగానే మిగతా సభ్యులు రావి నారాయణరెడ్డి ఆధ్యక్షతన 11వ అంధ్ర మహాసభ భువనగిరిలో జరుపాలని నిర్ణయించారు. భువనగిరిలోని మిత్రమందలి వర్తక సంఘం మహాసభ జరుపడానికి బాగా తోడ్పడింది. సహజంగా వర్తకులు అతివాదుల ఆధ్యర్యంలో నడిచే ఈ సభకు తోడ్పడరని మిత్రవాదులు భావించారు. కానీ ఆ విధంగా జరుగలేదు. రైతులు, ఇతర వర్గాల వారు సభ విజయవంతం కావడానికి తోడ్పడడారు.¹⁰³

ఆంధ్ర మహాసభ రెండు పక్కాలుగా చీలిపోయింది. మితవాదులైన శ్రీయతులు మాడపాటి హన్సుంతరావు, మందుముల నర్సింగరావు, సురవరం ప్రతాపరెడ్డి, కొండా వెంకటరంగారెడ్డి, మందుముల రామచంద్రరావు, బూర్జుల రామకిషన్ రావుగారులు ఒకపక్కంగాను, అతివాదులైన శ్రీయతులు రావి నారాయణరెడ్డి, బద్దం ఎల్లారెడ్డి, మగ్గాం మొహియుద్దిన్, రాజబహద్దార్ గార్, దేవులపల్లి వెంకటీశ్వరరావు, ఆరుట్ల సోదరులు, గంగసౌని గోపాలరెడ్డి, వట్టికోట ఆశ్వారుస్వామి గారులు ఒక పక్కంగాను వేరు వేరు ఆంధ్ర మహాసభలు జరుపుకొన్నారు. 11వ ఆంధ్ర మహాసభ భువనగిరిలో రావి నారాయణ రెడ్డిగారి అధ్యక్షతన జరుపాలని నిర్ణయానికి వచ్చిన తర్వాత ఆహ్వానసంఘు మేర్పడింది. ఆ సంఘానికి అధ్యక్షులుగా ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహ రెడ్డిగారు కార్యదర్శులుగా ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి, దేవులపల్లి వెంకటీశ్వరరావు కమలాదేవిగారులు నియమింపబడ్డారు.¹⁰¹

వరంగల్లు నగరంలో సర్వదేవభూతు రామనాథం గారి నాయకత్వాన ఆజంబాహి మిల్లులో కార్యిక సంఘుం మరియు నగరంలో తోళ్ల కార్యిక సంఘాలు ఏర్పడి పనిచేస్తుందేవి. ఈ సంఘాలలో పనిచేసే కార్యికుల పైత్యం వరంగల్లు జీల్లాలోని అనేక గ్రామాల్లో పాకింది.¹⁰² ఆజంబాహిమిల్లులో 1944 కంటే పూర్వం పెద్ద సమ్మేళన జరిగింది. దీనికి నాయకులైన సర్వదేవభూతు రామనాథం గారిని వరంగల్లు జీల్లా నుండి ప్రభుత్వం బహిష్మరించింది. అందుకే వారు పైదారాబాదుకు వచ్చి భువనగిరిలో జరుగబోయే 11వ ఆంధ్ర మహాసభ ఆహ్వానసంఘుం పక్కాన పూర్తి స్థాయి బాధ్యత వహించి పనిచేశాడు.¹⁰³

ఆహ్వానసంఘు అధ్యక్షనిగా ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారు ఒక కరపత్రాన్ని ప్రచురించాడు. ఆ కరపత్రంలో రైతులు పడే బాధలు, బలవంతపు లేవి వసూళ్ల గురించి, రెండవ ప్రపంచయుద్ధ పరిణామాల గూర్చి వివరించాడు. 10వ ఆంధ్ర మహాసభలో 1300 మంది సభ్యులుండేవారని, అది ఈ సభకు 2300 వరకు పెరిగిందని, పూర్తిస్థాయి పనిచేసే సభ్యులు ద్విగుణీకృత మయ్యారని, రైతులు ఫోరపరిస్థితుల నెడుర్చొంటున్నారని, ఈ సభకు మహారాష్ట్ర, కర్ణాటక పరిషత్తు నాయకులు హోజిరపుతున్నారని చెప్పారు. రైతు, ఆరోగ్య

ప్రదర్శనలు జరుపబడతాయని సభకు హోజిరయ్యే ప్రతినిధులకు సామాన్యరేటుతో అన్ని సాక్రాయలు కల్పించబడతాయని, వేలసంఖ్యలో ప్రజలు హోజురై విజయవంతం చేయాలని విజ్ఞప్తి చేశాడు.¹⁰⁴

ఆహ్వాన సంఘు కార్యదర్శిగా ఉన్న ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి ఆంధ్రమహాసభ కరపత్రాలను భువనగిరి ప్రాంతంలో ఆంధ్ర మహాసభ కరపత్రాలు పంచానికి నిర్ణయించుకొని తేది30-3-1944 నాడు ఆలేరుకు వచ్చినప్పుడు అక్కడి కరోడ్డిరి పోలీసులు ఆపుచేశారు. అతని దగ్గర ఉన్న రెండు పెట్టలలో ఏమున్నపో చూపుమని నిర్ణయించించారు. పెట్టి తెరిచి దానిలో ఉన్న ఆంధ్ర మహాసభ కరపత్రాలు, రశీదు పుస్తకాలు, విరాళాల పుస్తకాలు, సభ్యుల్లో రికార్డులు అన్ని పరిశీలించి రెండు కరపత్రాలు తీసుకొన్నారు. రామచంద్రారెడ్డి పోలీసుల చర్యకు నిరసన తెల్పగా వారు దుర్మాపలాడారు. కరోడ్డిరి నభేదారు (ఎస్.ఐ) అయినను భయపెట్టాడు, పోలీసుల చర్యను నిరసిస్తూ ప్రభుత్వానికి ఫిర్యాదు చేయగా ఫలితం కన్నింపలేదు.¹⁰⁵

11వ ఆంధ్ర మహాసభ భువనగిరిలో 1944 మే 27, 28 తేదీలలో రావి నాయకురెడ్డిగారి అధ్యక్షతన జరిగింది. భువనగిరి గంజాలో సభ నిమిత్తం పెద్ద పెద్ద పాకలు వేశారు. ఆహ్వాన సంఘుం మరియు భువనగిరి మిత్ర మండలి అధ్వర్యంలో సభకు వచ్చిన ప్రతినిధులకు, ప్రజలకు వసతులు కల్పించబడ్డాయి. దాదాపు 10 వేల మంది సభకు వచ్చారు. తెలంగాణాలోని అన్ని జీల్లాల నుండి ప్రతినిధులు, ప్రజలు హోజిరయ్యారు. భువనగిరిలో పెద్ద ఊరేగింపు జరిగింది.¹⁰⁶ సభలో నాయకులు పాల్గొన్నారు. పైదారాబాదు నుండి కామ్మెంట్ ఆసోసియేషన్ సభ్యులు, బెజవాడ నుండి కమ్మునిస్ట్ పార్టీ నాయకులు రాజేశ్వరరావు, ప్రజాశక్తి పత్రిక ఆధ్వర్యంలో కంభంపాటి సత్యనారాయణ పాల్గొన్నారు. మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ నుండి 15 మంది, సైదారాబాదు నుండి 500 మంది కార్యకర్తలు హోజిరయ్యారు. వరంగల్లు నుండి కాళోజీ నాయకురావు, ఖమ్మం నుండి గోపాలరావు, వెంకటరామారూగారులు ఈ సభలో పాల్గొని చర్చలలో పాలు పంచుకొన్నారు.¹⁰⁷ ఈ సభలో కాత్మాలు వెంకటరామారెడ్డిగారు పాల్గొని పశు ప్రదర్శనకు ప్రారంభోత్సవం చేసి బహుమతులు ఇచ్చారు.

సభలో అనేక తీర్మానాలు చేశారు. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధంలో ఫాసిస్టులకు వ్యతిరేకంగా ఉండేవారికి సహకరించాలని లేవీ ధాన్యం వసూలు చేయడంలో కొన్ని సూచనలు సూచించారు. జాగీరు రైతుల సమస్యల గురించి తీర్మానాలు చేయబడ్డాయి. జాగీరు గ్రామాలలోని ప్రజల కష్టాలు వివరిస్తూ రామచంద్రారెడ్డిగారు ఒక తీర్మానం ప్రవేశపెట్టగా దానిని వెంకటపతిగారు బలపర్చారు. ఆ తీర్మానంలో సంస్కారంలోని గైరు ఖాల్సా (ఖాల్సాకానివి) గ్రామాల్లో, విద్యా వైద్య సౌకర్యాలు లేవని, కొండరు జాగీర్లారులు సైనిక, న్యాయ వ్యవస్థను తమ చెప్పుచేతులలో ఉంచుకొని ప్రజలను భాధపెడు తున్నారని, లేవీ ధాన్యాన్ని వసూలు చేసేటప్పుడు కొలు మరియు గుండు గుత్తా కొలు వసూలు చేస్తున్నారని వాటిని మహాసభ వ్యతిరేకించాలని కోరారు. మహాసభ వారు గైరు ఖాల్సా ప్రజల పరిస్థితులను తెలుసుకొనుటకు ఒక కమిటీని వేశారు. రావి నారాయణరెడ్డి ఆ కమిటీ అధ్యక్షులుగా లక్ష్మీనర్సింహరెడ్డి, రమణరెడ్డి, వెంకటపతి, రామచంద్రారెడ్డిగార్లు సభ్యులుగా నిర్ణయించి 3 నెలలలోగా సమగ్ర రిపోర్టు పంపాలని అంధ్ర మహాసభ తీర్మానించింది.¹⁰⁵

నియుమావళిలో ఒక మార్పు చేశారు. అంధ్ర మహాసభ సభ్యత్వం నాలుగు అణాలుండేది. దానిని మార్చి ప్రతి ఒక్కరు సులభంగా సంఘులో చేరడానికి అవకాశం కల్పిస్తూ అణాగా నిర్ణయించారు. దీని వల్ల సామాన్య రైతులు, కూతీలు, క్రామికవర్గం అధికంగా సభ్యత్వం తీసుకొనే అవకాశం కలిగింది.

ఈ సభావేదికపైనే తే. 28.5.1944 నాడు కమలాదేవి గారి అధ్యక్షతన నల్గొండ జిల్లా మహిళా సభ జరుపబడింది. 800 మంది గ్రామీణ మహిళలు పాల్గొన్నారు.¹⁰⁶ 11వ అంధ్ర మహాసభలో గ్రామీణ మహిళల చైతన్యం బాగా కనిపించింది. కమలాదేవిగారు దీనికి బాగా కృషి చేశారు. కొలనుపాక జైన మందిరంలో విద్య నేర్చే బాలికలు వాలెంటర్లుగా పాల్గొని మహిళా హక్కుల గూర్చి పాటలు పాడారు.¹⁰⁷

11వ అంధ్ర మహాసభ కార్యనిర్వహక సభ్యులుగా, ఈ క్రింది వారు ఎన్నుకోబడ్డారు. సర్వశ్రీ రావి నారాయణరెడ్డిగారు (అధ్యక్షులు), (2) పోల్చుపల్లి వెంకటరామారావు గారు (ఉపాధ్యక్షులు), (3) బద్దం ఎల్లారెడ్డి గారు,

(4) రామనాథంగారు (కార్యదర్శులు) (5) వల్లీకోల ఆశ్వారు స్వామిగారు (కోశాదికారి) సభ్యులుగా (6) ఎ. లక్ష్మీ నరసింహరెడ్డిగారు, (7) ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి, (8) దేవులపల్లి వెంకటేశ్వరరావుగారు, (9) రామకృష్ణశాస్త్రిగారు (ఆదిలాబాదు), (10) వెంకట రామయ్య (ఖమ్మం), (11) రాజబహద్దురుగార్గారు, (12) రామరావు (అత్రాఫుబల్లె), (13) చెన్నమనేని సర్పింగరావు (కరీంనగర్) ఎన్నుకోబడ్డారు.¹⁰⁸

11వ అంధ్ర మహాసభ తర్వాత వచ్చిన ప్రజాచైతన్యం

11వ అంధ్ర మహాసభ తర్వాత తెలంగాణాలోని అన్ని జిల్లాలలో ప్రజాచైతన్యం కలిగింది. మహాసభ దేసిన తీర్మానాలు ప్రజలలో దైర్యాన్ని, బలాన్ని కలుగజేశాయి. భూస్వామ్య దోషించిని అరికట్టడానికి ప్రజలకు మహాసభ చేయూత నిచ్చింది. వెట్టిచాకిరి నుండి, నిర్మంధ లేవి వసూల్క నుండి విముక్తి కలిగించింది. రైతులు, కార్పుకులు, కూతీలు, ప్రజలు అణా సభ్యత్వంతో అంధ్ర మహాసభలో చేరి దైర్యాన్ని, బలాన్ని చేకూర్చుకొన్నారు. “అరు పైసలివ్వురా! అదర్చుముగ అంధ్ర మహాసభ బండి ఎక్కురా!” అనే పాట తెలంగాణా పల్లెల్లో మారుప్రొగింది. భువనగిరి అంధ్ర మహాసభ స్వార్థితో జనగామ తాలుకాలోని మరిపడిగ గ్రామంలో ప్రజాచైతన్యం మొదలైంది. భువనగిరి, జనగామ తాలుకాల సరిహద్దు గ్రామం మరిపడిగ. అది ఒక మక్కాగ్రామం. పెద్ద భూస్వామ్యులు లేరు. ఆ గ్రామ మక్కేదారు ప్రజలను విపరీతంగా బాధపెట్టి దోచుకునేవాడు. రెడ్డి కులానికి చెందిన పోలీసు పటేలు ప్రజలను బెదిరించి లంచాలు తీసుకొని హరిజనుల చేత వెట్టి చేయించుకునేవాడు. పిట్లల నర్సయ్య ఈ గ్రామానికి చెందిన ఒక సాధువు, భార్యాపిల్లలున్నప్పటికి ఆధ్యాత్మిక జీవితం గడిపేవాడు.¹⁰⁹ కొలనుపాక గ్రామస్వదైన ఆరుట్ల పీరారెడ్డిగారు మరిపడిగ గ్రామానికి పోయినప్పుడు పిట్లల నర్సయ్యగారితో పారమార్థిక స్నేహం ఏర్పడింది. ప్రసంగవశాత్తు పీరారెడ్డిగారు భువనగిరిలో ఇరిగే అంధ్ర మహాసభ గూర్చి పిట్లల నర్సయ్యకు చెప్పాడు. గ్రామంలో పోలీసు పటేలు చేసే దౌర్జన్యాలు సహింపక పాల్గొయి లచ్చమ్మ, బోయినిమల్చమ్మ గారలతో పాటు భువనగిరి అంధ్ర మహాసభలో నర్సయ్య పాల్గొన్నాడు. మహాసభ అయిన తర్వాత గ్రామస్వామి ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారితో గ్రామ పెత్తుండ్రార్లు పెట్టే బాధలను, చేయించుకొనే

వెట్టిచాకిరిని గురించి వివరంగా చెప్పారు. ఆ చాకిరినుండి విముక్తి కలిగించడానికి తమ గ్రామానికి రఘుని కోరారు.

మరిపడిగలో అంధ్ర మహాసభ స్థాపన

ఖువనగిరి అంధ్ర మహాసభకు వచ్చిన మరిపడిగ గ్రామస్తులు తమ ఊరికి సంఘు నాయకులు రాకపోతే సంఘు ఆఫీసర్లోనే ఉంటామన్నారు. రామచంద్రారెడ్డి వారితో మీరంతా అంధ్ర మహాసభ సభ్యులుగా చేరినట్టుతే సమస్యలను పరిష్కారం చేస్తామన్నాడు. ఆ మాట వినగానే వారు సభ్యుత్వ ఛారాలు తీసుకొని పోయి దాదాపు 500 మందిని సభ్యులుగా చేర్చించి, సభ్యుత్వ ఛారాలు, రుసుముతో సహ అందజేసారు. అంధ్ర మహాసభ ఆదేశానుసారంతో రామచంద్రారెడ్డి ఆ గ్రామానికి వెళ్లాడు. ప్రజలు పెద్ద సంఖ్యలో ఆయనను ఆహ్వానించి గ్రామంలోనే చావిడి దగ్గర తేది 2 అక్టోబర్ 1944న సభ ఏర్పాటు చేశారు. ఆ సభలో రామచంద్రారెడ్డిగారు పెత్తందార్లకు వెట్టి చాకిరి చేయవద్దని, వారి దోషిదిని అరికట్టుడానికి ప్రజలు సమాయత్వం కొవాలని కోరాడు. ఉత్కేషకరమైన ఆయన ఉపన్యాసపు సుఖ్మితో గ్రామ సంఘాన్ని ప్రజలు ఏర్పాటు చేసుకొన్నారు.¹¹⁰

నిర్మాలలో సంఘం ఆవిర్భావం

నిర్మాల మరిపడిగను ఆయనకొని ఉన్న గ్రామం. లింగాల నర్సింహరెడ్డి ఆ గ్రామ భూస్వామి. ఈయన వ్యవసాయ కూలీలకు, ఇతర వృత్తులవారికి, భూమిలేని వారికి, ధాన్యాన్ని మిట్టిని 'గడ్డం' (ఇచ్చిన దానికి రెండింతలు) పోసి డబ్బులు బలవంతంగా వసూలు చేసేవాడు. వట్టి చేపలు కూడ గడ్డం పోసి రెట్టింపు డబ్బులు వసూలు చేసేవాడు.¹¹¹ ఇదే గ్రామానికి చెందిన దానరి చంద్రంకు భూస్వామి యా. 90లు అప్పగా ఇచ్చాడు. కోర్కులో కేసు వేసి ఇతనికి బదులుగా వేరే వ్యక్తిని కోర్కులో హజరు పరిచి చంద్రం భూమిని వశపర్చుకొన్నాడు.¹¹² మరిపడిగలో జలిగిన సభకు నిర్మాల గ్రామ ప్రజలు వెళ్లారు. ఆ సభలో కలిగిన చైతన్యాన్ని చూచి రామచంద్రారెడ్డిగారితో తమ గ్రామ సమస్యలను విన్నవించి తమ గ్రామానికి రఘుని కోరారు. ఆయన అంధ్ర మహాసభ సభ్యుత్వ ఛారాలు ఇచ్చి సభ్యులుగా చేరిన తర్వాత ఆ గ్రామానికి వస్తానని చెప్పాడు. చాలా మందిని సభ్యులుగా చేర్చించి

గ్రామస్తులు ఎ.ఆర్.ను తమ గ్రామానికి తీసుకొని వచ్చారు. ప్రజలంతా మేళ తొలాలతో ఆహ్వానించారు. బ్రాహ్మణుడమైన సభ జరిగింది. ఆ సభలో ఎ.ఆర్. రోజులు మారాయని, దౌరలకు వెట్టి చేయవద్దని, నాగులు, వడ్డీలు ఇష్వవద్దని, క్రొముకు దగ్గ కూలీ తీసుకోవాలని ఉపస్థించాడు.¹¹³ అంధ్ర మహాసభ సభ్యులను తీసుకొని ఎ.ఆర్. యాదగిరి పత్రకు వచ్చిన అప్పల్ తాలూకుదారుకు జమీందారు చేసే అరాచక చర్చలను వివరిస్తూ మెమోరాండం ఇచ్చాడు. కాని ఫలితం లేకపోయింది.¹¹⁴ అంధ్ర మహాసభ ద్వారా కలిగిన చైతన్యంతో ప్రజలు సంఘుటిత శక్తిగా రూపొంది దొరల దౌర్జన్య కాండను అంత మొందించారు. ప్రజలలో కలిగిన ఈ సంఘుటిత శక్తిని చూచి పెద్ద పెద్ద భూస్వాములు గ్రామాలు వదలి పట్టణాలకు పారిపోయారు. గ్రామ యువకుడైన కృష్ణమూర్తిగారు అంధ్ర మహాసభ కార్యకలాపాలలో చురుకుగా పాల్గొని ప్రజలను పోరాటం వైపు నదిపించారు. ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి రెండు తడవలు, ఆ గ్రామానికి వచ్చి ప్రజలకు పోరాట దృక్కథాన్ని దాని అవశ్యకతను వివరించారు. తర్వాత రావి నారాయణరెడ్డిగారు, రైతుకవి అయిన గంగుల సాయిరెడ్డి గారు, రామచంద్రారెడ్డిగారు నిర్మాల గ్రామానికి వచ్చి సభ జరిపి సంఘుటిత శక్తితో ఎటువంటి వనిశైనా చేయవచ్చనని. ఏషైనా సాధించ వచ్చునని ప్రజలకు దైర్యం కలిగించారు. దానితో నిర్మాల దేశముట్ట గడ్డిలో పని చేసేవారు ఎవరు లేక దొరలు బెంబేలెత్తి పోయారు. స్థానిక నాయకుడైన కె. కృష్ణమూర్తి సారద్యంలో అంధ్ర మహాసభ వేరే గ్రామాలకు పాకింది.¹¹⁵

సీతారాంపురంలో అంధ్ర మహాసభ

సీతారాంపురం, నిర్మాలకు దగ్గరలో గ్రామం. ఆ గ్రామానికి పెద్ద భూస్వామి జాలిగామ వెంకటరామారావు. అతనికి దాదాపు 300 ఎకరాల భూమి ఉండేది. భూస్వామే కాకుండా అతడు ఆ గ్రామానికి పోలీసు పట్టేలు. గ్రామంలో ఉండే మొత్తం భూమిలో 80% భూమి ఇతనిదే! కొలుదార్లను ప్రతి సంవత్సరం మార్చేవాడు. రైతులు ప్రభుత్వానికి ఇచ్చే పన్నుపై రెండింతలు మూడింతలు వసూలు చేసేవాడు. ప్రతిరోజు కగురు హరిజనులు ఆయన ఇంటి ముందు వెట్టి చేసేవారు, పోయిలకట్టిలు కొట్టివారు. గ్రామానికి గిర్దావరు, అమీన్ వస్తే వారిని సవారి కచ్చరంపై సాదరంగా తీసుకవచ్చి

చకలి, మంగలి కులాలవారు వెట్టి చేసేవారు. హరిజనులు ప్రతిరోజు తెల్లహారానే ఈయన ఇంటి ముందు దష్టకాట్టి ఉరంతా తిరిగి సాయంత్రానికి మళ్ళీ దొరవారి ఇంటి ముందు దష్ట కాట్టి దివిటి నలాం చేసేవారు.¹¹⁶

సీతారాంపురంలో ఆకుల వెంకయ్య, కూరగాయలు అమ్మకౌనే వ్యక్తి. ప్రతిరోజు గ్రామంలో కూరగాయలు అమ్మకౌనేవాడు. విస్తారు దొరగుమాస్తులకు వారి భాగం ఇచ్చిన తర్వాత అమ్మకౌనేవాడు. ఈ విధంగా ప్రతి కులం వారు ప్యాడల్ దోషికి గురి అయ్యేవారు.¹¹⁷ నిర్మాల, మరిపడిగ గ్రామ ప్రజల చైతన్యం చూచి సీతారాంపురం ప్రజలు ఆకుల వెంకయ్యగారి నాయకత్వంలో సంఘచేతమయ్యారు. వీరి నాయకత్వాన నిర్మాలలో ఉన్న ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారిని కలిసి, తమ గ్రామంలోని భూస్వాముల ఆగడాలను వివరించి గ్రామానికి అప్పేనించారు. అంధ్ర మహాసభ రశీదు పుస్తకాలు ఎ.ఆర్. ఇచ్చి సభ్యులుగా చేరితే గ్రామానికి వస్తానని అన్నాడు. రెండు రోజులలో 900 మందిని సభ్యులుగా చేర్చించి సభ్యత్వ రుసుం, రశీదు పుస్తకాలు ఇచ్చి గ్రామానికి రమ్మని ప్రజలు కోరారు. మరిపడిగ, నిర్మాల గ్రామ ప్రజలు వెంటరాగా ఎ.ఆర్. సీతారాంపురంలో పెద్ద ఊరేగింపు తీసి బహారంగ సభ జరిపాడు. ఆ సభలో భూస్వాముల దౌర్జన్యాలు ఇక సాగవని, కోలుదార్లు కోలుకు చేసే భూములను తామే అనుభవించాలని, భూస్వాములు, వారి విజంట్లు ఎవరైనా వస్తే వారిని ఎదిరించి తిప్పి కొట్టాలని సభలో పోచ్చరించాడు.¹¹⁸

విస్తారు రామచంద్రారెడ్డి

విస్తారు దేశముట్ట జనగామ తాలుకాలో పేరొందిన భూస్వామి. అతని పూర్తి పేరు రాపాక రామచంద్రారెడ్డి. జనగామ, మానుకోట, వరంగల్లు, సూర్యాపేట తాలుకాలలోని 60 గ్రామాల్లో భూములున్నాయి. తనకును గ్రామాల్లోనే కాకుండా వేరే గ్రామాల్లోని జాగీర్లారుల. మట్టేదార్లపై పెత్తనం చెలాయించేవాడు. తన మాట నెగ్గించుకోవడానికి ఎంతచీ ఘూరుకొన్నా వెనుదీసేవాడు కాదు. సమాంతర ప్రభుత్వం నడిపేవాడు. విస్తారులో తన స్వంత బంగాలో పోలిసుస్థేషను పెట్టించి, అధికారులను తన గుప్పిల్లో ఉంచుకొని లా అంట్ ఆర్థరును తన స్వంత పనులకు విసియోగించుకొనేవాడు.

అతని దగ్గర 70,80 మంది సాయుధులైన అనుచరులుండేవారు. వారు విచ్చులవిడిగా గ్రామాలపై బడి తుపాకులతో, కత్తులతో ప్రజలను బెదిరించి యథేచ్చగా దోషించి చేసేవారు. ఎదిరిస్తే ఎంతటివాడినైన చంపేవారు. గ్రామాల్లో తన అనుచరులు ధాన్యం, డబ్బు, బంగారం మొదలైనవి దోషించేస్తే ధాన్యం వారికి పంచి మిగతావి తను తీసుకొనేవాడు.¹¹⁹

విస్తారుదొర కొన్ని క్రూరమైన పనులు తన విజంట్ల ద్వారా చేయించేవాడు. మౌత్తులు మండలం పడిశాల వెంకటరెడ్డి అనే భూస్వామి తన మాట వినశేదని తన విజంట్ల ద్వారా కాల్పి చంపించాడు. అతనిపై హత్యానేరం మౌబటింది. ఆ రోజుల్లో ఒక లక్ష రూపాయలు భర్యుచేసి నేరం లేకుండా చేసుకున్నాడు.¹²⁰

పింగళి వెంకటరామారెడ్డి గారు పెద్ద దేశముట్ట. ఆయనకు వరంగల్లు జిల్లాలో ఇతర జిల్లాలలో వేల ఎకరాల భూమి ఉండేది. ఆ కుటుంబంలోని పింగళి కోదండరాంరెడ్డిగారు వీరి భూముల వ్యవహారాలన్ని చూస్తుంచేవాడు. విస్తారు రామచంద్రారెడ్డికి ఇతనికి ఏదో తగదా వచ్చి అరెస్టు చేయించాడు. ఇద్దరు కూడా పెద్ద దేశముఖులు. కోదండరాంరెడ్డి ఏదో విధంగా విడుదల అయ్యాడు. కానీ ఇద్దరి మధ్య పగ మొదలైంది. అంత పెద్ద భూస్వామిని అరెస్టు చేయించినందుకు ప్రజలలో విస్తారుదొర అంటే భయం కలిగింది. పెద్ద భూస్వాములకు కూడ ఇతనంబే వ్యతిరేకత ఏర్పడింది.

విస్తారు సమీపంలో బమ్ముర గ్రామం ఉంది. నర్సింహోరు ఆ గ్రామ మట్టుదారు. విస్తారు రామచంద్రారెడ్డి ఆయన కంచెలోని వంట చెరుకును అడగుకుండా తెప్పించుకునేవాడు. మట్టుదారు లేనప్పుడు తన కుమార్తె పెండ్లికి ఇరువై బండ్ల వంటచెరుకు తెప్పించాడు. పెండ్లి ఖర్చులు అర్పవై వేల రూపాయలు ప్రజల దగ్గర వసూలు చేసి ఘనంగా పెండ్లి జరిపించాడు.¹²¹

1940 సంవత్సరంలో విస్తారు దొర భవన నిర్మాణం చేశాడు. 40 గ్రామల నుండి నిర్మాణానికి కావలసిన ఇటుక, కలపను ప్రజల దగ్గర నుండి బలవంతంగా తెప్పించాడు. కూరీలకు సరిగా కూరి ఇవ్వకుండా వెట్టి చేయించుకొన్నాడు. అనేక మంది వేడ పండితుల వేద ఫోషత్తో గృహ ప్రవేశం చేశాడు.

పాలరాతితో నిర్వించిన రెండంతస్థల భవనం ఇప్పటికి చెక్కుచెదరకుండా ఉంది. ఆ భవనంలోని ప్రతి కిటికీపై ఆర్.ఆర్. (రాపాక రామచంద్రారెడ్డి) అనే అక్కరాలు చెక్కబడ్డాయి. భవనం చుట్టూ దాదాపు 5 ఎకరాల ప్రహరీగోడ ఉంది. ప్రహరీగోడ పునాదులనుండి ఆయిల్ ఇంజనీరో నీళ్ళు తోడి 3 గజాల వెదల్పుతో రాతి గోడ కట్టించాడు. ఆ భవనంపై ఎక్కి చూడడానికి వీలు కలిగే రీతిలో చుట్టూ పక్కల చెట్లన్నీ కొట్టించాడు. ఆ గడిలో జరిగిన ఎన్నో ఫోరాలు, నేరాలు, మానఫంగాలు అన్నింటికి సాక్షీభూతంగా మేమున్నామంటూ మూగభాషలో తరులతాదులు సెక్కుం చెబుతాయి.¹²² కామారెడ్డి గూడెంలోని పేర ముస్తిం అయిన బందగీకి వారి పాలి వారి మధ్యన భూ తగాదా స్పష్టించి కోర్టు చుట్టూ తిప్పించాడు విస్తారు దొర. కోర్టులో బందగి వైపు తీర్చు రాగా అతని పాలివారి ద్వారా నడిరోడ్డుపై క్రరుతో, గొడ్డళతో దాడి చేయించి హత్య చేయించాడు. లంచాలు ఇచ్చి హత్య చేసిన వారికి శిక్ష పదకుండా చేశాడు.¹²³

విస్తారు రామచంద్రారెడ్డికి ఐదుగురు ముఖ్యమైన ఏజంట్లు ఉండేవారు. ముత్తారం గ్రామస్థలైన మిస్సిన్ అలి, ముక్కారు అలి, రాంరెడ్డి, కామారెడ్డి గ్రామస్థుడు అబ్బాసలి, వావిలాల గ్రామస్థుడు లలీఫలు దొరకు ఏజంట్లుగా పనిచేస్తూ దోషించి సాగిస్తుండేవారు. విస్తారు గడి ఒక మహరాజు దర్శారులాగ ఉండేది. పోలీసుస్టేషన్, పోలీసులు ఈయన గడిలోనే ఉంటూ చెప్పినట్లు వినేవారు. అనుకూలంగా లేని పోలీసు అమీన్ను బదిలీ చేయించి తనకు అనుకూలంగా ఉన్న వానిని తెప్పించుకొనేవాడు. పెంటిషట్టి, బూడిదపట్టి (చనిపోయినప్పుడు తీసుకొనే మామూలు), ఇంటి పట్టిలు ఇంకా అనేకమైన ఇతర పన్నులు పనులు చేసేవాడు. ఈ పన్నులు ఇప్పుని వారిని చేతులు వెనుకకు కట్టి, చెట్టుకు ఫ్రేలాడ దీనేవాడు. మధ్యహస్తు టెండలో వంగబెట్టి బండలు యెత్తేవారు. ఇటువంటి పన్నుల ద్వారా దాదాపు 75 వేల రూపాయలు సంపాదించాడు.¹²⁴

బాబుదొర (జగన్నహన్రెడ్డి) విస్తారు రామచంద్రారెడ్డి కొడుకు. తండ్రిని మించిన దుర్మార్గుడు. ఇతని అనుచరులు యమకించరులుగా పేరుపొందారు. ఎన్నో గృహదూనాలు, లూటీలు, హత్యలు చేసి కలియుగ రాక్షసులుగా చెలామణి అయ్యారు. బాబుదొర అతని అనుచరులు చేసిన హత్యలు,

కిరాతకాలు చరిత్రలో రక్తాక్షరాలుగా లిఖించవచ్చు.

బాబుదొర చేసిన కిరాతకాలు, హత్యలు

1. కడవెంది గ్రామంపై దాడి చేసి దౌడ్లి మల్లయ్య కుమారుడు మూగవాడైన ఆగయ్యను కాల్చి చంపి 200 ఇంట్లు తగులబెట్టాడు.
2. ఇంకొక రోజు అదే గ్రామంపై దాడిచేసి ఇంట్లను కాలబెట్టి చింతకింది యాదగిరి, ఎలుకపల్లి బాలయ్యలను పట్టుకొని తుమ్మచెట్టుకుకట్టి కాల్చింపాడు. ఈవాలను పశువుల కొట్టంలో వేసి తగులబెట్టాడు.
3. దేవరుపులపై దాడిచేసి ఇంట్ల తగులబెట్టి 10 మందిని పరుసగా నిలబెట్టి కాల్చి చంపాడు. కొందరు కొన ఊపిరితో ఉండగానే గడ్డి వాములలో వేసి తగులబెట్టాడు.
4. ధర్మాపురంలో దాడిచేసి రాను సోదరుడు సోమ్మాను ఇంకొక 4గురిని పట్టుకొని వారిచేతనే కట్టెలు తెప్పించి చితి పేర్కించి మంటల్లో ఒకరి తర్వాత ఒకరిని వేసి కిరాతకంగా కాల్చి చంపాడు.
5. కొలుకొండపై దాడిచేసి దాదాపు 18 మందిని కాల్చి చంపాడు.
6. కడివెంది గ్రామస్థుడైన పోతర బోయిన వెంకయ్య పార్ట్ కారియర్గా పనిచేసేవాడు. పోలీసులు అయినను పట్టుకొని ఎన్ని పొంసలుపెట్టినా పార్ట్ రహస్యాలు చెప్పలేదు. విస్తారుకు తీసుకపోయి బాబుదొరకు అప్పగించగా అతను కాల్చి చంపాడు.
7. రెగుల గ్రామస్థుడు గోపాలరెడ్డిని దళం ఆచాకి చెప్పనందుకు కాల్చి చంపాడు.
8. తొర్తూరు గ్రామంలోని రాఘవరెడ్డిని కాల్చి చంపాడు.
9. ఇప్పగూడెంలో 5 గురిని కాల్చి చంపాడు.
10. పోలీసు ఆక్ష్యు తర్వాత బాబుదొర విస్తారు నుండి పారిపోయేటప్పుడు తన కస్టడిలో ఉన్న గురిని తనతో తీసుకానిపోయి కోడూరు సమీపంలో చేతులు కట్టిసే ఒక చెట్టు కొమ్మలో వారి తలలు ఇరికించి వెనుక నుంచి రైఫల్తో కాల్పగా ఐదుగురు మరించారు. మరొకడు బతికి బయట పడ్డాడు.¹²⁵

ఇన్ని కిరాతకాలు చేసిన బాబుదొర పోలీసు ఆక్షన్ తర్వాత ప్రజల అగ్రహస్తులు చవిచూశాడు. సైదరాబాదుకు పారిపోతున్న బాబు దొరను ప్రజలు వెంటాడి జనగామ రైల్స్‌స్టేషన్లో రైలు కంపార్టుమెంటు నుండి కిందకు లాగి గంగసాని తిర్యులర్ధాములు, దొరల దొర్స్‌న్యాలను ఎదురొప్పడానికి సంఘటితం అయి అంధ్ర మహాసభ ఏర్పాటు చేసుకొని సభ్యులను చేర్చించి పీడన నుండి విముక్తి కావాలని ఉపస్థించాడు. తర్వాత గ్రామ కమిటీ ఎస్సుకోబడింది. అధ్యక్షులుగా దావీదర్శి, కార్యదర్శిగా నల్ల నర్సింహులు, దొడ్డి మల్లయ్య, మచ్చు రామయ్య, మాచర్ల కొండయ్య సభ్యులుగా నియమింపబడ్డారు. సభ విజయవంతం అయింది. దొరసానికి వెట్టిచాకిరి చేయడం మానుకొన్నారు. ప్రజలలో చైతన్యం కలిగింది. రామచంద్రారెడ్డిగారు గ్రామస్థులకు తగు సూచనలిచ్చి ప్రజలకు సహాయపడడానికి గంగుల సాయిరెడ్డి గారిని కడవెండికి పంపించాడు.¹²⁶

కడవెండిలో ఆంధ్ర మహాసభ

విస్తారు రామచంద్రారెడ్డి రెండవ కార్యాస్థానము కడవెండి. ఈ గ్రామంలో అతని తలి జానమ్మ దొరసాని పెత్తనం చేస్తుందేది. ఈమె గ్రామానికి మొదట వచ్చినప్పుడు 20 ఎకరాలకు మించిన భూమి లేదు. ఆంధ్ర మహాసభ కాలం నాటికి 400 ఎకరాల భూమిని రైతుల దగ్గర నుండి ఆక్రమంగా సంపాదించింది. ఈమె పెద్ద గుమస్తా అనుముల రాంరెడ్డి. ఇతనిలో తన కుమారుడైన విస్తారు రామచంద్రారెడ్డి 60 గ్రామాల ఆదాయ వ్యయాలన్ని సరిచూస్తుందేది.¹²⁷ గ్రామంలో చాలా మందికి దొరసాని అప్పులు ఇచ్చేది. గడువు తీరి అప్పులు చెల్లించక పోతే వారి వ్యవసాయ భూములు ఆక్రమించేది. భూములు లేని వారికి ధాన్యం ఉద్దేరకు ఇచ్చేది. దీనినే గడ్డం అని పిలిచేవారు. అవసరం ఉన్నా లేకున్నా ప్రతి ఇంటికి కొంత ధాన్యం, మిర్చి, పొగాకు పడేసిపోయే వారు. ఇంటికి తాళం ఉన్నా ఇంటి ముండు పోసేవారు. వాయిదా రాగానే రెట్టింపుగా చెలించాలి. లేకుంటే అతని ఇల్లును స్వాధీనం చేసుకోనేవారు.¹²⁸ ఈమె ఏది చెపితే అది చేసేవారు. వడ్డి వ్యాపారం చేసేది. దుర్గార్థంగా ప్రవర్తించేది. ఎవరైనా పోయి అమ్మా అని పిలిస్తే నీ అయ్యకు పెంచ్చాన్నారా? అని తిట్టేది. తుదకు ఆమెను అయ్య అని పిలువాలని నిర్ణయం చేసింది. ఈ దొరసాని గురించి ప్రజలు కథలుగా చెపుతుంటారు. కౌరివిదయ్యం అని పిలిచేవారు.¹²⁹

11వ ఆంధ్ర మహాసభ తీర్మానాలు, కరపత్రాలు, రావి నారాయణరెడ్డి అధ్యక్షుపొన్యాసం మొదలైనవి కడవెండి గ్రామ యువకులైన నల్ల నర్సింహులు, దొడ్డి మల్లయ్య, మాచర్ల కొండయ్యలను ప్రభావితం చేశాయి. తమ గ్రామంలో కూడా ఆంధ్ర మహాసభ జరిపి దొరసాని ఆగడాలకు అద్భుకట్టువేయాలని

అనుకొని మరిపడిగలో జరిగిన ఆంధ్ర మహాసభకు 100 మందితో వెళ్లి వారి ఉపన్యాసాలు విన్నారు. తేది 30-10-1944న ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారిని అప్పునించి సమావేశం ఏర్పాటు చేశారు. ఆ సభలో అయిన దొరలకు వెట్టిచాకిరి చేయవద్దని, భూస్వాముల, దొరల దొర్స్‌న్యాలను ఎదురొప్పడానికి సంఘటితం అయి అంధ్ర మహాసభ ఏర్పాటు చేసుకొని సభ్యులను చేర్చించి పీడన నుండి విముక్తి కావాలని ఉపస్థించాడు. తర్వాత గ్రామ కమిటీ ఎస్సుకోబడింది. అధ్యక్షులుగా దావీదర్శి, కార్యదర్శిగా నల్ల నర్సింహులు, దొడ్డి మల్లయ్య, మచ్చు రామయ్య, మాచర్ల కొండయ్య సభ్యులుగా నియమింపబడ్డారు. సభ విజయవంతం అయింది. దొరసానికి వెట్టిచాకిరి చేయడం మానుకొన్నారు. ప్రజలలో చైతన్యం కలిగింది. రామచంద్రారెడ్డిగారు గ్రామస్థులకు తగు సూచనలిచ్చి ప్రజలకు సహాయపడడానికి గంగుల సాయిరెడ్డి గారిని కడవెండికి పంపించాడు.¹³⁰

దేవరుప్పులలో ఆంధ్ర మహాసభ

విస్తారు రామచంద్రారెడ్డికి దేవరుప్పులలో భూములున్నాయి. అయినకు భూములన్న ప్రతీ గ్రామంలో ఏజంట్లుండేవారు. దేవరుప్పులలో అబ్బాసలి, బేతి కిష్టారెడ్డి, బుక్కా బలయ్య దొరకు ఏజంట్లుగా ఉండేవారు. అబ్బాసలి గ్రామములో దాదాపు 100 మంది స్టీలను చెరిచాడు. ఇంపుగా కన్సించే స్టీని వదిలేవాడు కాదు. ప్రజల మధ్య తగాడాలు స్టీసించి వారి దగ్గర దండుగ దబ్బులు వసూలు చేసేవాడు. రైతుల భూములు కాజేశాడు. దాదాపు 100 ఎకరాలు సంపాదించాడు. విస్తారుదొర అతని ఏజంట్లు పెట్టే బాధలు ప్రజలు సహాయికాపోయారు. ఆంధ్ర మహాసభ అధ్యక్షుంలో మరిపడిగ, సీతారాంపురం, నిర్మాల, కడవెండి గ్రామాల్లో పెల్లుబికిన ప్రజలు చైతన్యం చూసి తమకు కూడ దొరల నుండి విముక్తి కావాలని ప్రజలు అభిప్రాయపడ్డారు. కడవెండిలో ఉన్న ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారిని ప్రజలు కలుసుకొని తమ గ్రామంలో ఆంధ్ర మహాసభ నెలకొల్పి వెట్టి చాకిరి నుండి విముక్తి కలిగించాలని కోరారు. పెద్ద భూస్వాములు, చిన్న భూస్వాములు, రైతులు, కూలీలున్న పెద్ద గ్రామం. దేవరుప్పులలో పంటలు ఎక్కువగా పండేవి. ఆంధ్ర మహాసభ సభ్యత్వాన్ని ప్రజలు పూరించి గ్రామంలో సభ

జరిపించుని ఎ.ఆర్.సు కోరారు. ప్రజలు కోరిన విధంగానే సభ జరిపించి ఆంధ్ర మహాసభ గ్రామశాఖను ఏర్పాటు చేయించాడు. చిన్న భూస్వాములు గ్రామశాఖలో చేరారు.¹³¹

దేవరుపుల శివారు గ్రామం కామారెడ్డి గూడెం. బందగి జన్మస్థలం. విస్తారు రామచంద్రారెడ్డితో భూమి విషయంలో తగాదా పడి కోర్టులో గటిచిన బందగిని దొర ఏజింట్లు హత్య చేశారు. ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి ఆ గ్రామంలో కూడా సభను పెట్టి సంఘాన్ని ఏర్పాటు చేయించాడు.¹³²

మొంద్రాయి, రామవరంలలో ఆంధ్ర మహాసభలు

కడారు నర్సింహరోవు, కడారు రామచంద్రరావు మొంద్రాయి, రామవరం గ్రామాల భూస్వాములు. అన్నదమ్ములు. వీరు దేవముఖులే కాని మభైదారులు కారు. ఐనప్పటిక వారి ఆందరిని మించిన దౌర్జన్యపరులు. రైతులను దళిత వర్గాలను పీడించేవారు. రైతులు పీరి భూములు దుస్తిన తర్వాత తమ భూములను దున్నత్కోవాలి. అన్ని కులాల వారు వీరికి వెట్టి చేసేవారు. వెట్టి చాకిరి చేయించుకోవడంలో వీరికి ప్రత్యేక తరఫో ఉండేది. మంగలివారు వీరి గేదలకు, దుస్తుటులకు ప్రతి నెలకు ఒక సారి క్షేరం చేసేవారు. కడారు రామచంద్రరావు కరుడుగట్టిన భూస్వామ్యపు అహంకారానికి ప్రతీకగా ఒక ఉదాహరణ పేర్కొనవచ్చు. ఈ భూస్వామి ఒకరోజు గ్రామంలో బిజారు వెంట పస్తుండగా ఒక రైతు పొరపాటున తన ఇంటి అరుగుమీద కూర్చుండి ఆయన వస్తుంటే లేవలేదు. ఇది చూసిన భూస్వామి ఆ గ్రామంలోని ప్రతి ఇంటి ముందరి అరుగులను కూలగొట్టించాడు. ఈ సంఘటన అనాటి తెలంగాణాలో కరుడుకట్టిన ఘృష్ణదల్ శక్తుల అహంకార దర్శాలకు నిదర్శనంగా పేర్కొనవచ్చు. కడారు సోదరుల పొలాల్లో ఘృష్ణసాయ కూలీలు ప్రతిరోజు 8 గంటలు నాట్లు వేసి కలుపు తీసేవారు. నాట్లు వేసే పిల్లల తల్లులను తమ పిల్లలకు పాలు ఇవ్వడానికి ఇంటికి వెళ్లినీయకుండ, చేపలు వచ్చిన వారి పాలను దొప్పులలో పిండి పొలంలోనే పోసేవారు. కంటికి నచ్చిన ట్రైలను పైశాచికంగా అనుభవించిన సంఘటనలున్నాయి.¹³³

ఆంధ్ర మహాసభ యొక్క అప్రతిష్ఠత పురోగమనాన్ని చూచి మొంద్రాయి

ప్రజలు రామచంద్రారెడ్డిగారిని తమ గ్రామంలో సంఘాన్ని స్థాపించడానికి అప్పోనించారు. 250 మంది సంఘ సభ్యులుగా చేరిన తర్వాత ఎ.ఆర్. ఆ గ్రామానికి వెళ్లి సభ జరిపించాడు. ప్రజలు రావి నారాయణరెడ్డిగారిని 11 ఇతల ఎడ్డబండుతో అప్పోనించారు. దేవులపర్చి వెంకటేశ్వరరావు, ఆళ్ళారుస్వామి గారలు ఆ సభలో పాల్గొన్నారు.¹³⁴ ఆ సభలో ఎ.ఆర్. తన సహజథోరణిలో, భూస్వాముల దౌర్జన్యాలు, రైతులు సేద్యం చేసే భూములపై యాజమాన్యపు హక్కులు, వెట్టిచాకిరి నిర్మాలన మొదలగు విషయాలను విశదీకరించాడు. మొంద్రాయిలో కడారి సోదరులు వెట్టి చాకిరితో ఒక రైసు మిల్లును కట్టారు. ఆ రైసు మిల్లులో పనిచేసే కూలీలకు పనికి తగ్గట్టగా ప్రతిథలం ఇవ్వాలని, వెట్టిచాకిరి మానుకోవాలని ఆయన ప్రజలకు ఉద్యోగించారు.¹³⁵

మైదం చెరువు తండాలో భూపోరాటం

మొంద్రాయికి దగ్గరలో లంబాడీలు నిపసించే మైదం చెరువు తండా ఉంది. వీరి ఘూర్చేకులు సోమ, కాక, పాండ్య తెగకు చెందిన వారు. కడారు సోదరుల తాతల కాలంలో సాలార్జంగ్ యొక్క పొలిత ప్రాంతంలో ఈ తండా ఏర్పడింది. ఈ తండాలోని లంబాడీలు దాదాపు 70, 80 కుటుంబాలు 30 ఎకరాల భూమిని పట్టి చేయించుకొని సేద్యం చేసుకొనేవారు. ఈ భూముల్లో భావులు తప్పకొన్నారు. తరతరాలుగా సేద్యం చేసుకొంటున్న ఈ లంబాడీల భూములను కాజెయ్యదానికి కడారు సోదరులు కుట్ట పన్నారు. వీరి అజ్ఞానాన్ని అసరా చేసుకొని అప్పులచ్చి, ఇతర కుయుక్కుల ద్వారా వీరి భూములను ఆక్రమించి ఘృష్ణసాయ కూలీలుగా మార్చివేశారు. వీరి వెట్టి చాకిరితోనే రైసు మిల్లును స్థాపించి వారు పండించిన ధాన్యాన్ని మిల్లుకు చేర్చించి అమ్ముకొనేవారు. మైదం చెరువు కింది భూములను రామవరం భూములను లంబాడీలు కోలుకు చేసేవారు.¹³⁶ ఈ రైతుల భూములను ఆక్రమించడానికి కడారు సోదరులు ప్రయత్నం చేశారు. ఈ సమస్య జీల్లా ఆంధ్ర మహాసభ దృష్టికి వచ్చింది. మొంద్రాయి భూస్వాములతో చెర్చుల జరుపాలని జీల్లా సంఘం నిర్దియించింది. వారిని విచారిస్తే భూమి మాదేనని, లంబాడీలకు భూమి ఇవ్వడం సాధ్యం కాదని చెప్పారు. సంఘం లంబాడీల భూమిని చట్టవరంగా ఆక్రమించుకోవడానికి న్యాయవాదుల సలహా

తీసుకొన్నారు. దాని వల్ల ఎదురయ్యి విపరీత పరిణామాలు, సాధ్యాసాధ్యాలు విచారించారు. ఇవన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని చర్చించడానికి రాష్ట్ర కమిటీ ఆగ్రహజర్ము శ్రీ ఎస్.వి.కె. ప్రసాద్, దేవులపల్లి, రామచంద్రారెడ్డిగారలు దేవరుపులలో సమావేశమయ్యారు. అప్పుడు ముంద్రాయి నుండి ఒక రైతు వచ్చి దేశముఖులు రౌడీలతో పోలీసులతో భూమిని దున్నడానికి వచ్చారని, సంఘం సహాయం కావాలని కోరాడు.¹³⁷ అప్పటికే మైదం చెరువు లంబాడీలు రౌడీలను, పోలీసులను ఎదిరించడానికి సిద్ధమయ్యారు. ఈ లంబాడీలే కాక చుట్టు వక్కల గ్రామాల ప్రజలు దాదాపు నాలుగువేల మంది భూస్వాముల నెదుర్కోవడానికి పోగయ్యారు. భూస్వాముల గుండాలు, పోలీసులు, తుపాకులతో, కత్తులతో ప్రజలకు ఎదురుగా నీలబడ్డారు. యుద్ధ వాతావరణం నెలకొంది. లంబాడీ స్ట్రీలు, కారపుపొడి ముంతలతో, వడిసెత్తతో వారిని ఎదుర్కోవడానికి సిద్ధపడ్డారు.¹³⁸ ఈ సమస్యను పరిష్కరించడానికి శ్రీయతులు దేవులపల్లి వెంకటేశ్వరరావు, రామచంద్రారెడ్డిగారలు ముంద్రాయికి వెళ్ళారు. దేశముఖీ గుండాలు, పోలీసులు ఆయుధాలతో అందగా ఉన్నారని, ఏ ఆయుధాలు లేని ప్రజలు వారని ఎదిరించడం ప్రమాదకరమని భావించి తాతాల్చికంగా ఈ సమస్యను వాయిదా వేయాలని నిర్ద్యయించి లంబాడీలకు నచ్చజెప్పి పోరాటాన్ని విరమింపజేశారు.¹³⁹ పోలీసులు ఇంతలీతో ఊరుకోలేదు. రైసు మిల్లలో క్యాంపు వేసి రామచంద్రారెడ్డితో సహ 30 మంది లంబాడీలను అరెస్టు చేశారు. చేతులకు బేడీలు వేసి ప్రజలముందు ప్రదర్శించి, ఎదిరిస్తే ఎంతటి వారికైనా ఇదే గతి పడుతుందని హెచ్చరించారు. ధరావతు భాగ్య, ధరావతు పంతులు, ఎ.ఆర్.లను అరెస్టు చేసి కోర్టుకు పంపారు. తర్వాత పీరు జామీన్ పై విడుదల అయ్యారు.¹⁴⁰

దేవరుపులపై అంద్ర మహాసభ ప్రభావం

దేవరుపుల ఇనగామ తాలుకాలోని పెద్దగ్రామం. విస్తారు దొర విలుబడిలోనిది. పెద్ద భూస్వాములు, చిన్న భూస్వాములు అందరు దొరకు విధేయులుగా ఉండేవారు. విస్తారు దొర దోషిడికి, దౌర్జన్యాలకు, వెట్టిచాకిరికి వ్యతిరేకంగా ప్రజలు సంఘటితం కావాలనుకొన్నారు. ఈ గ్రామంలో ఒక సంఘటన జరిగింది. తోటకూరి హొళ్ళమల్లయ్య, భువనగిరి వీరయ్యలకు వారి పాలివారితో తగాదా ఏర్పడింది. ఈ తగవును పరిష్కరించడానికి

గ్రామపోలీసు పటేలు అబ్బాసలి వీరిద్దరిని పిలిపించి పంచాయతి జరిపి కొంత జరిమానా విధించాడు. ఈ పోలీసు పటేలు విస్తారు దొర వారి ఆజ్ఞలను పాటించేవాడు. విధించిన జరిమానాలు వారం రోజులలో చెల్లించక పోతే ఆస్తులను జప్పు చేస్తానని తాళీదు ఇచ్చాడు. మల్లయ్య, వీరయ్యలకు మరిపడిగలో బంధువులున్నారు. వారు మరిపడిగలో జరిగిన ఆంద్ర మహాసభ కార్యకలాపాలు తెలుసుకొని త్తమను సంఘం నాయకుడైన రామచంద్రారెడ్డిగారి దగ్గరకు తీసుకొని పొమ్మని బంధువులను కోరారు. వారు ఎ.ఆర్.సు పిలిపించి మల్లయ్య, వీరయ్యల నమస్కారాలను వివరించారు. రామచంద్రారెడ్డి వారికి దైర్యం చెప్పి, సంఘంలో చేరినట్టుతే సమస్యను పరిష్కరిస్తానని చెప్పి వారిని సంఘంలో చేర్చించాడు. ఆరుట్ల వారు కల్గించిన దైర్యంతో సంఘంలో చేరి కరుడుగట్టిన భూస్వామ్య వ్యవస్థను ఎదిరించడానికి సిద్ధపడ్డారు. జిరిమానా చెల్లించవల్సిన రోజు రాగానే విస్తారు దొర తొత్తులు వీరిని చావిడి దగ్గరకు రెప్పించి దబ్బులు చెల్లించమన్నారు. మల్లయ్య వీరయ్యలు వారు మాట్లాడకుండా తమ రుమాలులో భిద్రంగా దాచుకున్న ఆంద్ర మహాసభ సభ్యత్వ రశీదులు చూపించారు. అది చూచిన అబ్బాసలి ఆయన అనుచరగణం నివ్వేరపోయారు. మారు మాట్లాడకుండా తమ దొరకు ఈ సంగతి వివరించారు. 60 గ్రామాల దొరను అతి సామాన్యలు ఎదిరించే బలాన్ని, దైర్యాన్ని కలిగించింది ఆ సంఘపు చీటి. దేవరుపులలోని దాదాపు ఆరెడు వందల మంది సంఘంలో సభ్యులయ్యారు. సంఘంలో సామాన్యాలే కాకుండా ధనిక రైతులు విస్తారు దొరను ఎదుర్కొనే శక్తిలేక సంఘాన్ని ఆశ్రయించారు. రామచంద్రారెడ్డి గారు దేవరుపులలో రెండు రోజులుండి ప్రజలకు సంఘం ఆశ్రయాలను వివరించాడు. ఆయన కలిగించిన దైర్యంతో ప్రజలలో ఐక్యత, సంఖీభావం ఏర్పడ్డాయి. ఆ స్వార్థితో ప్రజలు సభ్యులాగా చేరారు. గ్రామంలో సంఘం ఏర్పడిన తర్వాత 15 రోజులకు ప్రజలు ట్రి.ఎస్.1945 జనవరిలో రావి నారాయణరెడ్డి, ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి గారలను ఆప్యోనించారు. 12 జతల ఎణ్ణ బంధు కట్టి నాయకులను ఆ బంధువై కూర్చుండచెట్టి ఘనంగా సన్నానించి సభ జరిపించారు. ఆ సభలో రావి నారాయణరెడ్డి, రామచంద్రారెడ్డి గారలు 'దొరల భూస్వాముల దోషిడీలను అరికట్టాలని, సేద్యం చేసే రైతులను బేదభు చేయవద్దని, వెట్టి చాకిరి చేయవద్దని ఉపన్యాసించారు. వీరి ఉపన్యాసాల ప్రభావం ప్రజలపై బాగా పడింది. భూస్వాములు, దొరలు హడలెత్తారు.¹⁴¹

ధర్మపురం, లక్ష్మికృపల్లిలో రైతుల బేదభలు

పుస్తారు రాఘవరావు పెద్ద భూస్వామి, మహీదారు. ప్రజలతో వెట్టిచాకిరి చేయించుకునేవాడు. ధర్మపురం, లక్ష్మికృపల్లి గ్రామాల్లోని లంబాడీ రైతులను వారి వ్యవసాయ భూముల నుండి బేదభలు చేసి అట్టి భూములు ఆక్రమించడానికి ప్రయత్నించాడు. ధర్మపురంలోని లంబాడీ రైతులు రుశాలోతు జోడ్యా, చాక్రు, కన్నెబోయిన సాయన్సు భూములను మభ్రుదారు గుండాలు ఆక్రమించారు. మొండ్రాయి సంఘటన అనుభవంతో లంబాడీ రైతులు ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారి దగ్గరకు వచ్చి సహాయం కోరారు.¹⁴³ లంబాడీలు ఎ.ఆర్.టో తమ కష్టాలను వివరించారు. భూస్వామి తమపై అధికంగా జిరమానాలు వసూలు చేస్తున్నాడని, భూములపై రైతులకు అప్పాలిచ్చి వారిని భూముల నుండి బేదభలు చేస్తున్నాడని, కొలురేట్లు ప్రతి సంవత్సరం పెంచుతున్నాడని చెప్పి దొర దోపిడి నుండి విముక్తం చేయాలని కోరారు. ఎ.ఆర్. ఆ గ్రామాలకు వెళ్లి సభలు జరిపి సంఘస్థాపన చేశాడు. ప్రజల సంఘటిత శక్తి చూచి దొరలు భయపడ్డారు.¹⁴⁴

అరెస్టు అయిన మొండ్రాయి లంబాడీలను కలిసి విషయాలు తెలుసుకోవడానికి ఆరుట్ల లక్ష్మినర్చింపోరెడ్డి గారు సి.ఐ. అనుమతి కోరాడు. అయిన అనుమతి ఇప్పులేదు సరికదా తిట్టి పంపించాడు. చేసేది ఏమీ లేక తిరిగి వచ్చాడు.¹⁴⁵

నల్గొండ జిల్లా అంధ్రమహోసభ కమిటీ పరిస్థితులను సమీక్షించి పుయ్యాదల్ శక్తులనుండి. భూస్వామ్య వర్గాల నుండి రానున్న నిర్వంధాలను ఎదుర్కొనుడానికి కేండ్రాన్ని సంప్రదించి కొన్ని నిర్మియాలు చేసింది. అంధ్ర మహోసభ అధ్యక్షులు రావి నారాయణరెడ్డి, జిల్లా అధ్యక్షులు దేవులపల్లి వెంకటేశ్వరరావు, ఆర్ధనైజింగ్ కార్యదర్శి వట్టికోటు ఆళ్ళారు స్వామి, జిల్లా అంధ్ర మహోసభ కార్యదర్శి రామచంద్రారెడ్డి మొదలైన నలుగురు జనగామ ప్రాంతాలు పర్యాచీంచి పరిస్థితులను రిపోర్టు చేయాలని తీర్మానించారు.¹⁴⁶

అంధ్ర మహోసభ ద్వారా జనగామ తాలుకాలో వచ్చిన ప్రజా చైతన్యం

అంధ్ర మహోసభ ఆదేశానుసారం రామచంద్రారెడ్డిగారు జనగామ

తాలుకాలోని దాదాపు 30 గ్రామాలు తిరిగి అంధ్ర మహోసభ సంఘాలు పెట్టించి ప్రజాచైతన్యం కలిగించారు. ప్రతి గ్రామంలో సమావేశం జరిపి సంఘం ఉద్దేశాలను వివరించేవాడు. ఈయన వెంట జనగామ తాలుకా అంధ్ర మహోసభ అధ్యక్షులు గచ్చెట గోపాలరెడ్డిగారు కార్యదర్శి చింతల నర్సింపోరెడ్డిగారు, తాలుకా ఆర్ధనైజింగ్ ఎన్. ధర్మయ్యగారు, జీడికల్లు గంగుల సాయిరెడ్డిగారు, నకిరేకల్లు వెంకటరామాపుగారు పాల్గొన్నారు. వీరందరు జనగామ తాలుకాలోని గ్రామాలు తిరిగి ప్రజాచైతన్యం కలిగించారు.¹⁴⁷

వడ్డె కొత్తపల్లి వెలమ దొరలు ప్రజలపై దొర్చున్నాలు చేస్తూ హాంసిస్తుండే వారు. ఆ బాధలు పడలేక ప్రజలు కొడకండ్ల గ్రామంలో ఉన్న రామచంద్రా రెడ్డిగారి దగ్గరకు వచ్చి తమ గ్రామంలో సంఘం పెట్టుపుని కోరారు. అంతకు ఫూర్చుమే 35 గ్రామాలను ప్రతిఫుటనా కేండ్రాలుగా చేయాలని, అంతకు మించినట్టితే భూస్వామ్యశక్తులను ఎదుర్కొనుడానికి ప్రజలకు సాధ్యపడదని, అంతవరకే పరిమితం చేయాలని అంధ్ర మహోసభ అధ్యక్షులు నిర్ణయించారు. అందుకే తాత్కాలికంగా ఎ.ఆర్. అక్కడికి వెళ్లకూడదని నిర్ణయించుకుని కొంతకాలం తర్వాత పస్తానని చెప్పాడు.¹⁴⁸ విస్తారు రామచంద్రారెడ్డి, కటారు రామచంద్రరావు, పుస్తారు రాఘవరావు ఆగడాలను, దోపిడిలను, ప్రజలపై చేస్తున్న నిర్వంధ విధానాలను అరికట్టాలని అంధ్ర మహోసభ నల్గొండ జిల్లా కమిటీ ప్రభుత్వానికి విజ్ఞప్తి చేసింది.¹⁴⁹ దీనిపై భువనగిరి దువ్వం తాలూకుదారు జనగామ తాలుకాలో ఆరుట్ల రామచంద్రా రెడ్డిగారి కార్యకలాపాలను పర్యవేక్షించడానికి మొండ్రాయికి వెళ్లాడు. సాయంత్రం వరకు ఆ గ్రామంలో ఉండి విచారించి తర్వాత కొంతకండ్ల గ్రామానికి పోయి దేశముఖ్ గడిలో ఒన చేశాడు. తెల్లవారి వతన్వదారులతో, దేశముఖ్ గుండాలతో విచారణ పూర్తిచేశాడు. కానీ ప్రజలను విచారించలేదు. దీనికంతటికి కారణం రామచంద్రారెడ్డి అని అతనిని నమ్మవర్ధని ప్రభుత్వానికి రిపోర్టు పంపించాడు.¹⁵⁰ రావి నారాయణరెడ్డి గారు ఈ విషయంపై హోం దీపార్థుమెంటుకు ఒక లేఖ ప్రాస్తు ఒక స్వతంత్ర వ్యక్తి ద్వారా పూర్తి స్థాయి విచారణ చేయాలని దిమాండు చేశాడు.¹⁵¹ దీనిపై ప్రభుత్వం స్పుందిస్తూ ఈ విషయంపై చర్చ తీసుకానేది లేదని, పట్టిక సెక్కురిటీ అట్ట ప్రకారం అంధ్ర మహోసభ నాయకులపై చట్టరీత్యా చర్చ తీసుకోబడుతుండని పొచ్చరించింది.¹⁵²

నల్గొండ జిల్లాలోని అనేక గ్రామాలు అంధ్ర మహానీథ కమ్యూనిస్టుల అధినంలోకి వచ్చాయని, గ్రామాలలోని దేశముఖులు, దొరల దోషిదీలకు వ్యతిరేకంగా సంఘం ప్రజాకోర్చులను నిర్వహిస్తుందని, గ్రామంలోని పెత్తందార్లు అందరూ గ్రామాలు విడిచి పట్టణాలకు వెళ్లి పోయారని, గ్రామాల్లో పనిచేసే ప్రభుత్వ ఉద్యోగులు, పట్టేలు పట్టురీలు సంఘానికి వ్యతిరేకంగా పనిచేయలేని స్థితి ఏర్పడిందని ప్రభుత్వం భావించింది. గ్రామాల్లో ప్రభుత్వ కార్యకలాపాలు పూర్తిగా స్థంబించాయి. గ్రామాల్లో ఉండే వ్యక్తులందరు సంఘ సభ్యులుగా ఉండి సంఘం చేతులలోనే గ్రామాలున్నాయని ప్రభుత్వానికి రిపోర్టులందాయి.¹⁵³

సంఘం నాయకత్వాన గ్రామాలలోని ప్రజలు వైతన్యవంతులవుతున్నారని దొరలకు తెలిసిపోయింది. ఇంతవరకు గుండాల సహాయంతో చెలాయించిన పెత్తనం ఇకముందు సాగడని గ్రహించారు. ఏ విధంగానైన సంఘాన్ని అదుపులో పెట్టి అంతమొందించాలనుకున్నారు. సంఘానికి నాయకత్వం వహిస్తున్న ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిని అంతమొందించాలనుకొన్నారు. డబ్బును ప్రోగుచేసుకొని విస్తారు రామచంద్రారెడ్డికి ఇచ్చి ఎ.ఆర్.ను హత్య చేయించే బాధ్యతను అప్పగించారు. ఆరుట్లను హత్య చేయడానికి కుట్ట పన్నారన్న సంగతి గ్రామాల్లో తెలిసిపోయింది. తమ నాయకులను కంటికి రెప్పవలె కాపాడుకోవాలనుకున్నారు. దొరలపై మరింత దేషం ప్రజలకు కలిగింది.¹⁵⁴

పాలక్కర్త కుట్ట కేసు

పాలక్కర్త ప్రసిద్ధి తైవక్కేతం. శివరాత్రి సందర్భంలో పెద్ద జాతర జరుగుతుంది. పరిసర గ్రామాలనుండి కొన్ని వేలమంది వస్తూంటారు. లంబాడిలకు అవసరమైన దుస్తులు, గాజులు విక్రయించే దుకాణాలుంటాయి. గ్రామ ప్రజలు ఎక్కువగా వస్తారు కొబట్టి ఆ సందర్భంలోనే రామచంద్రారెడ్డి అధ్వర్యంలో బహిరంగ సభ పెడితే బాగుంటుందని, సంఘం పలుకుబడి పెరుగుతుందని కొందరు కార్యకర్తలు నిశ్చయించుకొన్నారు. పరనాలయ ప్రారంభిత్వం ఉంటుందని కరపత్రాలు వేశారు. 20, 25 గ్రామాల నుండి ప్రజలు వచ్చారు. సంఘ కార్యకర్తలు ఐదారువేల మంది కార్యక్రమానికి పోజరయ్యారు. బహిరంగసభ జరిగినప్పుడు ఆరుట్లను విస్తారు గుండాలు చంపడానికి వచ్చారు. ఇటువంటి ప్రమాదం ఉంటుందని రక్షణ కల్పించాలని

పాలక్కర్త ఎస్.ఐ.ని డి.సుబ్బరావు గారు కోరారు. 'పారిని రక్షించడానికి నా పద్ధతి అంత బలగం లేదు. సభను జరుపుకోవడం మానుకోవాలని సలహా అచ్చాడు. ఈ పరిస్థితిని అర్థం చేసుకున్న ఎ.ఆర్. బహిరంగసభ కార్యక్రమాన్ని రద్దు చేసి సంఘ కార్యకర్తలతో సమావేశం కావాలనుకొన్నాడు. జాతర సమయాల్లో బహిరంగ సభను నిర్వహించడం అంత మంచిదికాదు. ప్రజలు అందరూ జాతర గురించే ఆలోచనాస్తారు కానీ బహిరంగసభ వైపు ఆకర్షింపబడరని సభ రద్దు చేసుకోవాలని జిల్లా కమిటీ సూచించింది.¹⁵⁵ ఆయన పాలక్కర్త జాతరలో జరిపే బహిరంగసభకు తప్పక వస్తాడని అప్పుడే ఆయనను చంపాలనే నిర్ణయంతో విస్తారు దొర గుండాలు ప్లాను వేసుకొన్నారు. బహిరంగసభ రద్దు కావడంతో వారి ప్లాను బడ్డిసికొళ్ళింది. ప్రజలతో ఏ విధంగానైనా కయ్యానికి కాలు దువ్వితే ఎ.ఆర్. తప్పక వస్తాడని గుండాలు ప్రజలతో ఫుర్రడ పదాలనుకొన్నారు. ఇదివరకు పొలక్కర్త జాతరలో సోమనాథుని ఆలయం చుట్టూ విస్తారు దేశముట్ట ఎడ్డబండి మొదలు తిరిగిన తర్వాతే మిగతా జనం బండ్లు తిరిగేవి. కానీ ప్రజలు తమ బండ్లు తిరిగిన తర్వాతనే దొర బండి తిరుగాలని పట్టుబట్టి ఆ విధంగానే తిరిగారు. ఇటువంటి విత్తుర పరిస్థితులలో ఎ.ఆర్. బహిరంగసభను రద్దు చేసి ఒక ఇంట్లో కార్యకర్తలతో సమావేశమయ్యాడు. ఇంటి ఆవరణలో బుర్రకథ చెపుతున్నప్పుడు విస్తారు గుండాలు 30 మంది ఓసమాల వెంకయ్య నాయకత్వంలో ఆరుట్లను చంపడానికి వచ్చారు.¹⁵⁶

ఆ ఇంటి ముందుకు రాగానే అక్కడ పోగైన స్టీలు ఎ.ఆర్.ను చంపడానికి గుండాలు వచ్చారని గొంతెత్తి కేకలు వేశారు. ఇంతకు ముందు విస్తారు దొర గుండాలు పేరు విసగానే ప్రజలు భయపడి పారిపోయేవారు. కానీ సంఘం కల్పించిన వైతన్యంతో వారు ఎదుర్కొన్నారు.¹⁵⁷ ఆ కొట్టుట సందర్భంలో విస్తారు దొర సేరిదారైన ఓనమాల వెంకయ్యకు తలపైన బలమైన గాయమైంది. రౌదీలు పారిపోయారు. కార్యకర్తలు ఎ.ఆర్.ను కచ్చరం ఎక్కించి వాలెంబీర్ల సహాయంతో మొండ్రాలుకి పంపించారు. ఆయన వెళ్లిపోగానే రౌదీలు నానా బీభత్తం చేస్తూ సంఘం దొరను చంపినామని, తలకాయ తీసినామని అరుచుకొంటూ వీధులలో ప్రదర్శన చేశారు. ప్రజలు భయట్టాంతులయ్యారు.¹⁵⁸

గాయపద్ధ ఓనమాల వెంకయ్యను విస్తారు దొర జనగామ అసుపత్రిలో చేర్చించాడు. ఈ సంఘటనను ఆసరాగా చేసుకొని దొర పాలకుర్తి గ్రామ నాయకులపై కేసు పెట్టాడు. దాదాపు 12 మందిపై హత్యనేరం మోపి కేసు నమోదు చేయించి కోర్టుకు ప్రాథమిక సమాచార నివేదికను అందజేశాడు. ఎ.ఆర., డి. సుబ్బారావు మాత్రం దొరుకలేదు. మిగా వారు అరెస్టు అయ్యారు. పార్టీ ఆదేశానుసారంతో వీరిద్దరు తర్వాత అరెస్టు అయ్యారు.¹⁵⁹ ఎ.ఆర.ను చంపడానికి విస్తారు గుండాలు ప్రయత్నించారనే వార్త గ్రామాల్లో దావానంలా పాకింది. విస్తారు గుండాలు సంఘం నాయకుడు ఎ.ఆర. అరెస్టు అయినాడని. ప్రజలు అంతా విస్తారు దేశముట్టకు లొంగి పోలాని బెదిరించారు. ఈ వార్త చుట్టూ పక్క గ్రామాల్లోని ప్రజలను భయభ్రాంతులను చేసింది. అంతటి పెద్ద నాయకుడిని చంపడానికి ప్రయత్నించి అరెస్టు చేయించిన సంఘటన ప్రజలలో పిరికి మందు పోసింది. స్తుతి ఏర్పడింది. దీనిని ఆసరాగా చేసుకొని విస్తారు గుండాలు ఇంకా ఎక్కువ ప్రచారం చేస్తూ ప్రజలను లొంగిసుకోవడానికి ప్రయత్నం చేశారు. ఆంధ్ర మహాసభ తరఫున దేవులపల్లి వెంకటేశ్వరరావు గారు పాలకుర్తికి వచ్చి ప్రజలకు దైర్యం చెప్పి మనోనిఖురం కలిగించాడు. గ్రామాల్లో భయానక వాతావరణం ఉన్నప్పుటికి ప్రజలు ఆంధ్ర మహాసభను వదలిపెట్టాడు.¹⁶⁰

పాలకుర్తి కేసులో నాయకులు అరెస్టు కాగానే భూస్వాములు, పోలీసులు కలిసి 35 గ్రామాల్లోని ఆంధ్రమహాసభ నాయకులపై, సభ్యులపై 100 కేసులు పెట్టి దాదాపు 1000 మందిని బాధించారు. కల్లు దొంగిలించారనో, దొరల ఆయల ఇంజన్సు దొంగిలించారనో, స్ట్రీలను అవమానపరిచారనో, చిన్న చిన్న భూ తగాదా కేసులలో వీరిని ఇరికించి జనగామ కోర్టు చుట్టూ తిప్పినారు. ఈ కేసులన్నింటిని ఆంధ్ర మహాసభ దైర్యంలో ఎదుర్కొంది. కేసులలో ఉన్న వారికి సహాయ సహకారాలు అందించింది.¹⁶¹

పాలకుర్తి కేసు కింది కోర్టులో విచారణ జరిగింది. అరెస్టు అయిన నాయకుల తరఫున కేసును వాదించడానికి ముగ్గురు ప్రముఖ వకీళు ముందుకొచ్చారు. మొదటివాడు-ప్రముఖ జాతీయవాది నాగులపల్లి కోదండ రామారావు. అరుట్ల లక్ష్మి నర్సింహరెడ్డి-రెండవవాడు. ఎం.ఐ.ఎం.తో సంబంధమన్న వఫాభాన్-మూడవవాడు. వీరంతా ఫీజు తీసుకోకుండా

కేవలం రానుపోను భర్యులు తీసుకొని కేసుపై వాదించారు. సంఘం వారు జనగామ వకీళును కేసు వాదించడానికి తీసుకోలేదు. ఇక్కడున్న లాయర్లు అందరూ విస్తారు దొర ఏది చెపితే అదే చేసేవారు. కనుక వారిని తీసుకోలేదు. కింది కోర్టులో విచారణ జరిపి మెదక్ సెప్సన్కోర్టుకు ఈ కేసును పంపారు.¹⁶² సెప్సన్ జిడ్పీరు పంజతన్. విస్తారు రామచంద్రార్ద్రి ఏది చెపితే అది చేసే వ్యక్తి. దేశముట్ట అంధ్రమహాసభ కార్బూకర్తలకు శిక్షపడడానికి ఎంతైనా భర్య పెట్టడానికి సిద్ధపడ్డాడు. బాఖరీహునేన్ అనే లాయర్ను నియమించి కేసును నడిపించాడు. పోలీసుల తరఫున వాదించడానికి ఇతడు కృషి చేశాడు. పబ్లిక్ ప్రాసిక్యాటర్ ఉన్నప్పుటికి కోర్టులో ఇతనిదే పై చేయగా ఉండేది. ఆంధ్ర మహాసభ కార్బూకర్తల తరఫున శ్రీయతులు నాగులపల్లి కోదండ రామారావు, కొండా లక్ష్మీ బాపూజీ, అరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారలు కోర్టులో వాదించారు. కేసు విచారణ చేసే సందర్భంలో జిడ్పీ పశ్చపాతం వహించేవాడు. పోలీసులు, వారి తరఫున పనిచేసే లాయర్లు ఏదో ఒక మిపతో సాక్షులను భయపెడుతూ పశ్చపాతం చూచించేవారు.¹⁶³ దీనిని ఆసరాగా తీసుకొని సంఘంవారు ఈ కేసును మరొక జిడ్పీకి మార్చాలని ప్రైకోర్టులో పిటీషన్ వేయగా కోర్టు అంగీకరించి సెప్సన్ కోర్టులో రెండవ జిడ్పీగా ఉన్న పింగళి వెంకటరామారెడ్డిగారి దగ్గరకు మార్చారు. ఈయన నిష్పక్షపాతంగా వ్యవహారిస్తాడని ప్రతీతి. కేసు విచారణ మళ్లీ ప్రారంభమైంది. సంఘం తరఫున ఉన్న లాయర్లు విస్తారు దొర తరఫున ఉన్న లాయర్లు కేసుపై వాదోపవాదాలు చేశారు. జిడ్పీగారికి విస్తారు దొర చేసే మాతుకాలు బాగా తెలుసు. పోలీసువారు సంఘనాయకులకు వ్యతిరేకంగా ఒక కోమటి వ్యధురాలిని సాక్ష్యానికి తయారు చేసి మాకు అనుకూలంగా సాక్ష్యం చెపితే నీ కొడుకును విడుదల చేస్తామని ఆశచూపారు. ఆ సంగతి ఆమె సంఘ నాయకులకు తెలిపి సహాయ చేయమని కోరింది. సంఘనాయకులు పోలీసులు చెప్పినట్లుగా ముందు హాప్పుకోమని తర్వాత కోర్టులో వ్యతిరేక సాక్ష్యం చెప్పుమని వ్యప్పించారు. ఆమె ఆ విధంగానే కోర్టులో సాక్ష్యం చెప్పింది. సంఘ నాయకులు ఆమెను సురక్షితంగా ఇంటికి చేర్చించారు. 30, 40 మంది రైతులు డిఫెన్సు తరఫున సాక్ష్యం ఇచ్చారు. కోర్టులో ఈ సాక్షులు సంఘం తరిఫీదు ఇచ్చిన రీతిలో సాక్ష్యం చెప్పారు. ఎ.ఆర.ను చంపడానికి

విస్తారు గుండాలు వచ్చారని, బహిరంగ సభకు వచ్చిన ప్రజలు అత్యరక్షణ కొరకై కొట్టారని వారిపై హత్య ప్రయత్నం చేయలేదని జడ్డికి సాక్ష్యం చెప్పారు. కేను నదుస్తున్నంత సేపు విస్తారు రామచంద్రారెడ్డి కోర్టు వక్క గదిలో ఉండి వింటున్నట్లు నటిస్తూ సాక్షులను బెదిరించడానికి ప్రయత్నం చేశాడు. సంఘు నాయకులు ఈ సంగతి జడ్డిగారికి విస్తారించగా ఆయనను పట్టి తెచ్చుని ఆభ్యాపించాడు. ఇది గ్రహించిన విస్తారుదూర కారులో వెళ్లిపోయారు. రెండువైపుల వాదాలు విన్న జడ్డి పూర్వాపరాలు విచారించి కేసును పూర్తిగా కొట్టివేస్తూ, విస్తారు రామచంద్రారెడ్డిపైన, పోలీసులపైన తీవ్ర ఆక్షేపణలు చేశాడు. ఈ కేసు పూర్తి అయ్యే వరకు ఒక సంవత్సర కాలం పట్టింది.¹⁶⁴

పోలీసులు పెట్టిన కేసులన్నీంటిలో పాలకుర్తి కేసు ప్రాధాన్యత పొందింది. ప్రజల మనోభావాలకు, కైర్య సాహసాలకు దర్శణం పట్టింది. ఎంతటి దౌర్చన ప్రజాబలం ముందు తలవంచాల్సిందే అన్న అభిప్రాయం కలిగించింది. సంఘుం యొక్క బలం రెట్టింపు అయింది. ఉత్సాహంతో ఉరకలు వేస్తూ ప్రజావాహిని కదిలింది.

ఎ.ఆర్. మరియు ఇతర నాయకులు పాలకుర్తి కేసులో అరెస్టు అయినప్పుడా విస్తారు ప్రాంతంలో స్తుత నెలకొంది. ప్రజలలో సంఘుం పట్ల పూర్తి విశ్వాసాన్ని కలిగించడానికి దేవులపల్లి, లక్ష్మీ నర్సింహరెడ్డి, భీమరెడ్డి, కమలాదేవి గారలు విస్తారు ఏరియాలో తిరుగుతూ వారి కష్టనిప్పురాలలో భాగం పంచుకుంటూ చేదోడువాడోడుగా ఉండేవారు.¹⁶⁵ పాలకుర్తి కేసు నడిచేకాలంలో విస్తారు ఏరియాలో పనిచేయడానికి సి.పోట్. యాదగిరి రావుగారిని పాలకుర్తి వైపు కటుకూరి రామచంద్రారెడ్డిని దేవరుపుల వైపు పాస్తి నియమించింది.¹⁶⁶

పాలకుర్తి చాకలి బలమ్ము భూమిపై విస్తారు గుండాల దాడి

మల్లంపల్లి మఖ్మేదారు దగ్గర చాకలి బలమ్ము పాలకుర్తిలోని భూమిని కాలుకు తీసుకొని సేద్యం చేస్తుండేది. బలమ్ము భర్త ఆమె కుమారులు అంధ్ర మహాసభలో సభ్యులుగా పనిచేస్తుండేవారు. విస్తారు దొరక బలమ్ము కుటుంబం లొంగిరాలేదు. అందుకే ఆ కుటుంబాన్ని సాధించాలనే ఉద్దేశం దొరక

కలిగింది. మల్లేపల్లి మఖ్మేదారుతో ఆ భూమి కోలుకు తీసుకున్నట్టు అగ్రమెంటు రాయించుకున్నాడు. దానిని ఆధారం చేసుకొని బలమ్ము పండించిన పంటను కోసుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు. పాలకుర్తిలో బలమ్ము ఎవరు సాయం చేయలేదు. అందుకే ఆమె కుమార్యిన్స్టు పార్టీ సహాయం కోరింది. ఈమెకు సహాయం చేయడానికి దేవులపల్లి, భీమరెడ్డి నర్సింహరెడ్డి, సఱ్ల ప్రతాపరెడ్డి, కె. రామచంద్రారెడ్డి గారలను పాలకుర్తికి పంపించాడు. సూర్యాపేట నుండి వచ్చిన పార్టీ దళం విస్తారు గుండాలను ఆమె పొలంలో అడుగు పెట్టినీయ కుండా ప్రతిఫలించి పంటను కోసి బలమ్ము ఇంటికి చేర్చించింది. విస్తారు దొర తన పంటను భీమరెడ్డి, ప్రతాపరెడ్డి, కె. రామచంద్రారెడ్డి కోసుకపోయారని కేసు పెట్టి అరెస్టు చేయించి విస్తారు పోలీసుప్పేషన్ (దొగడిలో) లో అమానుషంగా హింసించాడు.¹⁶⁷ నాయకులపై జరిగిన దౌర్జన్యాన్ని తెలుసుకోవడానికి ఆరుట్ల లక్ష్మీ నర్సింహరెడ్డి బృందం పాలకుర్తికి బలమ్ము దగ్గరకు రాపాలనుకొని వాగు దగ్గరికి రాగానే విస్తారు గుండాలు వీరిపై దాడిచేశారు. సభ్యులను హింసించి వారి ఒంటి మీది బట్టలు లాక్కొని నిర్మాల రాంపెడ్డి కచ్చరాన్ని కాలబెట్టి ఎద్దులను తొలుకొని పోయారు. అర్ధనగ్నంగా సభ్యులు బమ్మురచోయారు. భూస్వామి నర్సింగారావు వీరికి సహాయం చేసి పంపించాడు.¹⁶⁸ అంధ్ర మహాసభ అద్యాత్మలైన రావి నారాయణరెడ్డి గారు డైరక్టరు జనరల్ అంద్రున్స్కు ఈ విషయాన్ని పూర్తి వివరాలతో మొహారాండం ఇవ్వాడు. ఆయన సల్లగొండ ఎ.ఎస్.పి.ని ఈ విషయమై విచారణ జరిపి రిపోర్టు పంపమన్నాడు. కాని ఘలితం లేకపోయింది.¹⁶⁹

దొడ్డి కొమరయ్య హత్య

అంధ్ర మహాసభ వైతన్యంతో ప్రజలు అప్రతిహతంగా పురోగమించి భూస్వామ్య వ్యవస్థకు సహాయగా నిశిచారు. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం ముగిసినపుటికి హైద్రాబాదు సంస్థానంలో లేవీ ధాన్యాన్ని వసూలు చేయడం ఆగలేదు. దీనివల్ల ప్రభుత్వాధికారులకు, భూస్వాములకు లాభం కలిగింది. అందుకే ప్రభుత్వం లేవీని కొనసాగించింది. కడవెండి విస్తారు రామచంద్రారెడ్డికి రెండవ కేంద్ర స్థానం. విస్తారు గ్రామాల్లో లేవీ ధాన్యం చాలా ఉండని ముఖ్యంగా 100 పుట్ల ధాన్యం ఒక్క కడవెండిలోనే ఉండని, దానిని ప్రభుత్వం స్వాధీనం చేసుకోవాలని ఆంధ్ర మహాసభ నాయకులు కోరారు. ప్రభుత్వం ఆ

ధాన్యాన్ని స్వీధించం చేసుకోవాలా? వద్దా? అనే మీమాంసలో వడింది. ప్రభుత్వం రాక ముందే కడవెండి గ్రామంలో ఉన్న వాలెంటర్లుపై కేసులు సృష్టిస్తే ధాన్యం కోసం ప్రభుత్వం జరిపే విచారణను ఆపించవచ్చునని విస్తూరు దొర ప్లాను వేశాడు. దొర పెద్దగుమాస్తా 'మిస్ట్రీస్' అలి, కొందరు రౌడీలతో కడవెండి గడిలో చేరారు.¹⁷⁰ అంతకు ముందే విస్తూరు దొర 15 మంది కడవెండి గ్రామస్తులుపై కేసు పెట్టాడు. వారంతా బేలుపై విడుదల అయ్యారు. 1946 జులై 4వ విస్తూరు గుండాలు నంఘు నాయకుల ఇండ్స్ట్రీలు రాట్లు వేస్తూ నానా బీథత్తుం సృష్టించారు. ప్రజలు ఇది సహాంచక లాటీలు, వడిసెలలు చేత బట్టి నివాదాలు చేస్తూ ఊరేగింపు జరిపారు.¹⁷¹ గడిలో ఉన్న రౌడీలను బంధించుదామనే ఉద్దేశంతో ఊరేగింపు కదలి గడి ముందుకు రాగానే రౌడీలు భయపడ్డారు. ప్రజలు తమను చంపుతారేమోనని భయంతో కాల్పులు సాగించారు. గుండాలు కాల్పిన తుపాకి గుండ్లు దొడ్డి ముల్లయ్య కాళ్కు తగులగా కూలబడిపోయాడు. అతని తమ్ముడైన దొడ్డి కొమరయ్య అన్నటు తాకిన తుపాకి గుళ్కను వంగి చూస్తున్నప్పుడు రెండవసారి మిస్ట్రీస్ అలి కాల్పిన తుపాకి గుండ్లు తగిలి మరణించాడు. ఈయనే కాకుండా మంగలి కొండయ్య, కొంగళ సాయిలు, బండారి ఐలయ్య, పెద్దగోల్ల నర్సయ్యలకు తుపాకి గుండ్లు తగిలి కిందవడిపోయారు.¹⁷²

కాల్పుల్లో కొమరయ్య మరణించగానే ఉద్దేశంతో ప్రజలు దెబ్బిపోయారు. గడిని చుట్టు ముట్టి లోపలి వారిని ఇవతలికి రాకుండా ముట్టడించారు. ఈ వార్త దావానలంలా చుట్టుపక్క గ్రామాలకు తెలిసింది. వేలకోలది ప్రజలు కడవెండి చేరుకొన్నారు.¹⁷³ ఈ వార్త దేవరుపులలో ఉన్న కె. రామచంద్రా రెడ్డిగారికి తెలిసింది. దేవరుపుల, ధర్మాపురం, మొండాయి నుండి 1500 మంది ప్రజలు రాత్రి 9 గంటల వరకు కడవెండి చేరుకొన్నారు. అప్పటికే సీతారాంపురం, కడవెండి ప్రజలు గడ్డిమోపులు కంప తెచ్చి నిప్పు రిగిలించి గడిగోడ మీది నుండి లోపలికి విసరాలనుకొన్నారు. కాని ఆర్థనైజర్ రాక కోసం ఎదురుచూడసాగారు. కె.ఆర్. ఇది చూచి ఇటువంచి ప్రతీకార చర్చకు పూనుకుంటే ప్రభుత్వం జంకా దమననీచి అవలంబించి ఉద్యమాన్ని అణచివేస్తుందని, ఆ ప్రధమత్తాన్ని విరమింపజేశాడు.¹⁷⁴

తేది 6-7-1946న జగన్మోహన్రెడ్డి (బాబుదొర) కడవెండిలో ఉన్న

రమ అనుచరులను విడిపించుకోవడానికి 200 మంది గుండాలతో గ్రామానికి చేరుకొన్నాడు. ఇది చూచి ప్రజలు కోపోద్రిక్కలై ప్రతి దాడిచేయడానికి స్థిరపడ్డారు. గ్రామంలోకి ప్రవేశింపనియుకపోతే తుపాకితో కాల్పి చంపుతానని బాబుదొర బెదిరించాడు. రెండు వైపుల యుద్ధవాళావరణం నెలకొంది. ముందు ఏమి జరుగుతుందో తెలియని అయ్యామయ పరిస్థితి ఏర్పడింది. ఆ సమయంలోనే ఒకరాయి ప్రజల వైపునుండి గుండాల మీద వడింది. ఆ రాయే భూస్వామ్య వ్యవస్థపై తిరుగుబాటు జండా ఎగురవేసి వారి దుర్మార్గాలను ఎదిరించే శక్తి యుక్కలను ప్రసాదించింది. క్షణంలోనే వేలరాట్లు గుండాల మీద పడ్డాయి. బాబుదొర తుపాకులు మూగబోయాయి.¹⁷⁵ వారు తేరుకొని ప్రజలపై తుపాకులు కాల్పారు. ప్రజలు తప్పుకొని చీమలదండులా వారిపై దాడిచేసి తుపాకులు లాగుకొని వారి కచ్చరాలను ధ్వంసం చేసి తరిమి చరిమి కొట్టారు. ధర్మాపురం లంబాడీల కుక్కలు కూడా వారిని తరిమి కొట్టాయి.¹⁷⁶ కొమరయ్య మరణం తర్వాత నిర్మల, మరిపడిగి ప్రజలు శ్రీ కె. కృష్ణమార్కిగారి సాయకత్తాన దొరసాని తోటను ధ్వంసం చేశారు. బాబుదొర తప్పించుకొని పారిపోయాడు. గుమాస్తా రాంరెడ్డి ప్రజల చేతికి చిక్కాడు. ప్రజలంతా ముగ్గురిని న్యాయమూర్తులుగా ఎన్నుకొని ప్రజాకోర్చు నిర్మించారు. రాంరెడ్డి చేసిన దుర్మార్గాల ప్రజలు వివరించారు. ప్రజాకోర్చు అతనికి మరణశిక్ష విధించింది. రాంరెడ్డి నేరాలు వొప్పుకొని ఇక ముందు అటువంటి నేరాలు చేయనని, మరణ శిక్ష రద్దు చేయబడింది. 60 మంది రిజర్వు పోలీసులు కడవెండికి వచ్చి ప్రజలల్ని చూసి వారితో సంప్రదించి బాబుదొరను, మిస్ట్రీస్ అలిని అరెస్టు చేస్తామని చెప్పారు. కొమరయ్య శవాన్ని పోస్టు మార్చమే చేయించి పంచించారు. వేలమంది ప్రజాకోర్చు అప్పునయనాలతో కొమరయ్య అంత్యక్రియలు జరిగాయి. కొమరయ్య మరణం తెలంగాణ సాయుధ పోరాటానికి నాంది పల్చింది.

1946 నవమబర్ వరకు నల్లగొండ జిల్లాలోని భువనగిరి తాలుకా కంట జనగామ, హుజూర్ నగర్ తాలుకాలలో కమ్మునిస్టుల ప్రాబల్యం పెరిగింది. ఆంధ్ర కమ్మునిస్టు పార్టీ సలవో నంపుదింపుల ద్వారా తెలంగాణాలోని నల్లగొండ జిల్లాలో కమ్మునిస్టు పార్టీ బలోపేతమై గ్రామ కమిటీల ద్వారా

పోటీ ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేయగలిగింది. సూర్యాపేట తాలుకాలో 35 గ్రామాలు, భువనగిరి తాలుకాలో 23 గ్రామాలు, జనగాను తాలుకాలో 22 గ్రామాలు, హజూరునగర తాలుకాలో 20 గ్రామాలు, నల్గొండ తాలుకాలో 14 గ్రామాలు కమ్యూనిస్టుల ఆధిపత్యంలోకి వచ్చి పోటీ ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేయగలిగింది.¹⁷⁷

పైట్రాబాదు రాష్ట్రంలో ఉన్న ఇంగ్రీషు ప్రభుత్వ ప్రతినిధి ఫిలీ వైస్టాయికి నిజాం సంస్థానంలో జరిగే ఉద్యమాలపై రిపోర్టు పంపించాడు. పైట్రాబాదు ప్రభుత్వంలో పనిచేస్తున్న ఘత్తారు నవాబు మంత్రివర్గం అనమర్ఖవైనదని, కమ్యూనిస్టులను ఎదుర్కొనే శక్తి లేదని, అనుభవం కలిగిన ఐ.సి.యస్. అధికారిని నియమించాలని ప్రతినిధి కేరాడు. రాజు ఉన్నాన్ అలీ ఖాన్ ఘత్తారి నవాబును మార్చి ఇంగ్రీషు వారికి నమ్మిన బంటుగా పనిచేసే మీర్జా ఇస్కూయిల్ను ప్రధానమంత్రిగా నియమించాడు. నల్గొండ జిల్లాలోని ఉద్యమాన్ని అణవడానికి అయిన మార్కెట్ లా ప్రకటించాడు. అంద్ర మహాసభ, సిపిఎ ట్రైడ్ యూనియన్లను నిప్పేధిస్తూ నాయకులందరిని అరెస్టు చేయాలని ఉత్తర్వులు జారి చేశాడు.¹⁷⁸

ఈ విషయాన్ని తెలుసుకొన్న కమ్యూనిస్టు పార్టీ తమ పార్టీపై నిషేధం వస్తుందని పార్టీ కేడర్సు తప్పకోవాలని సూచించింది. రాష్ట్ర, జిల్లా, తాలుకా నాయకుత్వం అంతా ఒకే రోజు తప్పకొని రహస్య జీవితం ప్రారంభించాలని తెలిపింది. రామచంద్రారెడ్డిగారు పాలకుర్రి కుట్టకేసులో విడుదలైన తర్వాత నైజాం ప్రభుత్వం అయినను గృహ నిర్ణయంథంలో ఉండుటకు ఆర్థరు ఇచ్చింది.

దాడ్డి కొమరయ్య మరణం తర్వాత తెలంగాణాలో ఒక నూతన విషయశకం ఆరంభమైంది. ప్రథమ దశలో రైతులపై పోలీసులు, గుండాలు దాడిచేసి అణచివేశారు. కార్యకర్తలు చెల్లాచెదరుకావల్సి వచ్చింది. రెండవ దశలో వాలెంటర్ల సంఘం, గుతుపలసంఘాలు ఆవిర్ధువించి తెలంగాణ రైతాగాన్ని తల ఎత్తుకొని గుండాలను ఎదిరించే శక్తిని కల్గించింది. ప్రభుత్వం మారణాయిధాల ద్వారా ఉద్యమాన్ని అణచివేయాలనుకొన్న దశలోనే ప్రజలు అయిధాలను అయిధాల ద్వారానే ఎదుర్కొవాలనుకున్నారు. ఆత్మరక్షణకోసం భూస్వాముల, పోలీసుల దగ్గర నుండి వేట తుపాకులను, రైఫ్లిష్టును,

రివాల్యూర్డును సేకరించవల్సిందిగా పోలీట్సుర్సురో అమోదంతో పార్టీ కార్యకర్తలను ఇదేశించింది. పార్టీ ఆదేశానుసారం తెలంగాణ రైతాంగం సాయుధపోరాటానికి అయుత్పమైంది.¹⁷⁹

అధారాలు:

1. శ్రీ ఆరుట్ల యాదగిరిరెడ్డి గారి వంశవ్యక్తము ఆధారంగా.
2. శ్రీమతి ఆరుట్ల నుశీలమ్మ గారితో 10.10.2002న ఇంటర్వ్యూ.
3. గోపాలకృష్ణ, విరువంటి. 'కొలనుపాక చరిత్ర శాసనాలు' p.p. 1-13.
4. K.K.Swamy Mudiraj. 'Pictorial Hyderabad' Vol.II, p.154
5. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తెలంగాణ పోరాట స్వీతులు' p.1.
6. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తెలంగాణ పోరాట స్వీతులు' p.2.
7. నల్గొండరెడ్డి పల్లె, మంతపురి (కమలాదేవి సోదరుడు) గారితో ఇంటర్వ్యూ. Dt.24.7.2002
8. కమలాదేవి, ఆరుట్ల 'అన్సేషి' కిచ్చిన ఇంటర్వ్యూ p.157.
9. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తెలంగాణ పోరాట స్వీతులు' p.2.
10. Mallaiah, Nalla 'Contribution of the Arutla Family to Peasant Movement in Erstwhile Hyderabad State' 1930-51 (Unpublished M.Phil. Thesis. K.U.Wlg. Dec. 1999) p.72
11. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తెలంగాణ పోరాట స్వీతులు' p.3.
12. కమలాదేవి, ఆరుట్ల 'అన్సేషి' కిచ్చిన ఇంటర్వ్యూ p.158.
13. కమలాదేవి, ఆరుట్ల 'అన్సేషి' కిచ్చిన ఇంటర్వ్యూ p.158.
14. అధ్య గుర్వారెడ్డిగారితో (మాజీ ఎం.ఎల్.ఎ.) ఇంటర్వ్యూ
15. Mallaiah Nalla 'Contribution of the Arutla Family to Peasant Movement in Erstwhile Hyderabad State' 1930-51 (Unpublished M.Phil. thesis. K.U.Wlg. Dec. 1999) p.73
16. కమలాదేవి, ఆరుట్ల 'అన్సేషి' కిచ్చిన ఇంటర్వ్యూ
17. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తెలంగాణ పోరాట స్వీతులు' p.1.
18. వెంకట్టేర్చుర్డు, దేవులపల్లి తెలంగాణ సాయుధ పోరాట చరిత్ర' (1946-51) మొదటి భాగం. p.148.
19. ప్రతాపరెడ్డి, క. తెలంగాణ సాయుధ పోరాట 'సేనాని ఎ.ఆర్.' p.7

20. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్ప్యూ.)' p.13.
21. *Ibid.* p.25
22. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులవల్లి తె.ప్ర.సా.పో.చ.' p.p.167-169.
23. గోలకొండ పత్రిక. తే.3-6-1937. (1346 F - తీరు 29 గురువారం)
24. Srinivasulu, K. "Telangana Peasant Movement and Change in the Agrarian Structure" (Unpublished Thesis) J.N.U. Delhi and Interview with Volluri Pochaiah Kurraram, Dr. 28.11.1985
25. గోపాలకృష్ణ, విరువంటి కొలనుపాక చరిత్ర శాసనాలు' p.16
26. లక్ష్మీనారాయణ, బెల్లపుకొండ (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ
27. కీ.స్. రాజ్యు, పోతు (కొలనుపాక) తే. 17.10.1995 తో ఇంటర్వ్యూ
28. నారాయణరెడ్డి, రావి పీర తెలంగాణా-నా అనుభవాలు, జ్ఞాపకాలు' p.29. (*CPI Vijayawada 1983*)
29. గోలకొండ పత్రిక. 13-4-1939
30. గోలకొండ పత్రిక. 24-4-1939
31. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్ప్యూ.)' p.25
32. గోలకొండ పత్రిక. 2-1-1939
33. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్ప్యూ.)' p.27
34. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులవల్లి తె.ప్ర.సా.పో.చ.' 1 part, p.164, 165
35. Malliah, N. *Op-cit C.A.F.P.M.E.H. 1930-51.* p. 82
36. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులవల్లి తె.ప్ర.సా.పో.చ.' 1 part, p.179, 180
37. Malliah, N. *Op-cit* p. 83
38. గుర్వారెడ్డి, ఎ. గారితో ఇంటర్వ్యూ
39. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులవల్లి తె.ప్ర.సా.పో.చ. p.183
40. ప్రశాపరెడ్డి, క. కె.సా.పో.నే p. 83
41. గోపాలకృష్ణ, విరువంటి 'కొలనుపాక చరిత్ర-శాసనాలు' p.17, 18
42. పెద్దవల్లియ్య, గ్యార (కొలనుపాక) జాగర్ంరూపు వెట్టిచేసిన హరిజనదిలో ఇంటర్వ్యూ తే.3.7.2003
43. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్ప్యూ.)' p. 83
44. గోలకొండ పత్రిక. 8-11-1937
45. గోలకొండ పత్రిక. 18-11-1937
46. గోపాలకృష్ణ, విరువంటి 'తెలంగాణ సాయంధ పోరాట యోధుడు ఎ.ఆర్.' విశాలాంధ్ర దినపత్రిక 11-5-1980
47. రాంచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్ప్యూ.)' p.21
48. గోలకొండ డైరి (1351F) 1941-42
49. లక్ష్మీనారాయణ, బెల్లపుకొండ గారితో ఇంటర్వ్యూ మరియు గోలకొండ పత్రిక 26-12-1938
50. గోలకొండ పత్రిక. తే.4-8-1938
51. గోలకొండ పత్రిక. తే. 12.10.1938
52. గోలకొండ పత్రిక. తే. 4.10.10.1938
53. గోలకొండ పత్రిక. తే. 26.12.1938
54. గౌండ్ల మరం వీరభద్రయ్యగారి (కొలనుపాక) తో ఇంటర్వ్యూ
55. Malliah, N. *Op-cit* p.85 మరియు గోలకొండ పత్రిక 14.8.1939.
56. గోలకొండ పత్రిక తే. 21.4.1939
57. తెలుగు విజ్ఞానసర్వస్వము. 3వ సంపులి. తెలంగాణ ఆంధ్రాద్వామము. ఎం. వెంకటరంగయ్య. p.475
58. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల. తె.పో.స్ప్యూ.) p.20
59. కీ.చే. కిషన్రీవు, మంగు (కొలను పాక) గారితో 17.10.95న ఇంటర్వ్యూ
60. గోలకొండ పత్రిక తేది. 1346 ఫసిలి షెహరేవర 10. (29.7.1935)
61. వెంకటరంగయ్య, బెల్లపుకొండ, మాధవులుగారి భార్యతో 30.7.2002న ఇంటర్వ్యూ.
62. గోలకొండ పత్రిక. తే. 14.8.1941
63. Malliah, N. *Op-cit* p.94
64. గోలకొండ పత్రిక తే. 14.8.1941
65. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్ప్యూ.) p.23
66. రాములమ్మ, థరిపల్లి పానగల్లు (తమె కమలాదేవితో ఉపాధ్యాయునిగా వసి చేసింది) తో ఇంటర్వ్యూ.
67. Malliah, N. *Op-cit* p.98
68. రామనర్సమ్మ, బెల్లపుకొండ (కొలనుపాక) (తమె కమలాదేవిగారితో ఉపాధ్యాయునిగా వసిచేసింది) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
69. రాములమ్మ, థరిపల్లి (పానగల్లు) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
70. ప్రీ. శక్తి సంఘటన 'మనకు తెలియని మన చరిత్ర' ల్రియంవద. p.38
71. వెంకటరంగయ్య, ఎం. తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వము. తెలంగాణ ఆంధ్రాద్వామము. p.478
72. లక్ష్మీనారాయణ, బెల్లపుకొండ (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ.

73. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. తె.ప్ర.సా.పో.వ. p.p.240-243
74. గోలకొండ పత్రిక తే. 29.11.1941
75. Mallaiah, N. Op-cit p.100 మరియు గోలకొండ పత్రిక తే. 29.12.1941
76. లక్ష్మినారాయణ, బెట్లపుకొండ (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
77. నారాయణరెడ్డి, రావి. తెలంగాణ రాజకీయాద్యమ చరిత్ర' అణ్ణయుస్వామి తెలంగాణం (రెండవ భాగం) p.37.
78. Mallaiah, N. Op-cit. p.101
79. గోలకొండ పత్రిక తే. 4.6.1942
80. గోలకొండ పత్రిక తే. 5.10.1942
81. గోలకొండ పత్రిక తే. 22.4.1943 మరియు Mallaiah, N. Op-cit p.101
82. ఔను మల్లయ్య గుట్ట గారి (భువనగిరి)తో ఇంటర్వ్యూ. 10-7-2002
83. గోలకొండ పత్రిక తే. 5.10.1942
84. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల. తె.పో.స్టు. p.15
85. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.255
86. వెంకటరంగయ్య, మామిడిపూడి. తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వం. 3వ భాగం p.481
87. Mallaiah, N. Op-cit p.105
88. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.255
89. Mallaiah N. Op-cit p.105
90. మల్లయ్యగుట్ట, ఔను (భువనగిరి) గారితో ఇంటర్వ్యూ
91. గోలకొండ పత్రిక తే. 11.10.1943
92. డా. సత్యనారాయణ, ఎస్ట్యూ. కె. భారతి. 'కమలాదేవి స్వరక సంచిక' p.ix
93. కమలాదేవి, ఆరుట్ల. 'అన్వేషిక' జ్యున ఇంటర్వ్యూ
94. మునకు తెలియని మన చరిత్ర 'తె.ప్ర.సా.పో.లో స్ట్రీలు' కొబీశ్వరమ్మ. p.118
95. వెంకటరంగయ్య, మామిడిపూడి తె.వి.సర్వ. 3వ భాగం, తె.ఆం.ఉద్యమం. p.481
96. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.275.
97. మల్లయ్యగుట్ట ఔను (భువనగిరి) గారితో ఇంటర్వ్యూ
98. గోలకొండ పత్రిక తే. 10.4.1944.
99. స్నేతంత్ర్య పోరాటంలో వరంగల్లు జీల్లా సంచిక. వరంగల్లు తాలుకాలో అనేక ఇతర ఉద్యమాలు, శ్రీ వి. రంగనాయకులు.
100. వెంకటేశ్వరరావు, 'దేవులపల్లి 'తె.ప్ర.స్వో.పో.చరిత్ర' p.275

101. Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No.8/AND/53F of H.E.S. The Nizam's Dominion. A.P. State Archives. Hyderabad
102. గోలకొండ పత్రిక తే. 10.4.1944.
103. నారాయణరెడ్డి, రావి. 'తెలంగాణ రాజకీయాద్యమ ఉద్యమ చరిత్ర' p.40
104. Mallaiah, N. Op-cit p.120
105. హైదరాబాదు జీల్లా కమిలీ 'ఆంధ్ర మహాసభ తీర్మానాలు 11వ ఆంధ్ర మహాసభ', p.29, 30.
106. Ibid and Mallaiah N.
107. రాములమ్మ ధరిపల్లి (పొనగల్లు) గారితో ఇంటర్వ్యూ 'పదశేషు ధాండనుల బారిన, వంట ఇంటీకే బానిసిలము' అనే పాట వినిపించారు.
108. Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No.8/AND/53F of H.E.S. The Nizam's Dominion. A.P. State Archives. Hyderabad
109. నర్సింహులు, నల్ల తెలంగాణ సాయిధ పోరాటం - నా అనుభవాలు' p.p.17,18
110. రాంపెద్డి, పాల్యాయ (మురిపడిగి) గారితో ఇంటర్వ్యూ. (తే. 11.10.2002).
111. నర్సింహులు, నల్ల. తె.పో.పో.నా. అ. p.27
112. Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No.15/AND/54F of H.E.S. The Nizam. State Archives Hyderabad
113. శ్రీ కృష్ణమూర్తి, కె.నిర్మల గారితో ఇంటర్వ్యూ
114. Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No.15/AND/54F (N. Mallaiah)
115. శ్రీ కృష్ణమూర్తి, కె.నిర్మల గారితో ఇంటర్వ్యూ.
116. రామచంద్రారెడ్డి, కత్తెర (సీతారాంపురం) గారితో ఇంటర్వ్యూ. వయస్సు 80 సంపత్తురాలు.
117. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.285
118. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల జీల్లా.స్టు.స్టు.' p.34, 35
119. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.280-281
120. నర్సింహులు, నల్ల 'తె.పో.పో.నా.అ.' p.3
121. దేవులపల్లి, వెంకటేశ్వరరావు 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.283
122. కొండెం నర్సింహు (గొల్లపల్లి) గారితో ఇంటర్వ్యూ
123. ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి 'పో.స్టు.' p.35
124. Mallaiah, N.
125. నల్ల నర్సింహులు, వంగా నర్సింహు గారి రచనల మండి.

126. రఘుపాల్, గంగసాని (బొందుగుల) గారితో ఇంటర్వ్యూ
127. నర్సింహలు, నల్ల. 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.3
128. అగ్యు, బిట్టు కడవెండి గారితో ఇంటర్వ్యూ
129. సత్యు, రాజీలు (మరిపడిగ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
130. నర్సింహలు, నల్ల. 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.21
131. *Ibid. p.120* మరియు ఎప్రం రామకిష్ణరెడ్డి (మరిపడిగ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
132. రాంరెడ్డి, పాల్వాయి మరియు రామకృష్ణరెడ్డి (మరిపడిగ) గారలతో ఇంటర్వ్యూ
133. అయిలయ్య, లింగాలు (కామారెడ్డి గూడె) గారితో ఇంటర్వ్యూ
134. నర్సింహలు, నల్ల. తె.సా.పో.నా.ఆ. p.26, 27
135. *Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No.15/AND/54F of H.E.S. The Nizam's Dominion, A.P. State Archives Hyderabad.*
136. *Mallaiah, N. Op-cit p. 134*
137. ధరావత్ బచ్చుర్, మంజునాయక (ప్రైదం చెరువుతండ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
138. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. తె.ప్ర.సా.పో.వ. p. 292
139. మంజునాయక (ప్రైదం తండ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
140. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. తె.ప్ర.సా.పో.వ. p. 292
141. ధరావత్ బచ్చుర్, (ప్రైదం చెరువుతండ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
142. కాసాని నారాయణ (దేవులపల్లి) మాజీ ఎం.ఎల్.ఎ., గారితో ఇంటర్వ్యూ.
143. *Ibid. స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో వరంగల్లు జీల్లా (సాపనీరు) p. 292.*
144. నర్సింహలు, నల్ల తె.సా.పో.వ.నా.ఆ.' p. 27
145. *Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No.15/AND/54-II A.P. State Archives.*
146. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి 'తె.సా.పో.వ.' p. 285
147. *Hyderabad State Home Dept. File No.13/AND/54-I. D/4.I.1945*
148. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్క్యూ. p. 46
149. *Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No.15/AND/54-F.I.*
150. *Mallaiah, N. Op-cit page.138*
151. *Hyd'bad State Home Dept. (Confidential) 15/AND/54F. III of HES Nizam.*
152. *Ibid. File No.15/AND/54 F.V*
153. *Ibid. File No.13/CAM/57 F*
154. కాసాని నారాయణ (దేవులపల్లి) మాజీ ఎం.ఎల్.ఎ., గారితో ఇంటర్వ్యూ.
155. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్క్యూ. p.52
156. బ్రహ్మయ్య, అనంతోజు (పొలకుర్రి) గారితో ఇంటర్వ్యూ
157. కాసాని నారాయణ (దేవులపల్లి) మాజీ ఎం.ఎల్.ఎ.. గారితో ఇంటర్వ్యూ
158. బ్రహ్మయ్య, అనంతోజు (పొలకుర్రి) గారితో ఇంటర్వ్యూ
159. నర్సింహలు, నల్ల. తె.సా.పో.నా.ఆ. p.29, 30
160. కీ.వి 'తె.ప్ర.సా.పో.వ' p.295
161. నర్సింహు, తీడిపల్లి (పొలకుర్రి) గారితో ఇంటర్వ్యూ
162. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. తె.ప్ర.సా.పో.వ. p.302
163. *N. Mallaiah. op.cit. p.154*
164. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. తె.ప్ర.సా.పో.వ. p.307
165. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల. తె.పో.స్క్యూ. p.54
166. అనంతోజు బ్రహ్మయ్య (పొలకుర్రి) గారితో ఇంటర్వ్యూ
167. థింరెడ్డి నర్సింహరెడ్డి గారితో ఇంటర్వ్యూ
168. 'మనకు తెలియని మన చరిత్ర' లాప్ములో 'స్ట్రీ సంఘటన' ఇంటర్వ్యూ p.3
169. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.309
170. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. 'తె.ప్ర.సా.పో.వ.' p.350
171. బిట్టు అగ్యు (కడవెండి) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
172. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్క్యూ.' p.65
173. నారాయణరెడ్డి, రావి పీర తెలంగాఢా అనుభవాలు. 'జ్ఞాపకాలు' p.48
174. నల్ల నర్సింహలు 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.47
175. రాంరెడ్డి, పాల్వాయి (మరిపడిగ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
176. ధరావత్ బచ్చుర్ (ప్రైదం చెరువు తండ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
177. *Hyd'bad State Home Dept. (Confidential) File No.13/CAM/57F of HES Nizam.*
178. నల్ల నర్సింహలు. 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.61
179. పుట్టులపల్లి సుందరయ్య, 'వీ.టె.వి.పో.గుణపోతాలు' p.49

2. సాయుధ పోరాటంలో ఆరుట్ల దంపతులు

చత్తరి నవాబు ప్రజా ఉద్యమాలను అణచివేయలేని అనమర్చడని భావించిన నిజాం నవాబు 'మీర్జా ఇస్కూయిల్సు సదరే ఆజం (ప్రథాన మంత్రి)గా నియమించాడు. ప్రజాపోరాటాలు తీవ్రతరమవుతున్నవని తలచిన ప్రభుత్వం నల్గొండ జిల్లాలో 1946 డిసెంబర్లో మార్కుల్లా విధించింది. ప్రభుత్వం బిడా భూస్వాములకు, దోషిది వర్గాలకు సహాయం చేయడానికి కమ్యూనిస్టు ఉద్యమాన్ని అణచడానికి ఇరువై వేల సైన్యాన్ని నల్గొండ, వరంగల్లు జిల్లాలకు పంపించింది. ఆ నాడు నిజాం నవాబు వద్ద ఉన్న మొత్తం సైన్యం ఎక్కువేలు. గ్రామాల్లో సైన్యం దాడులు, విధ్వంస కాండ చేయడం మొదలుపెట్టింది. గ్రామాల్లో ఉన్న దొరలు, పలేలు, పట్టారీలు నైజాం సైన్యం సహాయంతో ప్రజలను వివరించారు.¹

పార్టీ అదేశానుసారం గృహనిర్వంధంలో ఉన్న ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి కౌలనుపాక నుండి తప్పించుకొని కారియర్ ద్వారా 24 మైళ్లు కాలిసడకతో నిర్మాల గ్రామం చేరుకొన్నాడు. అక్కడి నుండి జనగామ, భువనగిరి తాలుకాలోని గ్రామాలన్నీ తిరిగి ప్రచారం చేశాడు. సీతారాంపురం, మరిపడిగ, దాచారం, పాచిమట్ల సుద్దాల, బ్రాహ్మణులవల్లి, తేరాల, వెల్చుజాల మొదలైన గ్రామాలలో తిరిగి ప్రచారం చేస్తూ ఉద్యమానికి స్వార్థి కలుగజేసి సాయుధ పోరాటానికి ఆయత్తం చేశాడు.²

1943లో కమ్యూనిస్టు పార్టీ విజయవాడలో స్ట్రీలకు ప్రత్యేకంగా అత్యరక్షణ త్రినింగ్ క్యాంపు నడిపింది. ఆ త్రినింగ్లో స్ట్రీలు పోరాటంలో ఏ విధంగా ఉపయోగించాలో, ఒకవేళ అత్యరక్షణ చేసుకోవాలో, తుపాకులను ఏ విధంగా ఉపయోగించాలో, ఒకవేళ

ఎవరైనా పట్టుకొంటే ఏ విధంగా విడివించుకోవాలో నేర్చించారు. కమలాదేవిగారు ఒక నెలరోజులపాటు విజయవాడలో త్రినింగ్ పోందింది. శిక్షణ పూర్తయిన తర్వాత భువనగిరి ప్రాంతంలోని గ్రామాల్లో జపిరంగ సభలు ఏర్పాటు చేసి ఆనాటి రాజకీయ పరిస్థితులను వివరిస్తూ, పోరాట అవశ్యకతను వివులికరించి స్ట్రీలను పోరాటద్వక్కథం వైపు నడిపించడానికి ప్రయత్నం చేసింది.³

మీర్జా ఇస్కూయిల్ ఆజ్ఞలో పోలీసులు ఆంధ్ర మహాసభ నాయకుల, కార్యకర్తల ఇండ్స్ట్రీల సోదాచేసి వారిని అరెస్టు చేయడానికి ప్రయత్నించారు. ఇట్టి పరిస్థితులలో కమలాదేవిగారు మంతురి' గ్రామంలోని తమ తల్లిగారింటల్లో ప్రచ్ఛన్ధంగా ఉండి పార్టీ కార్యక్రమాలు నడిపేది. ఈమె గురించి ఆచాకి తెలుపుమని గ్రామస్వలను, ఈమె తండ్రిగారైన పల్లు నర్చింపారెడ్డి గారిని పోలీసులు వేధించడం మొదలుపెట్టారు. ఇట్టి విపత్తుర పరిస్థితులలో ప్రాఢాబాదులోని మగ్గాం మొహియుద్దీన్ గారింటల్లో రక్కణ తీసుకొంది. అక్కడ కూడ నిర్వంధం ఎక్కువ కాగా కొంత కాలం ఆంధ్ర ప్రాంతానికి పోయి మళ్లీ తిరిగి వచ్చి పోరాటంలో పాల్గొంది.⁴

**మీర్జా ఇస్కూయిల్ చేయించిన మిలటరీ దాడులు -
ప్రజల ప్రతిఫుటనలు**

మీర్జా ఇస్కూయిల్ 1946 ఆగస్టులో ప్రాఢాబాదు సంస్కారానికి ప్రధానమంత్రి కాగానే కమ్యూనిస్టు పార్టీ నడిపే ప్రజాపోరాటాలను పాశచికంగా మిలటరీ దాడుల ద్వారా అణచివేయడం మొదలు పెట్టాడు. గ్రామాలపై దాడులు చేయించాడు. ఈ దాడులన్నీ 1946 నవంబర్ నుండి డిసెంబర్ వరకు కొనసాగాయి. పాత సూర్యాపేట, దేవరుప్పల, వస్తకొండూరు, సంగెం, కోడూరు, గోరంటల్ల, కొత్తగూడ, పులిగల్ల, మల్లారెడ్డిగూడెం, దుప్పెల్లి, వెల్లండ, సూరారం, హజూరునగర్, పెంబికల్ దిన్నె, వేలుగువాని గూడెం, గంగబండ, ఘనపూర్, పాలకుర్తి, కోటమర్చి మొదలగు గ్రామాలపై మిలటరీ దాడులు జరుగుగా ప్రజలు దుర్భరమైన బాధలను అనుభవించారు. సూర్యాపేటలో 13-11-1946న, దేవరుప్పలలో 17-11-1946న, పులిగల్లలో 29-11-

1946న, మల్లారెడ్డిగూడెంలో 1-12-1946న జరిగిన దాడులు చాలా భయంకరమైనవి. సహజంగానే ప్రజాప్రతిఫుటన కూడా కొనసాగింది.⁶

దేవరుప్పులపై మిలటరీ దాడి

17-11-1946న తెల్లవారు రూమున దేవరుప్పుల పై మిలటరీ దాడిచేసింది. దాడి ప్రారంభం కాగానే మర్చి కొండలరెడ్డిగారి రెండవ అంతస్తులో ఉన్న నగారామోగింది. ఆ నగారా చప్పుడు వినగానే కడవెండి, ధర్మాపురం, కామారెడ్డి గూడెం ప్రజలు వందల మంది వడిసెలలు, లారీలు చేతబూని మిలటరీని చుట్టుముట్టి వడిసెలతో రాళ్ళు రువ్వుడం మొదలుపెట్టారు. స్ట్రీలు పురుషులకు రాళ్ళు అందించారు. కడవెండి దళానికి నల్ల వజ్రమ్మ, చాకలి యాకమ్మ, చాకలి శేరమ్మలు నాయకత్వం వహించారు. ధర్మాపురం ప్రజలకు జాటోతు జోద్యా, సాంకృ నాయకత్వం వహించారు. దేవరుప్పుల ప్రజలు గ్రామం లోపలి నుండి; కడవెండి, ధర్మారం ప్రజలు వెలుపలి నుండి పోరాటం (ప్రారంభించారు).⁶ మిలటరీలోని ఒక దళం ధర్మాపురం లంబాడీలను కాల్పుడానికి వెంటబడ్డారు. లంబాడీలు వెనుకకు తగ్గుతూ వెళ్లి కొంతదూరం రాగానే దూరం నుండి రాళ్ళవాన కురిపించారు. మిలటరీ వారి ఇనుషటోపీల పై రాళ్ళు కురియడం మొదలైంది. ఆ దాడిని భరించలేక వారు వెనుకకు తగ్గి వెళ్లిపోయారు. పక్కనే ఉన్న కామారెడ్డి గ్రామ స్ట్రీలు కారపు ముంతలు తీసుకొని గ్రామాన్ని చుట్టుముట్టారు. మిలటరీ దాడి చేయడానికి భయపడింది. కాల్పుల తర్వాత దాదాపు 400 మందిని అరెస్టు చేసి తీసుకుపోయింది.⁷

పులిగిళ్ళపై మిలటరీ దాడి

పులిగిళ్ళ భవనగిరి తాలుకాలోని జాగీరు గ్రామం. 28-11-1946న పోలీసు దళం గ్రామానికి చేరుకొని స్థానిక జమీందారు చెప్పిన వారిని అరెస్టుచేసి తీసుకుపోతుంటే ప్రజలు విడిపించుకోవడానికి అడ్డు తగిలారు. పోలీసులు తుపొకులు పేల్పగా కె. బుచ్చిరెడ్డి, బోబ్బు నర్సిరెడ్డి, బండారు నర్సిరెడ్డిలు మరణించారు. ప్రజలు కోపోద్దిక్కలై ఒక్కసారిగా పోలీసులపై పడి చితకబాఢారు. ముగ్గురు పోలీసులు, ముగ్గురు జాగీరు ఉద్యోగులు మరణించారు. ప్రజలు తమ నాయకులను విడిపించుకొన్నారు. అరాచకంలో

ఆరితేరిన రాయచూరు రిజర్వు దళాన్ని జమీందారు తెప్పించి పులిగిళ్ళపై దాడి చేయించాడు. దాడిలో స్థానిక రైతులు చనిపోయారు.

మల్లారెడ్డి గూడెంపై దాడి

1-12-1946న వుజూర్ గార్ తాలుకాలోని మల్లారెడ్డి గూడెంపై మిలటరీ దాడి చేసింది. ఇక్కడి ప్రజలు బక్కవంతుల గూడెం భూస్వామి భోగాల వీరారెడ్డి దోషించి ఆటంకంగా ఉన్నందున మిలటరీ దాడిచేసింది. ప్రతిఫులించినా లేకున్న మిలటరీ కాల్పుచంపదం తప్పదనుకున్న ప్రజలు ఎదిరించారు. సాధ్యమైనంత వరకు ఇండ్ర గోదలపై నుండి మిలటరీపై రాళ్ళు రువ్వారు. స్ట్రీలు రాళ్ళు అందించారు. పురుషులు వడిసెలలు రువ్వారు. ఆ రాళ్ళ దెబ్బులతో మిలటరీ వారి ఇనుప టోపీలు ఎగిరిపోయి దెబ్బులు తగిలి గాయాలయ్యాయి. నిజాం సైన్యం కమ్యూనిస్టు నాయకులను మోసంతోనే జయించాలని నిశ్చయించుకుంది. సంప్రదింపులకు నాయకులను పెలిపించి ఎర్రబోలు అప్పిరెడ్డిని, ముంగి వీరయ్యను హరిజన స్ట్రీలైన తొండమ్మ అంకాళమ్మలను కాల్పి చంపారు.

పాత సూర్యాపేటపై దాడి

13.11.1946న 500 మంది మిలటరి వారు పాత సూర్యాపేటను చుట్టుముట్టి ప్రజలను బయటికి వెళ్లినీయకుండా దాడిచేసి బీభత్వం స్థాపించారు. ఈ సంగతి తెలిసిన కొద్దిసేపట్లోనే చుట్టుపట్ల గ్రామాలనుండి ప్రజలు వందలు వేల సంఖ్యలో పాత సూర్యాపేటకు వచ్చారు. అల్లరిచేస్తే మిలటరీ తాలుద్దామనుకొన్నారు. ప్రజలచేతుల్లో వడిసెలలు, లారీలున్నాయి. ఏమి ఇరుగుతుందో తెలియని అయ్యామయ పరిస్థితి అక్కడ నెలకొంది. స్థానిక నాయకుడు సరసాని నర్సియ్ వచ్చిన వారినందరినీ చిన్న చిన్న గుంపులుగా స్ట్రీ కూర్చుండ చెట్టాడు. జమీందార్ల కనుషైగలతో మిలటరీ వారు నర్సియ్సు కాల్పి చంపారు. గ్రామలనుండి వచ్చిన స్ట్రీ పురుషులను విపరీతంగా దెబ్బులు కొట్టి హింసించారు. కొంత మంది వెనుకకు తగ్గినా దాదాపు వెయ్య మంది తుపాకి గుండ్రకు ఎదురొడ్డి నిల్చారు. సాయుధ దళాలు ప్రజలపై కాల్పే కైర్యం చేయలేక పోయాయి. దాదాపు 150 మందిని అరెస్టు చేసి తీసుకుపోయారు. తర్వాత ప్రజలందరు సమావేశమై “వారి ఆయుధాలకు

ఎదురుగా మనం నిలువలేదు. మనకు కూడా అతియారాలు (ఆయుధాలు) ఉంటే దైర్యంగా ఎదుర్కొనగలమన్”ని ఉద్రేకంగా అన్నారు.⁸

మీర్జా ఇస్మాయిల్ మిలటరీ దాడుల వల్ల నల్లగొండ జిల్లాలోని గ్రామాల్లో భయానక పరిస్థితి ఏర్పడింది. కమ్యూనిస్టు పార్టీపై నిషేధం ఉన్నందు వల్ల కార్బూకలాపాలన్నీ నాయకులు విజయవాడ నుండే నిర్వహించేవారు. భూస్వాములు మిలటరీ, పోలీసుల సహాయంతో గ్రామాల్లో ప్రవేశించి సంఘ కార్బూకర్తలను అరెస్టు చేయించి తమ హూర్చుపెత్తనం నిలబెట్టుకొని అరాచకం పుష్టించారు. ప్రజలు పైకి ప్రశాంతంగా కన్నించినా క్రోధాగ్ని లోపల రగులుతూనే ఉంది. తుఫాను ముందు సముద్రంలో కన్నించే ప్రశాంతత కన్నించింది. ప్రతీకారం కేసం ప్రజలు ఎదురుచూడసాగారు. ఇటువంటి విపత్తుర పరిస్థితులలో కమ్యూనిస్టు పార్టీ ప్రజలకు అందగా నిలబడింది.⁹

కమ్యూనిస్టు పార్టీ అదేశానుసారంగా ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి భువనగిరి, జనగామ ప్రాంతాలలో రహస్యంగా తిరిగి ప్రజలకు దైర్యం చెపుతూ గ్రామాల్లోని కార్బూకర్తలతో సంబంధాలు ఏర్పరచుకుని పార్టీని బలోపేతం చేశాడు. ఇటువంటి విపత్తుర పరిస్థితులలో కొంతకాలం పాటు రక్షణకై కమలాదేవిారిని మునగాలపాలెం పంపించారు. కొంతకాలం ఆక్రమనే ఉండి తర్వాత పోరాట ప్రాంతానికి వచ్చి రామచంద్రారెడ్డిగారితో పాటు రహస్య కార్బూకలాపాల్లో పాలుపంచుకొంది.¹⁰

ఆజాద్ హైద్రాబాదు

1947 జూన్ 3న హైద్రాబాదు లార్డు మౌంటుబాటును ఒక ప్రకటన చేస్తూ శ్రీచీష్ వారు అండియా నుండి వైదోలుగుతున్నారని, సంస్కారాతీశులు ఇందియాలో కాని, పాకిస్తాన్లో కాని తమ ఇష్టానుసారంగా చేరపచ్చనని చెప్పారు. నిజాం రాజు దీనిని ఆసరాగాతీసుకొని తాను స్వతంత్రంగా ఉండదిచి 1947 జూన్ 11న ఒక ఘర్యానా జారీ చేశాడు. దానిలో హైద్రాబాదు సంస్కారం ఇందియాలోకాని, పాకిస్తాన్లోకాని చేరదలుచుకోలేదని, స్వతంత్రంగా ఉంటూ ఆజాద్ హైద్రాబాదుగా కొనసాగుతుందని ప్రకటించాడు. నిజాం ఆశలకు ఆశయాలకు ఇత్తుహోదుల ముఖ్యమీన్ ఊహాదపడింది. భారత దేవపు స్వతంత్ర జండా అయిన త్రివర్ష పతాకాన్ని ఎగురవేయడం హైద్రాబాదు సంస్కారంలో

నిషేధించింది. ప్రజలు 1947 ఆగస్టు 7న హైద్రాబాదుసంస్కారం ఇండియన్ యూనియన్లో కలువాలని ఆ దినాన్ని విలీనదినంగా ప్రకటించి పెద్ద ఎత్తున ఉద్యమం చేపట్టారు. స్టేటు కాంగ్రెసు వారు 1947 ఆగస్టు 15న జాతీయ జండాను సంస్కారం అంతటా ఎగురవేయాలని తీర్మానించారు. కమ్యూనిస్టు పార్టీ విశాలాంధ్రలో భాధ్యతాయుత ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేయాలని దిమాండు చేసింది. అప్పటి ఇత్తుహోదుల ముఖ్యమీన్ సంస్కార అధ్యక్షుడైన భాసిం రజ్ఞ నాయకత్వాన ముఖ్యమీన్ మత రక్షణకై రజాకార్ల సంస్కార ఏర్పడింది. హైద్రాబాదు సంస్కారంలో ఉండే కాంగ్రెసు, కమ్యూనిస్టు పార్టీల ప్రాబల్యంతో సంస్కారంలో హిందూ రాజ్యమేర్పుడుతుందని, ముఖ్యమీన్ పంస్కృతి దెబ్బతింటుందని భాసింరజ్ఞ ప్రచారం చేశాడు. హైద్రాబాదు సంస్కారం ఇండియన్ యూనియన్లో కలువడానికి వ్యతిరేకిస్తూ రజాకార్లు 1947 జూన్ 19న సంస్కారం సర్వ స్వతంత్రమైన ముఖ్యమీన్ రాజ్యంగా ఉంటుందని ప్రకటించారు. దీనిని ఆసరాగా చేసుకొని నిజాం రాజు 1947 ఆగస్టు 27న సర్వతంత్ర ఆజాద్ హైద్రాబాదు రాష్ట్రంగా ఉంటుందని ప్రకటించాడు. సంస్కారంలో జరిగే ప్రతిఫలనోద్యమాన్ని ఉన్కూడంతో అంచదానికి నిర్ణయం తీసుకున్నాడు.¹¹

హైద్రాబాదు సంస్కారంలో రజాకార్ల అవిరాధవం

రజాకార్లు అంటే వాలెంటర్సు లేక ప్రజాసేవకులు అని అర్థం. కరుడుగట్టిన ముఖ్యమీన్ చాందస మతోన్నాదులు “అనల్మెలిక్” (మొమ్ రాజులం) అనే సిద్ధాంతాన్ని తలకేంబుకొని ముఖ్యమీన్ రాజ్యాన్ని కోరుకుంటూ సంస్కారంలో ఉన్న అత్యధిక శాతం జనాభాగల హీందువుల సంభాసానికి ప్రయత్నించారు. తెలంగాణాపల్లెల్లో ఉన్న కొడ్డి శాతం ముఖ్యమీన్ మతం పేరుతో రజాకార్లు సంస్కారలో చేరారు. పల్లెల్లో నివసించే కాంత మంది ముఖ్యమీన్లు ఈ సంస్కారలో చేరక హిందూ జమీందార్లకు, ముఖ్యమీన్ జాగీర్దార్లకు వ్యతిరేకంగా సాగే పోరాటంలో పాలు పంచుకొన్నారు. తెలంగాణా సాయుధ పోరాటంలో ముఖ్యమీన్లు పాల్గొన్న సంఘటనలు అనేకమున్నాయి. ప్రభుత్వ అందదండలతో రజాకార్లు పేట్రేగిపోయి దోషించి, మానభంగాలు, వాత్యలు చేశారు. హైద్రాబాదు సంస్కారాన్ని ఇండియన్ యూనియన్లో కలువనియుకుండ మతోన్నాదాన్ని రెచ్చగొడుతూ నాజీలను మించిన దురంతాలు గావించారు. అనాటి ఒక రజాకారు ఉన్నాడ ప్రసంగం ఈ విధంగా ఉంది.

“భారత ప్రభుత్వం నిజాం ప్రదేశాన్ని గుత్తకు తీసుకున్నదా ఏమి? నిన్నబిడాకా జైలుపక్కల్లా పడి ఉన్న వాళ్ళంతా, ఈనాడు చారిత్రక వైపరీత్యం చేత తరతరాలుగా సాగుతూ వచ్చిన నిజాం వంశాన్ని ధ్వంసం చేయాలనుకొంటున్నారు. అల్లాకి ప్రియమైన మన నిజాం వంశం మూడు వందల సంవత్సరాల నాటిది. ఏడు తరాల రాజవంశం. అయితే భారత సర్కారు అయోగ్యుల అక్రమం ఎంతోకాలం సాగదు. మన రుస్తమె దివాన్ అరస్తు యజామన్ ముసఫరల్ ముల్క్హాల్ ముఘైక్, ఘతేజంగ్ సిపె సాలార్ మీర్ ఉస్మాన్ అలీఖాన్ బహదూర్ నిజాముల్ముల్య ఆసఫ్జాగారి పొదాలని అతి త్వరలోనే బంగాళా భాతపు అలల నురగలు ప్రక్కాళనం చేయబోతున్నాయి. అరేబియా సముద్రపు అలలు పొంగు పారి అందమైన పాదరక్షలని కడగబోతున్నది. ధిల్లీ ఎట్రికోటపై ఆసఫ్జాగారి పవిత్రమైన జండా ఎగురబోతున్నది.¹²

పై ప్రసంగం వల్ల ఆనాబి అహంకార పూరిత మతోన్నాద ఫౌసిస్టులైన రజాకార్య ఏ విధంగా ఉండేవారో తేటలైలమవుతుంది. రజాకార్య అయ్యాలు ధరించి పల్లెలపై బడి లూటే చేసేవారు. పల్లెల్లో ఉండే దేశముఖులకు, జాగీర్యారులకు అండగా నిలబడ్డారు. భూమి కోసం, భుక్తి కోసం, విముక్తి కోసం సాగే ప్రజాపోరాటాలకు నాయకత్వం వహించే కమ్యూనిస్టు పార్టీని అంచుడానికి పూనుకొన్నారు. భాసించ్చు సంస్థనంలో 9000 మంది రజాకార్యులు తయారుచేసి తెలంగాణా పల్లెలవైపు ఉనికొల్పాడు.¹³

15వ ఆగస్టు 1947న భారతదేశానికి స్వాతంత్యం సిద్ధించింది. దేశంలో ఉన్న సంస్థానాలన్నీ ఇండియన్ యూనియన్లో చేరాయి. కానీ ప్రాద్రాబాదు సంస్థాన ప్రజలకు స్వాతంత్యం రాలేదు. నిజాం ఇండియన్ యూనియన్లో చేరలేదు. స్వాతంత్యంగా ఉండాలనుకొన్నాడు.

కాంగ్రెసు వారి సత్యాగ్రహ కార్యక్రమాలు

ప్రాద్రాబాదు సంస్థానంలో స్టేటు కాంగ్రెసు వారు త్రివర్షపతాకాలు ఎగురవేసి సత్యాగ్రహాలు చేయాలని నిర్ణయించారు. 15వ ఆగస్టు 1947 తర్వాత 3 నెలల కాలంలో దాదాపు 21,000 మంది సత్యాగ్రహాలు చేసి జైలుకు వెళ్లినట్లు స్టేటు కాంగ్రెసు అధ్యక్షులు స్వామీ రామానందతీర్థ తన

స్వాతులు’ అనే పుస్తకంలో రాశారు.

ప్రాద్రాబాదు సగరంలో, తెలంగాణా జిల్లాలలో, విద్యార్థులు ముందుకు వచ్చి మూడు రంగుల జెండాలను ఎగురవేసి ఉపస్థించారు. తెలంగాణా అన్ని జిల్లాల్లో ఈ కార్యక్రమం జరుపబడింది. పోలీసులు రాగానే తప్పుకొనేవారు.¹⁴

ఈ సందర్భాన్ని పురుస్కరించుకొని భువనగిరిలో విద్యార్థి కార్యాచరణ సమితి 1947 సెప్టెంబర్ 2న పతాక దినోత్సవం జరుపాలని నిర్ణయించింది. అరుట్ల లక్ష్మీ నర్సింహరెడ్డిగారు భువనగిరి భీల్లాపై త్రివర్ష పతాకాన్ని ఆవిష్కరించారు. ప్రజలలో నూతనోత్సాహం కలిగింది. తర్వాత తమ భవిష్యత్తు కార్యక్రమాన్ని నిర్ణయించుటకై అండర్క్రోండ్కు వెళ్ళాడు.¹⁵

అరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి, లక్ష్మీనర్సింహరెడ్డిగారలు కొలనుపాకలోని యువకులను, పోలీమేరలోని ఒక బావి దగ్గరకు విలిపించుకొని రాజకీయ మీటింగ్ పెట్టి పోరాటం వైపు నడిపించారు. వారి ప్రభావంతోనే కొలనుపాకలో 1947 సెప్టెంబర్ 15న సత్యాగ్రహం జరిగింది. సత్యాగ్రహం చేయడానికి ముందురోజే కొలనుపాక సోమేశ్వర స్వామీ గుడి దగ్గర మరియు అమీన్ కచేరి దగ్గర రాత్రికి రాత్రే త్రివర్ష పతాకాలను కానుగు యాదగిరి ప్రభృతులు చెట్లపైన కట్టారు. తెల్లవారి 1947 సెప్టెంబర్ 15న అరుట్ల పీరారెడ్డి నాయకత్వాన్ తొమ్మిదిమంది సత్యాగ్రహం చేయడానికి పూనుకొన్నారు. అరుట్ల పీరారెడ్డి, కానుగు యాదగిరి, చిలకూరు నర్సింహరెడ్డి, గోళ్ళ లక్ష్మీయ్, మిర్మాల నరహరి, కమ్మకాపు రాములు, బెల్లపుండ్ర రామచంద్రం, అనుముల సోమిరెడ్డి, పెట్టుల నర్సియ్ (మరిపడిగి నివాసి) ఈ తొమ్మండుగురితో కూడిన సత్యాగ్రహుల జట్టు ఉదయం 10 గంటలకు మేళతాళాలతో సోమేశ్వర స్వామీ గుడి నుండి బయలదేరింది. జయజయ ధ్వనాలతో ప్రజలు వీరిని అనుసరించారు. కాముని కంత దగ్గరకు ఊరేగింపు చేరగానే నాజరలీ తహాళీలుదారు, అమీన్, పోలీసులు సత్యాగ్రహులను చుట్టుముట్టే లారీచార్ట్ చేశారు. ప్రజలు పారిపోయారు. సత్యాగ్రహులను అరెస్టు చేసి భువనగిరి కోర్టుకు తరలించారు. జడ్డి వీరికి 200/-రూ. జరిమానా, రెండున్నర సంవత్సరాలు జైలుశీక్ష విధించాడు. జరిమానా చెల్లించకపోతే ఇంకా అదనంగా 6 నెలల శిక్క విధించాడు.¹⁶ పరంగల్లు, నల్గొండ జిల్లాలలో అనేక మంది

సత్యగ్రహిలుచేసి జైలుకు వెళ్ళారు. కమ్యూనిస్టు పార్టీ గ్రామాల్లో, పట్టణాల్లో ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా ప్రజాసామీకరణ చేసింది. దీనివల్ల అంధ్ర మహాసభ పలుకుబడి విద్యార్థులలో, గ్రామిణ ప్రజలలో బాగా వ్యాపించింది.

సాయుధ పోరాటానికి ప్రజల సంసిద్ధత

ఇట్టి విషట్టర పరిస్థితులలో 11 సెప్టెంబర్ 1947న మఖ్యాం మొహియుద్దిన్, రావి నారాయణరెడ్డి, బద్దం ఎల్లారెడ్డిగారలు, తమ సంయుక్త ప్రకటనలో భూస్వామ్యులకు, జమీందార్లకు, నిజాం ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా సాయుధ పోరాటానికి సిద్ధంకావాలని పిలుపు నిచ్చారు.¹⁷ కమ్యూనిస్టు పార్టీ ఈ క్రింది అంశాలతో పోరాటాన్ని జయప్రదం చేయాలని కోరింది.

1. పటేలు పట్టారీల దగ్గరనున్న రికార్డులను తగులబెట్టారి.
 2. పెద్ద భూస్వామ్యుల భూములను ఆక్రమించి పేదలకు పంచాలి.
 3. జాగీర్దారుల, జమీందారుల భూములు 200 ఎకరాలు వారికి ఉంచి మిగతా భూములను భూమిలేని పేదలకు పంచాలి.
 4. నిజాం ప్రభుత్వానికి తొత్తులుగా ఉన్న భూస్వామ్యులు, జాగీర్దారుల భూములను జప్పు చేసి ప్రజలకు పంచాలి.
 5. భూస్వామ్యుల దగ్గర ఉన్న ఆయధాలను బలవంతంగా స్వాధీనం చేసుకోవాలి.
 6. పట్టి వ్యాపారస్థులు, పెట్టబడిదార్లు ఇచ్చిన అప్పులను, నాగులను ఎగవేయించాలి.
 7. ప్రభుత్వ భూములను, అటవీ భూములను ప్రజలకు పంచాలి.
 8. గ్రామాల్లో గెరిల్లా, ఆత్మరక్షణ దళాలు ఏర్పాటు చేయాలి.
 9. గ్రామాల్లో జ్ఞాతయాత గావించి పార్టీ జండాలు ప్రతిష్ఠించాలి.
 10. గెరిల్లా శిక్షణకై ఉన్నతస్థాయి శిక్షణ తరగతులు నిర్వహించాలి.
- పార్టీ ఆదేశానుసారం ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారు గెరిల్లా శిక్షణ పొందడానికి విజయవాడకు వెళ్ళాడు. శిక్షణలో తుపాకులు ఏ విధంగా

ప్రయోగించాలో, బాంబులు ఏ విధంగా వేయాలో, గోతులు తవ్వి రజాకార్లను, పోలీసు మోటారు వాహనాలను రాకుండా ఏ విధంగా నిరోధించాలో ఇవన్నీ శిక్షణ పొందాడు. తర్వాత భువనగిరి ప్రాంతానికి వచ్చి దాదాపు 500 గ్రామాల పరిధిలోని ప్రాంతానికి సెక్రెటరీగా నియమింపబడి ప్రజలను పోరాటానికి ఆయుష్పర్చాడు. కమలాదేవి కూడ ఈయనతోపాటు తుపాకి చేతబూని ఉత్సాహంగా పోర్కటంలో పాల్గొంది.¹⁸

అప్పటికే కమ్యూనిస్టు పార్టీ పిలుపు నందుకొని ప్రజలు పోరాటానికి ఉద్యుక్తులయ్యారు. భువనగిరి తాలుకాలోని కొలనుపాక జాగీర్దారు తురాబీయార్జింగ్ రజాకార్లను తయారుచేసి చుట్టూపక్క గ్రామాల్లో దోషిడి సాగిస్తుండేవాడు. కమ్యూనిస్టు పార్టీ ఆధ్యాత్మంలో ఈ క్యాంపుపై దాడిచేయడానికి 23 సప్టెంబర్ 1947న ప్రజలు సిద్ధమయ్యారు. ఈ విషయం తెలిసిన జాగీర్దారు అదనపు బలగాలు తెప్పించుకున్నాడు. ఇది గ్రహించిన ప్రజలు కొలనుపాకపై దాడి చేయుట విరమించుకున్నారు. వారు వేరు వేరు గ్రామాలకు సమూహాలుగా వెళ్లి జండాలు ఎగేస్తూ తిరిగారు. 1947 సప్టెంబర్ 27న ఏ.సి.రెడ్డి నాయకత్వాన్ మూడువేల మంది ఆలేరు చేరుకున్నారు. అలేరు గిర్ి దగ్గరికి రాగానే బోప్పెడి శివారెడ్డి నినాదాలు చేస్తుంటే గ్రామం అంతా దద్దరిల్లింది. 'పెట్టిచాకిరి రద్దు కావాలి, దున్నే వానికే భూమి కావాలి' అనే నినాదాలతో ఉరేగింపు సాగింది. సాయుధ పోలీసులు రైఫిల్లు ఎక్కుపెట్టి వీరి ఎదురుగా నిలచినా ప్రజలు భయపడలేదు. చాలాసేవు ఏసిరెడ్డికి పోలీసులకూ వాగ్వాదం జరిగింది. ప్రజలు తమ తమ కర్రలను కిందపడవేయాలన్నారు పోలీసులు. ప్రజలు అ విధంగా చేయడానికి నిరాకరించారు. అప్పటికే కొలనుపాకలో ఉన్న రిజర్సు పోలీసు వచ్చింది. పోలీసులు కాల్పులు జరిగారు. ముందు భాగాన ఉన్న ఏసిరెడ్డికి తుంటిలో తుంటా దిగింది. కొలనుపాక గ్రామనివాసీయైన అనంతుల రాఘవరెడ్డికి తుంటా తగిలి కింద పడిపోయాడు. పోలీసు కాల్పులలో పుసులోజు వీరయ్య, మార్యు పుల్లయ్య, చిన్నం కౌమరయ్య, బిరు నారాయణ, ఎలగందుల లక్ష్మినర్సయ్య మరకించారు. ఏసిరెడ్డిని, అనంతుల రాఘవరెడ్డిని అరెస్టు చేసి కైదరాబాదు జైలుకు పంపించారు.¹⁹

విజయవాడలో గెరిల్లా శిక్షణ పూర్తి చేసుకొని ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి తన స్వగ్రాహనికి చేరడానికి ముందే అలేరులో రిజర్వ్ పోలీసులచే అయిదుగురు చనిపోయారని పత్రికలలో వార్త చదివడం మృత వీరుల కుటుంబాలకు సానుభూతి తెలుపాలనే కోరికతో బయలుదేరి వరంగల్లు జిల్లాలోని ఫునపురం టైప్స్టేషన్లో దిగాడు. అక్కడి నుండి కొరియుర్ ద్వారా గుండ్లగూడెంకు చేరి భోప్పిడి శివారెడ్డి ఏర్పాటు చేసిన సమావేశానికి హజరైనాడు. ఆ సమావేశంలో అలేరు కాల్పులలో మరణించిన మృతపీరుల ఆశయ సాధనకు ఎంతటి త్యాగానికైనా సిద్ధం కావాలని ఆరుట్ల ఉద్యోధించాడు. గెరిల్లా శిక్షణ పొంది శత్రువును చాటుమాటున ఎదుర్కొంచాడు, ఎదుటి బలం ఎక్కువైనప్పుడు తప్పుకోవాలనీ, శత్రువు బలాన్ని బేరిజు వేయకుండా జన సమూహంతో పొత పోరాట పద్ధతులు అనుసరించి ఎదుర్కొనుడం సబబుకాదనీ, శత్రువు గ్రామాల్లో దాడి చేసి ఇంద్రును తగుల బెడతారనీ, అటువంటి విపత్తు పరిస్థితుల నెడుర్కొవాలంటే తమ వస్తువులను, ధాన్యాన్ని బావుల దగ్గరకు చేర్చుకొని రక్కించుకోవాలని చెప్పాడు.²⁰

కొలనుపాక గాడిచెరువు దగ్గర ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి రఘుస్య మీటింగ్ పెట్టినప్పుడు చాలా మంది కార్యకర్తలు హజరయ్యారు. వచ్చిన వారి నందరినీ ఆయన బ్యాటరీ పట్టిచూస్తూ “పెండ్లి ఐండా? వ్యవసాయం చేస్తున్నావా? కొలనుపాక గడి మీద దాడి చేసేందుకు సిద్ధమేనా?” అని అడిగి పోరాటానికి సిద్ధపర్చాడు.²¹

కొలనుపాక ప్రజల సలహా మేరకు గ్రామానికి అతి చేరువలో నున్న ఆకుల నారాయణ కంచెలో రఘుస్య సభకు దాదాపు రెండు వేల మంది హజరయ్యారు. ఆ సభను ఎ.ఆర్. ఏర్పాటు చేయించాడు. కొలనుపాక రజాకార్ల కేంద్రం. అట్టి కేంద్రానికి చేరువలోనున్న ప్రదేశంలో సభను ఏర్పాటు చేయడం, పెద్ద సంఖ్యలో ప్రజలు సమీక్షతులు కావడం పలన ప్రజలకు రజాకార్లపై ఎంత ద్వేషభావముందో తెలుస్తుంది. ఆ సభలో ఎ.ఆర్. రజాకార్ల కేంద్రమైన కొలనుపాకపై ఎట్టి ప్రతిఘటనకు పూనుకోవడని, ప్రభుత్వ దమనసీతికి ప్రజలు తట్టుకోలేరని, సమయం కొరకే వేచి చూడాలని వచ్చిన ప్రజలనుద్దేశించి ప్రసంగించాడు.²²

గ్రామాల్లో జైత్రయాత్రలు - దళాల నిర్మాణం - భూపంపకం

ఎ.ఆర్. భువనగిరి నుండి సిద్ధిపేట వరకు ఉన్న గ్రామాల్లో పార్టీ నిర్మాణ బాధ్యత చేపట్టి అనేక గ్రామాలు తిరిగి పార్టీ నిర్మాణానికి కృషి చేశాడు. రఘునాథపురం, చల్లురు, రేణుకుంట, బేగంపేట, పాముకుంట, జాల, సింగారు, బోందుగుల, గందమళ్ల, జగదేపురం, వాసాలమప్పి, తుర్పుపల్లి, బోందుగుల, పారుపల్లి, బూరుగుపల్లి, సర్పాపురం, దావులాపురం, గొల్లపల్లి, తిగుళ్ల, పీర్లపల్లి, మాదాపురం వేలుబల్లి వెంకటాపురం, మల్లాపురం, సైదాపురం, ముసాయిపేట, కుప్రారం, సోమారం, కేశవాపురం, లింగంపల్లి, మొదలగు గ్రామాల్లో పార్టీ నిర్మాణానికి కృషి చేశాడు.²³

భువనగిరి, జనగామ మోతూర్చు ప్రాంతాల లోని 300 గ్రామాలకు డి.వి. సుబ్బారావుగారిని ఆర్ధనైజరుగా పార్టీ నియమించింది. కె. రామచంద్రారెడ్డి, దూదిపాల సత్తిరెడ్డి, కె. కృష్ణమూర్తి గారలు రామన్నపేట ప్రాంతాలకు ఆర్ధనైజరుగా నియమింపబడ్డారు. వీరు గ్రామాలు తిరిగి ప్రజలను వైతన్యపరిచి దళాలను నిర్మించి, భూపంపక కార్యక్రమం చేశారు.²⁴

ఎ.ఆర్. గారు ప్రతి గ్రామంలో ప్రజాసమీకరణతో జైత్రయాత్ర నిర్వహించేవాడు. సభలలో ఉపన్యసించేవాడు. గ్రామ సమస్యలను పరిష్కరించి అనేక ప్రజాసాత కార్యక్రమాలు చేపట్టాడు. గ్రామాల్లో 18-20 సంవత్సరాలలోపు యువకులు స్వచ్ఛందంగా గ్రామ రక్కణ దళాల్లో, గెరిల్లా దళాలలో చేరారు. దళాలకు సరిపోయే వ్యక్తుల శరీర దారుధ్యాన్ని పరీక్షించి గెరిల్లా దళాల్లో తీసుకొనేవారు. కొంతమంది తల్లిదండ్రులు ‘మాక్కల్కదే పిల్లలవాడు, మమ్ములను చూచేవారు ఎవరూ లేరంచే, వారిని వదలిపెట్టేవారు. ఆ విధంగా వదలిపెట్టిన కొంతమంది యువకులు మళ్ళీ తిరిగి వచ్చి దళాలలో చేరేవారు. వారికి వ్యాయామ శిక్షణ, తుపాకుల శిక్షణ ఇచ్చేవారు.²⁵

గ్రామాల్లో పంచమిటీలు ఏర్పాటు చేశారు. జైత్రయాత్రకు వస్తున్నారని గ్రామంలో ఉండే పంచమిటీకి పార్టీ తెలిపేది. గ్రామ చావిడి దగ్గర సభ పెట్టేవారు. ఎ.ఆర్., కమలాదేవిగారలు గ్రామాలలో జరిగే సభలలో పాల్గొనేవారు. ఆ సభలలో గ్రామ సమస్యలు, దళాల నిర్మాణం, భూపంపకం మొదలైన విషయాలు చర్చకు వచ్చేవి. కమలాదేవిగారు సభలలో స్థిర

సమస్యలను ముఖ్యంగా చర్చించేది. స్త్రీలు కూడా పోరాటంలో పార్లొనాలని అమె సూచించేది. గ్రామాల్లో సభ జరిగేటప్పుడు రజాకార్య రాకుండా గ్రామానికి నలువైపుల సెంటీలుండేవారు. ఎవరైనా వస్తే పౌచ్చరించేవారు. ప్రతి గ్రామంలోని పటేలు పట్టారీల దశ్వరాలను ప్రజల ముందు కాలబెట్టేవారు. ప్రజాకంటకులైన పటేలు పట్టారీలను ప్రజాకోర్టులో విచారించి తగిన శిక్ష విధించేవారు.²⁶

గ్రామాల్లో తిరిగేటప్పుడు ఎ.ఆర్., కమలాదేవిగారలు ప్రచ్ఛన్నంగా తిరిగేవారు. ఏదైన ఒక గ్రామంలో సభ జరుగుతూంటే నిర్ణిత ప్రదేశంలో ఒక బల్ల ఏర్పాటు చేసి సాయంత్రం వేళలో చిన్న దీపాన్ని తగిలించేవారు. ఎ.ఆర్. అక్కడికి గొంగడి కప్పుకుని ఎవరికి తెలియలేకుండా వెళ్లి కూర్చునేవాడు. సభ మొదలుకాగానే గొంగడి తీసివేసి బల్లపై ఎక్కి అనర్ఫుశంగా ఉపస్థించేవాడు. ఆనాడు మైకులు లేవు. ఆయన నోటిలోని శబ్దమే ఒక మైకు. ప్రచ్ఛన్నంగా వచ్చి ఉపస్థించే ఎ.ఆర్.ను చూసి ప్రజలు ఆశ్చర్యపోయేవారు. సభ సమాప్తం కాగానే ఎవరికి తెలియకుండా వెళ్లిపోయేవాడు.^{26/1}

పోరాటకాలంలో భూపంపక కార్యక్రమం

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి, కమలాదేవిగారలు గ్రామాల్లో జ్ఞాతయాత చేసేటప్పుడు భూపంపక కార్యక్రమం చేపట్టారు. ప్రతి గ్రామంలో దాదాపు భూమి అంతా భూస్వాములు, పటేలు, పట్టారీల, దేశముఖుల ఆధీనంలో ఉండేది. భూస్వాముల భూములపై తరతరాలుగా కౌలుకు చేసే రైతులు పంటలు పండించి కామందుల గరిసెలు నింపేవారు. చిన్న రైతులకు భూస్వాములు అప్పాలిచ్చి వారి దగ్గరినుండి బలవంతంగా భూములను ఆక్రమించారు. పాలివారి మధ్య తగాదాలు సృష్టించి పటేలు పట్టారీలు వారి భూములను ఆక్రమించిన సమస్యలన్నీ ఎ.ఆర్. గ్రామాల్లో జ్ఞాతయాత చేపట్టే సందర్భంలో ముందుకు వచ్చాయి.

పోరాటం ఆరంభం కాగానే భూపంపకాల గురించి కమ్యూనిస్టు పార్టీ కేదరుకు ఒక సర్యూలర్ పంపింది. దానిలో సర్యూరీ భూములు, అన్యాక్రాంత భూములు పంచాలని, 200 ఎకరాలకు పైగా ఉన్న భూస్వాముల భూములను భూమిలేని పేదవారికి పంచాలనే నిర్ణయం తీసుకొంది.²⁷ దీని

ప్రకారం ఎ.ఆర్. గ్రామాలలో తిరిగేటప్పుడు భూస్వాముల, జమీందార్ల భూములను దున్నుకోనే రైతులను ఆ విధంగానే దున్నుకోమని, ఎవరైనా అటంకపరిస్తే, కమ్యూనిస్టు పార్టీ దున్నుకోమన్నదనీ వారికి జవాబు చెప్పేలని దైర్యం చెప్పాడు. ఖువనగిరి ప్రాంతంలోని రాజాపేట సంస్థానపు జానకమ్మ దొరసాని భూములన్నీ రాజాపేట, నమిలె, మాసాయిపేట, పెద్దపోడు, సాడువెల్లి, చల్లారు, మరియు ఎంకిరాలలో ఉండేవి. వీరి భూములను సాగుచేస్తున్న కౌలుదారులకు కౌలు ఇప్పవద్దని, వారి భూములు ఆక్రమించి సేద్యం చేసుకోవాలని చెప్పి వారిని పోరాటానికి ఆయత్తం చేశాడు.²⁸ రాజాపేట రాణిగారికి 50, 60 పశువులు, కంచె ఉండేవి. ఆ పశువులను జీతగాడు కాసేవాడు. పోరాట కాలంలో ఆ పశువులను కాచారానికి తీసుకవచ్చి బీద రైతులకు ఖరీదు లేకుండా పంచి ఇచ్చారు. ఆ పశువులన్నీ పోలీసు ఆక్స్ వరకు ఉన్నాయి.²⁹

కేశవాపురంలో పెద్ద గోపాలరెడ్డి, చిన్న గోపాలరెడ్డి మరియు ఇధరు భూస్వాములుండేవారు. ఒక్కిక్కరికి 500 ఎకరాలు, 600 ఎకరాల భూమి ఉండేది. ఆ ఊరిలోనే కాకుండా ఆలింపురం, లింగంపల్లి గ్రామాల్లోకూడ భూమి ఉండేది. వారి భూములన్నీ లెక్కలు తీసి, అన్యాయంగా ప్రజల భూములను లాగుకున్నపారి ఫిర్యాదులను పరిగణనకు తీసుకొని ఈ భూములన్నీ అన్యాక్రాంతంగా ఆక్రమించినారు కాబట్టి మేము భూమిలేని వారికి పంచుతున్నామని రామచంద్రారెడ్డి సభలలో ప్రకటించి పంచేవాడు. అదే విధంగా సర్పారి భూములు, బంజరు భూములన్నీ బీదలకు పంచాడు.

పారుపల్లి, బొందుగుల మధ్యన సరిహద్దులో ఉన్న 400 ఎకరాల భూమి జాగీర్ధారుల మధ్యన తగాదాలో ఉండేది. ఈ సమస్య చాలా సంవత్సరాలనుండి నడుస్తుంది. రెండు గ్రామాల మధ్య సభ్యత చేకూర్చి సరిహద్దు రాళ్ళను నిర్ణయించి తగాదా లేకుండా పార్టీ నివారించగలిగింది. చుంచనకోటు, గుర్రున్నపేటలలోని భూస్వాముల భూములు పేదలకు పంచింది.³⁰

మాదాపురానికి ఆరుట్ల దంపతులు పి.చెన్నారెడ్డి, బెల్లపకొండ మాధవులు, విలెరెడ్డి, మొదలైనవారంతా పోయి భూమిలేని వారికి ఎవరికి ఎంత, ఏం పంచాలి అనే దానిపై నివరాలు సేకరించి భూమి పంచారు.

పల్లెలు గూడం పింగలి వెంకటరాంరెడ్డిగారి బంజరు గ్రామం. పెద్ద భూస్వామి, గుమస్తాల ద్వారా కొలును, వసూలు చేయించి తెప్పించుకొనే వాడు. ఇతడు నేను పెద్దభూస్వామిని, బంజరుదారుని అని ప్రజలపై పెత్తునం చేసేవాడు కాదు. ఈ గ్రామంలోని 1500 ఎకరాలకు పట్టేదార్థు లేరు. హర్షం నుండి బంజరుదారుకు చెల్లించే కొలును చెల్లించకూడదని పాటీ నిర్దయించింది. ఆ నిర్దయం ప్రకారం ప్రజలు కొలు చెల్లించలేదు. అరుట్ల లక్ష్మీ నర్సింహరెడ్డి, అరుట్ల రామచంద్రరెడ్డి, కమలాదేవి గారలు బంజరుదారుకు ప్రజల మధ్యన రాణి కుదిర్చి భూమిలేని రైతులకు భూములు ఇప్పించారు.³²

గుండ్రగూడం ముస్తిం బంజరుదారు గ్రామం. ఆ గ్రామంలో ఇతనికి 1200 ఎకరాల పట్టేభూమి ఉంది. రైతులనుండి కొలు, మునాఫాలు ఎక్కువ వసూలు చేసేవాడు. ఎ.ఆర్. రఘ్య జీవితం గడిపే రోజుల్లో ఆ గ్రామానికి వెళ్లి రైతాంగాన్ని సమీకరించి బంజరుదారుకు ఒక్క ప్రైస్‌కూడా చెల్లించనవసరం లేదని, భూములపై రైతులకు సర్వవ్యాక్షలున్నాయని, చెప్పి పోరాటం వైపు నడిపించాడు. భౌప్పిడి శివారెడ్డిగారు ఈ హక్కులు సాధించడానికి నాయకత్వం వహించాడు.

భువనగిరి తాలుకాలో బేగంపేట ఒక జాగీరు గ్రామం. ఆ గ్రామంలో డబ్బు ఉన్న పెట్టుబడిదారులు చుట్టు పక్కల ఉన్న 20 గ్రామాల రైతులకు అప్పులిచ్చి మిత్తిలకు మిత్తిలు కట్టి అప్పులు వసూలు చేసుకునేవారు. గ్రామ జాగీర్లారుకు 500, 600 ఎకరాల కంచె ఉంది. గ్రామంలోని పెట్టుబడిదారులు ఈ కంచెను జాగీర్లారు నుండి ఏదో రూపంలో తీసుకొని తమ స్వాధీనంలోకి తెచ్చుకొన్నారు. గ్రామ ప్రజనీకానికి అందులో ఏ విధమైన భాగస్వామ్యం ఇప్పునందున గ్రామస్తులు కమ్ముయినిస్సుపార్టీ సహాయం కోరారు. అప్పటికే ఆ ప్రాంతానికి కమాండర్గా ఉన్న కుర్రారం రాంరెడ్డి గారి సహాయంలో ఎ.ఆర్.గ్రామ ప్రజలను సమావేశపరిచి పెట్టుబడిదారులు ఖరీదు చేసిన భూములను ఆక్రమించడానికి కార్బూక్రమం ఏర్పాటు చేశాడు. బేగంపేట ప్రజలు నిర్దిశ సమయంలో కమ్ముయినిస్సు పార్టీ అందలో కంచెలో జండాలు ప్రతిష్టించి ఆక్రమించారు. ఎవరూ ప్రతిథుటించలేదు. పెట్టుబడిదారులు భూములు వచ్చుకున్నారు.³³

కుర్రారం (పాశం) రాంరెడ్డి తన స్వగ్రామమైన కుర్రారంలో ఎ.ఆర్. సలహాతో తన భూమిలో 17 ఎకరాలు భూమిలేని హరిజనులకు, 6 ఎకరాలు కొలుదారులైన గొండ్ల కులస్తులకు పంచిఱచ్చి తన ఆదర్శాన్ని నిరూపించుకొని తిరుగులేని నాయకుడయ్యాడు.³⁴

దాచారంలో భూమి పంపకం

దాచారం హజూర్ నగర్ తాలుకాలోని ఒక భాల్స్ గ్రామం. ఆ గ్రామానికి దేశముట్ట ఇడ్క్సుకాంతారావు. ఇతని స్వంత భూములు దాదాపు 1200 ఎకరాలు దాచారాం మరియు ఎల్లారంలో ఉండేవి. మొత్తం గ్రామంలోని భూములలో 45% ఈ దొరవే! గ్రామంలోని ప్రజల చేత వెళ్లి చేయించు కొనేవాడు. గడిచుట్టూ పెంట చల్లించి గుమ్మడి చెట్లు నాటీంచాడు. పొరపాటున ఎవరి పపువులైనా గుమ్మడి తీగలోని ఆకులను మేస్తే ఒక రూపాయి, గుమ్మడిపూలను మేస్తే ఒదు రూపాయలు వసూలు చేసేవాడు. ఇంకాక త్రూరమైన, హీయమైన, సభ్యసమాజం తలదించుకొనే ఒక ఆచారం ఆ గ్రామంలో ఉండేది. గ్రామంలో అడుగుపెట్టిన కొత్త పెండ్లికూతురు దొరవారి పడకగదికి మొదటిరాత్రి పోవాల్సిందే! ఇష్టపడ్డ ఏ స్త్రీ నైనా పాశవికంగా అనుభవించేవాడు. అందుకే గ్రామంలో ఉన్నవారికి పిల్లలినివ్వడం, చేసుకోవడం తరువగా జరిగేది కాదు. “దాచారం పిల్లలినివ్వడంకన్నా దాన్ని గొంతు పిసికి చంపడం మంది” అనే సామెత బయలుదేరింది. అంధ్ర మహాసభ కార్బూకర్తలు ఆ గ్రామంలోకి ప్రవేశించిన తర్వాత పరిష్కారులు మారిపోయాయి. మొట్టమొదట హజూర్ నగర్ తాలుకాలో భూపంపక కార్బూక్రమం చేపట్టింది కమ్ముయినిస్సు పార్టీయే! దాచారం, ఘత్కెపుర్ గ్రామాల్లోని భూపంపక కార్బూక్రమాన్ని పార్టీ అదేశానుసారం ఎ.ఆర్. చేపట్టాడు. దీనికి స్థానిక నాయకులు తోడ్వడ్డారు. ఈ గ్రామంలోని దొరవారి కొలు భూములు, బీడు భూములు, పోరంబోకు భూములు భూములు లేనివారికి పంచబడ్డాయి. పెద్ద కొలుదారులు పోగా చిన్న కొలుదారులు వడ్డంగివారు రెండు కుటుంబాలు, హరిజనులు 35 కుటుంబాలు, ఎనిమిది మాల కుటుంబాల వారికి భూపంపకం జరిగింది. ఎ.ఆర్. నాయకుత్వంలో సర్పార్థి పొరంబోకు భూములు క్రింది తరగతుల వారు స్వాధీనం చేసుకొన్నారు.³⁵

ఎ.ఆర్. పార్టీ ఆదేశాల మేరకు చాలా గ్రామాలు తిరిగి స్థానిక పార్టీ కార్యకర్తల సహా సహకారాలతో భూపంపక కార్బూక్షమం కొనసాగించాడు.

దళాల నిర్మాణం-ఆయుధ సేకరణ

కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ సాయుధ పోరాటానికి పిలుపు నివ్వగానే ఎ.ఆర్. రహస్యంగా భువనగిరి పడమటి ప్రాంతంలో దళాల నిర్మాణానికి, ఆయుధ సేకరణకు ఫూనుకొన్నాడు. ఆయుధాలు ప్రాంతాలలోని కొందరు ముస్లింల దగ్గరిసుంది పార్టీ కొనుగోలు చేసేది. ముస్లింలకు మాత్రమే ఆనాడు ఆయుధాలు విక్రయించేవారు. స్వాధారులో పామీర అలి, అబ్బోల్ బషీరు దగ్గరిసుంది ఆయుధాలు పార్టీ కొనుగోలు చేసింది. రంగాచారి ముస్లిం వేషం ధరించి ఆయుధాలు తీసుకొని చల్లారు గుట్టలకు వచ్చి రహస్యంగా పార్టీకి అందజేశాడు. ఆ ఆయుధాలు ఎ.ఆర్. ఆధ్వర్యంలో ఇతర ప్రాంతాలకు పంపబడేవి. కొరియర్లు గాంగడిబోంత లేసుకొని పోరాట ప్రాంతాలకు తీసుకొని పోయేవారు. తగినన్ని తూటాలు కూడా పంపబడేవి.^{35/1}

ఎ.ఆర్., కమలాదేవిగారలు గ్రామ గ్రామాన తిరుగుతూ దళాల నిర్మాణానికి పూనుకొన్నారు. ప్రతి గ్రామంలో స్థానిక వలంటీరు దళం ఏర్పాటు చేయబడింది. దీనిలో పేద రైతులు, వ్యవసాయ కూటీల నుండి వచ్చిన వారు, మధ్యతరగతి రైతులు కొన్ని సందర్భాలలో ధనిక రైతు కుటుంబాల నుండి వచ్చిన వారుండేవారు. జనాభాను బట్టి 50 మంది, 30 మంది, 20 మంది, 10 మందితో కూడిన స్థానిక వలంటీరు దళం ఏర్పడింది వీరు ప్రతి రోజు తమ గ్రామాన్ని రక్కించుకోవడం, పార్టీ నాయకులకు రక్కణ కల్పించడం, గ్రామ పంచకమిటీకి సహాయపడడం చేస్తుండేవారు. వీరి దగ్గర వడిసెలలు, క్రరులు, కత్తులు అవసరమైతే తుపాకులుండేవి. వీరు గ్రామాల్లో ఉన్న భూస్వాముల దగ్గర ఉన్న ఆయుధాల అచూకీని పార్టీకి తెలియజేస్తుండేవారు. ఈ స్థానిక దళాల నుండే మేరకల్లాంటి యువకులను ఏరుకొని గెరిల్లా దళంగా ఏర్పాటుచేసి వారికి ప్రశ్నక్షమ గెరిల్లా శిక్షణ పొందాడు.

కుఱారం రాంరెడ్డి కేంద్ర గెరిల్లా దళ కమాండర్స్గా భువనగిరి ప్రాంతంలో పనిచేశాడు. విజయవాడలో గెరిల్లా పోరాట శిక్షణ పొందాడు. ఈయనతో పాటు

బ్రాహ్మణపల్లి కోదండరాంరెడ్డి కూడా శిక్షణ పొందాడు. ఆరుట్ల దంపతులతో పాటు కుఱారం రాంరెడ్డి గ్రామాల్లో జైత్రయాత్ర చేస్తూ ప్రతి గ్రామంలో చావిడి దగ్గర ఇతర ప్రాంతాల్లో సభలు నిర్వహించి పోరాట ఆవశ్యకతను, భూస్వాముల ఆగడాలను ఏ విధంగా ఎదుర్కొపాలో, భూములను ఏ విధంగా ఆక్రమించుకోవాలో వివరిస్తుండేవారు. గ్రామాల్లో ప్రజలా సమూహంతో జైత్రయాత్ర చేస్తూ “తెనుగుత్తల్లి బిడ్డలం, తెలంగాణ వీరులం” అనే మార్చింగ్ పాటతో పాటు “కదలండోయ్ కదలంది, రేవే వచ్చే పోరాటం రైతూ కూలి పోరాటం” అనే పాటలు పాడుతూ వీధులలో నదుస్తూ ఉంటే ఆడపడుచులు మంగళహరులిచ్చేవారు. సభలలో ఎ.ఆర్., కమలాదేవి మరియు ఇతర నాయకులు ఉపన్యాసాలిచ్చేవారు. సభలలో ప్రైజాం నవాబు దౌర్జన్యం, దానిని ప్రతిఫుటించడానికి కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ ఏ విధంగా ఆవతరించింది వివరించేవారు. లెవీగల్లాను సర్రారుకు కట్టపడ్డని, పటేలు పట్టారీల దౌర్జన్యాలు ప్రజలు కలిసిక్యుగా ఎదుర్కొపాలని ఎ.ఆర్. తన సహజ గంభీర స్వరూపు ఉత్తేజపూర్వకంగా ఉపన్యాసిస్తుంటే మూలనున్న మునిలి వాడికి గూడా రక్తం పొంగులు వారేది. కమలాదేవి మృదుమధురమైన కంఠంతో స్ట్రీల సమ్మస్తాలను, వారు పోరాటానికి ఏ విధంగా సహాయపడాలో వివరిస్తుండేది. శాంత గంభీరాలు ఆరుట్ల దంపతుల సొత్తు.³⁷

భువనగిరి ప్రాంతంలో ఎ.ఆర్. నాయకత్తువ గెరిల్లా దళాలు అనేకం ఏర్పడ్డాయి. వాటిలో ముఖ్యమైనవి (1) దగుంటపల్లి వడ్డ బాలయ్యరథం (2) కాచారం దుంపల మల్లారెడ్డి దళం, (3) కుఱారం రాంరెడ్డి దళం, (4) బొందుగుల నారాయణరెడ్డి దళం, (5) భువనగిరి గుండ కేశవుల దళం, (6) బద్దం నర్సిరెడ్డి దళం, (7) ఇక్కర్రి వైపు కామిరెడ్డి రాంరెడ్డి దళం. ఈ దళ నాయకులు, దళ సభ్యులు కేంద్ర కమాండర్ ఇన ఎ.ఆర్. తో సంబంధించాడు. ఇవేకాక ఇంకా అనేక దళాలుండేవి.

దగుంటపల్లి వడ్డ బాలయ్య దళం

- (1) వడ్డ బాలయ్య (దళ నాయకుడు)
- (2) పరెడ్డి చెన్నారెడ్డి (రాజకీయ ఆర్గానైజర్)
- (3) బాలయ్య (లింగంపల్లి)
- (4) కొర్కంతల నర్సయ్య (కాస్ట్ము)
- (5) పోచయ్య (నమిలె)
- (6) సాయలు (పోతిరెడ్డిపల్లి)
- (7) మల్లయ్య (8)

పెంటయ్య (నాగిరెడ్డి పత్రా) (9) లచ్చిరెడ్డి (10) నుంకరి నర్సింహలు (కుర్రారం).³⁸

దుంపల మల్లారెడ్డి దళం

(1) దుంపల మల్లారెడ్డి (దళనాయకుడు) (2) కీ.శే. కమ్మరి వెంకటాద్రి (బి.సి.) (3) వంచ వెంకటనర్సిరెడ్డి (4) చింతపండు సత్తయ్య (బి.సి.) (5) కొండం మల్లారెడ్డి (6) కొండం నర్సిరెడ్డి (కాచారం) (7) కట్ట నారాయణరెడ్డి (కాచారం) (8) ఎడ్డ నర్సిరెడ్డి (కాచారం) (9) అన్నరెడ్డి రాజిరెడ్డి (కాచారం) (10) నుదుగు నారాయణరెడ్డి (కుమ్మరిగూడెం) (11) చిర బుచ్చిరెడ్డి (సాదువెల్లి) (12) చింతపండు బలరాం (బి.సి.) (కమటం గూడెం) (13) కమటం సాయిలు (బి.సి.) (కమటం గూడెం) (14) కాకి సాయిలు (ఎస్.సి.) (ధర్మారెడ్డి గూడెం) (15) జాలనర్సయ్య, (బి.సి.) (ధర్మారెడ్డిగూడెం) (16) సిద్ధేంకి నర్సిరెడ్డి (కాచారం) (17) రిక్కుల నారాయణరెడ్డి (యాసోజుగూడెం) (18) బుచ్చిరాములు (బి.సి.) (కాచారం) (19) బేగారి మల్లయ్య (ఎస్.సి.) (కాచారం).³⁹

కుర్రారం రాంరెడ్డి దళం

(1) కుర్రారం రాంరెడ్డి (దళనాయకుడు) (2) చాకలి నర్సయ్య (3) నుంకరి నర్సయ్య (4) ఎడ్డ నారాయణరెడ్డి (5) కటుకూరి లచ్చిరెడ్డి (6) శీరాముల బాలయ్య (7) పాముకుంట మల్లయ్య (8) పాండపుల లక్ష్మీ నర్సయ్య, ఏరి పేర్లే కాక ఇంకా ఇతరుల పేర్లు కూడా వినబడుతున్నాయి.⁴⁰ కేంద్ర దళం కాకుండా కొన్ని ఉపదళాలుండేవి. కేంద్ర దళానికి సాయకుడు కుర్రారం రాంరెడ్డి, ఎ.ఆర్.కు కుడిభుజం, ఎ విషయాల్లోనై ఒకరి సలహా మరొకరు తీసుకొంటూ ప్రజలతో కలనిమెలని తిరిగేవారు. గ్రామాల్లో తిరిగేటప్పుడు ఎ.ఆర్.తో కుర్రారం రాంరెడ్డి కలిసి తిరిగేవాడు. కమలాదేవి కూడ ఎ.ఆర్.తో కలని భువనగిరి ప్రాంతపు త్రణింగ్ క్యాంపులన్ని తిరిగి చూచేది. కుర్రారం రాంరెడ్డి గ్రామాల్లో జైత్రయాత్ర సాగిస్తూ భూస్వాముల దగ్గర ఉన్న తుపాకులను స్వ్యాధినపర్చుకొనేవాడు. కొన్ని, బౌందుగుల, పారుపల్లి, నమిలె గ్రామాల్లోని దళాలకు తుపాకుల శిక్షణ ఇచ్చేవాడు. బర్మర్తోచిన్న తపంచాలతో ఏ విధంగా గురిపెట్టి కొట్టాలో, శత్రువు బలం

ఎక్కువగా ఉంటే ఏ విధంగా తప్పుకోవాలో దళ సభ్యులకు బోధించి ప్రాక్రికల్గా చూపేవాడు.⁴¹

కుర్రారం రాంరెడ్డితో కలిసి ఆరుట్ల దంపతులు గారలు గ్రామాలు తిరిగేవారు. సభలు జరిపేవారు. పబేలు పట్టారీలను అక్కడికి పిలిపించి దష్టులాను తగులపెట్టి వారి ఆగడాలకు శిక్షలు విధించి బీంగిలు తీయించేవారు. చావిడి దగ్గర నిజాం జండాలను తీసివేసి త్రివర్ష పతాకంతోపాటు కమ్మాన్నిస్సు పార్టీ జండాను ఎగురవేసేవారు. సైదాపురంలో ఇద్దరివో ముగ్గురివో అప్పు పత్రాలు తగులపెట్టారు.⁴²

దగుంటపల్లి, ఇలీకాలపల్లి, సింగారం, సాల్ప్యాపురం, హొందుగుల సోమారం, బచ్చన్నపేట మొదలైన గ్రామాల్లో దష్టులు కాలపెట్టారు. కొన్నెలో భూస్వాముల దగ్గర ఆయుధాలు తీసుకున్నారు.⁴³ ఆనాటే దళ సభ్యులలో మహామృదీయులు కూడా ఉండేవారు. గ్రామాల్లో ఉన్న అట్టడుగు వర్గాల మహామృదీయులు హిందూ జమీందార్లతో, ముస్లిం జాగీర్సారులతో బాధలనుభవించారు. దత్తాయిపల్లిలో మహాబూబి దళ సభ్యునిగా ఉండేవాడు. కాచారంలో మహామృదీయులు దళాలకు అన్నం పండి పెట్టారు. తెలంగాణ సాయుధ పోరాటం మతపరమైన పోరాటం కాక పగ్గ పోరాటంగా రూపొందిందని చెప్పవచ్చు.^{44/1}

చల్లూరు ఒక విముక్తి ప్రాంతం

చల్లూరు భువనగిరి తాలుకాలో ప్రకృతి శోభతో అలరారే పర్వత ప్రాంతం. ఇక్కడినుండి తుర్పుల్లి పరకు కొన్ని మైళ్ళ విస్తరం కలిగిన పర్వత శ్రేణులున్నాయి. ఆ పర్వతాల పరుసలో ఎన్నో స్వతస్సిద్ధగుహలున్నాయి. తెలంగాణ సాయుధ పోరాటకాలంలో ఈ పర్వతశ్రేణులు, గుహలు గెరిల్లా దళాలకు రక్షణ స్నావరాలుగా ఉండేవి. నిజాం సైన్యాలు ఈ ప్రాంతమై దాడి చేయడానికి భయపడుతుండేవి. భువనగిరి ప్రాంత దళనాయకులు, దళ సభ్యులు ఇక్కడ సమావేశాలు జరుపుతుండేవారు. ప్రాంతియ సమావేశాల్లో పార్టీ అగ్రసాయకులు పాల్గొనేవారు. ఇతర ప్రాంతాలనుండి తెచ్చిన ఆయుధాలు ఇక్కడ నిలువు ఉండేవి. ఆ ఆయుధాలు ఇతర పోరాట ప్రాంతాలకు పంపేవారు. చల్లూరు గ్రామ ప్రజలు దాచాపు ఉరు వదలి ఇక్కడ కాపురాలు

పెట్టేవారు. వంటలు, భోజనాలు కూడా ఇక్కడే జరుగుతుందేవి. దళ సభ్యులకు, దళ నాయకులకు ప్రజలు భోజనాలు సిద్ధం చేసేవారు. పెద్ద నాయకులు, దళనాయకులు పచినప్పుడు గుట్టలపైన ఎత్తెన ప్రదేశంలో పగలు, రాత్రిత్వ సెంట్రీలు కాపలా కాసేవారు. ఎవరైనా రజాకార్లు వన్నే సెంట్రీ పొచ్చరించేవాడు. 1600 ఎకరాల విస్తీర్ణం కల్గిన గుట్టల వరుసలో దళ సభ్యులు సులభంగా తప్పించుకునేవారు. పెద్ద నాయకులందరికి మారుపేర్చుండేవి. ఆ మారుపేర్చలోనే పచి సమావేశాలు జరిపేవారు. ఎ.ఆర్., కమలుదేవిగారలు పార్టీ మీటింగ్లు పర్యవేక్షిస్తూ దళాలకు త్రినింగ్ ఇప్పిస్తుండేవారు. కుర్రారం రాంచెడ్డి దళాలకు త్రినింగ్ ఇచ్చేవాడు.⁴⁴ హైద్రాబాదు నుండి ఆయుధాలను కొనుగోలు చేసి రహస్యంగా చల్లారు గుట్టలకు తరలిస్తుండేవారు. విజయవాడ నుండి కూడా ఈ ప్రాంతానికి ఆయుధాలు వచ్చేవి.⁴⁵ ఏ దళానికి ఎన్ని ఆయుధాలివ్వాలో అవన్నే ఎ.ఆర్., కుర్రారం రాంచెడ్డి గారలు నిర్మయించేవారు. మందుగుండు, ఆయుధాలు ప్రత్యేక కౌరియర్ల ద్వారా రహస్యంగా దళనాయకులకు చేరేవి. ఆ నాయకులు తమ దళంలో ఉండేవారికి మందు గుండు, ఆయుధాలు వారి శక్తి సామర్థ్యాల ప్రకారం ఇచ్చేవారు.⁴⁶

రజాకార్ల దురాగతాలు

భువనగిరి తూర్పు ప్రాంతంలో కొలనుపాక, రాజాపేట, సలాక్షపురం, మద్దారు, చేర్యాల, జగదేపురం, తుర్కపల్లి, వాసాలమప్రి ఇంకా ఇతర ప్రాంతాలలో రజాకార్ల కేంద్రాలుండేవి. ముఖ్యం కుటుంబాలలోని కొండరు మతచాందనులు హిందువులపై ద్వేషాన్ని కలిగించి కొండరిని రజాకార్ల సంస్థలో చేర్చించి, వారికి ఆయుధశిక్షణ ఇచ్చేవారు. మతద్వేషం తలకెక్కినవారు, సులభంగా దబ్బును. వస్తువులను సంపాదింపవచ్చుననే దురాశ కలిగిన కొంత మంది రజాకార్ల సంస్థలో చేరారు.⁴⁷ వారి శిక్షణ సమయంలో పరేడ్ చేస్తూ ఈ గీతాన్ని ఆలాపించేవాడు.

“అయి దక్కన్ కే నో జవాన్! లేకే అసఫీ నిషాన్
ఫతే హాకే బేగుమాన్! యం ఖదంబదాయజాయ్
యం ఖదం బదాయ్ జాయ్”

రజాకార్ల కేంద్రాల నుండి రజాకార్లు ప్రతినిష్టం లారీలలో చుట్టు పక్క గ్రామాలకు వెళ్ళి బీభత్తుం గావించేవారు. రజాకార్లు గ్రామాలకు వస్తున్నారనాగే గ్రామంలోని ఎత్తెన ప్రదేశం నుండి డప్పు, సగారా ప్రోగెది. గ్రామరక్షణ దళాలు సరిగా లేని గ్రామాల్లోని ప్రజలు గ్రామం వదలి ఆడవులలో తలదాచుకొనేవారు. గ్రామం వదలలేని వృద్ధులను, మహిళలను రజాకార్లు ఘోరంగా హింసించి కంటీకీ కనిపించిన స్త్రీలను మానభంగం చేసేవారు. ఎదిరించిన వారిని చంపేవారు. అందినంత దోచుకొనేవారు. కొన్ని ప్రాంతాలలో కమ్మానిస్టు గెరిల్లా దళాలు ఎదురుదాడిచేసి ప్రజలను, స్త్రీలను రక్షించారు. కొలనుపాక రజాకార్ల క్యాంపు నుండి అయుధాలు ధరించి లారీలపై రజాకార్లు బయలుదేరి చుట్టుపక్కల ఉన్న సోమారం, బొందుగుల, నమిలె, కుర్రారం, దూడి వెంకటాపురం మొదలగు అనేక గ్రామాలపై దాడిచేసి అందినంత చేజిక్కించుకొని సాయంత్రానికి కొలనుపాక గడి ముందు దోచుకువచ్చిన వస్తువులను పంచుకొనేవారు. తుదకు మామిడికాయ పచ్చడి కుండలను కూడా వదిలే వారు కాదు.⁴⁸

కమ్మానిస్టు పార్టీ ఎ.ఆర్.ను భువనగిరి పోరాట ప్రాంతానికి బాధ్యనిగా నియమించింది. ఈ పోరాట ప్రాంతంలోని గ్రామాల సంఖ్య సుమారు 500 దాకా ఉండేది. భువనగిరి తాలుకా, ఇల్పిహీంపట్టుంలోని సగం గ్రామాలు, గజివేల్ తాలుకా, మెదక్కలోని రామాయంపేట, నార్సింగ్ దెవిస్వా విభాగంలోని సగం గ్రామాలు, సిద్ధిపేట తాలుకాలోని 15 గ్రామాలు, భువనగిరి పోరాట ప్రాంతంగా ఉండేవి. ఈ పోరాట ప్రాంతానికి సరిహద్దులు-ఆలేరు, దుడ్చెడ రోడ్సుకు ఎడమవైపు గ్రామాలు, దుడ్చెడ నుండి రామాయంపేటకు రోడ్సుకు ఎడమవైపు గ్రామాలు. రామాయంపేట మేడ్చల్ రోడ్సుపై ఎడమవైపు గ్రామాలన్నీ భువనగిరి పోరాట ప్రాంతాలుగా ఉండేవి. ఎ.ఆర్. ప్రతిరోజు పోరాట ప్రాంతంలో ఏదో ఒక గ్రామంలో తిరిగి దళాల నిర్మాణం చేసి, పార్టీ కేడర్ను సిద్ధపరిచి సాయుధ పోరాటానికి తయారు చేశాడు.⁴⁹

రజాకార్లకు కమ్మానిస్టు దళాలకు మధ్య పోరాటం

రజాకార్లు దోషిడి చేసే సందర్భంలో గ్రామాల్లో గెరిల్లా దళాలు కొన్ని వారిని ముఖాముఖీ ఎదుర్కొన్నాయి. భువనగిరి పోరాట ప్రాంతంలో కమ్మానిస్టు

గెరిల్లా దళాలు పోలీసు క్యాంపులపై రజాకార్ల క్యాంపులపై దాడి చేశాయి. కుర్రారం రాంరెడ్డి, బొందుగుల నారాయణరెడ్డిగారి నాయకత్వంలో గెరిల్లా దళాలు అనేక ప్రాంతాల్లో రజాకార్లను ఎదుర్కొన్ని తరిమివేశాయి. ప్రత్యుషంగా ఎ.ఆర్. నాయకత్వం వహించి కొన్ని ప్రాంతాల్లో పోరాటం చేశాడు.

వాసాల మరి క్యాంపుకై దాడి

భువనగిరి తాలుకాలోని వాసాల మరి సర్పోఖాస్ (నిజాం స్వంతం) గ్రామం. పోలీసు నాకా ఉండేది. ఆ నాకాలో పోలీసులు, రజాకార్లు ఉండేవారు. చుట్టుపక్క గ్రామాల నుండి ప్రజల దగ్గరినుండి బలవంతంగా లేవీగల్లా వసూలు చేసి ప్రభుత్వానికి పంపించేవారు. పాట్లే ఆదేశానుసారం ప్రజలు లేవీ ధాన్యాన్ని ఇవ్వడానికి నిరాకరించారు. నిర్ధృంధంగా వసూలు చేయడానికి తహాళీలుబారు తగిన పోలీసు బలగంతో వచ్చి వాసాలమరిలో క్యాంపు వేశాడు. పోలీసులను పరిసర ప్రాంతాలకు పంపి లేవీని నిర్ధృంధంగా వసూలు చేయడం మొదలుపెట్టాడు. లేవీని ఇవ్వడానికి నిరాకరించిన వారిని క్రూరంగా హింసించాడు. ఆ విధంగా వసూలు చేసిన లేవీగల్లను రైతుల బండ్లపై నింపి వాసాలమరి నాకాతు తెప్పించుకున్నాడు. కమ్మునిస్టు పాట్లే ఈ విషయం తెలుసుకొని ఏ విధంగానేనా ఈ లేవీ ధాన్యాన్ని తీసుకుపోకుండా అట్టుకోవడానికి ప్రజలకు చీలుపు ఇచ్చింది. పాట్లే ఆదేశానుసారం వెంకటాపురం, వేలుగుపట్టి, దత్తాయపల్లి, పీర్పత్తిపల్లి, వీరారెడ్డి పల్లె నుండి సుమారు వేఱ మంది ప్రజలు ఎ.ఆర్., గుండా కేశవులు, కుర్రారం రాంరెడ్డి గారల నాయకత్వాన్ వచ్చి వాసాలమరి నాకాను ముట్టించారు. పోలీసు నాకాను చక్కబంధం గావించి తమ ఆయుధాలను అప్పగించి లొంగిపొమ్మని పోలీసులను హెచ్చరించారు. కానీ లోపల నున్న పోలీసులు వీరి హెచ్చరికలను లెక్క చేయకుండా ప్రజలపై కాల్చులు సాగించారు. ఆ కాల్చుల్లో వేలుగుపట్టి గొల్ల యువకుడు తోటకూరి మల్లయ్య చనిపోయాడు.⁵⁰ ప్రజలు రెచ్చిపోయి నాకా ముందున్న కమ్ముల గుడిసెలోని కమ్ములు తెచ్చి నాకాపై వేసి నిప్పంటించారు. ఒక పోలీసు నాకాపైకి ఎక్కి ప్రజలపై కాల్చులు సాగిస్తుందగా ప్రజల సమాహంలో ఉన్నవారు చూచి అతట్టి కాల్చి చంపారు. నాకా తగులబడుతుండగా దానిలో ఉన్న తహాళీలుబారు నాకా దుమికి పారిపోయాడు. పోలీసులు చెల్లాచెదురుయ్యారు. తగులబడుతున్న నాకాలోనికి గెరిల్లా యోధులు

దూకి అక్కడున్న 2 అమెరికన్ రైఫిల్సును, నాటు తుపాకులను తీసుకొని వచ్చారు. పోరాటం ముగిసిన తర్వాత లేవీ ధాన్యాన్ని ఎవరివి వారు తీసుకొన్నారు. మరణించిన అమరయోధుని శవ యూత్తలో ఎ.ఆర్. పాల్గొని మరణించిన వీరుని ఆదర్శంగా తీసుకొని పోరాటాన్ని ముందుకు నడిపించడానికి దీక్ష బూనాలని ఉద్దేశించాడు.⁵¹

జగదేపురం రజాకార్ల క్యాంపుపై దాడి

జగదేపురం మెడక్, నల్గొండ జిల్లాల నరిహద్దు గ్రామం. అబ్బల్ రహిమాన్, ఆ గ్రామ పరిపాలనను నిర్వహించడానికి జాగీర్దారు చేత సర్వహక్కులు పొంది అధికారం చేస్తుందేవాడు. జాగీర్దారు అండదండలతో రైతులను వారి భూములనుండి తోలగించి వందల ఎకరాల భూమిని తన స్వంతం చేసుకొన్నాడు. పరిసర గ్రామాల నుగడి ముస్లిం కుటుంబాలను రహించుకొని జగదేపురాన్ని ఒక బలపైన రజాకారు కేంద్రంగా మార్కుస్తాడు. ముస్లిం కుటుంబాలలోని కొండరికి రజాకార్లకు తైనింగ్ ఇప్పించి ఒక ముఠాగా తయారుచేసుకొని చుట్టుప్రక్క గ్రామాల్లో దౌర్జన్యాలు, దోషించి సాగించేవాడు. అబ్బల్ రహిమాన్ తన మురుతో పీర్పత్తి గ్రామంలో దోషించి చేసి ఏడు బండ్ల నిండా వస్తు సామగ్రిని తీసుకొని పోతుంటే బొందుగుల నారాయణరెడ్డి దళం ఆతని మీద దాడి చేసి నలుగురు రజాకార్లను చంపింది. బండ్లమీది వస్తు సామగ్రిని విడిచిపెట్టి రజాకార్లు పారిపోయారు. ప్రజలు ఆ వస్తువులను ఎపరివి వారు తీసుకొనిపోయారు.⁵²

అబ్బల్ రహిమాన్ జగదేపురం పక్కనే ఉన్న గండమళ్లుపై దాడిచేసి ఇద్దరిని చంపి గడ్డి వాములో వేసి కాలబెట్టాడు. చుట్టుపక్క 25 గ్రామాలకు లేఖలు పంపాడు. దానిలో “మీరు మీ గ్రామాల నుండి డబ్బు పంపియ్యకపోతే గ్రామాన్ని భస్సేపటలం చేస్తానని, ధన, మాన, ప్రాణాలను హరిస్తానని” రాసి పంపాడు. అప్పచేకే గ్రామాల్లో గ్రామ రక్కణ దళాలు, గెరిల్లా దళాల నిర్మాణం జరిగింది.⁵³ ఈ దాడికంటే ముందు భువనగిరి జనగామ ఏరియా కమిటీల సంయుక్త సమావేశం జనగామ దగ్గర నున్న వెంకిరాల అడవిలో జరిగింది. భువనగిరి ఏరియా కమిటీ కార్బూదర్చి అయిన ఎ.ఆర్., ఏరియా కమాండర్ కుర్రారం రాంరెడ్డి, ఏరియా సలహాదారు తమ్మారెడ్డి సత్యనారాయణ

పొల్గొన్నారు. ఆ సమవేశంలో రజాకార్ల దాడులు తిప్పి కొట్టదానికి ఉభయ కమిటీలు సమన్వయపర్చుకొంటూ పరస్పరం సహాయ సహకారాలందించాలని తీర్చానించారు.⁵⁴

అబ్బల్ రఘువున్ బెదిరింపు లేఖలు అందుకొన్న చుట్టుపక్క గ్రామాల ప్రజలు భయభ్రాంతులవుతుంచే కమ్మానిస్టుపార్టీ అందగా నిలబడి గెరిల్లా దళాలతో జగదేపురంపై దాడి చేయాలని నిశ్చయించింది. పరిసర గ్రామాల్లో ఉండే గ్రామ రక్షణదళాలు, గెరిల్లాదళాలు, ప్రజలు దాడిచేయడానికి సేద్ధమయ్యారు. కుక్రారం రాంరెడ్డిదళం, భోందుగుల నారాయణరెడ్డి దళం, రేణుకుంట రాంరెడ్డిదళం, గుండాకేశవులు దళం ఇంకా అనేక దళాలు దాడాపు ఓవేల మంది పీర్చపల్లికి చేరుకొన్నారు. వచ్చిన ప్రజలందరిని నాలుగు బ్యాచీలుగా విభజించారు. అధునిక ఆయుధాలు కలిగిన వారిని మొదటి బ్యాచీగా మధ్యరకం ఆయుధాలు కలిగిన వారిని రెండవ బ్యాచీగా నాటు తుపాకులు కలిగినవారిని మూడవ బ్యాచీగా, బర్టీలు, కత్తులు, వడిసెలు కలిగిన వారిని నాల్గవ బ్యాచీగా నిర్ణయించి పోరాటం చేయడానికి నిర్ణయించారు. మొదటిరోజు ప్రత్యక్షపోరాటం మొదలైంది. రెండు వైపుల తుపాకి గుండ్ల వర్షం కురిసింది. తుపాకుల చప్పుక్కతో ఆ ప్రదేశమంతా దద్దరిల్చింది. ప్లాను ప్రకారం దాడి చేసిన గెరిల్లా దళాలకు ఆ రోజు ఏ నష్టం కలుగలేదు. ప్రజలు ప్రయాగించిన తుపాకిగుండ్ల వర్షంతో కొంతమంది రజాకార్లు చనిపోయారు. సాయంత్రం కాగానే పోరాటం ఆపేశారు. పీర్చపల్లి గ్రామప్రజలు దాడికి వచ్చిన ప్రజలకు, గెరిల్లా దళాలకు దాడాపు ఓవేల మందికి భోజన వసతులు కలిగించారు. దీనివల్ల ఆనాడు ప్రజలు సాయంత్రానికి ఎంత సహాయ సహకారాలు అందించారో తేటతెల్లమవుతుంది.

రెండవరోజు ప్రత్యక్షపోరాటం ఆరంభమింది. రజాకార్లు పోరాట పంథాను మార్చారు. కొంతమంది రజాకార్లు చెట్లమరుగునుండి గుండ్ల చాటు నుండి వచ్చి గెరిల్లాలపై, ప్రజాసైన్యంపై కాల్యూలు సాగించారు. ప్రజలు ఈ హరాత్ పరిణామాన్ని అర్థం చేసుకోలేక చెల్లచెధురు కాసాగారు. పరుగెత్తులేక స్వాలకాయుదైన పాశం రాంరెడ్డి రజాకార్ల తుపాకి గుండ్లకు బలి ఆయ్యాడు. ఇది గమనించిన గెరిల్లా పైస్యం వెనుకవైపు నుండి రజాకార్లపై కాల్యూలు జరుపగా గ్రామంలోని నాలుగవ వైపు నుండి వారు తప్పుకొన్నారు.

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి కమలాదేవి కుటుంబ సభ్యులు
కూర్చుస్నావారు : విషవరెడ్డి, రామచంద్రారెడ్డి, కమలాదేవి, సురీల,
నిల్చుస్నావారు : ప్రశాంత్, మమత, శ్రీకాంత్

శాఖాగ్రంథాలయము, కొలనుపాక
ఈ గ్రంథాలయాన్ని రెండు నెలలో పూర్తిచేసి దానిలో కమలాదేవి గారు
పొరశాలను నడిపేరు.

మూడవరోజు దళకమాండర్లు, ఎ.ఆర్. ఇతర సాయకులు పటిష్ఠమైన వ్యూహ రచన చేసి జగదేపురం నాలుగు వైపులనుండి దాడిచేశారు. శత్రువుకు ఎక్కువ నష్టం కలిగించారు. పోలిసులు, రజాకార్లు చాలా మంది చనిపోయారు. అబ్బల్ రహిమాన్ గడ్డివాములు తగులబడ్డాయి. అతని 60, 70, గొర్రెలు ప్రజలు తీసుకపోయారు. మూడవ రోజు జరిగిన పోరాట ఉధృతికి రజాకార్లు, అబ్బల్ రహిమాన్ తట్టుకోలేక పోయాడు. వెనుకకు తగ్గి పారిపోయే ప్రయత్నం చేశాడు.

పోలిసులు, రజాకార్లు శవాలను పైప్రాభారుకు తీసుకుపోతారని తెలిసి ఎ.ఆర్. వారి వాహనాలను మట్టపెట్టాలని ప్లాను చేశాడు. 10, 12 మంది మెరికల్లాంటి వారిని తనతో తీసుకొని వారు పోయేమార్గంలో గోతులు తవ్వి పైన పొరక కప్పి వాహనాల రాక్కె ఎదురుచూస్తూ పొదలలో దాగున్నాడు. వాహనాలు ఆ గోతుల్లో దిగబడగానే వాటిపై ఎ.ఆర్.బాంబు వేయాలని, రెండవ వైపున్న దళకమాండర్ పోలిసు వ్యాన్పి కాల్పులు జరుపాలని నిర్ణయించుకున్నారు. కానీ శత్రువు లారీలు ఆవైపు నుండి రాలేదు. కొడకండ్ల మార్గం గుండా వెళ్లిపోయాయి.

ఎ.ఆర్. జగదేపురం డాడి గురించి సమగ్రమైన రిపోర్టును కేంద్ర పార్టీకి పంపించాడు. భారీగా నష్టపడిన మందుగుండు సాముగ్రిని గూర్చి వివరించాడు. దీనిపై పార్టీ స్పందిన్నా మందుగుండును జాగ్రత్తగా వాడాలని, గెరిల్లా దళాలు చిన్నవిగా ఉండాలని తెలంగాణా లోని అన్ని పార్టీ కేంద్రాలకు సర్టైల్ పంపారు.⁵⁶

రేఱుకుంట పోరాటం

రేఱుకుంట భువనగిరి తాలుకాలోని ఒక చిన్న గ్రామం. ఆ గ్రామంలో మద్దతరగతి భూస్వామి చింతలాపురి రాంరెడ్డి ఉండేవాడు. ఎవరికి తల పంచని భూస్వామ్య మనస్తత్వం కలవాడు. ఇతని మీద నిజాం ప్రభుత్వం రెండు మూడు కేసులు పెట్టింది. మోటకొండూదు కేసులో కోర్టు రాంరెడ్డి నిర్ణయిస్తే అని తీర్పి చెప్పింది. ప్రభుత్వ నిర్ణయం వల్ల కమ్యూనిస్పు పార్టీకి అండరండగా ఉంటూ నర్సాపురం అడవిలో కొంతమందికి గెరిల్ల త్రినింగ్ ఇప్పించాడు. జగదేపురం పోరాటంలో రాంరెడ్డి మొదటి రోజు పాల్గొన్నాడు.

రెండించి ముందుకుపోయి జగదేపురం క్యాంపసు స్టోరీనం చేసుకోవాలని బయట ఉద్దేశం. శత్రువు బలంగా ఉంటే ముందుకు దూసుకుపోవద్దని పార్టీ సిద్ధాంతం. దీనితో ఆయన అసంతృప్తి పొంది నేను రేఱుకుంట గ్రామాన్ని శాపాడుకుంటానని వేరే గ్రామాలకు రానని తన బంగ్లా మీద మందుగుండు సాముగ్రిని చేర్చించి 20 మంది దళ సభ్యులను సమకూర్చుకొన్నాడు.⁵⁶

జగదేపురం దాడి జరిగిన థిండు మూడు రోజులకే రజాకార్లు రేఱుకుంటపై దాడి చేశారు. తేది 10.2.1948న రజాకార్లు, పోలిసులు, మిలటరీ దాఢాపు 300 మంది సాయిధులై 16 ట్రుక్కులలో కొలనుపాక మార్గం గుండా రాజుపేట చేరి ఆ గ్రామ రజాకార్లను కలుపుకొని బేగంపేట వైపు పోతూ రేఱుకుంటను చక్కబంధంగావించారు. రాంరెడ్డి తన మిద్ఫైపై నుండి రజాకార్లపై శాల్యులు సాగించాడు. గ్రామంలోని ప్రజలు దాఢాపు 700 మంది స్టీలు, శ్యామ్పులు, పీల్లలు రాంరెడ్డి గదిలోనికి వచ్చి తలదాచుకొన్నారు. రాంరెడ్డి పీర్చిన ప్రతి తూటాకి శత్రువులలోని ఒకడు మరణించాడు. మిద్ఫైపై కొలనుపాక గ్రామ నివాసులైన చల్ల పుల్లరెడ్డి, పగడాల సత్తయ్యారలు గాటు తుపాకులలో మందు నింపి రాంరెడ్డికి ఇస్తుంటే ఆయన పేర్చేవాడు. తెల్లవారి 4 గంటలనుండి సాయంత్రం 4 గంటల వరకు థీకరపోరు కొనసాగింది. ఆ పోరాటంలో దాఢాపు 100 మంది రజాకార్లు, పోలిసులు చనిపోయారు.⁵⁷

రేఱుకుంట గ్రామంపై రజాకార్లు దాడి చేస్తున్న సంగతి తెలుసుకొని బేగంపేట, పాముకుంట, నమిలె, బోండుగుల గెరిల్ల దళాలతో సహ ఎ.ఆర్., రాంరెడ్డికి సహాయం చేయడానికి వచ్చాడు. కుప్రారం రాంరెడ్డి దగ్గర వాసాల మరిలో దౌరికిన అమెరికన్ రైఫీల్ ఉంది. కానీ ఒకటి రెండు తూటాలకంటే ఎక్కువ లేవు. శత్రువు బలం అధికంగా ఉండి వారు మారణాయధాలతో దాడిచేస్తున్నందున సహాయం అందించలేక నిస్సహాయ స్థితిలో ఉండిపోయారు. కొలనుపాక తహాళీల్దారు నాజరలి గడి పక్కన ఉన్న చింత చెట్టు ఎక్కి చూడగా పోరాటం సాగిస్తున్న రాంరెడ్డి తల భాగం కన్నించింది. గురిచూచి పేల్చాడు. తుపాకి గుండు తల భాగానికి తాకి పంపుకూలి మరణించాడు. రాంరెడ్డి చనిపోగానే మిద్ఫైపై నుస్తు దళం తైర్యం కోల్పియింది. కాల్పులు ఆగిపోయాయి. రజాకార్లు భవనాన్ని చుట్టుమట్టి

పైనున్నవారిని కిందికి దింపి వరుసగా నిలబెట్టగా సైన్గనెటో నాజరలి కాల్చి చంపాడు. రజాకార్లు, పోలీసులు విజయాభ్యహసంతో రేషుకుంట గ్రామంలో ప్రతి ఇల్లను తగులబెట్టారు. కనిపించిన సుమారు 60 మందిని అరెస్టు చేసి తీసుకుపోయారు. శవాలను గడ్డివాములలో వేసి కాల్చారు. చనిపోయిన రజాకార్ల శవాలను లారీలలో నింపుకొని వెళ్లిపోయారు.⁵⁸

రజాకార్లు పోయిన తర్వాత ఎ.ఆర్. పార్టీ దళాలతో గ్రామంలో ప్రవేశించాడు. మరణించిన వారికి దహన సంస్కరాలు, క్షతగాత్రులకు వైద్య చికిత్సలన్నీ పార్టీ దళాలు చేశాయి. రాంపెద్ది వదిన తన మరిది శవాన్ని గుర్తించలేక సగం కాలీకాలని ప్రతిశాస్ని పరీక్షగా చూసిన హృదయవిదారక ధృత్యామ్రి ఈనాటికి కూడా కళ్ళకు కట్టినట్టుందంటారు అక్కడి ప్రజలు. ఇంట్లు కోల్పోయిన వారికి ఆస్తులు కోల్పోయిన వారికి చాలా రోజుల వరకు అపోరపదార్థాలు దళాలు సరఫరా చేశాయి.⁵⁹ రేషుకుంట ధాడితీరుగానే రజాకార్లు చెర్చాల ప్రాంతంలోని బైలాన్ పల్లిపై మూడు నాలుగుసార్లు దాడిచేసి విఫలం చెంది పైన్సమేతంగా అన్ని హంగులతో ధాడిచేసి దాదాపు 90 మందిని కాల్చిచంపారు. ఈ రెండు దాడులు తెలంగాణా జలియన్ వాలాబాగీగా ప్రసిద్ధి పొందాయి.

చల్లారు గుట్టలపై రజాకార్ల ధాడి

కమ్మునిస్టు పార్టీకి రక్కణ స్థావరాలుగా ఉన్న చల్లారు గుట్టలపైకి ధాడిచేసి పార్టీ రక్కణ వ్యవస్థను దెబ్బటీయాలని రజాకార్లు నిజాం మీలబరీలో కలిసి మూడు తడవలు ధాడిచేశారు. గెరిల్లా దళాలు రాత్రిపూట నిద్రపోయేటప్పుడు సెంటీని కాపలా పెట్టి నిద్రపోయేవారు. మొదటిసారి రజాకార్లు రాత్రిపూట పెద్ద ఎత్తున చల్లారు గుట్టలపైకి ధాడి చేయడానికి వచ్చారు. రాజుపేట, తుర్పుపర్కి యాదగిరిగుట్టనుండి రజాకార్లు లారీలలో పచ్చి చల్లారుగుట్టలపై ధాడిచేశారు. రామచంద్రారెడ్డి, కములాదేవి, చెల్లపుకొండ మాధవులు చల్లారు గుట్టలపైననే ఉన్నారు. సెంటీ గెరిల్లా ఇది గమనించి గుట్టపై నుండి పైరింగీ చేయడం మొదలుపెట్టాడు దళాలు ఎక్కడ ఉన్నాయో రజాకార్లు తెలుసుకోలేకపోయారు. తర్వాత అన్ని వైపుల నుండి తుపాకి తూటాలు దూసుకువస్తున్నాయి. ఏవైపు చోవాలో రజాకార్లకు అర్థం కాలేదు. రెండవరోజు రజాకార్లు ధాడిచేసినప్పుడు కుగ్రారం రాంపెద్ది రెండవ వైపు

నుండి తన దళంతో సహా వచ్చి గుండ్లవర్షం కురిపించాడు. ఆ ధాటికి ఆగలేక రజాకార్లు పొరిపోయారు.⁶⁰

మూడవరోజు చల్లారు గుట్టలపై రజాకార్లు ధాడిచేశారు. ఎ.ఆర్., కములాదేవిగారలు రక్కణ తీసుకొంటున్న స్థావరం దగ్గరున్న సెంటీ బహిర్మామికి వెళ్లినప్పుడు రిజర్యు పోలీసులు రజాకార్లు స్థావరం దగ్గరికి దూసుకువచ్చారు. ఇది గ్రహించిన ఎ.ఆర్., కములాదేవి, యాదగిరిరెడ్డి (ఎ.ఆర్. అకోంటంటు) గారలు బేగంపేట వైపున్న గుట్టలపైకి, పరుగులు తీశారు. పోలీసులు వీరిపై కాల్చులు జరుపుతునే ఉన్నారు. కాల్చులను తప్పించుకొంటూ గుట్టపై ఎక్కుతున్నప్పుడు కములాదేవి అలసిపోయింది. ‘గుట్టఎక్కలేను, మీరు తప్పించుకొని పొరిపొమ్మంది. ఎ.ఆర్. ఛైర్యం చెపుతూ “శత్రువు మనకు కనిపిస్తున్నాడు. కాని మనం శత్రువుకు కన్నించదం లేదు. మన దగ్గర ఉన్న ఆమెరికన్ రైఫిలుతో వారి రాకను అపవచ్చు” అని పొరిపోవడానికి నిరాకరించాడు. రజాకార్లు, పోలీసులు గుట్ట ఎక్కి వచ్చుటకు సాహసించ లేకపోయారు. అప్పుడు ఇరు పక్కాల్సో ఎవరికి సప్పం కలుగలేదు. ఎ.ఆర్., కములాదేవి గారలు గుట్టకు రెండో వైపున ఇట్లపోంపురం చేరుకున్నారు. ప్రమాదం తప్పిపోయింది.⁶¹

తుర్వపల్లి క్యాంపుపై గెరిల్లాల ధాడి

తుర్వపల్లి భువనగిరి తాలుకాలోని పెద్ద గ్రామం. అక్కడ ఒక చావిడి ఉంది. రజాకార్లు లేవీగల్లాను గ్రామాలలో వసూలు చేసి భువనగిరికి తీసుకుపోవడానికి 10 బండ్లమీద వేసుకొని చావిడి దగ్గర రాత్రిపూట విడిది చేశారు. గ్రామాల్సో రజాకార్లు ఎకరానికి కొంత ధాస్యం నిర్ణయం చేసి జోస్సులు, సజ్జలు, వడ్లు, తైదలు, ఏవి పండించినా బలవంతాన వసూలు చేసేవారు. ఈ క్యాంపు పై ధాడి చేయడానికి గుండా కేవలు దళం నిర్ణయించి కొరియర్ల ద్వారా ఇతర దళాలను పిలిపించి ధాడికి సిద్ధమయ్యారు. జనం, దళాలు పెద్ద ఎత్తున తుపాకులతో, వడిసెలలతో రజాకార్లను, పోలీసులను తరుమగా నాకాలోనికి వారు పొరిపోయారు. జనంవైపు కాల్చులు చేయడం మొదలుపెట్టారు. జనం నాకాను చుట్టుముట్టే లోపలి వారిని బయటకు పోకుండా చేశారు. రెండైవైపుల కాల్చులు సాగాయి. లోపల ఉన్న రజాకార్లను, పోలీసులను బయటికి రప్పించడానికి ఎండుగడ్డిని తెచ్చి దానిలో

ఎందు మిరపకాయలు వేసి నాకా చుట్టూ మండలు రగిలించారు. ఆ మిరపకాయల ఘాటకు తాళలేక లోపల ఉన్న రజాకార్లు ఉక్కిరి బిక్కిరి అయ్యారు. రజాకార్లు పై కష్టము విప్పుకొని జనం పైకి కాల్పడం మొదలుపెట్టారు. ఆ మిరపకాయల ఘాటకు తాళలేక ఉక్కిరిబిక్కిరై వారు పారిపోయారు. చుట్టూముట్టీన జనం కూడా ఆ మిరపకాయల ఘాటకును భరించలేకపోయారు. రజాకార్లు తెచ్చిన లేవీ ధాన్యాన్ని ఎవరివి వారికి ఇచ్చారు.⁶²

భువనగిరి ప్రాంతంలో తమ్మారెడ్డి సత్యనారాయణ వచ్చి కొంతమందికి గెరిల్లా శిక్షణ యిచ్చాడు. తమ్మారెడ్డిగారు జలాల్పురంలో కూబిరెడ్డి ఇంట్లో పైప్రాంతాబాదు నుండి వంపించిన రైఫీలును చెక్ చేసే సమయంలో ఒక రైఫిల్ లోని తూటా పేలింది. ఆ సమయంలోనే ఎ.ఆర్. మునికాల్లుపై కూర్చుండి వచ్చిన కామ్మెండ్సుతో మాట్లాడుతున్నాడు. పేలిన తూటా వచ్చి ఎ.ఆర్. కాలిబోటనవేలికి తగిలింది. బాగా గాయమైంది.⁶³ అప్పుడే ప్రాథమిక చికిత్స చేసి కట్టుకట్టారు. పైప్రాంతాబాదు నుండి డాక్టరు పరంజిపేని మరాక డాక్టరును పిలిపించి తుర్పుప్రాప్తి, వెంకటాపురం గుట్టలలో వైద్యుం చేయించారు. కమలాదేవి ఎ.ఆర్.కు సేవలు చేస్తూ కొండ గుహల్లో పార్ట్ కార్యకలాపాలు కూడా నిర్వర్తించింది.⁶⁴

డాక్టర్ సలహోతో ఎ.ఆర్.ను చికిత్స కొరకై పైప్రాంతాబాదుకు తరలించి ‘సియాసతీ’ పత్రికా సంపాదకులు ‘అక్కర హసేన్’ ఇంటిలో కొన్ని రోజుల వరకు ఉంచారు. ఆయన భార్య చెల్లెలు ఎంతో సేవచేశారు. ఆ రోజుల్లో ఎన్నో ముస్లిం కుటుంబాలు పార్టీకి సహాయం చేశారనడానికి ఈ సంఘటనే నిదర్శనం. అక్కడి నుండి కె.ఎల్.మహేంద్రగారి ఇంటికిపోయారు. కదలలేని పరిస్థితులలో ప్రమీలతాయి సపర్యలు చేసింది.^{64/1} కొద్దిరోజుల తర్వాత ప్రభుత్వ ఉద్యోగియైన సంఖ్య ఇంటిలో ఉన్నాడు. కొద్దిగా లేచి నడువ గలిగే స్థితి ఏర్పడెన తర్వాత ఆర్టీసి ట్రైవరు అయిన కిష్టారెడ్డిగారింటో మరియు భువనగిరి ముత్యం ప్రకార్ భావమరిదియైన శ్యాంసుందర్ ఇంట్లో ఉన్నాడు. ఎ.ఆర్. ఈ ప్రాంతంలో ఉన్న సంగతి సి.బి.డి.లు పనికట్టారు. అరెస్టు చేయడానికి ఉద్యుక్తులయ్యారు. పోలీసులు శ్యాంసుందర్ ఇంటికి వచ్చిన

రోజు కంటే ముందు రోజు ఎ.ఆర్. ఇల్లుమారి సికిందరాబాదులో వేరే చోటుకి వెళ్ళాడు. పూర్తిగా స్వస్తత చేకూరిన తర్వాత భువనగిరి పోరాట ప్రాంతానికి తిరిగి వచ్చాడు.⁶⁵

పైప్రాంతాబాదుపై పోలీసు చర్య

పైప్రాంతాబాదు సంస్థానంలో రజాకార్లు దురంతాలు మితిమీరిపోయాయని వాచిని అరికట్టాలని భారతప్రభుత్వం సంకల్పించింది. 1948 సెప్టెంబర్ 7న భారత ప్రధాని జవహర్లల్ నెప్పొలా పోర్టుమెంటులో ‘పైప్రాంతాబాదు సంస్థానం భారతదేశంలో అంతర్గామిని’ ప్రకలీంచాడు. ప్రమాదాన్ని పసికట్టిన హోంశాఖ మంత్రి పట్లభాయిపటేలు, రక్షణశాఖమంత్రి బలదేవ్సింగ్ ప్రమేయం లేకుండా పైప్రాంతాబాదుపై సైనిక చర్యకు ఆదేశించాడు. మేజర్ జనరల్ జయంతింధు చౌదరి నాయకత్వాను 25వేల మంది భారత సైనికులతో 170 పరున్ ట్యూంకులతో 13 సెప్టెంబర్ 1948 నాడు సంస్థానంపై దాడి ప్రారంభమైంది. భారత సైనికులు పోలాపూర్ వైపు నుండి విజయవాడ వైపు నుండి ఎక కాలంలో దాడి ప్రారంభించారు. నిజాం సైన్యం కొన్ని ప్రాంతాల్లో ఎదుర్కొంది. కానీ భారత సైన్యాల ధాటికి తట్టుకోలేక పోయింది. విజయవాడ నుండి భారత సైనికులు మొంద్రాయి చేరే వరకు 17 సెప్టెంబర్ 1948 సాయంత్రం 5 గంటలకు నిజాం భారత ప్రభుత్వానికి లొంగిపోయాడు.⁶⁶

రజాకార్ల కేంద్రాలపై ప్రజల దాడులు

పైప్రాంతాబాదు సంస్థానం ఇండియన్ యూనియన్లో చేరిందన్న వార్ రేడియోలో వినగానే గ్రామాల్లో ఉండే రజాకార్ల క్యాంపులపై విస్తృతంగా ప్రజలు దాడులు జరిపారు. అప్పటికే అరెస్టు చేయబడ్డ బెల్లపుకొండ మాధవులను, కొలనుపాక తహాళీదారు నాజరలి ఫోరంగా హీంసించి, చేతిశ్వేటు నరికి, కనుగుచ్చ పెరికి రాయగిరి గుట్టలలో కాల్చి వంపాడు. రజాకార్ల పోతూ పోతూ బీబీ నగర్ వంతెనను పడగొట్టారు. కొలనుపాక రజాకార్ల ఇండ్లపై కోపోద్రిక్కులైన ప్రజలు దాడి చేయడం వల్ల కొంత మంది రజాకార్ల తప్పించుకొన్నారు. ప్రజలు ఎవరికి దొరికిన వస్తువులను వారు తీసికొన్నారు. కొలనుపాక తహాళీలు కచేరీలోని భవనాలను కూలగొట్టారు. ముస్లిం స్ట్రీలపై అత్యాచారం జరుగుకుండా దళాలు

జాగ్రత్తవద్దాయి. వేరే క్యాంపులపై దాడి చేయడానికి దళాలు వెళ్లిపోయాయి. తెల్లువారి యూనియన్ మిలటరీ కొలనుపాకకు వచ్చినప్పుడు ప్రజలు త్రివర్ష పత్రాకాలతో ఎదురేగి స్వాగతం పలికారు. జాగ్ర్హార్ భవనంలో సభ జరుపబడింది. ప్రజలు అప్పబడికి కొంతమంది రజాకార్ధను తీసుకువచ్చి మిలటరీకి అప్పుజెప్పారు. మిలటరీ వారిలో కొంత మందిని లోపలికి తీసుకెళ్లి చంపారు. మరికొంత మందిని విడిబిపెట్టారు. విడిబిపెట్టిన రజాకార్ధ పారిపోతుంచే ప్రజలు కర్రలతో కొట్టి చంపారు. ఆ సమయంలోనే కొలనుపాకపై దాడి చేయడానికి వచ్చిన రజాకార్ధ బస్సును, జీపును మిలటరీ వెంబడించి వారిని మట్టుబెట్టాయి. రజాకార్ధ దాడి చేయకుండా ప్రజలు రాత్రివేళ నెగశ్శు పెట్టుకొని గ్రామాన్ని రక్షించుకొన్నారు.⁶⁷

బొందుగుల గ్రామంలోని ముస్లింలను ప్రజలు గుట్టకింద చంపడానికి తీసుకుని పోతుండగా దూరంగా ఎ.ఆర్. కచ్చడం పై వస్తూ వారిని చంపడం భావ్యం కాదని ప్రజలకు హితవు పలికి రక్షించాడు. ఎ.ఆర్. కొద్దిగా అలస్యంగా వచ్చినా ఆనాడు ఆ ముస్లింలు ప్రజల కోపానికి బలి అయ్యేవారు.⁶⁸

రజాపేట, రజాకార్ధ కేంద్రాన్ని సుమారు 10 వేల మంది ప్రజలు, గెరిల్లా దళాలు చుట్టుముట్టి వారి వద్దనుస్తు ఆయుధాలు స్వాధీనపర్చుకొన్నాయి. స్వచ్ఛందంగా ఆయుధాలు అప్పగించిన పోలీసులను, రజాకార్ధను ఏమీ అనలేదు. ఆ విధంగా ఇవ్వాని వారిపై దౌర్జన్యం చేశాయి. దాదాపు 170 ఆయుధాలు లభించాయి. అవన్ని పార్టీకి ప్రజలు అప్పగించారు. ఎ.ఆర్. అక్కడ చేరిన ప్రజల ముందు ముస్లిం ప్రీలపై అణ్ణుబారం చేయవద్దని, అది మన సంస్కృతికి విరుద్ధమని, పోలీసులపై దౌర్జన్యం చేయవద్దని, ఐ ప్రభుత్వం వచ్చినా వారి విధి వారు చేస్తారని ఉపస్థించాడు. ఆయుధాలు అప్పగించిన రిజర్వు పోలీసులు 50 మంది బీడ్, నాందేడ్ జిల్లాల వారున్నారు. వారికి ప్రయాణార్థులిచ్చి గెరిల్లాల రక్షణతో తమ స్వంత గ్రామాలకు పోవడానికి మొదట్లో చల్లారుకు పండి తర్వాత వంగపల్లి రైల్స్ స్టేషన్లో రైలు ఎక్కించారు.⁶⁹

రజాకార్ధ కేంద్రాలైన జగదేపురం, నాగపురి, బచ్చన్నపేట, పోచన్నపేట, ముస్లిలపల్లి మొదలగు రజాకార్ధ కేంద్రాలపై ప్రజలు, దళాలు దాడిచేసి

వారి దగ్గరున్న ఆయుధాలు స్వాధీనపర్చుకొన్నాయి. గ్రామాల్లో అరాచకాలు యరుగకుండా పంచకమిటీలు నియమింపబడ్డాయి. కుప్రారం రాంరెడ్డి నాగపురి రజాకార్ధ కేంద్రంపై దాడిచేసి ఆయుధాలు స్వాధీనపర్చుకోవాలనే ఉద్దేశంతో పోలీసులు దారిలో ఉన్న శబానుగూడంలో ఉన్న రజాకార్ధ కేంద్రంపై ముందుచూపులేక దాడి చేసి రజాకార్ధ పేళ్చిన తూటాలో గాయపడి 1948 సెప్టెంబర్ 18న ప్రైదరాబాద్‌లో మరణించాడు. కోపోడ్రిక్కులైన ప్రజలు కొంతమంది ముస్లింలను చంపారు.⁷⁰

పోలీసు యాక్స్ తర్వాత పరిస్థితి

ప్రైదరాబాదు సంస్కారం ఇండియన్ యూనియన్లో విలీనం అయిన తర్వాత కమ్యూనిస్టు పార్టీపై నిషేధం విధించింది. పార్టీ సభ్యులను, నాయకులను అరెస్టు చేయడం మొదలుపెట్టింది. నిజాంకు వ్యతిరేకంగా జరిగిన పోరాటంలో గ్రామాల్లోని మధ్యతరగతి థనిక రైతులు, కొంతమంది భూస్వాములు పార్టీకి అందగా నిలబడి పోరాటం సాగించారు. మధ్యతరగతి ప్రజల ఆలోచనా విధానంలో మార్పు వచ్చింది. ఈ పరిస్థితి అట్టడుగు వర్గాల ప్రజలను, కమ్యూనిస్టు పార్టీ సభ్యులను, గెరిల్లా క్రైస్తులను అయిమయవర్షింది. నిజాం పరిపాలన అంతమైంది. తెలంగాణా ప్రజ సుఖాంతులతో వర్ధిల్లుతుందని ప్రజలలోని ఒక వర్గం భావించింది. పోరాటకాలంలో గ్రామాలను విడిచి వెళ్చిన దొరలు, భూస్వాములు, మళ్ళీ గ్రామాలకు తిరిగి వచ్చి వెనుకటి పెత్తునాన్ని కొత్త తరహాలలో చేయ నారంభించారు. నిజాం సంస్కారంలో ఏర్పడ్డ వెల్లోడి ప్రభుత్వం కమ్యూనిస్టులను అడాచడానికి గ్రామాల్లోని భూస్వాముల, థనిక రైతుల సహాయాన్ని తీసుకొంది. పార్టీని అడాచడానికి 50 వేల మంది యూనియన్ సైన్యాలను, మలబారు సైపుర్ పోలీసులను మోహరించి తెలంగాణా గ్రామాలపై దాడులను కొనసాగించింది.

ఎ.ఆర్., కమలాదేవి గారలను అరెస్టు చేయడానికి యూనియన్ సైన్యాలు ప్రయత్నించాయి. నిర్వంధం తీవ్రమైన తర్వాత భార్యాభ్రతిద్దరు ప్రచ్చన్యంగా లిరుగుతూ శల్యనాపురం పోయి ముంతపురి గ్రామానికి వచ్చారు. యూనియన్ మిలటరీ సీతారాంపురం వెళ్లు ముంతపురికి వస్తారనే వార్త తెలియగానే ఎ.ఆర్., కమలాదేవి గారలు వేరే ఇంట్లోకి వెళ్చి పోయారు. మిలటరీ

ఉదయం నాలుగు గంటలకు వచ్చి గ్రామాన్ని చుట్టివేసి కమలాదేవిగారి తండ్రి ఇంటికి పోయి తలుపు తట్టారు. తలుపులు తెరువక పోతే ఒక మిలటరీ జపాను ఇంటి మీదికి ఎక్కి హవుజాలోకి దిగి తలుపులు తెరిచాడు. మిలటరీ మొత్తం ఇంట్లోకి వచ్చి సోదా మొదలుపెట్టింది. కమలాదేవిగారి తండ్రి పిల్లలందరిని ఎక్కడ చంపుతారో ఏమో అని భయంతో నర్సింహరణ్ణిని, విరలోరణ్ణిగారలను గావులోవేసి దాచాడు. మిగతా వారంతా దాగున్నారు. పిల్లలు గావులో నుండి ఏడుపు లంకించుకోగా వెదికి ఓయటకు తీసి, మిగతా వారిని అందరిని ఒక వరుసలో నిలబెట్టి కమలాదేవి ఎక్కడూ?... అని బ్యాటరీవేసి చూచి అందరి ముఖాలు చూశారు. తెల్లవారేదాక మంతుపురిలో ఇల్లు ఇల్లు సోదా చేసి వెదికారు. ఎప్పుడైతే మిలటరీ ఊరు చుట్టివేసిందో అప్పుడే ఆరుట్ల దంపతులు తప్పించుకొన్నారు.⁷¹

భారత సైన్యాలు సైంధ్వాభాదు సంస్కారాన్ని విముక్తం చేసిన తర్వాత ప్రజల ఆలోచనా విధానంలో మార్పు వచ్చినందువల్ల కమ్యూనిస్టు పార్టీలో రెండు పర్మాలేర్వ్యాయాలు. ప్రజలలో అధిక భాగం అనుకూలంగా లేకపోతే ఆ పోరాటం విజయవంతం కాదు. యూనియన్ సైన్యాలకున్న బలసంపత్తి, ఆయుధాల ముందు గెరిల్లా క్రైస్తవుల బలం చాలదు. పోలీసు చర్యతో ఆనాటి పోరాట ఆశయాలు కొన్ని నెరవేరాయి. రజాకార్ల దౌర్ఘన్యం అణగారిపోయింది. జాగీర్దారుల, జమీందారుల వ్యవస్థ పోయింది. అటువంటి పరిస్థితులలో ఇతర పోరాట రూపాలను చేపట్టలని ఒక వర్గం అభిప్రాయపడింది.⁷²

పోరాట విరమణ అంటే మన రహస్యస్థావరాల్లో ఉండి పోరాటం విరమించడం మంచిది కాదు. ఇంత వరకు సాధించిన విజయాలను పరి రక్షించుకోవడానికి కొన్ని పరశులతో పోరాట విరమణ చేయాలి. పోరాటం సాగించిన కార్యకర్తల అభిప్రాయాలను, వారి విక్యాసాలను పరిగణనలోనికి తీసుకోవాలి. ప్రజలు పోరాట కాలంలో సాధించుకున్న భూములను అనుభవించే హక్కును పొందడం, దళాలకు తగిన రక్షణ గ్యారంటే పొందకుండా, ఔళ్ళల్లో ఉన్న కాప్రేడ్సును విడుదల చేయించుకుండా పోరాట విరమణ చేయాలనేది ఏకపక్షంగా నిర్మించాడు. అప్పుడు ప్రథుత్వ దయాద్యోషాల మీద అభారపడవలసి వస్తుంది. మీటిస్సిబిసీ సరిచూనుకొని క్రమపద్ధతిలో పోరాట విరమణ చేయాలని రెండవ వర్గం అభిప్రాయపడింది.⁷³

ఇటువంటి పరిస్థితులలో ఎ.ఆర్., కమలాదేవి, కె. రామచంద్రారెడ్డి గారలు దట్టపల్లి గ్రామ సమీపంలో ఉండగా సుందరయ్యాగారు వీరిని కలిశారు.⁷⁴

ఎ.ఆర్., కమలాదేవిగారలకు ప్రజలలో బాగా పలుకుబడి ఉందని, కష్టపడి పనిచేసేవారని, సామాన్య ప్రజానీకంలో కలసిపోయే తీరు నచ్చిందని సుందరయ్యాగారు ప్రశంసించారు. అప్పుడు కమలాదేవిగారు బంధువుల ఇంట్లో ఉన్న తన రెండెండ్ కొడుకును ఆ మరుసాదు తీసుకువచ్చి చూపించి తీసుకెళ్ళమని చెప్పానని సుందరయ్యాగారితో అనగా “కొడుకును చూడాలను కోవడంలో తప్పులేదు కాని జాగ్రత్తగా ఉండాలి, ఎవరైనా వెంబడిస్తే ప్రమాదం” అని అన్నాడు. ఎ.ఆర్., కమలాదేవిని, కె.ఆర్.ను కూర్చేబెట్టుకుని సుందరయ్యాగారు సాయుధపోరాటం యథాతథంగా సాగించాలని పాశ్చి నిశ్చయించిని పోరాటం ఆపవద్దని చెప్పాడు.⁷⁵ సాయుధపోరాటం సాగించటం ఎ.ఆర్.కు మింగుడుపడలేదు. కె.ఆర్.వెళ్ళిపోయాడు.

అరుట్ల దంపతులు కౌరియర్ ద్వారా బేగంపేట గ్రామానికి నాలుగైదు ఫల్లాంగులు దూరంలో ఉన్న వెంకటరామయ్య బావి దగ్గరికి చేరుకొని అన్నం తెప్పించుకొని తిని ఆక్కడనే ఇంకాక రోజు కాలం గడుపాలని అనుకొన్నారు. రేఱుకుంటను రజాకార్లు కాలబెట్టినప్పుడు వెంకటరామయ్య బేగంపేటలోని షాపుకార్ల ఇండ్ నుండి ధాన్యాన్ని తీసుకొనిపోయి రేఱుకుంట ప్రజలకు పంచిన నమ్మకమైన వ్యక్తి. అటువంటి వ్యక్తే బాధతో ‘ఇక్కడ మీరు ఉండవద్ద మిమ్ములను పట్టి ఇప్పమని మిలటరీ వారు బాధపెడుతున్నారు. నా బావి దగ్గర మీరు ఉన్నట్లు వారికి తెలిస్తే నన్ను బతుకనీయరు’ అని అన్నాడు.⁷⁶

1948లో మలయాలో బ్రిగ్జ్ అనే ఇంగ్లీషు జనరల్ విష్వవ పోరాటాలను అణవడానికి ఒక పథకాన్ని అమలుపర్చాడు. నీళ్ళనుండి చేపను వేరు చేసే విధంగా విష్వవకారులను అణవడానికి అరణ్యప్రాంతంలో ఉండే పెద్దుల్లో జాతులను సైదాన ప్రాంతాలకు తరలించి నిర్వంధంగా శిచీరాల్లో పెట్టినప్పుతే ప్రజలతో విష్వవకారుల మధ్య సంబంధాలు తెగిపోయి పోరాటం కొనసాగించలేక అణగారిపోతుంది. అదే విధానాన్ని నల్గొండ జిల్లాలో అమలుపర్చారు.⁷⁷

ఆరుట్ల దంపతుల అరెస్టు

నిర్వంధం ఎక్కువగా ఉన్న విషమ పరిస్థితులలో ఎ.ఆర్. తనతో పాటు కమలాదేవి ఉండడం క్లైమం కాదని అనుకొన్నాడు. పోరాట కాలంలో తనకు దృష్టి లోపమన్యందువల్ల డాక్టరును సంప్రదించాలనుకొన్నాడు. బహుద్భారు పేటకు డాక్టరును రప్పించాలని నిర్దయించారు. ఆ గ్రామ సమీపంలో ఉన్న కమ్మగుడిసెల వద్ద దంపతులిద్దరు డాక్టరుకై నిరీక్షిస్తున్నారు. ఆ గ్రామ పెత్తండ్రారు సారబుడ్ల కిష్టోరణ్ణ యూనియన్ మిలటరీకి కబురుచేయగా వారు ఆ గుడిసెలను చుట్టుముట్టారు. మిలటరీని చూచి పరుగెత్తాలనుకొన్న ఎ.ఆర్. కు నాలుగు వైపులా వారున్నారని తెలుసుకొన్నాడు. పోలీసుల, మిలటరీ వెంటవున్న పున్నారణ్ణ ఎ.ఆర్.ను పట్టుకొని కదలనీయకుండా చేయాలనుకొన్న తరుణంలో అతడిని కొరికి తప్పించుకొన్నాడు. కానీ చుట్టూ ఉన్న పోలీసు, మిలటరీ వలయం నుండి తప్పించుకోలేకపోయాడు. ఎ.ఆర్., కమలాదేవి గారలు అమెరికన్ రైఫిలుతో సహ అరెస్టు అయ్యారు. 1949 జనవరిలో అరెస్టు చేయబడ్డ పీరిని ఆలేరు పోలీసుస్టేషనుకు తీసుకురాగా ఈ వార్త తెలిసిన ప్రజలు తండోపతండూలుగా వచ్చి చూశారు. ఆలేరు నుండి భువనగిరికి తీసుకెళ్ళి అక్కడి నుండి నల్గొండ పట్టణ పోలీసుస్టేషన్లో మూడురోజులంచారు. ఆంధ్ర రాష్ట్ర కాంగ్రెసు కార్బూడర్యిగా ఉన్న కందుల ఓబులోరణ్ణ, మాడపాటి రామచంద్రారావుగారలు, నల్గొండ కలెక్టర్ ఈశ్వర్ చంద్ర విద్యాసాగర్ గారు తన ఇంటికి ఆరుట్ల దంపతులను పిలిపించుకుని యోగక్కేమాలు విచారించి పోరాటంపై అనేక ప్రశ్నలు వేశారు. పాటన్నించికి ఎ.ఆర్. తగిన సమాధానాలు చెప్పాడు. తర్వాత నల్గొండ టొను పోలీసు స్టేషనునుండి నల్గొండ కైలుకు పంపబడ్డారు. ఆ చిన్న కైలులో 70, 80 మంది కంటే కైలు ఉండడానికి వసతి లేదు. అటువంటి కైలులో 1500 మంది కమ్మానిస్టు కైలును ఉంచారు.^{77/1}

కైలును చూడానికి వచ్చిన మిలటరీ కమాండర్ కార్బూక్టరులందరిని వరుసగా నిలబెట్టి ఒక్కాక్టరి దగ్గరకు వచ్చి లారీతో ఛారీపై పొదున్నా “సీవెంత మందిని చంపావ? తుపాకులు ఎక్కడ డాచిపెట్టావ? ఎంత దోషిదీ చేశావ?” అని గట్టిన్నా అడిగాడు. అతని ప్రవర్తన చూచిన కమ్మానిస్టు చేశావ?” అని గట్టిన్నా అడిగాడు.

కైలులు అగ్రహంతో ఒక్కసారిగా అతని మీద పడి చితుకబాదారు. అప్పుడే పోలీసులు వచ్చి కైలునందరిని గదులలో వేసి విపరీతంగా కొట్టారు. కైలులు బాగా గాయపడ్డారు.⁷⁸

కైలులో కైలులకు పెట్టే తిండి అతి దుర్ఘరంగా ఉండేది. జొన్న సంకటిలో నీళ్ళ పోసి తాగుతుంబే పైకి పురుగులు తేలేవి. అవి తీసి వేసి తాగేవారు. పశువులకంటే హీనంగా చూసేవారు. కైలులో ఒక అజ్ఞత కవి కైలు జీవితాన్ని ఈ విధంగా వట్టించాడు.

ఉ. చాలియచాలనట్టి మరి చాకన (?) మాడిన రొట్టె ముక్కలున్ కైలులో భోజనంబు మరి జేయగనితురె? త్రారులక్కటా!

మేలగు కూర లేవియును మెచ్చగ నివ్వరు మేము దానితో చాలెదు పొట్ట మంటలకు కష్టము తోడ భజించు ముక్కటా!

చ. ముదిరిన బీరకాయలును పొదము గొల్పని గోసు చెట్టులున్ మదికిని పోయమాయె కుసుమాకులు గడ్డియు వాడిపోయినన్ మొదలుగ పీకి తెచ్చి మరి కూరగ జేసియు మాకు ఇత్తురే? అదియును నీరు నీరుగను పోయము గాదుగ లేత ఉండగా.

ఉ. వారము కొక్కపూట నిటువార్యును పెట్టుని ముద్ద అన్నమున్ మారదకుండ నిచ్చెదరు మెద్దలు రాట్టును ఏరివేసినన్ జీరిదెచుండ నాకు మరి జివ్వాయు లోకులు ముందచాటరే!⁷⁹

కైలులో ఎ.ఆర్. ఇటువంటి దృశ్యాలు చూసి కైలునందరిని పోరాటానికి ఆయత్తం చేశాడు. సాయంకాలం నిరవశపతం చేయాలనుకొన్నాడు. అందోళన మొదలైంది. కైలు అధికారులు ఇది చూచి ఎ.ఆర్.ను ఖమ్మం కాస్పంత్రేషన్ క్యాంపుకు తరలించారు.⁸⁰

కమలాదేవిని వరంగల్లు కైలుకు తరలించారు. అక్కడ అమె మూడు సంవత్సరాలు కైలు జీవితం అనుభవించింది.⁸¹ ఈమెతో పాటు డాదాపు మూడు నాలుగు వందల మంది స్త్రీలు కైలు శిక్ష అనుభవించారు. కమ్మానిస్టు గెరిల్లాలకు అన్నాలు పెట్టారని, చద్దులు మొసుకెళ్ళారని వారి మీద అభియోగాలు మోపి కైలులో నిర్వంధించారు. ఖమ్మం జిల్లాలోని

మేడిపల్లి గ్రామం నుండి 80 ఏకంపు మునులామెను తీసుకువచ్చి అమె మనవడి జాడ చెప్పుకుని గోళ్ళలో సూదులు గుచ్చి హింసించినా అమె నోరు విషులేదు. జైలు తిండి అధ్యాన్మంగా ఉండేది. కమలాదేవి, ప్రియంవద (తుర్పుగూడం) నిరాహిరదీక్ష చేయగా తైదీలు స్వయంగా వంట చేసుకోవడానికి జైలు అధికారులు అనుమతించారు.⁴²

ఖమ్మం జైలులో ఆరుట్లు రామచంద్రారెడ్డి

ఖమ్మం కాన్సెంట్రీప్స్ క్యాంపు ఒక నరక కూపం. పట్టణానికి రెండు మైళ్ళ దూరంలో మైదానంలో టెంట్లు వేసి చుట్టు ముళ్ళ తీగలువేసి రాత్రింబవచ్చు రిజర్వు పోలీసులు, మిలటరీ కాపలాలో భయానకంగా ఉండేది. ఈ జైలులో దాదాపు 2500 మంది కమ్యూనిస్టులను బంధించారు. జైలు అవరణలో రెండు మూడు బెంట్లు వేసిన ప్రదేశంలో మధ్యాహ్నం పూట తైదీలు కూర్చుంటే సరిపోయేది కాదు. రాత్రిపూట తైదీలకు నిదించే వసతి లేక బయట నేల మీద చాపలు, బొంతలు ఏవి లేకుండా పదుకొనేవారు. నీళ్ళ వసతి లేదు. ప్రతి వ్యక్తికి 3 లోటూల నీళ్ళు ఇచ్చేవారు. అన్ని వసతులకు అ నీళ్ళనే వాడుకొనేవారు. స్నానాలు లేవు. బట్టలు ఉతుకోవడానికి నీళ్ళ వసతి లేదు.⁴³

జైలులో జోన్లు ఉడుకబెట్టి గుడాలుగా (గుగ్గిళ్ళు) చేసి తైదీలకు పెట్టేవారు. ఎ.ఆర్. జైలులో రోలు, రోకలి తయారు చేయించి జోన్లు తోక్కించి వాటిని వండి పెట్టించే ఏర్పాటు చేయించాడు. తైదీలు వరుసగా నిలబడి తువ్వాలలు పట్టగానే ఆ తువ్వాలలో నీళ్ళతో కూడిన గుగ్గిళ్ను పోసేవారు. నీళ్లు కారిపోయేవి. గుడాలు తినేవారు.⁴⁴

ఆకలి భరించలేక ఆ గుడాలను అతిగా తిన్న అనేక మందికి విరేచనాల పాత్రె బాధపడి దాదాపు 60 మంది చనిపోయారు. ఈ క్యాంపు హిట్లరు నిర్మించిన కాన్సెంట్రీప్స్ క్యాంపులను పోలి ఉండేది. తైదీలందరిని ఖమ్మం ఉఱి వెలుపల విమానాత్మయాన్ని నిర్మించడానికి, భూమి చదును చేయడానికి, రాళ్ళ ఏరిపారవేయడానికి తీసుకొని పోయి పని చేయించేవారు. పనికి పోయే ముందు తైదీలు జంటలు జంటలుగా పరుగెత్తుతూ పోవాలి.

పరుగెత్తుని వారిని కొరదాలతో కొట్టేవారు. ఖమ్మం పౌరులు పరుగెత్తే తైదీల అవశ్యలను చూచి బీడీలు, సిగరెట్లు, తిను బండారాలు విసిరేసేవారు. పౌరులు తైదీలకు రేప్స్ వస్తువులు ఇస్తామన్నా సైనికాధికారులు సమృతించ లేదు.⁴⁵

ఎ.ఆర్.గారు తైదీల దుస్తిత్తిని జైలరుకు వివరించాడు. తోట పనికి ఇచ్చే చులుగు, పౌరలతో, శ్రేష్ఠదానం చేసి జైలు బయట తైదీల చేత రెండు బావులు తవ్వించాడు. ఆ బావినీళ్ళ ద్వారా తైదీలు తమ దప్పిక తీర్పుకొని బట్టలు శుక్రుంగా ఉతుక్కున్నారు.⁴⁶

ఖమ్మం కాన్సెంట్రీప్స్ క్యాంపులోని తైదీలను ఒక క్రమశిక్షణలో పెట్టడానికి ఎ.ఆర్. కృష్ణ చేశాడు. భోజనాల దగ్గర అందరూ ఒకేసారి రాకుండా లైనులో వచ్చి తమకు ఇచ్చిన ఆహారాన్ని తీసుకోవడం జరిగేది. ఇదంతా బ్యాచ్ల వారిగా తీసికోవడం జరిగేది.⁴⁷

ఒకరోజు జి.యిన్.చౌదరి ఖమ్మం జైలును సందర్శించిన సందర్శంలో ఎ.ఆర్. జైలులోని తైదీల స్థితిగతులను వివరిస్తూ జైలు మ్యాన్యూవల్ ప్రకారం సౌకర్యాలు కలిగించాలని నేరాలను లేని డిచిన్యూలందరికి ‘బి’ క్లాసు జైలు ఇవ్వాలని, పత్రికలు, మంచి ఆహారాన్ని, నీళ్ళ వసతిని కల్పించాలని కోరాడు. కమ్యూనిస్టులకు ఏ సౌకర్యం ఇవ్వబడదని. వారంతా శిక్ష అనుభవించాల్సిందే అని సైనిక గవర్నరు ఇవాచిచ్చాడు.⁴⁸ ఇది జరిగిన రెండు రోజులకే జైలు అధికారులు ఎ.ఆర్.తో “ప్రాద్రాబాదు నుండి అధికారులు వచ్చారు. మీతో మాటల్లాడేది ఉండి రమ్మని, పోలీసు వ్యాసులో ఎక్కించి ఖమ్మం రైల్స్టేస్టేప్స్ కు తీసుకొనిపోయి గుడు బండిలోని అన్లోడ్ చేసిన దబ్బాలో పేసి అరికాళ్ళపై, మొకాళ్ళపై, శరీరంపై రక్తం చిందేటట్లు దాదాపు 200 దెబ్బలు కొట్టారు. గొంతెత్తి అరవకుండా నోళ్లో గుడులు కుక్కారు. వారు కొట్టే దెబ్బలు తప్పుకోవాలని స్పృహ తప్పినట్లు నటించగా, వారు సపర్యలు చేసి జైలుకు తీసుకువచ్చి వదలిపెట్టారు. తనపై జరిగిన హింసాకాండ జైలులోని కామ్మేడ్సుకు తెలిస్తే వారు అందోళన చెందుతారని, ఏమీ జరుగనట్లుగా హుపారుగా ఉన్నట్లు ఎ.ఆర్. నటించాడు. అధికారులు రాలేదని అందుకే ఆలస్యమైందని వివరించాడు. ఆరుట్ల లక్ష్మీ నర్సింహరెడ్డి, కె. రామచంద్రారెడ్డి, పెండం

వాసుదేవరావు గారలకు తనపై జరిగిన హింసాకాండ గురించి చెప్పాడు. జొన్నలు నీళ్ళలో ఉడికించి, నొప్పులు పోవడానికి కావుకున్నాడు. తర్వాత రెండు మూడు రోజులకు ముఖ్యమైన కామ్మెండ్సు అందరిని తిరుమలగిరి, బీడ్ జైళ్ళకు తరలించారు. ఎ.ఆర్.ను తిరుమలగిరి జైలుకు పంపించారు.

తిరుమల గిరి జైలులో ఎ.ఆర్.

మిలటరీ సైనికులకు, అధికారులకు సైనిక కోర్టు ప్రకారం శిక్షలు పడితే తిరుమలగిరి జైలుకు పంపుతారు. అనాటి పెద్ద రాజకీయ నాయకులు, గెరిల్లా నాయకులు తిరుమలగిరి జైలుకు తరలించారు. జైలులో 60,70 మంది కమ్యూనిస్టు నాయకులను, దళ నాయకులను బంధించారు. వైదీలను వేరు వేరు సెల్లలో ఉంచేవారు. ముఖాలు చూచుకొనే అవకాశం కూడా లేదు. ప్రతి ఒక్క కామ్మెండ్సు వేరు వేరుగా తీసుకొని పోయి సాయుధ పోరాట విపరాలను, లక్ష్మీలను ఆరా తీసేవారు. ఎవరు ఏమి చెప్పారో ఇంకొకరికి తెలియదు. ఎ.ఆర్.ను సాయుధపోరాటం గూర్చి అనేక ప్రశ్నలడిగారు. పాట్రీకి వచ్చిన చందాలను గూర్చి, అవి ఏ విధంగా ఖర్చు చేయబడ్డయోక. రామచంద్రారెడ్డి సుశీల గారి పెంటిలో జరిగిన కొఢిపాటు ఖర్చు గురించి, కౌరియర్సుకు ఖర్చుల నిమిత్తం ఇచ్చిన డబ్బుల విషయాల గూర్చి అనేక ప్రశ్నలు రెండు రోజులు అడిగారు. వాటికి ఎ.ఆర్. తగిన సమాధానమిచ్చాడు.

బీడ్ జైలులో ఎ.ఆర్.

కొన్ని రోజుల తర్వాత ఎ.ఆర్. తిరుమలగిరి జైలు నుండి బీడ్ జైలుకు మార్చారు. ఈ జైలులో 150 మంది కమ్యూనిస్టు వైదీలున్నారు. వైదీలందరు కలసి ఒక కమిటీని ఏర్పాటు చేసుకొని ఎ.ఆర్.ను కార్యదర్శిగా ఎన్నుకొన్నారు. జైలులో ప్రతి వారానికి ఒకసారి సమావేశమై వైదీల స్థితిగతులను చర్చించేవారు. జైలులో ఉన్న కామ్మెండ్సు స్థాయి ననుసరించి వారికి రాజకీయ శిక్షల ఇచ్చేవారు. వైదీలలో చదువు వచ్చిన వారు చదువురాని వారికి తీరిక సమయాల్లో పగలు రాత్రి చదువు నేర్చించేవారు. ఆరోగ్యాలు సరిగొలుగు దాచాపు 30 మంది వైదీలు 'మెడికల్ డైటు'ను, తీసుకొని ఆ ఆహారాన్ని అందరూ సమానంగా పంచుకొని తినేవారు. జైలులో ఉండే బ్యార్క్ గోడలపై

వైదీల్లో ఉండే చిత్రకారుల ద్వారా బొగ్గుతో ప్రపంచ పటాలు, భారతదేశ పటాలు గీయించి చదువురాని వారికి విద్యాబోధన చేసేవారు. తెలంగాణ ప్రాంతంలో పోరాటం నడిపి కామ్మెండ్సు ద్వారా రహస్య సందేశాలు పాటీ సాహిత్యం అందేవి. కడలూరు జైలులో పోరాటం నడిపి ప్రాణాలు అర్థించిన కామ్మెండ్సు వలె ఏమి కూడా ఏర్పడే బలిదానానికి సిద్ధం కావాలని రహస్య సమాచారం అందింది. దీని ఆధారంగా జైలు కమిటీ సమావేశమై ఏదో ఒక సమస్యను తీసుకొని పోరాటం చేయాలని నిర్దయం తీసుకొంది.

పోలీసు ఇన్సెక్టర్ జనరల్ బీడ్ జైలును పరిశీలించడానికి వస్తూదనగానే జైలు ఇన్సెక్టర్ గోడలపై గీయబడిన దేశపటాలను పాటీ సాహిత్యాన్ని తీసివేయాలని కోరగా వైదీలు అందుకు నిరాకరించారు. పోలీసులను ఎదుర్కొప్పడానికి వైదీలు ఒక కార్యక్రమాన్ని రూపొందించుకున్నారు. పోలీసు ఇన్సెక్టర్ జనరల్ వచ్చి బ్యార్క్ గోడలపైనున్న దేశపటాలను, పాటీ సాహిత్యాన్ని చూసి వైదీల ద్వారానే వాటిని తోలగించాలని అజ్ఞాపించాడు. వైదీలు నిరాకరించారు. అదనపు బిలగాలను రప్పించి బ్యార్క్లలోని వైదీలను చిత్రకారుగారు. చాలా మందికి గాయాలయ్యాయి. వైదీలు ఇసుకతో నింపిన లోటాలకు తువ్వాలలు కట్టి పోలీసులను ఎదుర్కొప్పాలనుకున్నారు. కానీ పోలీసులు వైదీలను బారకులలోనికి తరిమి కొట్టడం వల్ల అది సాధ్యం కాలేదు. దీనితో జైలులోని పూర్వుపు కార్యక్రమాలాన్ని అగిపోయాయి. జైలులో ఉన్న ఎ.ఆర్., గుర్వారెడ్డి, మంచికంటి కిషన్రావు, చిర్మావూరు లక్ష్మినర్సుయ్య గారలను వేరు చేసి వేరు వేరు గదులలో బంధించారు. తర్వాత వైదీల దగ్గరున్న లోటాలను తీసుకొని మట్టి చిప్పులు ఇచ్చారు. బీడ్ జైలులో ఉన్నంత వరకు ఎ.ఆర్. కాళ్ళకు సంకెళ్ళు, చేతులకు బేడీలు వేశారు. కొన్ని రోజుల తర్వాత బీడ్ జైలు నుండి ప్రాంతాలకు సెంట్రల్ జైలుకు పంపించారు.⁴⁹

ప్రైదరాబాదు సెంట్రల్ జైలులో ఎ.ఆర్.

ఎ.ఆర్. ప్రైదరాబాదు సెంట్రల్ జైలుకు వచ్చేసరికి అక్కడ 1000 మంది వైదీలున్నారు. అది వరకే ఉరిశిక్ష పడ్డ 50 మంది కమ్యూనిస్టు పాటీ సభ్యులలో కొందరిని 'డబులసెల్లో నిర్వంధించారు. వారిలో నల్ల నర్సింహులు మెదలగు వారికి కాళ్ళకు వేసిన నిలువు అరదండాలలోపాటు చేతులకు బేడీలు వేసి వాటిని సెల్లులోని ఇసుప ఊచలకు తగిలించారు. వీరు

జీవనశ్రృతి పోతుందని పార్టీ అనేక ప్రత్యామ్నయ మార్గాలు చేపట్టి వారికి సహాయం చేసింది. ఎ.ఆర్. గ్రామాలు తిరిగేటప్పుడు ఇటువంటి నిరుపేద గీత వృత్తి పనివారికి ప్రథమ భాషయలు పంచి ఇచ్చేవాడు. పార్టీ గ్రామాలలోని జాగీర్ధారుల, ఇమీందారుల పశువులను స్వాధీనం చేసుకొని వారికి ఇచ్చేది.

భవనగిరి శాలుకాలోని ఎక్కువ గ్రామాలు జాగీరు గ్రామాలే! ఈ ప్రాంతంలోని చాలా గ్రామాల్లో పట్టి కాల్యులు (ఉట కాల్యులు) ఉండేవి. పట్టి కాల్యుల ద్వారా అనేక వందల ఎకరాల సేడ్యం జరుగుతుందేది. ఒక గ్రామ శివారులోని పట్టి కాల్యు తీస్తే రెండో గ్రామానికి లాభం చేకూరుతుందేది. ప్రతి రోజు పట్టి కాల్యుల ఇసుకను తీసివేయడానికి ప్రతి రైతు కుటుంబం నుండి ఒకరు వెళ్లి కర్ర చెక్కుల ద్వారా ఇసుకను తీసివేసేవారు. జాగీర్ధారులు పట్టి కాల్యుల నుండి ఇసుక తీసివేయడానికి అనుమతి ఇచ్చేవారు కాదు. దీని వల్ల రైతులకు చాలా నష్టం జరుగుతుందేది. గ్రామాల్లోని ప్రజలు ఈ విషయాన్ని ఎ.ఆర్. దృష్టికి తీసుకవచ్చారు. భవనగిరి శాలుకాలోని బేగంపేట శివారునుండి పట్టి కాల్యు తీస్తే చల్లురు గ్రామానికి, గందమళ్ళ శివారు నుండి పట్టి కాల్యు తీస్తే బేగంపేటకు, కొల్లురు శివారు నుండి పట్టి కాల్యు తీస్తే అమ్మనటోలు గ్రామానికి లాభం చేకూరుతుందని పార్టీకి, ప్రజలు విన్నవించగా, పార్టీ ఆదేశానుసారం ఆరుట్ల ఆ గ్రామాలకు వెళ్లి రైతులను వొప్పించి గ్రామశాఖల అధ్యర్థంలో కాల్యులు తీయంచాడు. రైతులు కాల్యులు తీస్తుండగా రజాకార్యుల రాకుండా దశాలు కాపలా ఉన్నాయి.

వరంగల్లు జిల్లా నుండి తీసుకురాబడిన భూస్వాముల పశువులను అమ్మి, ఆ డబ్బు ద్వారా భౌందుగుల చెరువు మరమ్మత్తు చేయబడింది. ఈ కార్యక్రమం భౌందుగుల నారాయణరెడ్డి, కుర్రారం రాంరెడ్డి, ఎ.ఆర్. ద్వారా జరిపించబడింది.

రేణుకుంట గ్రామంలోని బూరుగుల లచ్చిరెడ్డి భార్య ఎ.ఆర్. దగ్గరికి వచ్చి తన భర్త తనను వదిలిపెట్టి ఇంకొకామెతో కాపురం చేస్తున్నాడని తనకు న్యాయం జేయమని కోరింది. లచ్చిరెడ్డిని విచారించగా కొత్తగా వచ్చినామెతోనే ఉంటానని చెప్పాడు. అప్పుడు ఎ.ఆర్. 'నీ డబ్బు చూచి కొత్తగా వచ్చినామె నీ దగ్గరకు వచ్చిందని, నీ కష్టసుభాలలో పాలుపంచుకోదని, నీ డబ్బు తీసికొని వెళ్లిపోతుందని అప్పుడు నీవు పెండ్లి చేసుకొన్న నీ భార్య నీకు గతి

ఉటుయందని, అనేక విధాలుగా చెప్పినా ఆయన వినలేదు. కొన్ని రోజుల రైతు కొత్తగా వచ్చినామె కొన్ని వేల రూపాయలు తీసికొని వెళ్లిపోయింది. రైతు లచ్చిరెడ్డి ఎ.ఆర్. దగ్గరికి వచ్చి మీరు చెప్పింది అక్కరాల జరిగిందని, దీనిన దానికి క్షమాపణ చెప్పాడు. ఇటువంటి సున్నితమైన స్త్రీల విషయాల్లో ఇప్పాకి చూపి భయపెడితే విషయం పరిష్కారం కాదని ఎ.ఆర్. ఇటువంటి ఇప్పా ఇచ్చాడు. జైత్రయాత్రలు ఛేసే సందర్భంలో గ్రామాల్లో ప్రజాకోర్చులు స్వీపించేవారు. గ్రామస్థాయిలో పరిష్కారం కాని విషయాలన్నీ ప్రజాకోర్చుల రైతు ఎ.ఆర్. పరిష్కరించేవాడు. ప్రజలు ఆమోదించేవారు.

దత్తాయిపల్లిలోని ఒక పోవుకారు పిన తల్లి మరియు దత్తత తీసుకొన్న ప్రభూదాడి మధ్య ఉండే ఆస్తి తగాదాను ఎ.ఆర్. గ్రామస్థుల సహకారంతో పరిష్కరించాడు. ఖంగారం 100 తులాలు, కొన్ని వేల రూపాయలు చెరి గెగం పంపకం చేశారు. ఆధునిక ఆయుధాల ఖరీదు పేరు చెప్పే, మరేదో రో చెప్పి ఇటువంటి ఆస్తుల నుండి డబ్బును తీసుకోవడం ఆనాడు పార్టీకి ఉపభోగి! పార్టీ సభ్యులు, నాయకులు, ఎటువంటి ప్రలోభాలకు లోసుకొకుండా స్విఫ్ట్రంగా ఉండే వారని ఈ సంఘటన రుజువు చేస్తుంది.

గ్రామాల్లో ప్రజలు రజాకార్య భయం వల్ల ఊళ్ళలోని జంటలు విడిచి ఉచ్చుచుగా అడవులలో కాపురాలు పెట్టేవారు. ఆ రోజుల్లో బావులలో ఉన్న మీరికి నీరు త్రాగడం వల్ల కలరా ప్రభలింది. ప్రతి గెరిల్లా దళంలో వైద్యదళం ఉండేది. వైద్యంలో త్రినింగ్ పొందిన వారు గ్రామాల్లో తిరిగి వైద్యం చేసేవారు. కమ్మునిస్టు పార్టీ గ్రామ కమిటీల అధ్యర్థంలో ఎ.ఆర్. స్వీఎస్క్షణలో ప్రజలకు మందులు సరఫరా చేసి వైద్యసహాయం చేసింది.”

పారుపల్లి గ్రామ పరిసరాలలో కలరా వ్యాపించగా ఎ.ఆర్. దాక్షరు పరింజిపేను పిలిపించి వేలుపల్లి వెంకటాపురంలో నలుగురికి ప్రథమ రిటర్స్లో శిక్షణ ఇప్పించాడు. నమిలె, వెంకటాపురం, పారుపల్లి ప్రాంతంలో కెరాతో మరణించిన వారిని భననం చేసే వారు ఎవరూ లేకపోయారు. కెలరా కాబట్టి అందరూ భయపడ్డారు. దళాలలోని కొంత మందిని ఎ.ఆర్. వైద్యసేవకు వినియోగించాడు. వారు మందులు ఇస్తా, చనిపోయన వారి నాలను చింత బరిగెలపై వేసి భననం చేశారు.¹⁰⁰

ఆధ్యారాలు:

సాయుధపోరాటంలో ఆరుట్లు దంపతులు

1. ప్రతాపరెడ్డి, కె. రాలినరావులు' p.xxiii
2. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్లు 'తెలంగాణ పోరాట స్మృతులు' p.68
3. కములాదేవి, ఆరుట్లు గారు 'అన్వేషి' కిచ్చిన ఇంటర్వ్యూ. p.158
4. కె.ఎల్. మహేంద్ర గారితో ఇంటర్వ్యూ
5. *Hyderabad State Home Dept. (Confidential) File No. 13/CAM/57F of H.E.S. Nicam's Dominion A.P. State Archives, Hyderabad.*
6. నర్సింహలు. నల్ల తెలంగాణ ప్రజాపోరాటంలో నా అనుభవాలు' p.63
7. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి తెలంగాణ ప్రజా సాయుధ పోరాట చరిత్ర (1946-51) I part page 369.
8. *Ibid* page 373. 374 (pp)
9. నారాయణరెడ్డి, రావి 'పీర తెలంగాణ నా అనుభవాలు-గుణపారాలు'.p.53
10. కములాదేవి, ఆరుట్లు గారు 'అన్వేషి' కిచ్చిన ఇంటర్వ్యూ. p.164
11. *Mallaiah, Nalla "Contribution of the Arutla Family to peasant movement in Erstwhile Hyderabad State 1930-51 (unpublished thesis) page 157-159.(pp)*
12. 1949 ఒక రజుకారుని (ఖాసిం రక్షయా?) ప్రసంగం. అశోక మిత్రన్ 'జంటినగరాలు' అనువాదం: జి.సి.ఉ.వి. నేపసల్ బుక్ ట్రిప్ ఆఫ్ జండియా 1944 p.xx
13. ప్రతాపరెడ్డి, కె. రాలిన రత్నాలు' p.xxv
14. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి తెలంగాణ ప్రజల సాయుధపోరాట చరిత్ర (1946-51) I part p.406
15. *Mallaiah, Nalla Op-cit C.A.F.P.M. p. 160*
16. కీ.చ. లక్ష్మయ్, గోధు గారితో తెల. 15-10-1995న ఇరిమిన ఇంటర్వ్యూ
17. డా. రాజబహద్దుర్ గార్ గారితో ఇంటర్వ్యూ
18. *Mallaiah, Nalla Op.of C.A.F.P.M. p. 160*
19. కొండం నర్సిరెడ్డి (పెట్లుగూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ. (ఆలేరు కాల్పుల్లో ప్రీర్ణ పొల్లొన్నారు)
20. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్లు కె.పో.స్టు. p.84
21. వీరారెడ్డి, కాయలి (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ
22. లక్ష్మినారాయణ, వెల్లపుకొండ (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ

23. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్లు కె.పో.స్టు. p.84
24. నర్సింహలు, నల్ల తెలంగాణ ప్రజాపోరాటంలో నా అనుభవం' p.72
25. చెన్నారెడ్డి, (పరెడ్డి) ధర్మారెడ్డి గూడెం గారితో ఇంటర్వ్యూ.
26. కముటం సాయలు (కముటం గూడెం) గారితో 10.10.2002 న ఇంటర్వ్యూ
- 26/1. నర్సింహలు బండ్రు (అలేరు) గారితో ఇంటర్వ్యూ
27. చెన్నారెడ్డి, పరెడ్డి (ధర్మారెడ్డి గూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
28. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్లు కె.పో.స్టు. page 75
29. కముటం సాయలు (కముటం గూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
30. చెన్నారెడ్డి, పరెడ్డి (ధర్మారెడ్డి గూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
31. రాంరెడ్డి, చామకూర (చల్లారు) గారితో ఇంటర్వ్యూ
32. నర్సిరెడ్డి, కొండం (పెట్లు గూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
33. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్లు కె.పో.స్టు.
34. కీ.చే. మాధవరెడ్డి, పరెడ్డి (కుర్రారం) గారితో తే.30.5.1985న ఇంటర్వ్యూ
35. Dr. K. Sreenivas "Telangana Peasant Movement and Change in the Agrarian Structure". A case study Nalgonda dt. (unpublished thesis) 1988. page 224.
- 35/1. కె.ఎల్. మహేంద్రగారితో ఇంటర్వ్యూ
36. వెంకటేశ్వరరావు, దేవులపల్లి. 'తెలంగాణ ప్రజల సాయుధ పోరాట చరిత్ర' I part p. 449
37. మల్లారెడ్డి, దుంపల (కాచారం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
38. చెన్నారెడ్డి, పరెడ్డి. (ధర్మారెడ్డి గూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
39. మల్లారెడ్డి దుంపల (కాచారం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
40. గోవాలక్ష్మి విదివంటి రెండు చారిత్రక గేయగాథలు' (సంపొదకుడు) page x.
41. దేశాయిరెడ్డి, పరెడ్డి (ధర్మారెడ్డి గూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
42. లక్ష్మి నర్సింహ, వేముల (యాదగిరిగుట్ట మాజీ సర్వంచే) గారితో ఇంటర్వ్యూ
- 42/1. సత్తయ్, చింతపండు (కముటం గూడెం) గారితో తే. 10.10.2002న ఇంటర్వ్యూ
43. వెంకటరెడ్డి, రాపోలు (పొముకుంట) గారితో ఇంటర్వ్యూ
44. విఠలరెడ్డి, తుటుకూరి (చల్లారు) గారితో ఇంటర్వ్యూ-వయస్సు 82నం.
45. కె. ఎల్. మహేంద్ర గారితో ఇంటర్వ్యూ
46. నరసింహరెడ్డి, ఆరుట్లు (వెంకటాపురం) గారితో 30.7.2002న ఇంటర్వ్యూ. వయస్సు 80 నం.

47. కోషన్ అలి (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ. వయస్సు 80 సం.
48. నర్సింహలు, కోటగిరి (కొలనుపాక)
49. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' page 92
50. నరసింహరెడ్డి, ఆరుట్ల (వెంకటాపురం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
51. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' page 99
52. లింగప్ప (తిగుళ్ళ) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
53. మెట్లు రామారావు (బిగదేవురం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
54. నర్సింహలు, నల్ల. 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.132
55. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' pp. 80-90
56. నరసింహరెడ్డి, ఆరుట్ల (వెంకటాపురం) గారితో ఇంటర్వ్యూ
57. గోపాలకృష్ణ, విరువంటి "ఆశయాలకై అసులువులు బాసిన ఆమరపీరుడు. చింపాపురి రాంరెడ్డి" విశాలాంధ్ర దినపత్రిక (1.8.1976).
58. Ibid "రెండు చారిత్రక గేయ గాథలు" (సంపాదకులు) p.32
59. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' p.92
60. రాంరెడ్డి, రామకూర (చల్లురు) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
61. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' p.97
62. నర్సింహలు, బండ్రు (ఆలేరు) గారితో ఇంటర్వ్యూ, వయస్సు 80 సం.
63. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' p.99
64. రామకీష్ణయ్య, పోతు (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ. వ.88 సం.
- 64/1. మహాంధ్ర, కె.ఎల్. గారితో ఇంటర్వ్యూ.
65. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' p.100
66. దాయి సత్యనారాయణ, ఎన్.వి. తెలంగాణ పోరాట సాహిత్యం' మే 1999, p.45
67. గోపాలకృష్ణ, విరువంటి 'కొలనుపాక చరిత్ర శాసనాలు' p.23
68. రఘుపాల్, గంగస్సిని (బొంమగుల) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
69. విరలెరెడ్డి, రూటుకూరి (చల్లురు) గారితో ఇంటర్వ్యూ, వయస్సు 82 సం.లు
70. గోపాలకృష్ణ, విరువంటి 'రెండు చారిత్రక గేయ గాథలు' (కుర్రారం రాంరెడ్డి, రేఖకుంట రాంరెడ్డి) (సంపాదకులు) page xvi
71. నర్సింహరెడ్డి, వల్ల (కమలాదేవి సోదరుడు, మంతుపురి) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
72. సారాయింరెడ్డి, రావి. 'పీ.తె.వి. గుణపాతాలు' p.75
73. సుందరయ్య, పుచ్చలపల్లి 'విష్ణువ పథంలో నా వయనం' p.14-16
74. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల తె.పో.స్టు.' p.104

74. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' p.104
75. సుందరయ్య, పుచ్చలపల్లి 'విష్ణువ పథంలో నా వయనం' p.43
76. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' p.106
77. నర్సింహలు, నల్ల, 'తెలంగాణ సాయుధపోరాటంలో నా అనుభవాలు'
- 77/1. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' p.104
78. కీ.శే. రాజయ్య పోతు (కొలనుపాక) గారితో 17-10-1995 నాటి ఇంటర్వ్యూ & బఱయ, కడ్డబోయిసప్పల్లపెటు), గారితో 16-10-2003 నాలీ ఇంటర్వ్యూ.
79. రాంరెడ్డి, పాల్గొయి (మరిపడిగి) గారితో 17-10-2002న ఇంటర్వ్యూ.
80. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' p.108
81. కమలాదేవి, ఆరుట్ల 'అన్నేషి' కిచ్చిన ఇంటర్వ్యూ. p.7
82. ప్రియంవద్దతో స్ట్రీ శక్తి సంఘటన ఇంటర్వ్యూ మునకు తెలియని మన చరిత్ర' p.43
83. కీ.శే. రాజయ్య, పోతు (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
84. అనంతోస్తూ బ్రహ్మాయ్య మార్కిక కథనం తెలంగాణ సాయుధ పోరాట చరిత్రలో ఒక పేజి. ఆక్రీకరణం-గోపాలకృష్ణ వారగోపాల్. p.19
85. నర్సింహలు, నల్ల 'తె.పో.స్టు.నా.ఆ.' p.192
86. రాజయ్య పోతు (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
87. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' p. 109
88. నర్సింహలు, నల్ల 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.193
89. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' pp.113-16
90. నర్సింహలు, నల్ల 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.211
91. సెష్టోంబర్ 6, 1954న అనెంట్లిలో ఎ.ఆర్. క్రైస్తిల విల్లు ఉర్దూలో చేసిన ప్రసంగం L.A.Bill No. xix of 1954. page 656-660.
92. నర్సింహలు, నల్ల 'తె.సా.పో.నా.ఆ.' p.211
93. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' p.118
94. వీరయ్య, గుణ్ణల 'నానాటి పోరాటాలు, కైతొంగ సాయుధ విష్ణువం నా అనుభవాలు-జ్ఞాపకాలు' 1995 p.89
95. డాక్టర్ సత్యనారాయణ, ఎన్.వి. 'తె.సా.పో.సా.' p.48
96. సుందరయ్య, పుచ్చలపల్లి 'విష్ణువఫంలో నా వయనం' II part p.83
97. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.'
98. యాదగిరిరెడ్డి, ఆకపరం (మంతుపురి) గారితో 24.7.2002న ఇంటర్వ్యూ వయస్సు 74 సం.
99. రామచంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల 'తె.పో.స్టు.' (93-94 pp)
100. దేశాయిరెడ్డి, పరెడ్డి (ధర్మరెడ్డి గూడెం) గారితో 26.7.2002న ఇంటర్వ్యూ.

3. అసెంబ్లీ ఆరుట్ల దంపతులు

21 అక్టోబర్ 1951లో సాయుధ పోరాటం అధికారికంగా విరమింపబడింది. 1952 జనవరిలో సార్ఫూలిక ఎన్నికలు ప్రకటించారు. అప్పటి వరకే కములాదేవి విదుదల అయ్యారు. రామచంద్రారెడ్డి విదుదల కాలేదు. పార్టీపై నిషేధం ఉంది. ఎన్నికలలో కమ్యూనిస్టు పార్టీ తరఫన పోటి చేయడానికి వీలు లేకపోయింది. “పీచుల్చు డమోక్రటిక్ ప్రంటు పేరుతో ఎన్నికలలో పోటికి నిలబడాలని పార్టీ నిర్ణయించింది. ఎన్నికలలో పోటి చేయాలంటే ఓటరులిస్టులో పేరుండాలి. ఏటై రూపాయలు చెల్లించినట్టితే ఓటరులిస్టులో పేరు నమోదు అవుతుందని కములాదేవి తెలుసుకొని అట్టే రూపాయలు చెల్లించి పేరు నమోదు చేయించుకొంది. రామచంద్రారెడ్డి అలస్యంగా విదుదల ఐనందున ఓటరు జాబితాలో పేరు నమోదు కాలేదు. అందుకే అసెంబ్లీకి పోటి చేయడానికి వీలు పడలేదు. కమ్యూనిస్టు పార్టీ కములాదేవిని అలేరు నియోజక వర్గం నుండి పోటి చేయడానికి తీర్మానించింది.¹

1952 ఎన్నికలలో కములాదేవి అలేరు నుండి పోటి

1952 జనవరిలో అలేరు నియోజకవర్గం నుండి కములాదేవిని పి.డి.ఎఫ్ ప్లాన పోటి చేయడానికి పార్టీ నిర్ణయించింది. రామచంద్రారెడ్డిపై భువనగిరి కోర్టులో వాసాలమరిపై దాడివేసి రైఫిలు స్వాధీనపర్యకొన్న కేసు నడుస్తుంది. అందుకే భువనగిరి నుండి వేరే ప్రాంతాలకు ఎక్కడికి వెళ్ళకూడదనే నిబంధనపై హైకోర్టులో వేసిన రిట్ పిటిషన్ ద్వార నిర్ణయింపబడింది. కొద్ది రోజుల తర్వాత వాసాలమరి తహాళీలుడారు భువనగిరి కోర్టుకు వచ్చి ఏ.ఆర్.కు

అనుకూలంగా వాగ్స్యాలం ఇవ్వగా కేసు కొట్టి వేశారు. అప్పుడు ఏ.ఆర్. అలేరు నియోజకవర్గమే కాకుండా నల్లగొండ జిల్లాలోని అన్ని నియోజక వర్గాలు పర్యటించి పార్టీ ప్రచారం చేశాడు.²

అలేరు నియోజక వర్గంలో కములాదేవికి ప్రచారం చేయడానికి కమ్యూనిస్టు కార్యకర్తలు అత్యంత ఉత్సాహంతో ముందుకు వచ్చారు. పాదయాత్రల ద్వారా గ్రామగ్రామాన ప్రచారం గావించారు. కొలనుపాక గ్రామాన ఎలక్షన్ ప్రచారం కొరకు గోడలపై రాయడానికి జాజు దబ్బా పట్టుకొని కములాదేవి కార్యకర్తలకు సహాయం చేసింది.³

కమ్యూనిస్టు కార్యకర్తలు అమృనథోలు గ్రామానికి ఎలక్షన్ ప్రచారానికి పోగా అక్కడి కాంగ్రెసు నాయకులు కొండరు వీరిని గ్రామంలో అడుగు పెట్టినీయకుండ అడ్డుకొన్నారు. అది తెలుసుకున్న పార్టీ కార్యకర్తలు అనేక మంది ఆ గ్రామానికి పోయి వీధి వీధి తిరిగి కములాదేవికి ఓటు వేయాలని ప్రచారం చేశారు. కాంగ్రెసు వారు ఎవరు కూడ కనిపించలేదు.⁴

అలేరు నియోజకవర్గ ప్రచారమంతా పరెడ్సి చెన్నారెడ్డి, దుంపల మల్లరెడ్డిల అర్దనైజేషన్లో నడిచింది. ప్రతి గ్రామంలో అనేక మంది కార్యకర్తలు ప్రచారం చేస్తూ తిరిగి ప్రజలను కైతుస్థితిచేశారు. సభలు పెట్టి కమ్యూనిస్టు పార్టీకి (పి.డి.ఎఫ.) ఓటు వేయాలని విజ్ఞాపించి చేశారు. తెలంగాణ సాయుధ పోరాట కాలంలో ప్రజలు ఏ విధంగా తరలి వచ్చారో అదేవిధంగా ఎన్నికల సభలకు హజరై తమ మద్దతును తెలిపారు. గ్రామాలలో కాంగ్రెసు తరఫున ఎలక్షన్ ఏజంటుగా నిలబడడానికి వ్యక్తులు దౌరుకలేదు. కొలనుపాక గ్రామంలో కాంగ్రెసు ఏజంటుగా కోదాటి నారాయణరావు గారు పని చేశారు. 1952 మొదటి సార్ఫూలిక ఎన్నికలలో అలేరు నియోజకవర్గము యొక్క ఖర్చు ఆరువేల రూపాయలకు మించలేదు.⁵

1952 మొదటి సార్ఫూలిక ఎన్నికలలో షైదరాబాద్ సంస్థానపు అసెంబ్లీ సభ్యుల సంఖ్య 140. దానిలో గెనురు మహిళలు మాత్రమే ఎన్నుకోబడ్డారు.

1. శ్రీమతులు కోటమ్మారెడ్డి, పత్రిపాడు, కాంగ్రెసు
2. శ్రీమతులు శాంతాబాయి, మభుల్, కాంగ్రెసు

3. శ్రీమతులు లక్ష్మీబాయి, బాన్సువాడ, కాంగ్రెసు
 4. శ్రీమతులు మసూమాబేగం, శాలిబండ, కాంగ్రెసు
 5. శ్రీమతులు ఆరుట్ల కమలాదేవి, ఆలేరు, పి.డి.ఎఫ్.
 6. శ్రీమతులు రాజమణిదేవి, సిరిసిల్ల, కాంగ్రెసు
- 1957 అంధ్రప్రదేశ్ అసెంబ్లీకి 11 మండి మహిళలు ఎన్నికయ్యారు.

శ్రీమతులు

1. ఆరుట్ల కమలాదేవి (ఆలేరు) 2. శాంతాబాయి (కల్పకుర్తి) 3. మసూమాబేగం (పత్రంగట్టి) 4. జయలక్ష్మి దేవమ్మ (అలంపూర్) 5. పొజపోన్ బేగం (ఔద్దంగర్) 6. టి.ఎన్.సదాలక్ష్మి (కామారెడ్డి) 7. టి. లక్ష్మికాంతమ్మ (అమ్మం) 8. కె.కనకరత్నమ్మ (నర్సంపేట) 9. సీతా కుమారి 10. సుమిత్రదేవి (జూబ్లిహైల్) 11.

1962లో అసెంబ్లీ ప్రధాన ప్రతిపక్షంగా ఉన్న కమ్మానిస్టు పార్టీకి పుచ్చలవల్లి నుండరయ్య నాయకుడిగా శ్రీమతి ఆరుట్ల కమలాదేవి ఉప నాయకురాలుగా ఎన్నికయ్యారు. 1964లో పార్టీ చీలిన తర్వాత శాసనసభలో కమలాదేవిగారు ప్రతిపక్ష నాయకురాలిగా బాధ్యతలు నిర్వహించారు. అంధ్రప్రదేశ్ శాసన సభా చరిత్రలో ఎక్కు మహిళా ప్రతిపక్ష నాయకురాలిగా ఎన్నికనది కమలాదేవిగారే! 1962లో తొమ్మండుగురు స్థ్రీలు శాసనసభకు ఎన్నికయ్యారు. శ్రీమతులు 1. ఎ.కమలాదేవి (ఆలేరు) 2. రుక్మిణీదేవి (ముదకశిర) 3. సుమిత్రదేవి (ప్రాదరాబాదు తూర్పు) 4. టి.ఎన్.సదాలక్ష్మి (ఎల్లారెడ్డిపేట) 5. లక్ష్మినారాయణమ్మ (బ్రాహ్మణతర్ల) 6. కుముదినీ దేవి (వనపర్తి) 7. కె.ఆనందాదేవి (ముదక్) 8. రెడ్డి రత్నమ్మ (రామాయంపేట) 9. రోడామిస్త్రి (జూబ్లిహైల్).⁶

శాసనసభలో అనేక విషయాలపై కమలాదేవిగారు సునిశిత విమర్శగావిస్తూ నిర్మాణాత్మక సూచనలిచ్చి శాసన సభ్యుల మన్మంలు పొందారు. తేది 13.3.1953 నాటి ఉప ఎన్నికలలో రామాయంపేట నియోజక వర్గం నుండి రామచంద్రారెడ్డిగారు శాసన సభ్యులుగా ఎన్నికయ్యారు. అనేక విషయాలపై ప్రభుత్వాన్ని విమర్శిస్తూ మంచి పనులకు సమర్థిస్తూ తన వాగ్దాటిని ప్రదర్శించాడు.

ఆలేరు నియోజకవర్గంలో దాఱు ఆరుట్ల కమలాదేవి గారికి లభించిన ఓట్ల వివరాలు

	మొత్తం ఓట్లు	పోలైన ఓట్లు	చెల్లిన ఓట్లు	కమలాదేవి	కె.ఆర్.రెడ్డి
1952	50372		28436	18825	9611
1957	51411		31978	16581	12439 పున్నారెడ్డి
1962	56891	37346	35857	18763	17094 పున్నారెడ్డి

1952-1957 ఏ.ఆర్. రామాయంపేట నియోజక వర్గం నుండి పోటి చేసి గెలిచారు.

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి గారికి భువనగిరి నియోజక వర్గాన వచ్చిన ఓట్ల వివరాలు

1962	69054	41297	39449	20200	15898 పి.డి.ఎఫ్. టి.ఎల్.రెడ్డి
------	-------	-------	-------	-------	-----------------------------------

(కె. శ్రీనివాసరావు “తెలుగు తీర్పు” (1952-2002) పి.పి. 297, 298)pp

పౌవ్.ఎన్.సి. పరీక్ష పేపర్లు లీక్ ఐన సందర్భాన్ని పురస్కరించుకొని కమలాదేవి గారు అసెంబ్లీ సునిశిత విమర్శ చేస్తూ బీద పిల్లల స్థితిగతులేవిధంగా ఉన్నాయో వివరించింది (15 ఏప్రిల్ 1952).

“ఇప్పుడు జరుగుచున్న చర్చల్లో పరీక్షల్లో పేపర్లు బయలికి పోయిన విషయంలో మాట్లాడుతుంటే ఒక అనరబుల్ సోదరిమణి ఎమస్సూరంటే వారి పిల్లల కష్టాలు ఇతరులకేమి తెలుస్తుంది? మాకు తెలుసు. డబ్బు చేసుకునే వారికి ఏమి తెలుసు? గుట్టల్లో రాళ్ళల్లో దాగుండే వారికేమి తెలుసు? అని అంటున్నారు. హరిజనులకు వారి పిల్లలకు స్నానాలు చేయించి, తలంట్లు పోయించి బీదవారికి సేవ చేసున్నామంటున్నారు. ఈ స్నానాలు చేయించి బట్టలుకుట్టించినంత మాత్రాన బీదపిల్లలు

పైకిరారు. హరిజనులకు చేసిన మేలు ఏమీ లేదు. వారంతా గొప్ప వాళ్ళని చెపుతున్నారు. అందరు రామురాజ్యం కావాలంటున్నారు. దశరథ మహోరాజు కైయికి అభయమిచ్చినందున రాముని వనవాసానికి పంపారు. ఆమె కిచ్చిన వరమునకు రాముని ఎట్లు శిక్షించారో ఇప్పుడు విద్యార్థులను శిక్షించడం అలాంటిది.

పైశ్రాబాదు ప్రొంతంలో ఇది మొదటి తప్ప. అందుకని దీనికి ఒక కమీషన్ కూర్చీని తప్ప ఎవరిదో వివారించి తప్ప చేసిన వారిని శిక్షించాలని నేను కోరుచున్నాను.

శీర్ధ విద్యార్థులు దూర గ్రాహులనుండి పరీక్షలకు వచ్చారు. ఇక్కడ సిటీలో ఉన్నవారు అంతా మధ్యతరగతివారు. వీరు పది సంవత్సరాలైనా ఇక్కడ ఉండి చదువుంటారు. లంచాలు ఇచ్చి వేపర్లు కొన్నడి ఎవరు? తప్ప చేసిన వారిని శిక్షించాలి. బయటనుండి పరీక్షలకు వచ్చిన విద్యార్థులకు రాముపోను ఖర్చులివ్వాలి. ఒక పార్టీ మీద ఇంకొక పార్టీ వారు దుమ్మెత్తి పోసుకోవడం తగదు".⁷

తేది 21 జూన్ 1952 నాడు రాష్ట్ర అసెంబ్లీలో పోలీసు బడ్జెటుపై ప్రసంగిస్తూ పోలీసులు గ్రామాల్ని పెత్తందార్డకు, దేశముఖులకు, కాంగ్రెసు వారికి సహాయం చేస్తూ ప్రజలను హింసిస్తున్నారని, గ్రామాలలో అశాంతిని కలుగజేస్తున్న పోలీసులకు ప్రభుత్వం ఎక్కువ ఖర్చు చేస్తున్నదని దానిని తగ్గించుమని కోరింది.

"పోలీసు బడ్జెటుపై ఉభయపక్షులనుండి చర్చలు జరిగిన తర్వాత కొందరు సోదరీమణులు గ్రామాల్ని పరిషీతులు తెలుసుకోకుండా పత్రికలలోని వార్త మీర ఆధారపడి మాట్లాడుతున్నారు. అవి అన్ని అబధ్యాలు. మే 31నాడు దేవరకాండలో దేశముఖులు, కాంగ్రెసువారు సమావేశమై హోంగార్టును తయారుచేశారు. కమ్యూనిస్టులు 8 మాసాల క్రితం సాయుధపోరాటాన్ని ఆపినా పోలీసులను గ్రామాల్లోనే ఉంచుతున్నారు. పోలీసులే కాకుండా హోంగార్టు రాత్రులందు కమ్యూనిస్టు పార్టీకి జై అని నినాదాలుచేస్తూ గ్రామాల్లో తిరుగుతూ దోషించి చేస్తున్నారు. రామన్నపేట గ్రామాల్లో ఈ ఘనుం జరిగింది. ఉదయం రిపోర్టు చేస్తే ఇంతవరకు జైలుకు వెళ్లి వచ్చిన వారిని

కొట్టడం జరిగింది. సి.బి.డిలు కూడా కమ్యూనిస్టులమని చెప్పి గ్రామాలకు వచ్చి అన్ను పెట్టారని ప్రజలను కొట్టడం జరిగింది. వారే కమ్యూనిస్టులనే పేరుతో గ్రామాల వెంబడి తిరుగుతూ అల్లర్లు చేస్తూ ఇదంతా కమ్యూనిస్టులు చేస్తున్నారని చెపుతున్నారు. నేను తిరుమలగిరిలో జరిగిన సంఘటన తెలుసుకొనుటకు వెళ్లిన సందర్భంలో అరెస్టు అయ్యాను. అక్కడి ప్రజలను గాలీరెడ్డి అనే ఎన్.ఎ. ఒక మైలు దూరం మోకాళ్ళపై మోచేతులపై నదిపించినాడు.... పోలీసు చర్య అనంతరం ఈ మాడు సంవత్సరాల కాలంలో స్ట్రీలకు ఏ విధంగా మర్యాద జరిగింది అందరికి తెలుసు. రామ రాజ్యం అనుకొనే ఈ రోజుల్లో స్ట్రీలపై ఎన్నో అత్యాధారాలు జరుగుతున్నాయి. మిర్యాలగూడెం, హంజూర్నగర్ తూలుకాలలో స్ట్రీల మానాలకు రక్కణ లేదు.... భువనగిరి తూలుకా జూలూరు, పోచంపల్లి గ్రామాలలో లక్ష్మారెడ్డికి 1500 ఎకరాల భూమి ఉండి. అతను భూములనుండి కౌలుదార్సు తొలగించు సందర్భంలో సోమలింగం, భూములనుండి తొలగవద్దని రైతులకు చెప్పినాడు. భానూసుకు వ్యతిరేకంగా అతను వెళ్లిలేదు. పెత్తందార్లు వచ్చి కాంగ్రెసు వారికి చెప్పగానే అతనిని అరెస్టు చేయమని పోలీసులను పంపారు. ఇప్పుడైనా ఈ గ్రామానికి మన ఇరువురం వెళ్లి విచారణ చేధాం. 100కి 99 మంది ప్రజలు ఏమి చెబుతారో విందాం.... పెద్ద పెద్ద భూస్వాములకు పోలీసులు సహాయం చేయడం వల్ల రైతులకు చాలా అన్యాయం జరుగుతోంది. భూమిని దుస్సే కౌలుదార్సు తొలగించి పెత్తందార్డకు భూమి ఇప్పిస్తున్నారు.... కమ్యూనిస్టుల పేరుతో అశాంతి కలుగజేస్తున్న పోలీసులకు ఖర్చుపెడుతున్న ఈ బడ్జెటు ప్రజలకేమి ఉపయోగపడడం లేదు. కాబట్టి పోలీసు బడ్జెటు తగ్గించాలని కోరుతున్నాను".⁸

1928 అక్క 12లోని సెక్షన్ 2లో ప్రాపర్టీ ఆస్తిలో భూమి చేర్చలేదు. దానిని సపరిస్తూ భూమిని చేర్చి స్ట్రీలకు న్యాయం చేయాలని 15 డిసెంబర్ 1952 నాడు అసెంబ్లీలో సపరణను కమలాదేవిగారు ప్రతిపాదించారు.

"ఇప్పుడు లా మినిస్టరుగారు ఏదైతే సపరణ తెచ్చారో అ సపరణను

నేను స్వాగతిస్తున్నాను. కానీ ఆ సవరణలో ఏదైతే 'ప్రాపర్టీ ఆస్ట్రీ' అని పేరు పెట్టారో దాని అర్థం ఆస్ట్రీలో భూమి లేదు. ఇప్పుడు ఈ ప్రభుత్వం స్టీల విషయంలో ఏదైనా కొంత మేలు చేయాలని తలచింది కనుక ఆస్ట్రీ అనే దాంబో భూమిని కూడా చేర్చినట్టితే స్టీలకు మేలు చేసినట్లువుతుంది. మన ప్రాంతాబాదులో చాలా మందికి స్టీలస్టీగా భూమి ఉంటుంది. 'ఆస్ట్రీ' అంటే అందులో భూమి కూడా పస్తుంది. కాబట్టి ఆస్ట్రీలో భూమి చేరక పోవడం చేత అనుమానం కలుగుతుంది. అందుచేత భూమిని కూడా చేర్చి స్టీకి అన్యాయం జరుగకుండా మేలు కలుగజేస్తారని అనుకుంటూ ఆ ప్రకారం భూమిని కూడా చేర్చాలని నా సవరణను హాప్పుకోవాలని లా మినిష్టర్ గారిని కోరుతున్నాను.⁹

తేది. 10.3.1953 నాడు రామాయంపేట నియోజకవర్గం నుండి కొత్తగా ఎన్నికెన శ్రీ ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారికి శ్రీ బూర్లుల రామకృష్ణరావు గారు ఆహ్వానం పలుకుతూ అసెంబ్లీకి ఎన్నికెనందున అభిసందర్భాలు తెలుపుతూ ఎ.ఆర్.గారు అసెంబ్లీకి సహాయ సహకారాలు అందించాలని కోరారు.¹⁰

ప్రాదురాబాదు స్టేటులో 1953 మార్చిలో కరువు ఏర్పడింది. వరంగల్లు, నల్గొండ, పొల్చంచ, ఇల్లందు జిల్లాలలో, తాలుకాలలో బాగా కరువు వచ్చింది. కరువు ఘండ్సు ఏర్పాటు చేసి ప్రజలకు సౌకర్యం కలుగజేయాలని కమలాదేవిగారు 12 మార్చి 1953న అసెంబ్లీలో కోరారు.

"ఈనాడు ప్రాదురాబాదు స్టేటులో కరువు ఉన్నదని కాంగ్రెసు ప్రభుత్వానికి తెలుసు. పోయిన సంవత్సరం కరువు నివారణ పనులకు బడ్డటులో డబ్బు మినహాయించారు. ఈ సంవత్సరం కరువు నివారణకు ఏమాత్రం డబ్బు కేటాయించలేదు. చెరువులు, భావులు ఎండిపోతున్నాయి. తాగడానికి కూడా నీరు లేదు. ఖమ్మం, వరంగల్లు, పొల్చంచ, ఇల్లందు తాలుకాలలో కరువు తీవ్రంగా ఉంది. కరువు నివారణకు ప్రయత్నం చేస్తామని మంత్రులు వాగ్గానాలు చేశారు. వరంగల్లు జిల్లాలో బాగా పంటలు పండితే ఒక ఎకరం కోఠ కోసిన 40 మానికల ధాన్యం కూపి ఇచ్చేవారు. ప్రస్తుతం పంటలు లేక ఎకరానికి 5 మానికల కూపి మాత్రమే దొరుకుతున్నది. కొన్నిచోట్ల అది కూడా

లేదు. పంటలు పండక నానా బాధలు పడుతూంటే ఆ ప్రాంతాలలోకూడ ఆ లేవీ వసూలు చేస్తున్నారు. నల్గొండ, సూర్యాపేట, భువనగిరి, దేవరకొండ, రామన్నపేట ప్రాంతాల్లో కరువు తీవ్రంగా ఉంది. ఇల్లందు తాలుకాలో ప్రజలు ప్రాణాలు డక్కించుకోవాలని అక్కడ దొరికే తెల్లగంజిగడ్డను తవ్వుకొని తింటున్నారు. దీనిలో విషం ఉండుట వల్ల అది తీని చనిపోతున్నారు. ఆ గడ్డను 3 రోజులు నీళ్ళలో నానబెట్టి ఒక రోజు ఉడికించి తింటే ప్రాతుకూరు. ఇవి అబద్ధాలు కావు. మీరు తిని చూడవచ్చు. మంత్రులలో దాక్షర్థులు కూడా ఉన్నారు. ఈ విషయం స్వయంగా పరీక్షించవచ్చు. కరువు ఘండు కింద కొంత మొత్తం పెట్టి ఆ ప్రాంతాలు పరిశీలించి ప్రజల బాధలు తొలగించాలి. ప్రజలకు సౌకర్యములు కలుగజేయక పోతే ప్రభుత్వం నిలువదు. ప్రజలకు మేలు చేయిని ప్రభుత్వం ఎంత కాలం నిలువగలదో మీరే ఆలోచించాలి. ప్రజలకు తిండి లేకపోతే చనిపోతారు. కానీ వాళ్ళను చావనివ్వండని అక్కడ ఉద్యోగులకు పెద్ద జీతాలిచ్చి ప్రభుత్వం నిలుపుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తే లాభం లేదు. ఎన్నికలు రాగానే గుడ్డలు, డబ్బు, ధాన్యం పంచిపెదుతున్నారు. దీనికి డబ్బు ఎక్కడి నుంచి వస్తుంది? మంత్రుల జీబుల్లో నుంచి ఇస్తున్నారో తెలియదు? కరువు ఘండు కింద కొంత మొత్తం కేటాయించి ఆ ప్రాంతాలను పరిశీలించి ప్రజల బాధలు తొలగించాలి అని నేను కోరుతున్నాను."¹¹

ప్రాదురాబాదు రాష్ట్రాలోని వివిధ జైళ్ళలో వార్తా పత్రికలు తెప్పిస్తున్నారా? త్రైదిల స్వంత ఖర్చుపై ఆంధ్రప్రదీ, విశాలాంధ్ర, స్వతంత్ర పత్రికలు తెప్పించుకోవడానికి అనుమతినిస్తారా? ఇష్వకపోతే ఎందుకు ఇష్వడంలేదని ఎ.ఆర్. 5 అక్కోబర్ 1953న అసెంబ్లీలో ప్రశ్నించగా దిగంబరరావు చిందూ ప్రాదురాబాదులోని వివిధ జైళ్ళలో ప్రభుత్వాలర్పుతో ఈ క్రింది పత్రికలు తెప్పిస్తున్నారని చెప్పారు.

ప్రాదురాబాదు:- ఆంధ్రపత్రిక, హిందూనవశక్తి, దక్ష్న క్రానికల్, సియాసత్

వరంగల్లు:- సియాసత్, ఆంగ్రపత్రిక, దక్ష్న క్రానికల్

సికింద్రాబాదు:- అంధ్రప్రతిక, ఇల్లస్ట్రేటెడ్ వీక్సీ, సియాస్‌త
 నల్గొండ:- దక్కన్ క్రానికల్, అంధ్రప్రతిక
 మహబూబ్‌నగర్:- అంధ్రప్రతిక
 కరీంనగర్:- అంధ్రప్రతిక
 గుల్బర్గా:- సియాస్‌త, అంధ్రప్రతిక
 బెరంగాబాదు:- నవశక్తి, నవభారత ట్రైమ్స్, ట్రైమ్స్ ఆఫ్ ఇండియా,
 సియాస్‌త

ఫర్వీ:- నవశక్తి
 రాయచూర్:- సౌకతా కర్నాటక

ఇవికాక భైదీలు తమ స్వంత ఖర్చులపై అనుమతించబడిన పట్టికలోని
 పత్రికలు తెచ్చుకోవచ్చు. స్వతంత్ర ఆ లిష్టులో ఉంది. తెచ్చించుకోవచ్చు. కాని
 విశాలాంధ్ర లిష్టులో లేదు. తెచ్చించుకోవడానికి వీలులేదు.¹²

తేది 6 సెప్టెంబర్ 1954 నాడు ఔహాబాదు భైదీల బిల్లుపై ఎ.ఆర్. ఉర్దూలో సుదీర్ఘ ప్రసంగం ఆవేశపూరితంగా చేశాడు. ఈ ప్రసంగంలో తాను
 అనుభవించిన ఔలు జీవితాన్ని ఉదాహరణగా చూపాడు. ఈ భైదీల బిల్లు
 ప్రాగ్రసివ్ కాదని, స్వతంత్ర్య సమరానికి వ్యతిరేకంగా ఇంగ్రీషు వారు
 ఏర్పరిచిన బిల్లు అని అందర్కిలుయో భైదీలను చిత్ర హింసలపాలు చేయుట
 గురించి వివరించాడు. ఈ భైదీల శిక్షలన్నీ భూటాను, సింధూ జైళ్ళ నుండి
 తీసుకవచ్చారని భైదీలకిచ్చే రేపన్ జైలర్ ఇండ్కు పోతుందని, భైదీల దుస్తులు
 అధోగతిగా ఉన్నాయని, మెజారిటీ ఈ బిల్లును పాస్ చేయించుకోవడం
 సరికాదని అనుభవపూర్వకమైన సుదీర్ఘ ప్రసంగం చేశాడు.

“ఈ బిల్లు ప్రాగ్రసివ్ బిల్లు అని పొగడినారు. ఇంగ్రీషు వారి చెప్పులు
 నాకేవారు, వారి గులాములు మాత్రమే ఈ బిల్లు ఉపయోగమంటారు.
 ఈ సభలోని 60, 70 మంది స్వతంత్ర్య సమరంలో జైలుగాలి
 పీల్చినవారు. రజాకార్ కాలంలో ఔలు జీవితం అనుభవించారు.
 నవాబుచత్తారి ప్రభుత్వ కాలంలో నేను ఔలు జీవితం అనుభవించాను.
 మిలటరీ గవర్నమెంటు కాలంలో కాసెంట్రేషన్ క్యూపు గాలిని
 పీల్చాను. వెల్లోడి ప్రభుత్వ కాలంలో ఔలులో ఉన్నాను. ఆ కాలంలో

అందర్కిలుయో భైదీని కలును కోవడానికి అనుమతి దొరికేది. కాని
 ఇప్పుడు అది లేదు. ఈ బిల్లులో ఇంగ్రీషువారు ప్రవేశపెట్టిన టికెట్‌క
 శిక్ష చేరి ఉండి. దీనిలో సింగిల్ గంజ్, డబుల్ గంజ్, సారిటరి సెల్
 అనే శిక్షలు కూడ చేర్చబడి ఉన్నాయి. డబుల్ గంజ్ శిక్షలో సూర్యుడు
 ఎప్పుడు ఉదయస్తూడో, ఎప్పుడు అస్థమిస్తూడో తెలియదు. దానిలోనే
 మల మూత్రాలు విసర్జన చేయాలి. నేను ఇటువంటి గంజీలో రెండు
 సంవత్సరాలు శిక్ష అనుభవించాను. భైదీల తిండి విషయం ఫోరంగా
 ఉంది. గోళీ ఆకులను భైదీలకు వండి పెడుతున్నారు. మెజారిటీలో ఈ
 బిల్లును మంజూరి చేసుకొనుట సరికాదు. ఈ బిల్లును సెలక్కు
 కమిటీకి నివేదించాలి. దాని తర్వాత ఈ సభలో ఒకటి రెండు రోజులు
 చర్చించాలి. అప్పుడు పరిశీలించవచ్చు”.¹³

తేది 8 సెప్టెంబరు 1954న 'ప్రివెంటీవ్ డిపెస్‌న్' చట్టంపై చర్చ జరిగే
 సందర్భంలో ఎ.ఆర్. తన అభిప్రాయాలను వివరిస్తూ 'ఈ చట్టంపై నిర్వంధింప
 బడిన వారికి అనేక సదుపాయాలు కలుగజేయాలని వారికి అలవెన్న
 ఇవ్వాలని కోరారు.

'ప్రివెంటీవ్ డిపెస్‌న్' ఆక్ష్యుపై ఎవరైతే నిర్వంధింపబడతాలో వారికి
 ప్రత్యేక సదుపాయాలు కలుగజేయాలి. మద్రాసు, బొంబాయి, అంధ్రలో
 అమలులో ఉండో అదే విధంగా అమలుచేయాలి. వారికి అక్కడ
 ప్రతిరోజు రెండు రూపాయల ఫ్యామిలి అలవెన్ను. ఇవ్వబడుతుంది.
 ఇవే కాక వేరే సదుపాయాలున్నాయి. అక్కడి సదుపాయాలు ఇక్కడ
 ఎందుకు కలిగించకూడదు? ఇప్పుడు ఈ సభలో కూర్చున్న వారు
 రజాకార్ కాలంలో జైళ్ళలో ఇటువంటి సదుపాయాలు పొంది
 ఉన్నారు. అప్పుడు వీరిని ప్రత్యేకంగా జైలులో చూచేవారు. ఇప్పుడు
 ప్రజాస్వామికమైన ఈ ప్రభుత్వంలో రాజకీయ భైదీల విషయం
 ప్రస్తావింపబడలేదు. నేను చెప్పేది ఏమిటంటే క్లాసు కెలో నిర్వచనం
 ఈ విధంగా ఉండాలి. నా సవరణ ఏమిటంటే Political Prisoners
 means a prisoner detained under any preventive detention law or prosecuted or convicted for any act committed in
 connection with any political movement other than communal.¹⁴

తేది 30 నవంబరు 1955 అసెంబ్లీలో ఎ.ఆర్. విశాలాంధ్ర కావాలని సుదీర్ఘ ప్రసంగం చేశాడు. రాష్ట్ర విభజన గురించి ఘజులాలి కమీషన్ రిపోర్టులో కొన్ని మెచ్చుకోదగ్గ విషయాలున్నాయని, దానితోపాటు ఖండించవల్సిన విషయాలు కూడా ఉన్నాయని అన్నారు. విశాలాంధ్ర ఏర్పడితే 3 కోట్ల 20 లక్షల మంది లాభపడతారని, తెలంగాణ విషయంలో కొందరికి అనుమానాలున్నాయని వారన్నారు. తెలంగాణాలోని నాయకత్వం చేసే విచ్చిన్నకర ప్రయత్నాలు సాగవని విశాలాంధ్ర ఏర్పడుతుందని నోక్కి చెప్పారు.

“రాష్ట్ర విభజన గురించి ఘజులాలి కమీషన్ రిపోర్టు ఇచ్చింది. ఈ రిపోర్టులో కొన్ని మెచ్చుకోదగ్గ అంశాలు కూడా ఉన్నాయి. ఎ.బి.సి స్టేటులను రద్దుపరిచి అన్ని స్టేటులను ఒకే మొస్తు స్టేట్లూగా ఉంచవలిసిందని ఎన్.ఆర్.సి. రిపోర్టు ఇచ్చింది. ఇది హర్షించదగ్గ పాయింటు. హైద్రాబాదు రాష్ట్రమును విచ్చిన్నం చేసి మరట్టుడ ప్రాంతంలోను, కన్నడ ప్రాంతం మైసూరులోను కలుపవలిసిందని సిఫారసు చేసింది. ఇది హర్షించదగినది. రాజత్రముఖుల వ్యవస్థను రద్దుచేయాలంది. ఇవి మెచ్చుకోదగ్గ విషయాలని నేను చెప్పుతున్నాను... రాష్ట్ర సరిహద్దులను నిర్దయించుటలో ప్రజాసామీక సూత్రాన్ని అంగీకరించలేదు. ఒక రాష్ట్రంలోని ప్రాంతం మరొక రాష్ట్రంలో కలుపునపుడు ఒక భాష సభ్యత ప్రాతిపదికగా దృష్టిలో పెట్టుకోలేదు... విశాలాంధ్ర ఏర్పడితే వ్యాపారాయికంగా, పారిశ్రామికంగా, ఆర్థికంగా అన్ని విధాల అభివృద్ధి జరుగుతుందని కమిషన్ వేసోళ్ళ చాటుతూ మరొకచోట తెలంగాణాలోని కొందరికి బలమైన అనుమానాలున్నాయన 6 సంవత్సరములు వేరుగా ఉండాలని తప్పుడు సిఫారసు చేసింది. దానివల్ల ప్రత్యేక తెలంగాణ వాదులకు జీవగంజి పోసినట్టింది. ఈ విధంగా చేసినట్టితే తెలంగాణాలో క్లిప్ప పరిష్కారులు ఏర్పడుటాయి. రణాదు తెలంగాణ నాయకత్వం (రంగారెడ్డి, చెన్నారెడ్డి) అరాచకాలను ప్రోత్సహిస్తున్నారు. తెలంగాణ ప్రత్యేక రాష్ట్రాన్ని కోరుతున్నాను. వ్యాపార వ్యవస్థను కాపాడుకోవడానికి ప్రజల వాంఘలను మరుగుపరిచి తప్పుడు ప్రకటనలు ప్రకటించే ఈ తెలంగాణ వాదులు

తెలంగాణాలోని కమ్యూనిస్టుల వంతు కూడా వస్తుందని పోచురిస్తున్నారు. ఏరోచిత పోరాట చరిత్ర ఏమిలో తెలుపుకొని మీరు మాట్లాడుతున్నారా? అని అడుగుతున్నాను. ఈనాదు 175 మంది ఉన్న ఈ హవుజులో అభిప్రాయం తీసుకొంటే మెజారిటీ వారు విశాలాంధ్రను కోరుతున్నారు. 3 కోట్ల అంద్రుల బలం ఏమిలో చెవి చూసే శక్తి ఉన్నదా మీకు? వారిని ఎదిరించి నిలచుడగలరా? అని ప్రశ్నిస్తున్నాను. విశాలాంధ్ర కోసం ప్రజలు జైత్రయాత్ర సాగిస్తూ మహా ఉద్యమంతో ముందుకు సాగిపోతుంటే ఆ ప్రజల చెమట ప్రవాహాలలో కొట్టుకొని పోయి గంగలో కలిసి పోరా? ప్రజలంతా విశాలాంధ్రను కోరుతున్నప్పుడు మేము తెలంగాణాను ఉద్ధరిస్తామని, మేము తెలంగాణకు ఒరగపెడతామని చెప్పుకొంటూ ప్రత్యేక తెలంగాణాను కోరే హక్కు అధికారం మీకు ఎక్కుడి నుంచి వచ్చింది? తెలంగాణ పితామహా!... తెలంగాణాలోని ఆడపీల్లల మానాలను బలిగొని, అన్నదమ్ములను నిలబెట్టి కాల్చి చంపిన నైజాం నవాబును రాజప్రముఖీగా తెలంగాణకు చేసుకో దలచారుకరూ? ముక్కోట్టి తెలుగు ప్రజలు దీనిని సహించెదరా? అని చెన్నారెడ్డిగారిని ప్రశ్నిస్తున్నాను. వీళ్ళకు నైజాం నుంచి ఎన్ని సంచుల డబ్బు, ఎన్ని లక్షల రూపాయలు ఎవరిద్దూరా ఎవ్వుడు అందజేయబడిందో మాకు బాగా తెలుసు”.¹⁵

తేది 1 డిసెంబరు 1955 కమలాదేవిగారు అసెంబ్లీలో విశాలాంధ్ర ఏర్పాటు గురించి మాట్లాడుతూ భాషాప్రాయక్రమ రాష్ట్రాలు ఏర్పడాలని, శైలుగువారు అందరు ఒకటీగా ఉండాలని, విశాల ఉక్కధంతో అలోచించాలని, శీలంగాణాలోని భూములన్ని ఆంధ్ర ప్రాంతం వారు కొంటున్నారనేది యచ్చేహాలని, భూములు అమ్మింది ఇక్కడి భూస్వాములే అని, పేదరైతులకు భూమి ఇవ్వాలని, విశాలాంధ్ర ఏర్పడితే నందికాండ ప్రాజెక్టు, గోదావరి ప్రాజెక్టులు ఏర్పడతాయని, హైద్రాబాదులోని యూనివరిటీలేని కేంద్రానికి అప్పుటిపు వద్దని విశాలాంధ్ర గురించి సభలు చేస్తుంటే అల్లర్ధు సృష్టిస్తున్నారని, సంకుచిత దృష్టి లేకుండా విశాలర్ధక్షధంతో సమష్టి అభిప్రాయాన్ని అమలుపరిచి విశాలాంధ్ర ఏర్పాటు చేయాలని కోరారు.

“ఇప్పుడు మాట్లాడిన మంత్రి రంగారెడ్డిగారు తెలుగు ప్రాంతాల

గురించి మహారాష్ట్రులు, కర్ణాటకులు, వాళ్ళ విషయాల గురించి తెలుగువారు అభిప్రాయాలు వెలిబుచ్చడానికి హక్కులేదన్నారు. ఎన్నో సంవత్సరాలు ఒకే రాష్ట్రంలో ఒకే రాజు కింద పరిపాలింపబడ్డ తర్వాత, ఒకే అసెంబ్లీలో ఉంటూ కలిసి మెలసి ఎన్నో సంవత్సరాలున్న తర్వాత మన విషయాల్లో వాళ్ళ చెప్పార్నడు అనడం వారి సంకుచితత్వాన్ని వెలిబుచ్చుతోంది. విశాలదృవ్యాఖ్యంతో ఆలోచించడం లేదు. నిజమాబాదు రిజల్యూషన్ ప్యాస్ చేసినప్పుడు వీరున్నారు. మరి అప్పుడు కళ్ళు మూసుకుని ఉన్నారా? బుద్దిలేదా? నాకర్తం కావడంలేదు.... నలక్కు సంవత్సరాల కొంగ్రెసు చరిత్రలో ఎప్పుడైనా ప్రత్యేక తెలంగాణా రాష్ట్రం కోరా? నిజాంసాగర్ నిజమాబాదు భూముల గురించి చెబుతూ అక్కడ మన వాళ్ళ భూములన్నవారు ఒక్కరు లేరని, అవన్ని అంధ్రులు కొనుకున్నారని అన్నారు. వారికి ఆ భూములు అమ్మింది ఎవరు? మీ బోటి భూస్వాములే అమ్మారు. చిన్న చిన్న కౌలుదార్లను వెళ్ళగాట్టి ఆ భూములన్నిటిని ఇక్కడి భూస్వాములే అమ్ముకున్నారు. ఇప్పుడు ఈ బీద వాళ్ళమీద ఇంత దయ ఎందుకు వచ్చింది? మినిష్టరు ఐన తర్వాత చెన్నారెడ్డిగారు 100 ఎకరాల భూమిని కొనుకున్నారు. ఎందుకు సంపాదించారు? భూస్వాములే అమ్ముకున్నారు. బీదవాళ్ళకేమైనా ఇచ్చారా? అందుకనే బీదవాళ్ళకు భూములివ్వాలని మా స్టేగన్. నైజాములో ప్రజలు భూములు లేని వాళ్ళని అక్కడ అంధ్రలో అనుకుంటున్నారు. భూస్వాముల వల్లనే ఇటువంటి పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. ఇక్కడనుంచి కూలి దొరకక, తిండి దొరకక పోయినది అంత్ర ప్రాంతానికేకాదు. ఇటు ఔలాపూర్, బొంబాయిలకు లక్ష్మాది మంది పోతున్నారు? దానికేమంటారు?... తెలంగాణాకు వచ్చే ఆదాయం గురించి రంగారడ్డి గారు కర్ణీకం జిత్తులతోలెక్కలు చూపిస్తున్నారు. ఇక్కడ ఉన్నదంతా బంగారుగుసులన్నట్టుగా లెక్కలు చూపించారు... విశాలాంధ్ర వస్తే మనలను బ్రతుకనిస్తారా అని అంటున్నారు వారేమైనా రాక్షసులా? మనం ఇంతవరకు కర్ణాటకులతో, మహారాష్ట్రులతో కలిసిమెలిసి ఉండలేదా?.... విశాలాంధ్ర అయితే ఓడరేవులుంటాయి. వర్తక వ్యాపారాలు వృద్ధి అవుతాయి.... నందికొండ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం

అవుతుంది. ప్రజల రక్కాన్ని వదచోసి యూనివరిటీని కట్టరు. దానిని కేంద్రానికి వొప్పజెప్పుతారట. ఎందుకు? మనకు అవసరం లేదా?.. ప్రజలలో అభిభాగం తెలంగాణాను కోరే వారున్నప్పుడు ఈ గడబిడలు అల్లర్లు ఎందుకు? మీటింగులలో గడబిడ, ప్రజలను కొట్టడం, విశాలాంధ్రను కావాలన్న ప్రతికలను తగులబెట్టడం ఈ విధంగా రెచ్చిపోవడం ఎందుకు జరుగుతుంది?.... ప్రజల నోట్లు బందుచేస్తే తెలంగాణా వస్తుందనుకుంటున్నారా? సభ్యులందరి సమమ్మి అభిప్రాయం తీసుకోవాలి. తెలంగాణా గురించి మహారాష్ట్రులగాని, కర్ణాటకులగాని చెప్పుకూడదు. వాళ్ళను గురించి తెలుగువారు చెప్పుకూడదు అనేది లేదు. సంకుచిత దృష్టి పెట్టుకోగూడదు. ఏ ప్రాంతం గురించి అయినప్పటికి వారి అభిప్రాయం చెప్పువచ్చు.¹⁶

తేది 22 ఫిబ్రవరి 1956 నాడు రాజప్రముఖ్ అసెంబ్లీలో జేసిన ప్రసంగానికి ధన్యవాదాలు తెలుపు ప్రసంగాలలో ఎ.ఆర్. సునిశితంగా విమర్శించాడు. ప్రజలు అనేక క్లిప్పు సమస్యలు ఎదుర్కొంటున్నారని అట్టి ప్రస్తావన ఆ ప్రసంగంలో లేదని, కౌలుదారి చట్టం సమగ్రంగా లేదని, వ్యవసాయ రుఱ విమోచన చట్టం ఇంతవరకు అమలు కాలేదని, గోదావరి ప్రాజెక్టు పై ఖర్చు పెట్టాలని, తక్కామే విశాలాంధ్ర ఏర్పడాలని కోరారు.

“మొన్న రాజప్రముఖ్ ప్రసంగించాడు. ఆ ఉపన్యాసం ప్రభుత్వ పాలనీగా గుర్తించవలసి ఉంది. ఎస్.ఆర్.సి రిపోర్టువల్లనే వారి ప్రసంగం ఇంత పేలవంగా ఉంది. ఎందుకంటే రాజ్యప్రముఖ్ పద్ధతి ఎగిరిపోతుంది. ప్రభుత్వ పాలనీ గురించి చెప్పిన ప్రసంగం కనుక. కొత్త రాష్ట్రాలు ఏర్పడుతున్నాయి. తమ మంత్రి పదవులు ఉంటాయో ఉడుతాయో అనే గందరగోళంలో పడ్డారు. అందుకే నిరాశానిస్సుపూలతో కూడిన ఈ ఉపన్యాసానికి ధన్యవాదాలు చెప్పువలసిన అవసరం లేదని ప్రతిపక్షాల వారు ఎవరు అంగీకరించరని నేను ఘుంటాపథంగా చెపుతున్నాను. రాజప్రముఖ్ ఇచ్చిన ప్రసంగం మొదటి పేరాలోని రెండు మూడు వాక్యాలు మెచ్చకోవలసి ఉన్నది. ఒకటి పంచీలకు సంబం ధించినది. రెండవది సోపియెట్ యూనియన్కు ప్రథాని నెప్పులా వెళ్ళడం, అక్కడి ప్రజలు ఘనస్వాగతం ఇప్పుడం

మొదటిపేరాలో ఇవ్వబడింది. ఈనాడు మన దేశ స్వాతంత్ర్యానికి పెద్ద ప్రమాదం ఏర్పడింది. మన వక్షునే ఉన్న పాకిస్తాన్కు యు.ఎస్.ఎ.కు సైనిక ఒదంబడిక జరిగింది. బాగ్దాద్ పేక్క జరిగింది. ఇంకా సీతో, నాటో ఒదంబడిక లేర్పుదుతున్నాయి. ఏటి వల్ల ఈ నాడు సెప్చులాగారు చేస్తున్న శాంతి ఉద్యమాలకు ప్రమాదం ఉంది. మూడు సంవత్సరాల క్రితం సి.ఎం.గారు కోలుదారి చట్టం ప్రవేశపెట్టారు. ఆ చట్టం ద్వారా 10 లక్షల ఎకరాల భూమిని ఆమోదించి సేకరించి బీదలకు పంపకం చేస్తామని చెప్పారు. ఆ చట్టాన్ని ఆమోదించి ఇప్పటికి రెండున్నర సంవత్సరాలైంది. పది లక్షలు కాదు, పదివేలు కాదు, పది వందల ఎకరాల భూమి ఐనా పంచారా అని ప్రభుత్వాన్ని సవాలు చేస్తున్నాము.... వ్యవసాయ రుణ విమోచన చట్టాన్ని ఒక సంవత్సరం క్రితం పాసే చేశాం. ఇంత కాలం ఐనా దానిని ఎందుకు అమలులోకి తీసుకురాలేదు".¹⁷

తేది 16 మార్చి 1956న తైదీలను పెరోలుపై వదలిపెట్టేటప్పుడు మధ్యలో పోలీసుల జోక్కం వర్ధని కములాదేవి గారు అసెంబ్లీ కట్టమాఘన్ ఇచ్చారు. పెరోలుపై వదిలిపెట్టే తైదీకి ఒక మాసం ఇచ్చేది ఉందని రాజకీయ తైదీలకు రెండు సంవత్సరాల తర్వాత ఒక మాసం వదలిపెట్టాలని మధ్యలో పోలీసుల జోక్కంతో అది ముందుకు సాగడం లేదని వారి జోక్కం ఉండవద్దని కోరింది.

"ఔలు రూల్చు ప్రకారం ఒక తైదీ రెండు సంవత్సరాలు తైలులో ఉన్న తర్వాత అతడిని పెరోలుపై ఒక మాసం వదిలిపెట్టవలసి ఉంది. తైదీ ఔలు అధికారులకు దరఖాస్తు పెడితే వారు జిల్లా పోలీసులకు ప్రాస్తారు. పోలీసుల అతని గ్రామానికి వెళ్లి తైదీని పంపవచ్చా లేదా అని తెలుసుకొని పంపిస్తారు. గ్రామాల్లో ఉండే పెత్తందార్లు వాడికి లంచాలు ఇచ్చి తైదీని వదలిపెట్టాడని పోలీసుల రిపోర్టు ద్వారా పంపుతారు. దానివల్ల తైదీ పెరోలుపై రావడం జరుగుట లేదు. రాజకీయ తైదీల విషయంలో రెండు సంవత్సరాల తర్వాత ఒక మాసం పెరోలుపై వదలిపెట్టి ఇంకో రెండు సంవత్సరాల తర్వాత అతడు

తిరిగి పెరోలు మీద వెళ్లాలంటే ఇది వరకు వెళ్లిన జిల్లాకు కాకుండా వేరే జిల్లాలకు పోవాలంటున్నారు. తన జిల్లాకే పోవదానికి అవకాశం ఉండాలి. పెరోలు మీద తైదీలను వదలిపెట్టేటప్పుడు గాని మధ్యలో పోలీసులు జోక్కం కలిగించుకోకుండా ఉండాలని కోరుతున్నాను".¹⁸

తేది 19 మార్చి 1956న కమలాదేవిగారు సేత్తిసింది, సీరదీల జీతాలు పెంచాలని, రజాకార్ల కాలరోలో సప్పపడ్డ గ్రామాలలోని ప్రజలకు ఇండ్లు కట్టుకోవడానికి ఇచ్చిన దబ్బును తిరిగి వసూలు చేయవద్దని కోరారు.

"ప్రాధాబాదు రాష్ట్రంలో సేత్తిసింది సీరదీలకు నెలకు మూడు రూపాయలు మాత్రమే జీతం ఇవ్వడం జరుగుతుంది. భారతదేశంలోని ఏ రాష్ట్రంలో కూడా ఇంత తక్కువ జీతం లేదు. మన ఇండ్లల్లో బట్టలు ఉత్కడానికి, ఇంటి పనిచేయడానికి మూడు రూపాయలు ఇస్తామన్న ఏ పని వారు చేయరు గ్రామాల్లో పచేలు పట్టారీల దగ్గర గిర్జావరు దగ్గర వారు రాత్రింబగళ్ళు పనిచేస్తున్నారు. 24 గంటలు పని తీసుకోవడం జరుగుతుంది. అటువంటి వారిని నెలకు మూడు రూపాయలు ఇవ్వడం అన్యాయం.¹⁹

తేది 25 జూలై 1957న కమలాదేవిగారు సోపర్ వెల్ఫేర్ డిమాండ్ లై జరిగే చర్చ సందర్భంలో అంటరానితనాన్ని రూపుమాపాలని ఈ శాఖ స్థాపింపబడిందని కాని ఆ గ్రామాల్లో ఇంకా అంటరానితనం ఆ విధంగానే ఉన్నదని, వారికి విద్య నేర్చించి, ఆర్కింగా అభివృద్ధి అయితే అవి అన్ని పోతాయని, స్ట్రీ సంరక్షణ కేంద్రాలలో భర్తలు పోయిన వారికి, భర్తలు విడిచిన వారికి, దిక్కులేని వారికి శిక్షణ ఇచ్చి గ్రామసేవకులగా నియమించాలి. సంక్లేష కేంద్రాలలో మగవారిని కస్టినర్స్‌గా పెట్టుకూడదని స్ట్రీలనే వినియోగిస్తే బాగుంటుందని సూచించారు.

"హరిజనులు చాలా వెనుకబడిన వారని వారిని గ్రామం నుండి వేరుగా ఉంచడంలో అంటరానితనం ఉంది కాబట్టి వారిని అభివృద్ధిలోకి తేవాలి ప్రజానీకంలో ఒకే లెవల్కి అందరిని తీసుకురావాలని ఈ శాఖ స్థాపింపబడించంటున్నారు... హరిజనులకు ఇండ్ల స్టూలను ఇచ్చినప్పుడు గ్రామాలకు దూరంగా ఉండే స్టూల్లో ఇస్తున్నాం. మీరు దూరంగా

ఉండాలని అంటున్నాం. ఈ రకంగా ఉండకూడదని నా ఉద్దేశం. దీనివల్ల అస్తుశ్యత తగ్గడం ఉండదు. స్త్రీ సంరక్షణ కేంద్రాలలో దిక్కులేని వారికి, భర్తలు విడిచిన వారికి, భర్తలు చనిపోయిన వారికి శిక్షణ ఇచ్చి వారిని గ్రామసేవకులుగా నియమించి ‘చిల్డ్రన్ వెల్వేర్ సెంబర్స్’ను నడపారి. వాటిలో కన్స్టన్స్రీగా మగవారిని వేసున్నారు. స్త్రీలను వినియోగిస్తే బాగుంటుంది. స్తోనికంగా ఉన్నవారినే ఒక కమిటీగా వేస్తే బాగా చెక్ చేయడానికి వీలుంటుంది.²⁰

తేది 27 మార్చి 1958లో కమలాదేవిగారు బడ్జెట్‌పై జరిగిన చర్చ సందర్భంలో ప్రణాళికకాథ మంత్రిగారు ప్రవేశపెట్టిన డిమాండ్‌పై, ప్లాను ఉద్దేశాలపై ఎవరికి అభిప్రాయ భేదాలు. లేపు కాని ఖర్చు చేసిన దాని వల్ల మనం ఏం సాధించామో, ఎన్ని సూక్షలు బిల్లింగ్లు కట్టామో ఎంత వ్యవసాయాభివృద్ధి కలిగిందో చెప్పులేదని, గ్రామాల్లో ఇంత ధనం ఖర్చు చేసి పనులు చేయస్తామని అన్నారో అది జరుగలేదని, పంచవర్ష ప్రణాళికలో పెద్దపెద్ద ప్రాజెక్టులు ఏర్పాటు చేశామంటే సరిపోదని, ప్రణాళికల ప్రతిచిన్న గ్రామంలో ఏమి పనులు జరిగాయో అని ప్రజలు ఆలోచిస్తారని, తాలుకాలలోని అడ్యయిజరీ కమిటీలలో అవకతవకులు జరుగుతున్నాయని, భూకులలోని బి.డి.ట.లు తమ ఇష్టాన్సుసారంగా ప్రవర్తిస్తున్నారని, ఆ లోపాలను నవరించాలని కోరారు.

“ఈ 5 సంవత్సరాలలోనూ ఖర్చు చేసిన దానివల్ల ఏమి సాధించినామో, ఎన్ని సూక్షలు బిల్లింగులు కట్టినామో, వ్యవసాయాత్మకి ఎంత పెరిగిందో ఈ లెక్కలేమి చెప్పులేదు... ప్లానింగ్ డిపార్ట్మెంటు వారు గ్రామ పరపతి సంఘాలను స్థాపించడం జరుగుతున్నది. డిపార్ట్మెంటులో ఒకరికి ఇంకోకరికి ఐక్యత లేకపోవడం వల్ల పనులలో చాలా అలస్యం జరుగుతుంది. నందికొండ ప్రాజెక్టు ఉన్నదంటే అది అక్కడి ప్రజలకు మాత్రమే ఉపయోగపడుతుంది. పంచవర్ష ప్రణాళికల వల్ల త్రటి చిన్న గ్రామంలోను ఏమి పనులు జరిగాయో అనే రీతిగా ప్రజలు ఆలోచిస్తారు. తాలుకాలో అడ్యయిజరీ కమిటీలో అనేక అవకతవకులున్నాయి. ఈ కమిటీకి సలహాలు ఇచ్చే స్టోఫ్ ఉంది. కాని ఆ స్టోఫ్ సలహాలు తీసుకోవడం లేదు. కందుకూరులో ఒక భూకు

ఉంది. అక్కడి ప్రజలు మేము ‘కంటీబ్యాప్సన్’ ఇస్తాము. రోడ్స్కు చాలా దూరంలో ఉంటున్నాం. మాకు అప్రోచ్ రోడ్ వేయండి అని అడిగితే బి.డి.ట.గారు వాప్పుకోక వారికి ఇష్టం పచ్చినవోట అభివృద్ధిలో ఉన్న గ్రామంలోనే అప్రోచ్రోడ్ వేయించారు. అది అక్కడ ప్రజలకు కూడా ఉపయోగపడదు.²¹

తేది 13 అగష్ట 1958 నాడు కమలాదేవి గవర్నరు ప్రసంగంపై జరిగే చర్చలో పాల్గొంటూ హరిజన కులస్థలకు హెచ్చు ఉపయోగం కలగడం లేదని ముఖ్యంగా ఆలేరు నియోజకవర్గంలో అభివృద్ధి జరుగలేదని, భూసంస్కరణలు అమలు కాలేదని, పంచాయతి ఎన్నికలలో ప్రతిపక్షం వారు నెగ్గాలారని వాయిదా వేస్తున్నారని, ఎన్నికలు జరిగిన తర్వాత మెజార్టీ ఉండదనే ఉద్దేశంతో కోఆప్టీ పద్ధతి అవలంబించారని, ప్రజా సంస్థల నుండి కమ్యూనిస్ట్ పార్టీని తొలగించడానికి ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయని ఎన్.ఇ.ఎన్. భూకు ఆలేరుకు రాలేదని, జిల్లా ప్లానింగ్ కమిటీ చేసిన సిఫారసులను ప్రభుత్వం అమలు చేయడంలేదని, గ్రామ పంచాయతి ఎన్నికలు వెంటనే జరిగించాలని విమర్శించింది.

“గవర్నరు గారి ప్రసంగంలో ఇంతవరకు ప్రభుత్వం అమలుపరచిన కార్యక్రమాలను రిహ్య చేయడం మాత్రం జరిగింది. హరిజన కులస్థలకు ఎక్కువ ఉపయోగం కలుగలేదు. భూసంస్కరణ బిల్లు శాసనసభలో పచ్చినప్పుడు ఎంత భూమి పంపకానికి లభ్యమవుతుంది. ఎంతవరకు పేద వారికి భూమి ఇవ్వగలుగుతాము. భువనగరి తాలుకాలోని 29 గ్రామాల్లో పంచాయతి ఎన్నికలు ఇంతవరకు జరువలేదు. ఎన్నికలలో ప్రతిపక్షం వారు గిలుస్తారని వాయిదా వేయడం నమంజనం కాదు. మెజార్టీ రాదని కోఆప్టీ పద్ధతి అవలంబిస్తున్నారు. ఇది సరియైన పద్ధతి కాదని నా ఉద్దేశం. మా జిల్లాలో కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ వారు నెగ్గిన కేంద్రాలలో ఎన్.ఇ.ఎన్. భూకు ఇవ్వలేదు.²²

తేది 17 డిసెంబరు 1958 నాడు కమలాదేవిగారు సప్లైమెంటరీ డిమాండ్‌పై జరిగిన చర్చలో పాల్గొంటూ ప్రజలకు జరిగేషన్ సౌకర్యాలు కులగాప్యేయాలని చెరువుగండ్లుహూదే సందర్భంలో గట్టు దించివేయడం

మంచిదికాదని, భువనగిరి తాలుకాలో ప్రాజెక్టు లేదు కాబట్టి వ్యవసాయ బ్యాంకు ఎక్కువగా కరంటు సష్టే చేయాలని కోరారు. హరిజనుల ఇండ్సమస్యలై మాట్లాడుతూ హరిజనులు ఇచ్చిన అభికేషన్లు ఐదారు సంవత్సరాల నుండి పెండింగ్లో ఉన్నాయని ఎం.ఎల.వి.లు పైరావీ చేస్తేనే ఒక కేసు పరిష్కారం కావడానికి సంవత్సరంనుర పట్టిందని హరిజనులకు గ్రామాల్లో ప్రభుత్వ భూమిలివ్వాలని కోరింది.

“భువనగిరి తాలుకాలో ఎక్కువ సంఖ్యలో చెరువులు గండ్ల పడి ఉన్నాయి. రెండవ పంచార్థ ప్రణాళికలో 3 సంవత్సరాలు అయిపోతున్నా ఇంతవరకు ఆ పని పూర్తి చేయలేదు. కొత్తగా గండ్ల పూఢిన తర్వాత రెండుసార్లు చెరువు నిండితే ఒక పంట పండం జరుగుతుంది. అది ప్రభుత్వ పాలసియా? భువనగిరి తాలుకాలో ప్రాజెక్టులు లేనందున వ్యవసాయానికి బాపులకు విరివిగా ఎలక్ట్రిసిటీ సష్టే చేయాలి. ఇంటికి ఎలక్ట్రిసిటీ తీసుకొంటేనే బాపులకు ఇస్తామని అంటున్నారు. అది సరిమైన పాలసీగాదు... హరిజనులు బాగా ఉన్న గ్రామాల్లో ఎన్ని ఇండ్లకు భూమిని ఇష్టుగలిగాము?”²³

తేది. 11 మార్చి 1959 నాడు బడ్జెటుపై ప్రసంగిస్తూ తెలంగాణాలోని తరీ భూమిలపై పన్నులు ఎక్కువగా ఉన్నాయని, వాటిని తగ్గించాలని, పటీలు పట్టారీల జీతాలు తగినంత పెంచితే లంచాలు తగ్గుతాయని, కల్పగిత పారిశామికుల సొసైటీల వల్ల లాభం చేకూరుతుందని, రెవిన్యూ మీద రూపాయికి రెండణాల చొప్పున వసూలు చేస్తున్నారని వాటి వివరాలు తహాళీలు ఆఫీసులలో లేవని ఆ వివరాలు చూపించాలని కోరారు. లాపునీ భూమిలపై సేద్యం బీదలకు పట్టాలివ్వాలని, తరీ భూమిలలో సేద్యం చేసుకొనే వెనుకబడిన తరగతుల వారికి హరిజనులకు తక్కుఁమే పట్టాలివ్వాలని కోరారు.

“అంత్రప్రదేశీలో సర్చార్టీ వేసే సందర్భంలో తెలంగాణాలోని తరీ భూమిలపై ఎక్కువ పన్నులున్నాయి వాటిని తగ్గించమని తెలంగాణ ఎం.ఎల.వి.లు, ప్రజలు దరఖాస్తు పెట్టారు... కానీ పన్నుల భారం ఇంతవరకు తగ్గలేదు. అంత్ర తెలంగాణాల రెండు చట్టాలను సమన్వయం చేయాలని కోరారు.

అంత్రలో పటీలు పట్టారీల జీతాలు 15, 16 రూపాయలును విధంగా తెలంగాణాలోని వారికి ఇస్తే లంచాల బాధ తప్పుతుంది... అదే విధంగా నీరదీలు, మన్మారీల జీతాలు ఎక్కువ చేయాలన్నారు. కల్పగిత పారిశామికుల సొసైటీ ఏన సూర్యాపేట శాఖను రిజిస్టరు చేసిన వారం రోజులలోనే రద్దు పర్చారు. దానికి కారణం చెప్పలేదు. ఎం.ఎల.వి.లు తెలుపాలని కోరుతున్నారు. రెవిన్యూ మీద రూపాయికి రెండణాలు చొప్పున వసూలు చేస్తున్నారు. ఇందులో నిజంగా ప్రభుత్వానికి ఎంత వెళుతుందో, తహాళీలు ఆఫీసుకు ఎంత వస్తుందో లెక్కలు లేనేలేవు. ఒక శాసనసభ్యుడు తహాళీలు ఆఫీసుకు వెళ్లి ఎంత మంది సేద్యం చేస్తున్నారో లెక్కలు చూపించవల్సిందిగా అడిగితే మీకు చూపించడానికి మాకు ఆర్డర్లు లేవన్నారు. ఈ విషయం ప్రభుత్వం యొచించాలి”.²⁴

తేది. 3 మార్చి 1960లో కమలాదేవిగారు బడ్జెటుపై ప్రసంగిస్తూ శాసనసభలో ఒక స్ట్రీకి మంత్రిపదవి ఇచ్చినందుకు, సభాపతిగారికి పద్ధు విభూషణ్ విరుదు ఇచ్చినందుకు అభినందనలు తెలిపింది. ఒక మంత్రి సమాధానం చేపేటప్పుడు ఇంకొక మంత్రి జవాబు చెప్పుకూడదని ప్రతి శాఖలో సమస్య పరిష్కారంలో జాగు ఎక్కువ జరుగుతుందని సూచించింది. భువనగిరి తాలుకాలో నీటి వసరులు తక్కువని గండమళ్ల చెరువు మరమ్మతు చేయాలని కోరింది. హరిజనులకు బంజారాలు పొరంబోకు భూమి లివ్వాలని ఎంత ఆందోళనచేసినాగాని పట్టాలు ఇష్టులేదని తెలిపింది. మంత్రుల పర్యాటన విషయంలో దుబారా భార్య చేయడం తగదని హితవు పలికింది.

“కొంత మంది మంత్రులు సభకు వచ్చే ముందు గౌరవ సభ్యులకు జవాబు చెప్పే ముందు జవాబులు చదువుకొని రావడం అవసరం. సూతన మంత్రులకు ఎక్కువ అనుభవం లేకపోవచ్చు లావోని కమిటీ సిఫారసు చేసిన ప్రతిరం భూమిలకు పట్టాలు ఇష్టులేదు. హరిజనులైన సంజీవయ్యగారు ముఖ్యమంత్రులైనారు కనుక వారికి పట్టాలు ఇప్పించే ప్రయత్నం చేయాలని కోరారు. రాజకీయ బాధితులకు భూమిలు ఇచ్చే సమస్య ఒకటి ఉంది. ఆసాదు దేశానికి స్వాతంత్ర్యం కావాలని పోరాడిన వారందరు తమకు భూమిలు వస్తాయని, దబ్బు వస్తుందని ఆశతో పోరాటంలో పాల్గొనలేదు. పోరాటంలో చిత్రికిన వారికి

భూములు దొరకదం లేదు. అన్నాడు చేసిన పోరాటానికి ఈనాడు సహాయం కోరిన సందర్భంలో నీవు కాంగ్రెసు సభ్యుడవేనా? కాంగ్రెసు సభ్యుడెలేనే, లేదా కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడు సంతకం పెడితేనే డబ్బు ఇస్తాం, అనేది సబబుకాదు. ఆ పోరాటంలో పాల్గొన్న వారందరికి డబ్బులివ్వాలి. మంత్రుల పర్యటనకే కాక వారి ఇంద్రుకు కూడా ఎక్కువ డబ్బు ఖర్చు పెట్టడం జరుగుతుంది. సగటున ఇంద్ర రిపేరు ఖర్చు రూ.1100/- చేస్తున్నట్లు తెలిసింది. అది సరికాదని చెప్పాలి.²⁵

తేది 8 మార్చి 1960న ప్రణాళికపై పంచాయతి కమిటీల గురించి జరిగిన చర్చ సందర్భంగా ప్రసంగిస్తూ పాత పంచాయతిల అధ్యక్షుల ఓటు ద్వారానే సమితులు జిల్లా పరిషత్తుల ఏర్పాటు జరిగింది. వాటి యాక్ట్ కొరకు రెండు మూడు సంవత్సరాలు జరువడం జరిగింది. అది సరైందికాదు. గ్రామాలను గ్రామింగ్ చేసేటప్పుడు ప్రజలు ఏ పంచాయతిలో చేరాలని కోరుతారో వారికి అవకాశం ఇవ్వాలని కోరింది. గ్రామపంచాయతిలకు బంచరాయి. పోరంబోకు భూములపై అధికారం ఇవ్వాలని, గ్రామల్లోని ఘలవృక్షాలపై వచ్చే ఆదాయాన్ని పంచాయతి కమిటీలకు ఇవ్వాలని ఆబ్యారి దుకాణాల లైసెన్సులు పంచాయతి కమిటీలే ఇవ్వాలని సూచించింది. బి.డి.ట.లు కొంత మంది ప్రభుత్వం ఇచ్చిన డబ్బును తీంటుంటే చర్చ తీసుకోలేదని ఉదాహరణలిచ్చింది.

“పాత పంచాయతి అధ్యక్షుల ఓటు ద్వారానే సమితులు జిల్లా పరిషత్తుల ఏర్పాటు జరిగింది. వాటి యాక్ట్ కొరకని చెప్పే రెండు మూడు సంవత్సరాలు జరువడం జరిగింది. అది సరైంది కాదు. 5 సంవత్సరాలు పైబడిన పాత పంచాయతిలకు వెంటనే ఎన్నికలు జరువడానికి ఆలోచించాలి... తెలంగాణా ప్రాంతం వెనుకబడిన ప్రాంతం... ప్రజలు చాలా బీదవారు కాబట్టి పంచాయతికి వచ్చే ఆదాయం, ప్రభుత్వం వారు ఇచ్చే వాటా వెంటనే ఇవ్వాలి. బంచరాయి, పోరంబోకుల మీద అధికారం పంచాయతి కమిటీలకు ఉండాలి. గ్రామాల్లో ఘలవృక్షాలు మామిడి, చింత, సీతాఫలం, మొదలగు వాటిని పటేలు పట్టారేలు తాలుకా సెంటరుకు తెచ్చి హరాజు పెట్టడం జరుగుతుంది. తమ పేరుకు కాద్ది డబ్బుతో హరాజు ఖతం చేస్తున్నారు. ప్రభుత్వానికి వచ్చే ఆదాయం తగ్గుతుంది. దానిని పంచాయతి కమిటీలకు అప్పజిప్పాలి... అదే

విథంగా కల్లు, సారాయి దుకాణాలు ఉన్నవి. వాటి ద్వారా వచ్చే డబ్బు ఎన్నో విధాలుగా ప్రభుత్వం తీసుకుంటున్నది.... ఆ డబ్బు పంచాయతిలకు ఇస్తే కొన్ని పనులు సత్కమంగా చేయించడానికి సాధ్యమవుతుంది. పంచాయతి కమిటీల ద్వారా లైసెన్సులు పొందాలి అని ఆక్షరో ఉంది. బి.డి.ట.లు పట్టిక ఇన్సైట్యూషన్కు చెందిన డబ్బును దిగ్బింగి హింగా కూర్చుంటే ప్రభుత్వం ఎలాంటి విచారణ కాని చర్చ కాని తీసుకోకుండా ఉన్నది. పైగా రక్షణ ఇస్తుంది.”²⁶

అసెంబ్లీలో ఆరుట్ల దంపతులు

1. గుర్వారెడ్డి అధ్డ (రాముంచ) గారితో ఇంటర్వ్యూ
2. రామచంద్రారెడ్డి ఆరుట్ల. తె.పో.స్టు. వే.ఐ.120
3. కొలకిష్న (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ
4. గౌండ్ మరం వీరభద్రయ్య (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ
5. బండ్రు నర్సింహలు (ఆలేరు) గారితో ఇంటర్వ్యూ
6. ఈనాడు దినపత్రిక, తే.17 అగస్టు 1999.
7. *The Hyderabad Legislative Debates (Official Reports) Discussion on the Adjournment Motion Regarding postponement of H.S.C. Exams. 5th April 1952 Pages 388-389.*
8. *The Hyderabad Legislative Debates. (Official Reports) Demands for grants. 21 June 1952. pages 608-609*
9. *The Hyderabad Legislative Assembly (Official Report) L.A. Bill No. XLJ. of 1952, the Hyderabad (Application Central Acts.) Bill 15 Dec 1952 pp.1488-89.*
10. *The Hyderabad Legislative Debates (Official Report) Member Sworn. 10th March, 1953. Page 419.*
11. *The Hyderabad Legislative Debate (Official Report) General Budget - Demands for Grants 12th March 1953. pages 604-605.*
12. *The Hyderabad Legislative Assembly (Official Report) Starred Questions and Answers. 5th October 1953. page 557.*
13. *The Hyderabad Legislative Assembly L.A. Bill No. XIX of 1954, the Hyderabad Prisons Bill 1954. 6th Sept. 1954 pp.656-660.*
14. *Ibid. 8th Sept. 1954 p.757*

15. *The Hyderabad Legislative Assembly Discussions on the Resolution on the recommendation of the State Reorganisation Commission 30th Nov. 1955 pp. 273-278.*
16. *Ibid 1st Dec. 1955 pp. 354-358.*
17. *The Hyderabad Legislative Assembly motion of thanks to the Rajpramuk's Address. 22nd Feb. 1956 pp. 94-99*
18. *The Hyderabad Legislative Assembly Budget - Demands for grant 16th march 1956. pp. 977-978.*
19. *Ibid. 19th March 1956. pp. 1072-1073*
20. *Ibid. 25th July 1957. Budget Demands for Grant pp. 577-580*
21. *The Hyderabad Legislative Assembly Budget for grants 27th March 1958 pp. 462 to 466.*
22. *The Hyderabad Legislative Assembly (Official Report) motion on Address by the Governor. 13th August 1958 pp. 186 to 188.*
23. *The Hyderabad Legislative Assembly (Official Report) supplementary demands for grants 1958-59. 17th Dec. 1958. pp 212 to 214.*
24. *The Hyderabad Legislative Assembly Budget for 1959-60 Voting of demands for grants. 11th March 1959. pp. 292 to 297.*
25. *The Hyderabad Legislative Assembly Budget for the year 1960-61. Voting of Demands for grants 3rd March 1960. pp 121 to 124.*
26. *The Hyderabad Legislative Assembly Budget for the year 1960-61. Voting of demands for Grants 8th March 1960. pp. 173-179.*

4. జానపద కథలలో ఆరుట్లు దంపతులు

తెలంగాణ రైతాంగ సాయుధ పోరాటం పల్లెల్లో అనేకవైన విషపకర మార్పులు తీసుకువచ్చింది. బక్కబిక్కిన పేద రైతులు తమ హక్కుల పరిరక్షణ కోసం బందూకులు పట్టేలా చేసింది. తెలంగాణ జానపద కళారూపాలు సాయుధ పోరాటానికి ఉత్సేజం కల్పించాయి. నిరక్కరాస్యులైన ప్రజల నోటివెంట వీరగీతాలు పలికించాయి. జానపదులు ఆ వీరగీతాలలో తెలంగాణ వాణిని, భాణిని వినిపించారు. సాధారణంగా జానపదులు తాము ఆరాధించే వీరుల వీరకృత్యాలను అతిశయోక్తులతో, అభూతకల్పనలతో గానం చేస్తారు. చారిత్రకాంశాలు తక్కువైన వస్తుటికి వాటిని తక్కువగా అంచనా వేయ రాదు. తెలంగాణ రైతాంగ సాయుధ పోరాట వీరుల బాధల గాధలు నేడు స్త్రీలు కలుపుపాటలుగా బతుకమ్మ, ఉయ్యాల పాటలుగా, పురుషులు కోలాటాలుగా, శారద కాండ్రు బుర్రకథల ద్వారా వినిపిస్తున్నారు. శారదకాండ్రు వినిపించే ఆరుట్ల దంపతుల వీర గాధల కథాకథనంలో ఒక విశిష్టమై, అభూతకల్పనలు కన్నిస్తాయి. ఆ కథలలోని నాటకీయతా లక్ష్మణాలు ప్రజలను రంజింపజేస్తున్నాయి. అటువంటి వాటిలో 'వానరాశి చిన రంగయ్య' బృందం చెప్పిన 'రజాకార్త బుర్రకథ' ఒకటి.

ఈ కథలో ఎ.ఆర్. ఒక అద్యుత నాయకునిగా వర్ణింపబడ్డాడు. అనాడు తెలంగాణాలోని గ్రామాల్లో లేపిగల్లా వసూలు చేయడం, రజాకార్త దోషిణీ సాగించిన విధానం కండ్చుకు కట్టినట్లుగా వర్ణింపబడ్డాయి. కథలో గేయం, వచనం శెందు సమపాశ్చూగా సాగాయి. రజాకార్తకు మొనగాడుగా కొలనుపాకలో ఎ.ఆర్. జన్మించాడని వర్ణింపబడ్డాడు.

వీరికి దగ్గట్టు మొనగాడు పుట్టినాడు

॥తండ్రా॥

కొలనుపాకలో రామచంద్రారెడ్డి
 చుక్కల్లో చంద్రుడే రామచంద్రారెడ్డి
 రష్య దేశం బోయినాదే రామచంద్రారెడ్డి
 గాంధి తోడ ఉవదేశం తిసుకొన్నాదే
 " " " "

కమలాదేవికి ఇద్దరు కొడుకులు, ఒక ఆడబిడ్డ అని, పెద్దకొడుకు పేరు నారాయణరెడ్డి, చిన్న కొడుకు చెన్నారెడ్డి ఆడబిడ్డ అనసూయమైని వచ్చింపబడ్డారు. అభూత కల్పన చెయడం జానపదుల నైజం. కమలాదేవి రామచంద్రారెడ్డికి తెలంగాణా పరిస్థితి అంతా వివరించి చెప్పింది. తెలంగాణాలో రజాకార్యు గ్రామాల్లో స్త్రీల బట్టలు విడిపించి బతుకమ్మ ఆడించిన ఫోర పరిస్థితిని చెప్పగా ఎ.ఆర్. ఈ విధంగా ప్రతిష్ట చేశాడు.

ఓ కమలాబాయి పుట్టబోయి మళ్ళీ పుట్టను
 రాముడు ఏలినట్టు రాజ్యం ఏలబోను
 " "
 పుట్టింది ఒక్క రోజే
 " "
 చచ్చేది ఒక్క రోజే
 " "
 పేరు ఎల్లకాలంబు
 " "
 పుట్టే వాళ్ళకు పెరిగే వాళ్ళకు
 " "
 ఇది శాస్త్రమై పుట్టలే
 " "
 ఈ దేశంలో కథలై పుట్టలే
 " "
 కమ్మునిస్సులకు లీడరునై
 " "
 రజాకార్యును చంపుతాను
 " "

నేను రజాకార్యును చంపకపోతే ఈ కొలనుపాకలో ఆరుట్ల వంశానికి పుట్టలేదు. దౌరల్లో దౌరవేషము కట్టి, రజాకార్యులో రజాకార్య వేషం కట్టి హతియారా సంపాదిస్తాను. రామచంద్రారెడ్డి అక్కడినుండి సిద్ధిపేట శాలుకాలోని రామంచ గుర్వారెడ్డిని, సిరిసిల్లాలోని అమృతరావును వరంగల్లు జిల్లాలోని దగుంటపల్లి వద్ద బాలయ్యను రేణుకుంటలోని రాంరెడ్డిని కమ్మునిస్సు పార్టీలో చేర్చించాడు.

॥తండ్రా॥
 " "
 " "
 " "

నాగపరిలో రజాకార్యును
 గోరీకట్టి నే కళ్ళిస్తూ
 జగదేపురం దాడిలో
 నే హతియారా తెచ్చిస్తూ

॥తండ్రాను॥
 " "
 " "
 " "

అని కురారం రాంరెడ్డికి చెప్పాడు. ఈ విషయం ఎ.ఆర్. జగదేపురం దాడిలో రైఫిల్ సంపాదించి కురారం రాంరెడ్డికి తెచ్చి ఇచ్చిన సంగతి తెల్పుతుంది.¹

ముచ్చన పల్లి మల్లయ్య చెప్పిన మరొక కథలో 'హతియారా' సంపాదించి కురారం రాంరెడ్డికి ఇచ్చినట్లు చెప్పుటాడి.

వారి వెనుక ఎవారో ॥వా॥ ఆరుట్లనే సోదరూ ॥ఆ॥

బద్దం ఎల్లారెడ్డిరా ॥బ॥ నల్ల నర్సింహులూరా ॥న॥
 పిల్లాయపల్లి పాపిరెడ్డి ॥పి॥

అప్పుడు గూడ ఆరుట్ల సోదరుడు ఎక్కడికి వస్తున్నాడు. పల్లీలవెంట తిరిగి సంగం బోధలు చెపుతున్నాడు.

ఆరుట్లనే సోదరుడు సంగం బోధలు జరిపేనా ॥ఆ॥

బిడ్డల్లూరా! తండ్రుల్లూరా! కాపు బిడ్డల్లూరా! ॥బ॥

రండయ్యా! కాపులు ఒక్క మనవి తెలిపెదాను ॥ర॥

అప్పుడే రామన్న ॥ఆ॥ హతియారా లేక ॥హ॥

చిన్న బోపుచున్నదా ॥చి॥ ఆరుట్లనే సోదరునికి ॥ఆ॥

ఎట్ల తెలుపుతున్నదా ॥ఎ॥ ఆరుట్ల సోదరుడు చింతచేసే నాయనా ॥ఆ॥

పశ్చెందు దెబ్బల హతియారా దెచ్చెరా ॥ప॥

రామన్న చేతికి ఇచ్చి ఏమని చెప్పేనా ॥ర॥

ఈ కథలో ఎ.ఆర్. ఆయుధసేకరణ ఏ విధంగా చేసి ఇచ్చారో తెల్పుతుంది. జగదేపురం దాడిలో ప్రజల సహకారంతో దాడిచేసి ఆయుధాలు సేకరించాడు. ఆ దాడిలోనే ఒక రైఫిల్ దౌరికింది. ఆ రైఫిల్ను కురారం రాంరెడ్డికి ఇచ్చాడు. రాంరెడ్డి ఆ రైఫిల్తో అనేక దాడులు దిగ్గజయంగా నిర్వహించాడు.²

నర్సింహులు కళ్లం బృందం మారు చెప్పిన రామచంద్రారెడ్డి కథలో ఎ.ఆర్. గ్రామాల్లో తిరుగుతూ సంగం భోధలు చేసేవాడని, మారు వేషాలతో రజాకార్ల క్యాంపులకు పోయి ఆయుధాలు సేకరించేవాడని ఇతని మారు వేషాన్ని ప్రజలు తుదకు కమలాదేవి కూడా గుర్తు పట్లేకపోయిందని రజాకార్ల క్యాంపులో దస్తగీరుకు చేయి చూసి భవిష్యత్తులో ఇరిగే సంఘటనలు తెలిపి అక్కడినుండి ఆయుధాలు సేకరించి కుర్రారం రాంరెడ్డికి ఇచ్చినాడని చెప్పుబడింది.

కథలో రేణుకుంట రాంరెడ్డి చనిపోయన తర్వాత ఆయన ఉపయోగించే రైఫిల్ నాగపురి దస్తగీరి తీసుకొని పోయి తన రానాలో పెట్టుకొన్నాడు. కుర్రారం రాంరెడ్డి ఎ.ఆర్. తో అటువంటి హతియారా తెచ్చి ఇస్తే రజాకార్లను మట్టుపెడతానన్నాడు.

చచ్చిన బతికిన పేరుంటాది నైజాములోన ॥చచ్చి॥

లేచిన రజాకార్లను మట్టుబెట్టుతాను ॥లే॥

సాగినంత యుద్ధం చేస్తా నైజాం లోపల ॥సా॥

రామచంద్రారెడ్డి 8 రోజుల అర్ధర్త తీసుకొని తుపాకి తీసుకువస్తునని నీవు కొన్నెగుట్ట దగ్గర ఉండుమని కుర్రారం రాంరెడ్డికి చెప్పాడు.

ఎక్కడికి వచ్చినాడో చంద్రారెడ్డి ॥తందానో తానె తందానా॥

ఎట్లా పస్త ఉన్నాడు చంద్రారెడ్డి

“

బొంత తీసుకొన్నాడు చంద్రారెడ్డి

“

అవుసలి బ్రహ్మాయ్ ఇంటికి వచ్చినాడు

“

కిన్నెరబుర్ పట్టుకొన్నాడు చంద్రారెడ్డి

“

చేతుల చిరుతలు పట్లీనాడు చంద్రారెడ్డి

“

బావాజీ వేషం వేసి ఊళ్లకు పోయి తనను ఎవరైనా గుర్తు పడతారో లేదో అని రాముని భజన చేస్తూ, చిరుతలు మోగిస్తూ ఊరూరు తిరుగుకొంటూ కొలనుపాకకు వచ్చి కమలాబాయి గుర్తు పడుతుందో లేదోనని ఇంటికి వచ్చి బిచ్చుము అడిగాడు. గుర్తు పట్లేదు. బిచ్చం పెట్టింది. అప్పుడు రామచంద్రారెడ్డి తన సంగతి చెప్పి హతియారా తేవడానికి నాగపురికి పోతానన్నాడు. నాగపురికి పోగానే రజాకార్లు పట్టుకొని కమ్ముచిన్ను అని దస్తగీరు దగ్గరికి తీసుకుపోయారు. దస్తగీరు నీవెందుకు వచ్చినావని అడిగితే నేను సంగపోత్తు

బాధపడలేక వచ్చానని చేయి చూచి ఉన్నది ఉన్నట్టు చెపుతానని అతని చేయి చూచి నిస్సుగాక మొన్న కొన్నెగుట్టకు పోతానని. కుర్రారం రాంరెడ్డిని పట్టుకొంటనన్నావని చెప్పాడు. సంగపోత్తు కొడితే దెబ్బలు తగులకుండా చేతికి చెట్టుబిరదా (తాయుతు) కట్టుకొన్నానని చెప్పగానే దస్తగీరు మాకు కూడా అటువంటి చెట్టు కట్టుమని కోరాడు. మర్రి ఊదలు తెచ్చి ఆయన చేతికి కట్టాడు. దస్తగీరు బాచి దగ్గర రామచంద్రారెడ్డి పడుకొన్నాడు. మధ్యరాత్రి లేచి గొల్లమల్లయ్య పాలు పిండె చెంబును పట్టుకొని దస్తగీరు ఇంటికిపోయి సగము పాలు పిండె సగము గేడ మూత్రాన్ని చెంబులో పట్టి తుపాకులండే గదిలో పెట్టి అక్కడున్న తుపాకుల చూచి -

మంచి మంచి రైఫిత్తు అన్ని

॥తందానో॥

చంద్రారెడ్డి ఏరుకొన్నాడు

“

కట్టకట్టి తుపాకులు తీసుకొన్నాడు

“

భరతమాతను యాది చేసిందు

“

గాంధి తాతను యాది చేసిందు

“

దస్తగీరుకు ఎరుక కావలెనని ఉత్తరం రాసి అతని ఇంటి గోడకు అతికించాడు.

“మూతి మీద మీసం ఉంటే

॥ తందాన ॥

కొన్నె గుట్టకు వచ్చి పోరా

“

సంగపోత్తు దెబ్బ చూచుకో

“

కొన్నెగుట్టకు పోయి ఆ తుపాకులు కుర్రారం రాంరెడ్డికి ఇచ్చి కొలనుపాకకు పోయాడు రామచంద్రారెడ్డి.³

ఆరుట్ల వెంకట నర్సింహరెడ్డిగారు వెంకటాపురం గ్రామనివాసి. జూనపడ కవి. పోరాటంపై ఎన్నో కవితలు ప్రాసాదు. మచ్చునకు ఆరుట్ల దంపతులపై ప్రాసిన ఒకకవిత.

వీడిపోయింది ఒక జంట.

నవ సమాజస్థాపనకు నడుము కట్టింది జంట

చేవితమే పోరాటమని ఎంచుకొన్నది జంట

జనాన్ని కూడగట్టి శైతన్య పరిచింది జంట

విష్వవ శంఖాన్ని పూరించింది జంట

నైజాం రజూకార్డు నాజీ దురంతాలను
 ఎర్రజెండా చేత పట్టి ఎదిరించింది జంట
 భూస్వామ్య పోరాటాన్ని నడిపింది జంట
 వెట్టిచాకిరిని ఎదిరించింది జంట
 పోలీసు బలగాలతో చేరుకొన్న కాంగ్రెసుకు
 అనెంబీ ఎన్నికలలో అంతు చూపింది జంట
 జంటా బయట జంటగా విహారించింది జంట
 స్నేచ్ఛ తీవితం సాగించింది జంట.

జానపద కథలలో ఆరుట్ల దంపతులు

1. 'రజూకార్డు బుద్రకథ' ప్రధాన కథకులు వానరాశి చినరంగయ్య, సహాయకులు: వానరాశి పోచయ్య, మౌనె పోచయ్య, తూర్పుయ్యి చంద్రయ్య, (నంగునూరి శివశక్తి సెంటరీ). (ఈ క్యాసెట్ రచయిత దగ్గర ఉంది.)
2. 'రామచంద్రారెడ్డి కథ' కుప్రారం (పాశం) రాంరెడ్డి కథ: ప్రధాన కథకులు ముచ్చనపట్టి మల్లయ్య, వంతలు: ముచ్చనపట్టి రాజయ్య, నీలం ఎల్లయ్య (దగుంట పట్టి). (ఈ క్యాసెట్ రచయిత దగ్గర ఉంది)
3. 'రేణుకుంట రాంరెడ్డి కథ': ప్రధాన కథకులు: శ్రీ నర్సింహులు వంతలు ఎల్లయ్య, బాలయ్య (కళ్ళం, జనగామ మం.) (రచయిత దగ్గర ఈ క్యాసెట్ ఉంది).

5. రైతు ఉద్యమాలలో ఆరుట్ల దంపతులు

తెలంగాణ రైతాంగ సాయుధ పోరాటం నుండి ఎ.ఆర్., కమలదేవిగారలు వారు చనిపోయే పరకు అనేక రైతు ఉద్యమాలలో పాల్గొని రైతులకు సహాయ సహకారాలందించారు. 1940లో మల్కాపురంలో జరిగిన ఆంధ్ర మహాసభలో ప్రష్టేక జాగీరు రైతు సంఘం ఏర్పడింది. ఆ సంఘునికి కొండా వెంకట రంగారెడ్డిగారు అధ్యక్షులుగాను, ఆరుట్ల లక్ష్మి నర్సింహరెడ్డిగారు ప్రధాన కార్యదర్శిగాను, ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి, బద్దం ఎల్లారెడ్డి, రావినారాయణరెడ్డిగారలు కార్యవర్గ సభ్యులుగాను ఎన్నికొనారు. జాగీరు రైతుల అనేక సమస్యలను చేపట్టి విజయవంతం చేశారు. కొలనుపాక జాగీర్దారు భూమిశిస్తు పెంపు చేసిన సందర్భంలో ఆరుట్ల సోదరులు ఉద్యమం లేవదీశారు. ఆ పోరాట ఫలితంగానే భూమి శిస్తు తగ్గించబడింది.¹

పోరాట విరమణ తర్వాత పి.డి.ఎఫ్. పక్కన తెలంగాణ అంతటా రైతు సంఘ కార్యాలయాలు తెరువబడ్డాయి. నల్గొండ జిల్లా కొలనుపాక గ్రామంలో రైతు కార్యకర్తల సమావేశం 1953 జనవరి 20, 21, 22 తేదీలలో జరిగింది. మొదటి రాష్ట్ర ఆర్గానేజింగ్ కమిటీ ఏర్పడింది. తెలంగాణ ప్రాంతంలోని అన్ని జిల్లాల నుండి రైతు కార్యకర్తలు హజురయ్యారు. ఈ సభకు బసవపున్నయ్య గారు వచ్చారు. రావి నారాయణ రెడ్డిగారు అధ్యక్షులుగాను, డి.వి., రావెళ్ళ జానకిరామయ్యగారు, ఉపాధ్యక్షులు గాను, ఆరుట్ల లక్ష్మి నర్సింహరెడ్డిగారు (ఎం.ఎల్.ఎ) కార్యదర్శిగాను, మంచికంటి కిషన్‌రావు, ఎ.ఆర్. సహాయ కార్యదర్శులుగాను, కె.ఎల్. నర్సింహరావు, ఎం.ఎల్.ఎ. కోశాధికారిగాను, మరియు 18 మంది కార్యవర్గ సభ్యులుగాను ఎన్నకోబడ్డారు.²

పుట్టగూడెంలో లంబాడీ రైతుల ఉద్యమం

పుట్టగూడెం భువనగిరి తాలుకాలోని పాముకుంట శివారు గ్రామం. పూర్వం పాముకుంట జాగీరు గ్రామంగా ఉండేది. సాయథ పోరాట కాలంలో జాగీర్లారు యొక్క 500 ఎకరాల అటవీభూమి 400 లంబాడీ కుటుంబాలకు పార్చి పంచింది. ఈ అటవీ భూములను బాగు చేసుకొని లంబాడీలు కొండ్రెటి చెరువుద్వారా సాగుచేస్తుండేవారు. 1948 నుండి 1952 వరకు ఈ భూమిని లంబాడీలు ఇతర కులాల వారు సేద్యం చేస్తు జీవించేవారు. 1952 మొదటి సాధారణ ఎన్నికలలో బూర్జుల రామకృష్ణరావుగారి ఆధ్యాత్మాన ఏర్పడ్డ కాంగ్రెసు ప్రభుత్వంలో కొండా వెంకటరంగారెడ్డి గారు రెవిన్యూ, అటవీకాఖల మంత్రిగా నియమింపబడ్డారు. పుట్టగూడెం లంబాడీలు సేద్యం చేసుకొనే భూమిపై అటవీకాఖ మంత్రికి కన్పుపడింది. ఆ అటవీ భూములనుండి లంబాడీలను, ఇతరులను వెళ్గొట్టించి ఆ భూమిలో అటవీ మొక్కలు నాటించి పారెస్టరేంజ్‌గా చేయాలనుకొన్నారు. అటవీకాఖ పారెస్టగార్డులను, పోలీసులను పుట్టగూడెం పంచించి జాగీర్లలు అటవీ భూములలోకి ఎవరూ ప్రవేశింపరాదని, ఒకవేళ ఎవరైనా ప్రవేశిస్తే అరెస్టు చేస్తామని గ్రామంలో చాటింపు వేయించారు.³

25 అగష్టు 1954న రాష్ట్ర అసెంబ్లీలో ప్రశ్నేత్తరాల సమయాన కములాదేవిగారు వేయాల్చిన ప్రశ్నను ఎ.ఆర్. అమె ఆనుమతిలో లంబాడీ రైతుల బేధభలీల గురించి అటవీకాఖ మంత్రిని అడిగాడు. దానిపై మంత్రి 1953లో రైతులు అనుమతి లేకుండా భూమి కాస్తు చేస్తున్నారని అందుకే వారిని బేధభలు చేశామని జవాబిచ్చాడు. 1948-49నుండి రైతులు ఆ భూములపై ఖబ్బలో ఉన్నారు. జాగీరు కాలంలో సేద్యం చేసే రైతులకు పట్టాలివ్వాలని ఉత్తర్వులున్నప్పటిక వారిని ఎందుకు బేధభలు చేశారని, ఎ.ఆర్. అడగగా మంత్రి స్పందిస్తూ 1949 నంవంతికి కంటే పూర్వం ఆ భూములపై ఖబ్బ ఉంటే వారికి ఆ భూములను అమలుపరుస్తామని, అటువంటి వారి వివరాలు పట్టేలు పట్టారీల శివాయ జమాలందిలో అమలులో ఉండాలి. దానిలో అమలు లేవు కాబట్టి వారిని ఖబ్బలో ఉంచలేదని జవాబిచ్చాడు.⁴

లంబాడీ రైతులను భూములనుండి వెళ్గొట్టుటానికి పోలీసులు, పారెస్ట గార్డులు, అధికారులు పుట్టగూడెం వచ్చారు. రైతులు ప్రాదరాబాదులో ఉన్న ఎ.ఆర్.కు కములాదేవిగారలకు ఈ సంగతి వివరించారు. ఆ సంగతి తెలుసుకున్న ఆరుట్ల దంపతులు పుట్టగూడెం చేరుకొన్నారు. లంబాడీలు ఆ గ్రామశివారులో ఉన్న కొండ్రెటి చెరువు దగ్గర పీరికి స్వాగతం పలికారు. ఎ.ఆర్., కములాదేవి గారలు, హరేగింపుగా గ్రామంలో ఉన్న పోలీసు క్యాంపు దగ్గరకు పోలీయ పోలీసు క్యాంపు ఎత్తివేయాలని, జాగీరు భూములపై ఖబ్బ వదలిపెట్టమని నినాదాలతో హార్టెర్లించి సాయంత్రం గ్రామంలో బహిరంగ సభ జరిపారు.⁵ తెల్లవారి ప్రజలంతా భూములను ఆక్రమించాలని ఆ సభలో శీర్యం చేశారు. 700 మంది స్త్రీలు పురుషులు అందుకు అనుగుణంగా బయలుదేరారు. పురుషులలో సగం మంది నాగళ్ళతో మిగతా సగం మంది వారికి సహాయంగా వలయకారంగా నిలబడి రక్షిస్తుంటే స్త్రీలు కొడవళ్ళతో పొదలనరికేస్తూ ఎవరైనా వస్తే కారపు ముంతలతో పోరాటానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. 200 మంది నాగళ్ళతో అటవీ భూములలోకి అడుగు పెట్టారు. ఎ.ఆర్. ముందు మొదటి నాగలి చేత బట్టి ముందుకు సాగగా ఆయన వెనుక ప్రజలు నాగళ్ళ దుస్సడం మొదలుపెట్టారు. కములాదేవి గారు స్త్రీలను సమీకరించి దుస్సేవారికి సహాయంగా నిలిచింది. పోలీసులు, అధికారులు పదారు వందల గజాల దూరం నుండి చూసి ఏమీ చేయలేకపోయారు. ప్రజల సంఘటిత శక్తికి ఆశ్చర్యపోయారు. వెను తిరిగి పోలీసు క్యాంపును లేవుకొనిపోయారు.^{6/1} తర్వాత పీరికి పట్టా సర్టిఫికెట్లు ఇష్టబడ్డాయి. బావులు తప్పకొన్నారు. సేద్యం చేసుకొంటు ఇష్టబట్టికి ఆ భూములను ఆనుభవిస్తున్నారు.^{6/2} ఈ సమయం శాసనసభ ద్వారా కాక ప్రజాసమీకరణ ద్వారా సాధింపబడింది.

దాతారు పల్లెలో భూపోరాటం

తూప్రాన్ దగ్గరి దాతారు పల్లె గ్రామంలో లక్ష్మణరావు అనే అడ్డుకేటుకు 500 ఎకరాల పట్టాభూమి ఉంది. ఆ భూములను తరతరాలుగా రైతులు కౌలు సేద్యం చేసేవారు. పోలీసు ఆక్రము తర్వాత ఆ రైతులందరికి రక్కిత కౌలు దారి సర్టిఫికెట్లు లభించాయి. పట్టేదారు మొదక్ ఎస్.పి.ని, తూప్రాన్

ఎన్.ఐ., సి.ఐ., డి.ఎన్.పి.లను కలుపుకొని కౌలుదార్లను భూముల నుండి వెళ్ళగాటునికి కుట్ల పన్ని దాతారుపత్రులో రిజర్వ్ పోలీసులతో క్యాంపు వేయించి, ఎవరైనా కౌలుదార్ల తమ భూములలోనికి పన్నే అరెస్టు చేయస్తానని చాటింపు వేయించాడు.

రిజర్వ్ పోలీసులు గ్రామంలో గ్రేట్ తిరుగుతూ కొందరు ముఖ్యుల ఇంధకు పోయి మగవారిని పట్టుకొని పోవడానికి ప్రయత్నించగా వారు తప్పించుకొని హైదరాబాదులో ఉన్న ఎ.ఆర్.సు కలిసి సంగతి చెప్పారు. ఆ విషయం తెలుసుకొన్న ఎ.ఆర్.గ్రామానికి పోయి ప్రజలతో ఉర్జిగింపు ద్వారా గ్రామంలో ప్రవేశించి రిజర్వ్ పోలీసు క్యాంపు వేసిన స్థలానికి పోయి వారిద్వారా విషయం తెలుసుకొని “రూరోజు మధ్యాహ్నం నా నాయకత్వం ద్వారా అడ్డకేటు భూములలోనికి ప్రజలందరం వెళతాం. ఏ విధంగా మమ్ములను అరెస్టు చేస్తారో చూస్తాం” అని సవాలు విసిరాడు. అప్పుడు ఎన్.ఐ. “మేము ఎన్.పి. అర్దరుతో ఇక్కడికి వచ్చాం. ఆయన తూప్రాన్లో ఉన్నాడు. దయచేసి మీరు ఆయనను కలిసి ఇక్కడి నుండి పోలీసు క్యాంపు లేచి పోయెట్లుగా చేయింది” అని ప్రాథేయపడ్డాడు. 300 మంది ప్రజాసీకంతో ఎ.ఆర్. తూప్రాన్ పోలీసుస్టేషన్కు పోయి ఎన్.పి.ని కలువడానికి విజిటింగ్ కార్డు పంపాడు. చాలాసేపు వేచి ఉన్నపుటికి ఎన్.పి. నుండి పిలుపు రాలేదు. ఎ.ఆర్. సహానం కోల్పోయి పోలీసు స్టేషన్లోకి పోయి తనకు తాను ఎం.ఎల్.ఎ.గా పరిచయం చేసుకొని సంగతి వివరించాడు. అప్పుడు ఎన్.పి. తన అజ్ఞ లేనిదే పోలీసు స్టేషన్లోకి ఎందుకు వచ్చావని దురుసుగా మాట్లాడి ఎ.ఆర్.ను మెడపట్టి గెంటుమని పోలీసులకు చెప్పాడు. దానిపై ఎ.ఆర్. మండిపడి “పోలీసుస్టేషన్ నీ తాతగారి, అత్తగారి ఇల్లు కాదు. ఎం.ఎల్.ఎ. హోదాలో వచ్చాను. ఎలా బయటికి గెంటిస్తావో చూస్తాన్ని, సవాలు చేశాడు. దానిపై డి.ఎన్.పి. వచ్చి ఎ.ఆర్.ను బ్రతిమిలాడి ఇవతలకు తీసుకువచ్చాడు. అక్కడ గుమిగూడిన ప్రజలకు ఈ విషయాన్ని వివరించి హైదరాబాదుకు పోయి శాసనసభ ప్రతిపక్షనాయకునికి, ముఖ్యమంత్రికి, హోంమంత్రికి ఎన్.పి.పై పిర్మాదు చేశాడు. దీనిపై సి.ఎం. తక్కణమే విచారించి రిపోర్టు పంపించమని డి.ఐ.జి.ని ఆదేశించాడు. పోలీసు అధికారి తూప్రాన్లో సాక్షులను విచారించేటప్పుడు ఎన్.పి. ముఖం చాటేసుకున్నాడు.

తక్కణమే దాతారు పత్రులో పోలీసు క్యాంపు ఎత్తివేయబడింది. గ్రామస్థుల సహకారంతో రైతులు 38జ ప్రకారం రక్షిత కౌలుదార్లగా గుర్తింపబడ్డారు. పట్టులు అనులుచేయబడ్డాయి.⁶

ఈ విషయపై 16 ఫిబ్రవరి 1955న ఎ.ఆర్. అసెంబ్లీలో ప్రశ్న వేయగా హోం మినిస్టర్ ఓవిలేకర్, ఎన్.పి. గిటుట్, ‘షట్వ్’, ‘హరామ్జాదే’, అనే పదాలుపయోగించేదని చెబుతూ నాలుగు గంటలు మాత్రం ఎ.ఆర్.ను వేచియందేటట్లుగా చేశాడని చెప్పాడు.^{6/1}

1953-54లో రైతుల భేదభిలీలపై పోరాటం

1952 సంవత్సరం ఎన్నికలలో కాంగ్రెసు ప్రభుత్వం ఏర్పడిన తర్వాత, సాయంధ పోరాటకాలంలో బీద ప్రజాసీకం ఆక్రమించిన భూములనుండి వారిని వెళ్లగొట్టుటకు ప్రభుత్వం నిర్దియించి ఆర్దరు జారీ చేసింది. అధికారులు, పోలీసులు, ఘారెస్టు గార్డులను వెంటదీసుకొని గ్రామాల్లో ప్రవేశించి ప్రభుత్వ భూములలో అడుగుపెట్టవద్దని వారిని హెచ్చరించింది. ఈ విషయం కమ్యూనిస్టు పార్టీ ర్హస్కిక వచ్చింది. రైతు, వ్యవసాయకూలీల సంఘాలలో చెర్చించి, జిల్లా గ్రామ స్టోయిలలో రైతులను కదలించి భేదభిలీలను అపుటకు నిర్దీత తేదీలలో శాసనసభ ముందు ప్రదర్శన చేయాలని పార్టీ నిర్దియించింది. ఈ ప్రదర్శనకు ప్రజలురావద్దనే దృష్టితో ప్రభుత్వం నల్లగాండ జిల్లాలోని 1400 గ్రామాల్లో 144వ సెక్షన్ విధించింది. అయినపుటికి గ్రామాల్లోని ప్రజలు నిషేధాజ్ఞలు ధిక్కరించి ప్రదర్శనలో పాల్గొనలనుకొన్నారు. ఈ తిరుగుబాటును చూసిన ప్రభుత్వం శాసనసభానాయకులైన వి.డి. దేశపాండే, అరుటు లక్కి నర్సింహరెడ్డి, ఆరుటు రామచంద్రారెడ్డిగారలను ఈ విషయంపై చెర్చించడానికి ముఖ్యమంత్రి తన చాంబర్లోకి విలిపించాడు. ముఖ్యమంత్రి బార్లుల రామకృష్ణరావు, దిగంబరరావు బిందుగారలు శాసనసభ ముందు ప్రజల ప్రదర్శనను ఆపుచేయాలని, ఈ ప్రదర్శన వల్ల హిందూ ముస్లింల కొట్టాటలు మొదలు కాగలవని, ప్రదర్శకులను హైదరాబాదు రాకుండా చేయాలని కోరారు. భేదభిలీలను నిలుపు చేస్తే ప్రదర్శనను ఆపు చేస్తామని ముగ్గురు నాయకులు జవాబిచ్చారు. రెండవరోజు మళ్ళీ పెలిపించి రెవిన్యూ మంత్రితో మాట్లాడమని చెప్పాడు. మొదటిరోజు చెప్పిన సమాధానమే మళ్ళీ

చెప్పారు. ప్రదర్శన ఏ విధంగా జరుగుతుందో చూస్తాసని మంత్రి అన్నాడు. దీనితో ఉద్దిక్త, పట్టుదల పెరిగింది. 1954 అగస్టు నిర్వీత తేదీన దాదాపు 10 వేల మంది ప్రజలు ప్రదర్శన చేయడానికి పైదరాబాదు వచ్చారు. ప్రభుత్వం ప్రజల ఈ పట్టుదలను చూచి గ్రామాల్లో రైతులను బేదభలు చేయుట సాధ్యం కాదని ఊరుకొంది. ప్రభుత్వం జారీ చేసిన బేదభలు ఉత్తర్వులు కాగితాల వరకే పరిమితమైంది.⁸

హన్సుకొండలో తెలంగాణా రైతు సంఘు మహాసభలు

తెలంగాణా రైతు మహాసభ హన్సుకొండలో 1954 అగష్టు 28, 29 తేదీలలో రావి నారాయణరెడ్డి గారి అధ్యక్షతన జరిగింది. తెలంగాణాలో 8 జిల్లాల నుండి రైతు ప్రతినిధులు 150 మంది హాజరై రాజకీయ క్షేత్రిల విడుదల గురించి, నందికాండ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం, విశాలాంధ్ర రాష్ట్ర ఏర్పాటు గురించి అనేక తీర్మానాలు చేయబడ్డాయి. తెలంగాణా రైతు సంఘం 23గురితో కూడిన కమిటీని ఎన్సుకొన్నారు. అధ్యక్షులుగా ఆరుట్ల లక్ష్మినర్సింహరెడ్డిగారు (ఎం.ఎల.ఎ), ఉపాధ్యక్షులుగా పెండ్యాల రాఘవరావు, ఎం.వి. మరియు వి.ఎం. ప్రసాద్, ఎం.పి. గారలు, ప్రధాన కార్యదర్శిగా ఆరుట్ల రామచంద్రరెడ్డి ఎం.ఎల.ఎ.గారు, సహాయ కార్యదర్శులుగా బి. నర్సింహరెడ్డి, చుండూరు నర్సింహరావుగారలు, కోశాధిపతిగా కె.ఎల. నర్సింహరావు, ఎం.ఎల.ఎ.గారు ఇంకా 15 మంది కమిటీ సభ్యులు ఎన్సుకోబడ్డారు.⁹

1953 జనవరిలో కొలనుపాకలో జరిగిన తెలంగాణా రైతు మహాసభకు కరీంనగర్ జిల్లా నుండి సి.పె.ఎచ్. రాజేశ్వరరావుగారి సాయకత్వాను సభ్యులు హాజరయ్యారు. ఆ సభ్యులు ఎ.ఆర్.సు చూడలేదు. ఎ.ఆర్. ఏవిధంగా ఉంటాడో అని రైతు సభ్యులు రాజేశ్వరరావుగారిని అడగగా సభలో హాడావిడి చేస్తూ అటు ఇటూ తిరుగుతూ ఎవరు పనులను పురమాయిస్తుంటారో వారినే ఎ.ఆర్.గా గుర్తించండని చెప్పాడు. రైతులు సభ్యులు కొలనుపాకకు వచ్చి సభలో హాడావిడిగా తిరిగే ఎ.ఆర్.సు నులభంగా గుర్తించారు.

పుజూరాబాదు తాలుకాలోని రాంపథి గ్రామంలో దొరలు ప్రజలపై దౌర్జన్యం చేస్తూ వెట్టి చేయించుకొంటున్నారని తెలుసుకొని చెన్నమనేని

రాజేశ్వరరావుగారితో పాటు ఎ.ఆర్. ఆ గ్రామానికి వెళ్ళారు. ఆ గ్రామ సరిపూడులోకి పోగానే 10 మంది హరిజన స్ట్రీలు నెత్తిలో పుట్టుమన్ను తట్టులు పెట్టుకొని పోతుండగా అయన వారిని చూచి ఆ మన్ను దొరకు తీసుకుపోతున్నారని వారు చెప్పుక పోయిన గ్రహించి వారి నెత్తి మీద ఉన్న తట్టులను కింద పడవేసి కాలితో తన్ని మన్ను పొరబోసి మీ దొర నైజాం నవాబు వలె రాజ్యం చేస్తా వెట్టిచాకిరి చేయస్తున్నాడా? అని వారిని గదమాయించాడు. అక్కడనే నిలబడి ఉపన్యాసం మొదలుపెట్టగానే ప్రజలంతా గుమిగూడారు. ఆ ఉపన్యాసం విన్న ప్రజలు వెట్టిచాకిరి చేయమని తపథం చేశారు. ఆ గ్రామంలో వెట్టిచాకిరి ఆపుచేయబడింది. కష్టజీవులను చైతన్యపరిచే వర్ధదృక్షథం ఎ.ఆర్.కు ఉంది కాబట్టి ఆ హరిజన స్ట్రీలు వెట్టి చేస్తున్నారని గ్రహింపగల్గాడు. వారిని వెట్టిచాకిరి నుండి విముక్తి చేయగలిగాడు.¹⁰

అంద్రప్రదేశ్ అవతరణ జరిగిన తర్వాత తెలంగాణా రైతు సంఘం అంద్రప్రదేశ్ రైతు సంఘంలో విలీనమైంది. రైతుసంఘ సమావేశాలలో ఎ.ఆర్. పాల్గొని మరుకైన ప్రాత్ పోషించాడు. రైతులకు లాభం చేకూర్చే అనేక తీర్మానాలు చేసి తన వంతు ప్రాత్ పోషించాడు.

1968 మే 27, 28, 29 తేదీలలో కర్కూలు జిల్లా ఆశ్చర్యగడ్డలో జరిగిన అంద్రప్రదేశ్ రైతుసంఘం 5వ సమావేశంలో వై.వి. కృష్ణారావుగారు అధ్యక్షులుగా, ఎ.ఆర్. ప్రధాన కార్యదర్శిగా ఎన్సుకోబడ్డారు. ఆ సభలో రైతాంగాన్ని వేధించే సమస్యలను సరిగా ప్రభుత్వం పరిపూర్ణం చేయాలని రైతు సంఘం అన్నానించింది.

1970 ఫిబ్రవరి 20, 21, 22 తేదీలలో కరీంనగర్ జిల్లాలోని సిరిసిల్ల అంద్రప్రదేశ్ రైతు సంఘం 6వ మహాసభ జరిగింది. ఆ సభలో వై.వి. కృష్ణారావుగారు అధ్యక్షులుగాను, ఎ.ఆర్.గారు ప్రధాన కార్యదర్శిగా ఎన్నికైనారు. 1967-1975 మధ్యకాలం భూసంస్కరణలపైన, వాణిజ్య బ్యాంకులు జాతీయకరణమైన, అశ్వవసర సరకుల అక్రమ నిల్వల వెలికితీతమైన రైతు సంఘం పనిచేసింది.

1973 సెప్టెంబర్ 9న విజయవాడలో జరిగిన స్థాయిసంఘ సమావేశంలో ప్రధాన కార్యదర్శి పదవికి ఎ.ఆర్. రాజేసామా చేయగా ఆ స్థానంలో సిపాచ్. రాజేశ్వరరావు ఎన్సుకోబడ్డారు.¹⁰

మల్లాపురంలో బీద రైతుల పోరాటం

మల్లాపురం భువనగిరి తాలుకాలోని గ్రామం. ఆ గ్రామంలో కొత్త చెరువుకు రెండు తూములున్నాయి. ఎడమవైపున ఉన్న తూము కింద బీదరైతులైన చాకలి, మంగలి, హరిజనుల 45 ఎకరాల తరి భూముల పొరకం ఉంది. ఆ చెరువుకు గండి పడగా దాని మరమ్మతుకై ప్రభుత్వం 2లక్షల 12 వేలు మంజారు చేసింది. ఆ గ్రామం యొక్క భూస్వామి కొండల్ రెడ్డి యొక్క ఖుప్పీ భూములు 70 ఎకరాలు ఈ చెరువుకు ఆ రెండవ వైపు మైలు దూరాన ఉన్నాయి. ఆ వైపు ఉన్న భూములకు నీళ్ళ రావడానికి ఎడమవైపు బీద రైతులకు నీళ్ళ వచ్చే తూమును మూసివేసి సుహారు మైలు పొడవు కాల్ప నిర్మాణం చేపట్టడానికి తన అధికారాన్ని వినియోగించి మంత్రులతో పి.డబ్బుడి. బీఫ్ ఇంజనీర్కే కాక జిల్లా, తాలుకా నీటిపారుదల అధికారులకు చెప్పించి తన భూమిని ఆయకట్టగా వేయించుకొన్నాడు. రెండవ వైపున బీదవారి 40 ఎకరాలకు పారే తూమును మూసివేసి తన వైపున్న ఖుప్పీ భూములకు నీరు పారుటకు అవకాశం ఉంటుందని కొండలీరెడ్డిగారు పన్నాగం పన్నాడు. ఈ విషయం రైతులు తాలుకా కమ్మునిస్టుపార్టీ ద్వారా ఎ.ఆర్.కు తెలియజేయగా ఎ.ఆర్. తాలుకా సెక్లెటరీ చెన్నారెడ్డిగారిని మల్లాపురానికి పంపించి ప్రజలను సమీకరించి పోరాటానికి ఆయత్తం చేయున్నాడు. తెల్లవారి ఎ.ఆర్. ఆ గ్రామానికి వెళ్ళగా ప్రజలందరు లారీలతో ఆయను అనుసరిస్తుండగా భూస్వామి మూయించిన చెరువులోని రెండవ తూములోని రాళ్ళను తీసివేయించాడు. అక్కడ గుమిగూడిన ప్రజలతో పోలీసులు వచ్చి అరెస్టు చేసినా బెదరకుండా నిలబడి మీ హక్కులను పరిరక్షించుకోవల్సిందిగా చెప్పాడు. కట్టమీది నుండి ఎ.ఆర్. నదిచి పోతుంటే భూస్వామి కొడుకులు చెట్లచాటునుండి హరాత్తగా వచ్చి కత్తితో పొడవడానికి ఉద్యుక్కలు కాగా ప్రజలు తరిమికొట్టారు. బీద రైతుల పొలాలకు నీళ్ళ వచ్చే తూమును మూయించి వేస్తే విపరిత పరిణామాలను ఎదుర్కొనుక తప్పదని వార్షింగ్ ఇచ్చాడు. భూస్వామి వత్తిడి వల్ల నీటిపారుదల శాఖవారు తూమును మూసివేస్తుంటే రైతులు ఎదుర్కొని తమ పొలాలకు నీరు పారేటట్టుగా చేసుకొన్నాడు. 1నుండి రైతులు నిర్మించింపబడి కోర్కెకు పంపించబడగా ఎ.ఆర్. వారిని విడిపించారు. రైతులు నిరంతర పోరాట ఫలితంగానే తమకు

న్యాయంగా రావల్సిన నీటిని తెచ్చుకొన్నారు. ఎ.ఆర్. సూత్రధారుడిగా ఉండి రైతుల సాహసిపేత ప్రతిఘటన వల్లనే విజయం సాధించగలిగాడు.

అడ్డ గూడూరులో పేద రైతుల వీరోచిత భూపోరాటం

అడ్డగూడూరు, నల్లగొండ జిల్లా రామన్నపేట తాలుకాలోని గ్రామం. ఆ గ్రామంలోని పెద్ద భూస్వామి శ్రీ వి. పురుషోత్తమరెడ్డి గారికి మద్దిరాల, అడ్డగూడూరు గ్రామాలలో దాదాపు 400 ఎకరాల ఖుప్పీ 75 ఎకరాల తరి భూమి ఉండేది. అడ్డ గూడూరు గ్రామంలోని సర్వే నెం. 174లో 550 ఎకరాల సారవంతమైన బంచరాయి భూమిని తన అనుయాయులపేర, తన కుటుంబ సభ్యుల పేర మార్చించడానికి ప్రయత్నం చేశాడు. గ్రామంలోని ధనిక రైతుల పట్టా భూములలో ఉన్న పనికిరాని భూములను పట్టాలనుండి తొలగించి సారవంతమైన బంచరాయి ప్రథుత్వ భూమును ఖుప్పీలోకి తెచ్చుకోవడానికి రెవిన్యూ మంత్రి సూకల రామచంద్రారెడ్డిగారి ద్వారా నల్లగొండ జిల్లా కలెక్టరుకు చెప్పించి పట్టా భూములను బంచరాయులుగా, బంచరాయి భూములను పట్టా భూములుగా మార్చడానికి ప్రయత్నించాడు. కలెక్టరు తస విషయమై రెవిన్యూ బోర్డు వారికి సిఫారసు చేయగా రెవిన్యూ బోర్డు వారు కలెక్టరు సిఫారసును కొట్టి వేసింది. ఈ విషయము తొమ్మిందుగురు సిపిఐ, సిపిఐ(ఎం) సభ్యులు ముఖ్యమంత్రి దృష్టికి తీసుకురాగా వారు జోక్కం చేసుకొని భూములన్న వారి పేర ప్రథుత్వ భూములను పట్టా చేయకూడదని ఆజ్ఞాపీంచాడు. ఇలాంటి ప్రథుత్వ భూములను భూములు లేని నిరుపేదల పేర పట్టా కావించాలని లేదా ప్రథుత్వ వ్యవసాయ క్రీతంగా మార్చాలని కమ్మునిస్టు పార్టీ శాసనసభ లోను ఇతరత్రా అందోళనను చేపట్టింది. దీనికి ప్రథుత్వం స్వందించి వ్యవసాయ డైరెక్టరును అడ్డగూడూరు వెళ్లి రిపోర్టు పంపించాల్సిందిగా ఆజ్ఞాపీంచింది. ఆయన వెంట ఎ.ఆర్. కె. రామచంద్రారెడ్డి గారలు కూడా వెళ్లారు. కానీ కొండరి వాత్రుడివల్ల 550 ఎకరాల భూమి ప్రథుత్వ వ్యవసాయ క్రీతంగా పనికి రాదని రిపోర్టు ఇవ్వబడింది. దీనివల్ల ఈ ప్రథుత్వ భూమిని పురుషోత్తమరెడ్డి గారి కుటుంబం సభ్యులు ఇతర ధనిక రైతులు అనుభవిస్తుండేవారు.¹²

అప్పటికే కమ్యూనిస్టు పార్టీ నాయకత్వంలో మూడు వందల నిరుపేద కుటుంబాల వారు సంఘచీత శక్తితో 300 నాగండ్లతో 1969 ఆగస్టులో దున్ని సజ్జ, జొన్సు, పెనర, పంటలు వేశారు. దీనిపై పురుషోత్తమ రెడ్డి వర్గం వారు పంట కోత సమయంలో పైకోర్చు నుండి స్నే ఆర్దరు తెచ్చారు. దానిపై ప్రజలు స్నేను వేకేటు చేయించి పంటను కోయడానికి సిద్ధమయ్యారు. పార్టీ నాయకత్వాన చుట్టుపక్క గ్రామాలు మోత్తారు, దాచారం, ఖంచాయపాలై మొదలగు అనేక గ్రామాలు ప్రజలు దాదాపు 2000 మంది 500 బండ్లతో పంట కోయడానికి వచ్చారు. పంట చేలను కోసి బండ్లపై తను తను ఇండ్కు తీసుకుపోయారు. పోలీసులు, ప్రభుత్వాధికారులు ఏమీ చేయలేకపోయారు.¹³

ఆది మాచి థనిక రైతులు, పురుషోత్తంరెడ్డి గారి కుటుంబ సభ్యులు రెవిస్యూ మంత్రిగారి సహాయంతో ప్రభుత్వ భూమిని పోలీసుల సహాయంతో అప్పగించాలని అక్రమ ఆర్దరు తీసుకొని గ్రామంలో పోలీసు రిజర్వు క్యాంపు వేయించి ప్రజలను భయభ్రాంతులుగా చేశారు. 17.9.1969న గ్రామంలో లారీచార్ట్ చేయగా 72 మంది పురుషులు, 32 మంది స్త్రీలకు గాయాలయ్యాయి. రాష్ట్ర కమ్యూనిస్టు పార్టీ పక్షాన అనేక తడవులు ప్రభుత్వానికి వినతిపత్రాలు ఇచ్చినా ఫలితం లేకపోయింది. ఈ దుర్మార్గాలను ఎదురోపుడానికి పోరాటం తప్ప వేరే మార్గం లేదని ప్రజానికం కమ్యూనిస్టు పార్టీ సలహాతో పోరాటానికి సిద్ధమయింది. గ్రామంలో రిజర్వు క్యాంపు ఎత్తి వేయాలని పేదలకు 550 ఎకరాల భూమిని పట్టా చేయాలని, అక్రమ ఆర్దరును రద్దు చేయాని, ప్రభుత్వానికి నోటీసు ఇష్టుదం జరిగింది. అయినా లాభం లేకపోయింది. పార్టీ చుట్టు ప్రక్క గ్రామాల ప్రజలను సమీకరించడానికి పూనుకొంది. అడ్డగూడారు గ్రామంలోని 174 సర్టీ నెంబరులోని భూములలో ఎవరు ప్రవేశింపరాదని, ప్రవేశిస్తే శిఖార్పులవుతారని రిజర్వు పోలీసు ప్రకటించింది. పెద్ద ఎత్తున ప్రజాసమీకరణ ద్వారా ఆ భూములలోనికి ప్రవేశించాలని పార్టీ నిర్ణయించింది. శే.డి.26.7.1970న ఎవరజండాలతో 500 నాగండ్లతో ఎ.ఆర్., బండ్లం ఎల్లారెడ్డి, కె. రామచంద్రారెడ్డిగారలు నిపేధాజ్ఞులు ధిక్కరించి భూముల లోనికి ప్రవేశించారు. పోలీసులు లారీచార్ట్ చేయడం మొదలుపెట్టారు. లారీ చార్ట్ చేస్తారని ప్రజలు అనుకోల్సు. ప్రజలు వెనుకడుగువేయడం మొదలు పెట్టారు. ఎ.ఆర్. ప్రజలనుద్దేశించి “మీరంతా పారిపోవద్దు, పోలీసుల

శిదురుగా నిలబడి ఎదిరించండి” అని అనగానే ప్రజలు ఎదురు తిరిగి పోలీసులను ఎదిరించారు. అప్పుడు సి.ఐ. ముఖ్యమైన నాయకులు 15 మందిని అరెస్టు చేశాడు. శ్రీయుతులు బద్దం ఎల్లారెడ్డి, ఎ.ఆర్., కె. రామచంద్రారెడ్డి, యాదగిరి, డి. సత్తిరెడ్డి మొదలగువారిని అరెస్టు చేసి భువనగిరి కోర్టుకు తీసుకొని పోలీయెటపుడు ప్రజలు తండ్రిపతండ్రాలుగా వారి వెనుక వచ్చి నినాదాలతో హారెత్తించారు. రెండవరోజు భువనగిరి సబ్ కలెక్టర్ కోర్టు ముందు హాజరుపరుగా ఆ కోర్టు ఏవిధమైన షరతులు లేకుండా వారందరిని విదుదల చేసింది.

అప్పుడే అసెంబ్లీలో ముఖ్యమంత్రి బ్రహ్మనందరెడ్డిగారు ఒక ప్రకటన చేస్తూ వీరిపై ఉన్న కేసులన్ని ఉపసంహరింపబడ్డాయని, పురుషోత్తమరెడ్డి తదితరులు నర్సే నెంబర్ 174లోని ఖబ్బలో ఉన్న భూములన్ని పదలుకున్నారని, ఆ భూములను నిరుపేదలకు ఇవ్వబడుతాయని ప్రకటన చేశాడు.¹⁴ పదులుకొన్న భూములను పంచదానికి ఒక కమిటీ వేశారు. పోరాటం చేసిన వారందరికి భూములు దొరకలేదు. కొంత మందికి లభ్యమయ్యాయి. ఆ భూములన్ని జాయింటు పత్రాలుగా ఇవ్వబడ్డాయి. ఇద్దరికి 4 ఎకరాల చోపున జాయింట్ పట్టాగ ఇచ్చారు.^{14/1} ఈ భూ పోరాటం ప్రజల సహకారంతో కమ్యూనిస్టు పార్టీ ఆధ్వర్యంలో ఎ.ఆర్. సాధించిన ఘన విజయాలలో ఒకటి. అసెంబ్లీలోనే కాకుండా ప్రజలు ముందుకు వచ్చి భూస్వాములపై దాదాపు 4 సంవత్సరాలు (1966 నుండి 1970 దిసెంబరు వరకు) పోరాటం జరిపి విజయం సాధించారు.

అర్థన్పట్లలో ఎ.ఆర్. చేయించిన పోరాటం

అర్థన్ పట్ల వరంగలు జీల్లా చేర్చాల తాలూకాలోని గ్రామం. పోలీసు యాక్ట్ నీ తర్వాత ఆ గ్రామానికి 20 సంవత్సరాలనుండి కె. రాజయ్యారు సర్వంచేగా ఉండేవారు. అంతకు పూర్వం అతనికి చెప్పుకోదగ్గ స్వంత ఆస్తి లేదు. సర్వంచేగా ఉండి రోడ్ మరమ్మతు. చెరువుల మరమ్మతులు మంచినీళ్ళ బాపుల తప్పకం వల్ల అనేక లాభాలు గడించాడు. గ్రామంలోని కొంత మంది భూములను తక్కువ దబ్బు ఇచ్చి, మరికొంత మందివి దౌర్జన్యంగా తీసుకొన్నాడు. బండ్లకుంటలో సమప్పి వ్యవసాయం మొదలుపెట్టాడు. దుబ్బాక

దొరల భూమిని ఆక్రమించి బాగుపడ్డాడు. చాకలివారి పొలాన్ని హరిజనులు దున్ని నాటువేస్తే వారి మీద దౌర్జన్యం చేశాడు. ప్రజలు ఎ.ఆర్.సు, నలు నర్సింహులును, కె. కృష్ణమూర్తిగారలను తీసుకొని వచ్చి వారికి ఈ విషయం వివరించగా ఎవరి భూములు వారికి నాయకులు ఇప్పించారు.¹⁵

కె. రాజయ్య అర్థన్వపట్ల సర్వంచేగా గ్రామాన్నంతా గుఫ్పిల్లో ఉంచుకొని ఎదిరించిన వారిని ఖాధలు పెదుతుండేవాడు. శివారు గ్రామమైన కమలాయపల్లి, అర్థన్వపట్ల గ్రామాల్లో తన స్వంత పొలంలో పనిచేసే కూలివారికి దబ్బు లివ్వుకుండా, తన పేరు మీద రాతెండి సిక్కాలు (కాయిన్) తయారు చేసి ఇచ్చేవాడు. ఆ రాతెండి సిక్కాలను కూలీలు తీసికొనిపోయి స్థానిక కోమటి కొట్లో ఇస్తే వారు సరుకులు ఇచ్చేవారు. ఆ వర్తకులు తమ వద్దనున్న రాతెండి సిక్కాలను జమచేసి కొన్ని రోజులకు కె. రాజయ్య దగ్గరకు తీసుకొని పోయి ఆ సిక్కాల విలువగల దబ్బు అడిగితే వాటిలో కొంత దబ్బును పట్టుకొని మిగిలా దబ్బు ఇచ్చేవాడు. ఈ రెండు గ్రామాల్లో ఈ సిక్కాలు చలామణిలో ఉండేవి.

గ్రామంలోని అనేక భూములను దాదాపు 300 ఎకరాలు ఆక్రమించి తన కొడుకుల పేర, కోడండ్ల పేరున పట్టూ చేయించుకొన్నాడు. తన పేర ఒక ఎకరం పట్టూ చేయించుకోలేదు. అబ్బారి బికాయలు 70 వేలు, సహకార సంఘాల అప్పులు, పంచాయతి సమితి నుండి ఎరువులు మొదలైనవి దాదాపు లక్షన్నర రూపాయలు స్వాహ చేశాడు.¹⁶

జనగామ తాలుకా రైతు సంఘ వ్యవహారాలను చూడడానికి ఆర్.మల్లారెడ్డి గారిని, యువజన సంఘాల వ్యవహారం చూడడానికి గభైరు సత్యపాలీరెడ్డి గారిని జిల్లా పార్టీ నిర్ణయించింది. వీరికి సహాయపడుని ఎ.ఆర్.సు పార్టీ కోరింది. ప్రజలు రైతు సంఘ సభ్యత్వం, యువజనసంఘ సభ్యత్వాలు చేరిన తర్వాత జిల్లా రైతు సంఘ అధ్యక్షులు కొండపల్లి గోపాలరావు, కార్యదర్శి తీగల సత్యనారాయణ, ఎ.ఆర్., మొదలగు వారి అధ్యక్షులంతో అర్థన్వపట్ల కమలాయపల్లి గ్రామాల్లో ఊరేగింపులు, బహిరంగసభలు జరుపబడ్డాయి. ఈ సభలు గ్రామాల్లో జరిగే సమయానికి కె. రాజయ్య గ్రామం వదలి చేర్చాలకు వెళ్లిపోయాడు.

అర్థన్ పట్ల, కమలాయపల్లి గ్రామాల్లో కె. రాజయ్య తన పేర చలామణి చేస్తున్న సిక్కాలను ఎ.ఆర్., వై.వి. కృష్ణరావు, బద్దం ఎల్లారెడ్డి గారులు, ముఖ్యమంత్రి వెంగళరావు గారికి చూపగా అశ్వరూపది కె. రాజయ్యను మీసా కింద అరెస్టు చేయస్తానని, కోర్టులో అతడు చేసే దార్ఢన్కాండ రుజువు పరిస్తే శిక్షిస్తామని హామీ ఇచ్చాడు.¹⁷ దీనిపై విచారణ జరుపుటకు భాట్టం శ్రీరామమూర్తిగారిని పంపించాడు. వారు జనగామకు రాగానే వర్షం కురుస్తున్నందున అర్థన్వపట్లకు పోలేక జిల్లా కలెక్టరును, ఎస్.పి.ని పంపించి కేసు విచారించి రిపోర్టు చేయమని కోరాడు.¹⁸

24.10.1974నాడు జిల్లా కలెక్టరు గ్రామానికి వచ్చి విచారణ జరిపిన సందర్భంలో ప్రజలు రాజయ్యకు వ్యక్తిగతంగా ఆయన చేసిన ఫోరమక్కత్తాలు వివరించాడు. ఇక ముందు ఈ విధమైన పనులు చేస్తే మీసా కింద అరెస్టు చేస్తానని రాజయ్యకు చెప్పాడు. గ్రామంలో చలామణిలో ఉండే రాతెండి సిక్కాలను రద్దుపరిచాడు. కలెక్టరు, ప్రభుత్వం రాజయ్యను ఏమీ చేయరని, మీరు సంఘులేత శక్తితో ఆయన దుర్మార్గాలను ఎదిరించాలని, ప్రజలకు ఎ.ఆర్. ఉద్యోగించాడు. ఎవరు ఏమీ చేయలేదనే థిమాలో తేది 26.10.1974నాడు రైతు నాయకుడు బాలీరెడ్డి ఆముదపు చేసును, కంచెను తన అనుచరుల పశువులతో మేపించాడు. దీనితో ప్రజలు కోపోద్రిక్తులై తమ పశువులతో రాజయ్య కంచెలో మేపించి బదలు తీర్చుకొన్నాడు. తెల్లవారి పోలీసులు వచ్చి ప్రజా వైతన్యాన్ని చూచి ఎవరినీ అరెస్టు చేయలేక పోయారు.¹⁹

ప్రజా ఉద్యమాలతో బలపడిన గ్రామంలోకి కె. రాజయ్య పోలీసుల సహాయంతో వస్తుండేవాడు. తేది 15.12.1974న రాత్రి 10 గంటలకు బుగ్గిగె బలయ్య నాయకత్తాన సక్కలైట్లు దాడి చేయడానికి నిశ్చయించుకొని రాజయ్య శిష్యుడైన పోలీసు పటేలును పట్టుకొని నీవు పిలిస్తే రాజయ్య ఇంటి తలుపు తీస్తాడని పిలువుచుని నిర్మంధించారు.²⁰ అతడు పిలువడానికి నిరాకరించగా తుపాకితో అతట్టి కాల్చారు. ప్రాణనష్టం జరుగలేదు. తుపాకి శబ్దం ఏన్న రాజయ్య బావిలోనున్న ఒక సారికలో దాగుండి తెల్లవారి పారిపోయాడు.²¹

తేది 16.12.1974న తుపాకి దెబ్బకు గురైన పోలీసు పట్టేలు చేర్యాల పోలీసు స్నేహముకు పోయి గుర్తు తెలియని 10 మంది వ్యక్తులు వచ్చి కె.రాజయ్య ఇట్లు చూపించి పిలువుమని కోరి నన్ను తుపాకితో కాల్యారని థిర్యాదు చేశాడు. ఈ కమ్యూనిస్టులే పని చేశారని సి.ఐ., డి.ఎస్.పి.లు కుట్ల పన్ని కమ్యూనిస్టు రైతు కార్యకర్తలను అరెస్టు చేయడానికి పూనుకొన్నారు. ఈ విషయాన్ని ఎ.ఆర్., వై.వి.కృష్ణరావు గారలు ముఖ్యమంత్రి ధృష్టికి తీసుకురాగా ఈ విషయాన్ని పరిశీలించి డి.ఎస్.పి., సి.ఐ., లను ట్రాన్స్‌ఫర్ చేయమని ఆడేశించాడు. ఈ అర్థరు చేరక మునుపే డి.ఎస్.పి., పగ సాధించడానికి రాజయ్య ఇంటిపై పార్టీ వారే దాడి చేశారని ఎం.డి. షరీఫ్. ఎం.డి.జబ్బార్, భాస్కర్, బుచ్చయ్య, సిద్ధిరాములు, సత్యనారాయణ మొదలగు వారు రాజయ్య ఇట్లు దోషించి చేశారని కల్పిత కేసులు బనాయించి అరెస్టు చేశాడు. పీరినే కాక రాజయ్య చూపించిన వ్యక్తులను కూడా అరెస్టు చేశారు.²³ అంతేకాక 17.12.1974 రోజున ఎస్.ఐ. కమలాయపల్లి గ్రామంలోని జోగి విశ్వ నాథం, రఘురాములు, సోమయ్యలను అరెస్టు చేసి అ రాత్రంతా పంచాయతీ కార్యాలయంలో చిత్రహింసలకు గురిచేసి పోలీసుస్నేహకులో నిర్వంధించాడు. కమలాయపల్లిలో ఒక పిల్లవాడు భావిలో పడి చనిపోతే ఆ పిల్లవాడిని హత్య చేశారని కమ్యూనిస్టు కార్యకర్తలైని కేసు పెట్టారు.²⁴

19.12.1974న జనగామకు స్వంత పనులపై వెళ్లిన తుంగ రామస్వామి రాఘవేందర్ రెడ్డి, పట్టారి రాఘవరెడ్డిగారలను, చేర్యాల ఎస్.ఐ. అరెస్టు చేసి రాజయ్య ఇంటిపై కమ్యూనిస్టులే దాడిచేశారని అందరిచేత అనిపించాలని చిత్ర హింసలు పెట్టాడు. ఈ విషయమై పార్టీకి తెలియవర్గా ఎ.ఆర్., మల్లారెడ్డిగారలు చేర్యాలకు వచ్చి లాకపోలో ఉన్నవారిని చూచి వారిని విడుదల చేయమని కోరారు. డి.ఎస్.పి.ని విచారించి వారిని విడుదల చేస్తానని ఎస్.ఐ. చెప్పాడు. కోర్టు ద్వారా వారిని విడిపించడానికి ఎ.ఆర్. జనగామలోని కోర్టు జడ్డికి పెలిగ్రాం పంపించాడు. లాకపోలో ఉన్న వారిపై అఘాయిత్యం చేయకుండా పార్టీ వారిని నిఘా ఉంచాడు. తెల్లవారి ఎ.ఆర్. చేర్యాల పోలీసుస్నేహకు పోయి విచారించగా ఎస్.ఐ. జనగామకు పోయాడని పోలీసులు చెప్పారు. ఎ.ఆర్. లాకపోలో ఉన్న వారితో త్వరలోనే విడిపిస్తామని,

జనగామ న్యాయాధికారి మిమ్ములను విడుదల చేయమని చెపుతాడని అన్నాడు. పోలీసు వారు వెళ్లి పోమ్మున్నా పోవద్దని మేము త్వరలోనే సౌర్య వారంటు తీసుకవస్తామని చెప్పి జనగామకు పోయి జడ్డిచేత సెర్క్యూరిటీ వారంటు తీసుకొని చేర్యాలకు వచ్చి రిమాండులో ఉన్న వారిని న్యాయాధికారి ఇంటి ముందు తీసుకొని పోయి చూపగా ఆయన కోర్టు కష్టదిలో ఉంచాలని అర్థర్ ఇచ్చాడు. గాయాలతో ఉన్న వారిని హస్పిటలకు పంపకుండా కోర్టు కష్టదిలోకి పంపదం అన్నాయమని, ఒకవేళ అదే జరిగితే ఎదిరిస్తామని ఎ.ఆర్. అన్నాడు. దీనిపై న్యాయాధికారి చేర్యాలలో కేను నదిపించమని అర్థర్ జారీ చేశాడు. అప్పటివరకు రాజయ్య అంటే భయపడే ప్రజలు భయాన్ని విడిచి కేనులో సాక్ష్యాలు ఇవ్వగా కేను కొట్టివేయబడింది.

కొలనుపాకలో కరెంటు సబోస్టేషన్ నిర్మాణం

కమలాదేవి గారు ఎం.ఎల్.వి. జన తర్వాత అలేరు నియోజకవర్గంలో కరెంటు కోతను తీర్చడానికి కృషి చేశారు. అలేరు నియోజకవర్గంలో సబోస్టేషన్ నిర్మాణం జరిగితే ప్రజలు లాభపడతారని టైటులకు లాభం చేకూరుతుందని 1960లో ఎ.ఆర్., కమలాదేవిగారలు కొలనుపాక గ్రామంలో కరెంటు సబోస్టేషన్ నిర్మాణానికి పూనుకొన్నారు. ఈ సబోస్టేషన్కు అలేరు దగ్గరలోని గుండ్రగూడం, గడ్డకు వేయాలనుకొన్నారు. కానీ దానిని కొలనుపాక గ్రామంలోని అలేరు వాగు దగ్గర కొంత భూమిని స్వల్ప ధరకు ఇప్పించి 50 లక్షల వ్యయంతో సబోస్టేషన్ నిర్మాణం జరిగింది. నార్ల తాతారావుగారు సబోస్టేషన్ ప్రారంభోత్పత్తం చేస్తూ ఆరుట్ల దంపతుల కృషి వల్ల సబోస్టేషన్ నిర్మాణం జరిగిందని వారి సేవలను కొనియాడారు. దీనివల్ల అనేక గ్రామాల రైతులు లాభపడ్డారు.²⁵

కమలాదేవి గారి కృషి వల్లనే యాదగిరిగుట్ట ప్రాంతంలో కరెంటు వచ్చి వ్యవసాయదారులు లాభపడ్డారు. అలేరు నియోజకవర్గ పరిధిలో అనేక గ్రామాలకు కరెంటు వచ్చి లాభం చేకూర్చింది.²⁶

కొలనుపాకలో లిప్పు ఇరిగేషన్

రామచంద్రారెడ్డి రింగ్‌వెల్ స్క్యూ ద్వారా లిప్పు ఇరిగేషన్‌ను ఏర్పాటు చేసి రైతులకు మేలు చేయాలనుకొన్నాడు. ఆ స్క్యూ ద్వారా దాదాపు 300 ఎకరాల

భూమిని సేద్యంలోకి తెచ్చి రైతులకు లాభం చేకూర్చాడు. ప్రభుత్వం ద్వారా 6 లక్షల రూపాయలు మంజారి చేయించాడు. బైరాంనగర్కు దగ్గరలో అలేరు వాగు ఉంది. దాని దగ్గర భావి పీసి అసీళ్ళ ద్వారా 35,40 అర్పు ఫవర్ మొటార్ ద్వారా నీళ్ళ తోడి పైతుల ద్వారా 300 ఎకరాలకు సేద్య వసతి కల్పించాడు. ప్రభుత్వము నుండి 5 లక్షల రూపాయలు మంజారి చేయించాడు. ఇది 1963-64 సంవత్సరంలో జరిగింది. ఒక సంవత్సరం ఈ స్థిం బాగా పనిచేసింది. రైతులు లాభపడ్డారు. ప్రస్తుతం వాగులోకి సీళ్ళు రావడం లేదు కాబట్టి అది ఇప్పుడు అమలులో లేదు.

కొలనుపాకలో ఖండసారి చెక్కర ఫౌక్సరి ఏర్పాటు

కొలనుపాక సీబి వసతి బాగుంది. ఈ ప్రాంతంలో చెరకు పండిస్తే రైతులు లాభపడతారని రామవంద్రారెడ్డిగారు అనుకొని ప్రయోగపూర్వకంగా తన భూమిలో మెదక్ జిల్లా నుండి తెచ్చించిన చెరకు విత్తనాన్ని నాటించాడు. దానివల్ల లాభం పొందాడు అలేరు నియోజకవర్గంలోని 27 గ్రామాల్లో చెరకును పండిస్తే లాభపడతారని రైతులను కూడగట్టి చెరకు పండించడానికి వారిని ఆయత్తపర్చాడు. అన్ని గ్రామాల్లో గ్రామ కమిటీలు వేసి చెరకు పండించే రైతులకు అలేరు స్నేహ బ్యాంకు ద్వారా ఎకరా ఒక్కంటికి 2,500 రూ. చొప్పున అప్పగా ఉప్పించాడు. పండించిన చెరకును మిర్యాలగూడ ఫౌక్సరికి తీసుకుపోవడానికి ఖర్చులు ఎక్కువైతాయిని, రైతులు సష్టుపోతారని తలచి కొలనుపాకలోనే ఖండసారి చెక్కర ఫౌక్సరి ఏర్పాటు చేస్తే బాగుంటుందని ప్రాదరాబార్లో ఉండే బి.ఐ.లక్ష్మణ, రుక్మిన్లాలతో ఫౌక్సరి స్నేహించడానికి విచారించాడు. బ్యాంకు అప్పా ఇస్తేనే ఫౌక్సరి నిర్మాణం చేస్తామని వారన్నారు. గ్రామనిపాసియైన రిటైర్స్ ఓంజనీర్ అన్నుల వెంకట నర్సింహరెడ్డి గారి సహాయింతో ఫౌక్సరి నిర్మాణం జరిగింది. కములాదేవి గారు ఫౌక్సరి ప్రారంభిత్వం చేశారు. కొంత బాగా నడిచింది. ప్రస్తుతం ఆ ఫౌక్సరి నామ రూపాలు లేకుండా పోయింది.²⁶

రైతు ఉద్యమాలలో అరుట్ల దంపటులు

1. *Mallaiyah, N. Com. of P.M.E. Hyderabad State 1930-51 un published Thesis. p.91.*
2. విశాలాంధ్ర దినపత్రిక తేది 26.1.1953
3. కృష్ణరావు, వై.వి. 'అంత్రప్రదేశ్లో రైతు ఉద్యమాలు, పోరాటాలు' రందుఖాగం
4. *The Hyderabad Legislative Assembly Debates. Official Report - part I. Oral Questions and Answers 25 Aug. 1954. pages 428-429.*
5. భూక్యాదామ్లు (పుట్టగూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ. వయస్సు 80 సం. 15-10-2003.
- 5/1. మాదోతువర్ధన్ (పుట్టగూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ. వయస్సు 75 సం.
- 5/2. భూక్యా లాబ్జు (పుట్టగూడెం) గారితో ఇంటర్వ్యూ. వయస్సు 70 సం.
6. కృష్ణరావు, వై.వి. 'ఎ.పి.లో రైతు ఉద్యమాలు-పోరాటాలు' II part page 19.20.
- 6/1. *Hy'bad Leg. Ass. Debates. Oral Answers to Questions 16th Feb. 1955. page 8 (Official Report)*
7. రామవంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల. '1953-54 బెలంగాణాలోని నల్గొండ, వరంగల్లు, కరీంనగర్, మెదక్ జిల్లాలలోని బేదభాలీల వ్యతిరేక పోరాటాలు' (వై.వి. కృష్ణరావు) op. at. p.4
8. 'నవయుగం' తేది 4-9-1954. page 5
9. చెన్నమనేని రాజేశ్వరరావుగారితో ఇంటర్వ్యూ & సురవరం సుధాకరరెడ్డి గారితో ఇంటర్వ్యూ.
10. కృష్ణరావు, వై.వి. 'అంత్రప్రదేశ్లో రైతు ఉద్యమాలు-పోరాటాలు' II part 'అంత్రప్రదేశ్లో రైతు సంఘ నిర్మాణ వివిధ దశలు' page 75-76.
11. రామవంద్రారెడ్డి, ఆరుట్ల. '1953-54 తె.న.వ.క.మె.జిల్లా. బే. వ్య. పోరాటం' (వై.వి. కృష్ణరావు) pp.13-14.
12. *Ibid. page 5-6*
13. కృష్ణరెడ్డి. పరకాల (అడ్డగూడారు) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
14. కృష్ణరావు, వై.వి. 'ఎ.పి.లో రైతు ఉద్యమాలు-పోరాటాలు' II part, pp 2-11
- 14/1. కృష్ణరెడ్డి, పరకాల (అడ్డగూడారు) గారితో ఇంటర్వ్యూ. వయస్సు 65 సం.
15. మల్లారెడ్డి, థిమిరెడ్డి (అర్ధనీపట్ల) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
16. రఘురాములు (కములాయపల్లి) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
17. కృష్ణరావు, వై.వి. 'ఎ.పి.లో రైతు' II part, op. at. p.32

18. సుధాకరరెడ్డి, సురవరం (బ్రోడాబాటు) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
19. కృష్ణారు, వై.వి. 'ఎ.పి.లో రై.ఎ.పో' II part, op. at. p.33
20. Ibid page 24.
21. రామయ్య, ఆకుల (ఆర్థన్వప్పు) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
22. రామచంద్రరెడ్డి, ఆయిల్ '1953-54 తెలంగాణాలోని నల్గొండ, కరీంనగర్, మెదక్, వరంగల్ల జిల్లాలందు చారిత్రాత్మకమగు బేదభాలీల వ్యక్తిగత పోరాటం' వై.వి. కృష్ణారు. p.27
23. రఘురాములు (కమలాయపల్లి) గారితో ఇంటర్వ్యూ.
24. యాదగిరిరెడ్డి, (ఆకవరం) మంతురి గారితో ఇంటర్వ్యూ.
25. లక్ష్మి సర్జుయ్య, వేముల (హూళీ సర్జుంచ, యాదగిరిగట్ట) మరియు బండ్రు సర్జుంచులు, ఆలేరు గార్డలో ఇంటర్వ్యూ.
26. వాముల మాధవరెడ్డి (కొలనుపాక) గారితో ఇంటర్వ్యూ.

రామచంద్రారెడ్డి గాల వ్యక్తిత్వం

రామచంద్రారెడ్డి తెలంగాణా సాయిధ పోరాట యోదుడు. అదర్చవాది తాను చెప్పింది అక్కరాల పాటించే నిజాయుతీగల నాయకుడు. నిస్పాత జీవి. పోరాట కాలంలో అయిన దగ్గరికి పార్టీ విరాళాలు ఎంత వచ్చేదో లెక్క లేదు. ఆ డబ్బులలో ఒక్కపైసా కూడా తన స్వార్థానికి వాడుకోకుండా పార్టీ అభివృద్ధికి వినియోగించాడు. దుబారాగ ఖర్చు పెట్టలేదు. ఖర్చు చేసిన ప్రతి పైసాకు లెక్క చూపించాడు.. ఫిరికితనం అయినలో మచ్చునక్కెనా లేదు. దైర్యం అయిన సాత్తు. పోరాట కాలంలో కొలనుపాక నుండి అయిన కచ్చరంలో వెడుతున్నప్పుడు రజాకార్య అయుధాలతో చుట్టుముట్టిన సమయాన దైర్యంతో కత్తిదూసి వారిపై లంఫుంచాడు. అది అయిన దైర్యానికి నిదర్శనం. ఆవేం అయిన సాత్తు. ఉద్దేశపూరితమైన ఉపన్యాసాలిచ్చి ప్రజలను ఉర్లూతలూగించేవాడు. ఉపన్యాసాల ద్వారా ప్రజలతో ఏపణైనా చేయించే శక్తి అయినకు ఉండేది. అడంబరాలు లేని నిరాదంబర జీవి. మంచి దుస్తులు ధరించాలనే తపున లేదు. మామూలు దుస్తులతో ఉండేవాడు. మూడుముక్కాలను దేవుట్టి నమ్మని వ్యక్తి. ఎంత ఉద్రేకం కలవాడో అంత హస్య చతుర్ముక్కలు మాట్లాడేవాడని అయిన బంధువులు తెల్పారు. కమలాదేవి గారిని చదివించి, తనతో పాటు పోరాటంలో నడిపించి స్త్రీ అంటే వంట ఇంటి కుండేలు కాదని, అవసరమైతే ఎన్ని త్యాగాలు చేయడానికైన సిద్ధమని నిరూపించాడు. ప్రతి స్త్రీ విజయం వెనుక పురుషుని హాస్తముంటుండని లోకానికి చాటి చెప్పాడు. పోరాట విరమణ వరకు అయిన ప్రభావం కమలాదేవిగారి మీద

బాగా పడింది. తర్వాతి కాలంలో కమలాదేవి ప్రభావం ఈయనపై పడింది. ఎక్కడ పీడన ఉండో అక్కడ ప్రత్యక్షమయ్యాడు. అసెంబ్లీలో కాని, ప్రజా సమస్యలపై కాని, భూస్వామ్య వ్యవస్థలపై తిరుగుబాటు చేసే సమయంలో కాని ఆయన వెనుకడుగు వేయలేదు. ప్రజలను పీడించే సమస్యలపై రాజీ పడకుండా ఎంతటి వారినైనా తుదకు ఆత్మియత బంధువులైనా కాని నిలదీసి ఎదిరించేవాడు.

కమలాదేవి గాలి వ్యక్తిత్వం

‘ముదితల్ నేర్యగరాని విధ్యగలదే? నేర్చించినన్’ అనే సూక్తి కమలాదేవి పట్ల నిజమైంది. తెలంగాణా సాయుధపోరాటంలో ప్రత్యక్షంగా పాల్గొన్న ప్రీతిల సంఖ్య చాలా తక్కువ. పాల్గొన్న కొద్ది మందిలో కమలాదేవిగారాకరు. సాధారణ మధ్యతరగతి రైతు కుటుంబంలో జన్మించిన ఆమె భర్త రామచంద్రారెడ్డిగారి సహాయ సహకారాలతో అంచెలంచెలుగా ఎదిగి రాష్ట్ర శాసనసభలో ప్రతిపక్షనాయకురాలి స్థాయికి చేరుకోగలిగింది. జీవితమనే పొరచాలలో అనుభవాలనే విధ్య గడించి, అభ్యాదయ ధృక్షాణిి, ప్రజానాయకత్వ లక్ష్మణాన్ని, పోరాట పటిమను అలవర్యకొంది. తెలంగాణా సాయుధ పోరాటం ఆమెకు ఎన్నో అనుభవాలు నేర్చింది. విధ్య నభ్యసించే కాలంలో, రణకార్యతో పోరాటం సాగించేటప్పుడు అసెంబ్లీలో ప్రతిపక్షనాయకురాలిగా అనమాన దైర్ఘ్యసాహసాలు ప్రదర్శించి అందరి మెప్పులను పొందగలింది. సిద్ధాంతాలకు అతీతంగా ఉండి, సునిశిత విమర్శతో ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా ప్రత్యామ్నాయ మార్గాలు చూపించడంలో భయపడకుండా అందరిని ఆకట్టుకుని అనర్పుళంగా మాట్లాడి మెప్పు పొందడం ఆమెకు వెన్నుతో పెట్టిన విధ్య. అయినా ఎన్నడు లోక్యం ప్రదర్శించలేదు. రామచంద్రారెడ్డి గారిలోని ఆవేశం ఈమెలోని ఆలోచన వారి దాంపత్య జీవితంలో సమతూకంగా ఉండివి. జనం నాడిని తెలుసుకొని, జనంలో కలిసి పోయి, ప్రజా సమస్యలను పరిష్కరించే రాజకీయ అవగాహన కలిగిన ప్రజానాయకులు. తన స్వంత పార్టీలో ఎవరైనా తప్పులు చేస్తే సంద్రమర్ప చేసి తన అభిప్రాయాలను కుండ

బద్రులు కొట్టినట్టుగా ప్రకటించే దృఢ సంకల్యురాలు. సమస్యలపై దొంక తిరుగుడుగా మాట్లాడకుండా సూటిగా, నిర్వయంగా మాట్లాడేతత్వం ఆమెది. ఎంత సున్నిత మనస్సులో అరాచకవాదుల పట్ల అంత కలినంగా ప్రవర్తించేది. ఎవరు మెచ్చినా మెచ్చుకపోయినా తన అభిప్రాయాలను నిక్కుచ్చిగా ప్రకటించేది. వైకి గంభీరంగా కన్నించినా స్త్రీ సహజమైన ప్రేమానురాగాలు ఆమెలో నిక్కిప్పమై ఉండేవి. కష్టసుఖాలు కావడి కుండలుగా భావించి సుఖాలకు పొంగి పోకుండా కష్టాలకు క్రుంగి పోక జీవిత పథాన అటు పోటులను ఎదుర్కొన్న విశిష్ట వ్యక్తి. అరెస్టు అయి కాళ్ళు చేతులకు అరదండాలు వేసి కోర్టులో హాజరు వర్షినవుడు అందోళన భయాన్ని ప్రదర్శించక వైర్యంగా చిరునష్టతో తన వాదాన్ని వినిపించి థీరత్వం సైర్పుం ప్రదర్శించిన పోటాల యోధురాలు. సాహసం ఆమె ఈపిరి. దైర్యం ఆమె సొత్తు. ఆమె ఎన్నడు సాధారణంగా పట్టుచీర కట్టుకోక, మల్లెపూలు పెట్టుకోక నిరాదంబరంగా జీవితం గడిపింది. పరిపూర్ణమైన మానవత్వపు విలువలు కలిగిన ఆలోచనా విధానంతో జీవించింది. అంధ్రప్రదేశ్లో మహిళా ఉద్యమాలలో పాల్గొని మహిళల హక్కుల కోసం పాటుబడింది. 1973లో అంధ్రప్రదేశ్ మహిళా సమాఖ్య కార్యదర్శిగా వనిచేసి మహిళలలో సైతన్యం కలుగజేసింది. తన భర్తతోపాటు బల్గేరియా, జిక్కాస్తావేకియా, జి.డి.ఎస్ సావియో యూనియన్, ఆస్ట్రేయా దేశాలలో వర్యటించి అక్కడి జీవన విధానాన్ని పరిశీలించింది. కాకతీయ విశ్వవిద్యాలలో వారు ఆమెకు గౌరవ డాక్టరేటు ప్రదానం చేస్తు గవర్నరుగారు అపర రుద్రమదేవిగా అభివర్షించారు.

ముగింపు

రామచంద్రారెడ్డి ఒక విశిష్ట వ్యక్తిత్వం కలిగిన ఆదర్శమూర్తి. మానవతావాది. బ్రతికినంత కాలం క్రియాలేల రాజకీయాల్లో ఉంటూ ప్రజాసేవకై పాటుపడ్డారు. ఆ విష్వవ యోధుడు తేది. 26-08-1985 నాడు మరణించాడు. అంధ్రదేశంలో పీడిత, తాదెత ప్రజలు | ఆయన మరణవారు విని శోకతప్పలయ్యారు. ఆ అమరవీరుని తుది రద్దునం కోసం ప్రజలు తండోపతండూలుగా కొలనుపాకకు వచ్చారు. ఇసుక వేస్తే రాలనంత జనం కస్తీల్తితో 'ఆరుట్ల అమర్పై' అనే నినాదాలతో పోరాత్మించారు. నాయకులు, ప్రజలు అమరుడైన ఆరుట్ల పార్టీవ శరీరానికి పూలమాలలు వేసి నివాశులర్పించారు. దాదాపు 2 కి.మీ.వరకు శవ యూత సాగింది. అభికారులు, రాజకీయ నాయకులు, స్ట్రీలు పురుషులు విషణ్ణు వదనాలతో శవయూతులో పాల్గొన్నారు.

తెలంగాణ రైతాంగ సాయథ పోరాట యోధుడు, భూమికోసం, భుక్తి కోసం ప్రజాసమూలను కదిలించి భూపోరాటాలలో పాల్గొన్న విష్వవ సింహం, అసెంబ్లీలో నిర్వయంగా ప్రజావాసీని వినిపించి ప్రభుత్వ పక్కన్నీ ఘడకెత్తించిన ప్రజానాయకుడు, కరుడుగట్టిన భూస్వామ్య వ్యవస్థకు ప్రతిరూపమై, కలియుగ రావణాసురునిగ పేరొందిన విస్తూరు దొరను ప్రజా పోరాటాల ద్వారా మట్టి గరిపించిన విష్వవ వీరకిశోరం. మరణించే వరకు ప్రజల కొరకే అవిత్రాంత పోరాటం సల్పిన విష్వవ యోధునికి నాయకులు, ప్రజలు తుది కస్తీ వీడ్చేలు పలికారు. నాయకులు శ్రద్ధాంజలి ఘుటీస్తూ ఆయన చేసిన సీపలను కొనియాడారు.

ఆరుట్ల మరణం తర్వాత కమలాదేవిగారు క్రియాశీల రాజకీయాలకు దూరంగా ఉంది. తన దగ్గరకు వచ్చే అభిమానులకు, పార్టీ కార్యకర్తలకు తోచిన సలహోలు, సూచనలు ఇస్తూండేది. ఆరోగ్యం క్లీషించి పుగర్ వ్యాధితో బాధపడింది. కంటీచూపు మందగించింది. ఎవరైనా అభిమానులు తన దగ్గరికి వస్తే వారి కంట ధ్వని ద్వారా గుర్తు వచ్చేది.

తేది 8 జనవరి 1998 నాడు కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయం వారు కమలాదేవి గారికి గౌరవ డాక్టరేటు డిగ్రీ ప్రదానం చేశారు. అప్పటి గవర్నర్ డా॥చక్రవర్తుల రంగరాజన్గారు ఆమె సేవలను కొనియాడుతూ వీరవనితగా అపర రుద్రమదేవిగా అభివర్ధించారు. స్టీల సముద్రరఙ్కె పాటు పాడిన మహిళామణిగా, ఉత్తమ శసనసభ్యరాలిగా, ప్రతిపక్ష నాయకురాలిగా ఆమె చేసిన సేవలను వక్తలు కొనియాడారు. మంతపులో మధ్యతరగతి రైతు కుటుంబంలో పుట్టి, వీధిబడిలో మొదటి వాచకం చదివిన మహిళ అంచెలంచెలుగా ఎదిగి, రైతాంగ సాయథ పోరాటంలో తన భర్తతో పాటు పాల్గొని అసమాన దైర్య సాహసాలు ప్రదర్శించి, అసెంబ్లీలో ప్రతిపక్ష నాయకురాలిస్థాయిగా వటుడింతై ఇంతింతై అన్నట్లుగా ఎదిగి అభిలాంత్ర మహిళా లోకానికి వన్నె తెచ్చి శాస్త్రీత కీర్తి నార్థించింది.

కమలాదేవిగారు తీవ్ర అస్వస్థతకు గురించే కోమాలోనికి పోయి తేది 1 జనవరి 2001 నాడు మరణించింది. ఈమె అంత్యక్రియలు కొలనుపాకలో జరిగాయి. శవయాత్రలో అసంఖ్యాకంగ స్టీలు పాల్గొని తమ నాయకురాలికి ప్రశ్నాంజలి ఘటించారు. ఉద్యమాలే ఊపిరిగా, స్టీ జన సముద్రరఙ్చే తన ధ్యేయంగా, ఆచంచలదీక్కతో పాటుపడి ఆదర్శనారిగా పేరొందిన ఆమె సేవలను పలువురు ప్రశంసించారు.

స్వాతంత్య సమర యోధుల త్యాగాల పలితంగా మనం స్వేచ్ఛావాయువులు పీల్పగలుగుతున్నాయి. అటువంటి వీరుల త్యాగాలు భావితరాల వారికి అందించవలిన బాధ్యత మన అందరిపై ఉంది. తెలుగు వారికి ఆదర్శప్రాయులైన ఆరుట్ల దంపతులకు విష్వవ జోహోర్లు.

ఇంటర్వ్యూ చేసిన వాల పేర్లు

1. దుంపల మల్లారెడ్డి (కాచారం), యాదగిరిగుట్ట మండలం, నల్గొండ జిల్లా
2. పోతు రామకిష్ణయ్య (కొలనుపాక), ఆలేరు మం. నల్గొండ జిల్లా.
3. బెల్లపుకొండ లక్ష్మినారాయణ (కొలనుపాక), ఆలేరు మం. నల్గొండ జిల్లా.
4. ధరిపర్చి రాములమ్మ (పానగల్లు), మం. జిల్లా నల్గొండ
5. రాపోలు వెంకటరెడ్డి (పొముకుంట), మం. రాజాపేట, జిల్లా నల్గొండ
6. రాపోలు చంద్రారెడ్డి (పొముకుంట), మం. రాజాపేట, జిల్లా నల్గొండ
7. కొండం సర్పిరెడ్డి (పటేలు గూడం), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
8. బండు నర్సింహులు (అలేరు), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
9. కాయితి వీరారెడ్డి (కొలనుపాక), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
10. జైను మల్లయ్య (భువనగిరి), మం. భువనగిరి, జిల్లా నల్గొండ
11. కె. సుశీలాదేవి (కొల్పురు), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
12. చామకుర రాంరెడ్డి (చల్లురు), మం. రాజాపేట, జిల్లా నల్గొండ
13. పల్ల నర్సింహరెడ్డి (మంతపురి), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
14. ఆకవరం యాదగిరిరెడ్డి (మంతపురి), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
15. దుంబాల గుస్సుమ్మ (మంతపురి), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
16. పరెడ్డి చెన్నారెడ్డి (ధర్మారెడ్డిగూడం), మం. యాదగిరిగుట్ట, జిల్లా నల్గొండ
17. పరెడ్డి దేశాయిరెడ్డి (ధర్మారెడ్డిగూడం), మం. యాదగిరిగుట్ట, జిల్లా నల్గొండ
18. వేముల లక్ష్మినర్సయ్య (యాదగిరిపల్లి), మం. యాదగిరిగుట్ట, జిల్లా నల్గొండ
19. ఆరుట్ల నర్సింహరెడ్డి (వెలుగుపర్చి వెంకటాపురం),
20. కోటగిరి నర్సింహులు (కొలనుపాక), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
21. బెల్లపుకొండ రామనర్సయ్య (కొలనుపాక), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
22. కోల కిషన్ (కొలనుపాక), మం. ఆలేరు, జిల్లా నల్గొండ
23. ఎండ్ల నాయుణరెడ్డి (కుప్రారం), మం. రాజాపేట, జిల్లా నల్గొండ
24. సత్యవతి (హైద్రాబాదు)

25. ఎ. గుర్వారెడ్డి (ప్రాద్రాబాదు) (మాజీ ఎం.ఎల.ఎ.)
26. కమట, సాయిలు (కమటం గూడెం), మం. యాదగిరిగుట్ట, జిల్లా నల్గొండ
27. చింతపండు సత్తయ్య (కమటం గూడెం), మం. యాదగిరిగుట్ట, జిల్లా నల్గొండ
28. తూటుశ్శరి విరలీరెడ్డి (చల్లారు), మం. రాజాపేట, నల్గొండ జిల్లా
29. పొల్యాయి రాంరెడ్డి (మరిపడిగి), నల్గొండ జిల్లా
30. రాజీలు సత్తయ్య (మరిపడిగి), నల్గొండ జిల్లా
31. ఇమ్మడి రాజిరెడ్డి (బ్రాన్సపల్లి), నల్గొండ జిల్లా
32. బిట్టు అగయ్య (కడవెండి), నల్గొండ జిల్లా
33. భీంరెడ్డి నర్సింహరెడ్డి (ప్రాద్రాబాదు) (మాజీ ఎం.పి.)
34. పొల్యాయి రాంరెడ్డి (మరిపడిగి), నల్గొండ జిల్లా
35. రాజీలు సత్తయ్య (మరిపడిగి), నల్గొండ జిల్లా
36. ఎర్రం రామక్రిష్ణరెడ్డి (మరిపడిగి), నల్గొండ జిల్లా
37. కె.ఎల్. మహేంద్ర (ప్రాద్రాబాదు)
38. సి.పోచ్. రాజేశ్వరరావు (ప్రాద్రాబాదు)
39. జి. రఘుపాల్ (బొందుగుల), మం. రాజాపేట
40. చుక్కారామయ్య (ప్రాద్రాబాదు) (ఐ.ఐ.టి.)
41. కె. కృష్ణమూర్తి (నిర్మాల)
42. గౌంఢుమరం వీరభద్రయ్య (కొలనుపాక), ఆలేరు మం.
43. కొప్పుల మౌహనరెడ్డి (ప్రాద్రాబాదు)
44. దయానందరెడ్డి (తిగుళ్ళ), మం. గజ్యేల్, మెదక్ జిల్లా
45. రింగప్పు (తిగుళ్ళ), మం. గజ్యేల్, మెదక్ జిల్లా
46. ఆరుట్ల యాదవరెడ్డి (కొలనుపాక), మం. ఆలేరు, నల్గొండ జిల్లా
47. భీంరెడ్డి మల్లారెడ్డి (అర్ధన్పట్ల) (మద్దారు), నల్గొండ జిల్లా
48. ఆకుల రాములు (అర్ధన్పట్ల) (మద్దారు), నల్గొండ జిల్లా
49. రఘురాములు (కమలాయపల్లి) (మద్దారు), నల్గొండ జిల్లా
50. రాజయ్యచెల్లెలు (కమలాయపల్లి) (మద్దారు), నల్గొండ జిల్లా
51. వెంకల మెట్రాంరావు (జగదేపురం), జగదేపురం, మెదక్ జిల్లా
52. లక్ష్మారెడ్డి (జగదేపురం), జగదేపురం, మెదక్ జిల్లా

53. కె.చంద్రారెడ్డి (సీతారాంపురం), గుండాల, నల్గొండ జిల్లా
54. రాములు (సీతారాంపురం), గుండాల, నల్గొండ జిల్లా
55. ఆకుపత్రి రాములు (సీతారాంపురం), గుండాల, నల్గొండ జిల్లా
56. గుండా సరహరి (సీతారాంపురం), గుండాల, నల్గొండ జిల్లా
57. మల్లరెడ్డి రాంరెడ్డి (సీతారాంపురం), గుండాల, నల్గొండ జిల్లా
58. కొండె నర్సింహ (గొల్లపల్లి), దేవరుపుల, నల్గొండ జిల్లా
59. పారుపల్లి నర్సింహులు (గొల్లపల్లి), దేవరుపుల, నల్గొండ జిల్లా
60. ఐలయ్య (కామారెడ్డిగూడెం), దేవరుపుల, నల్గొండ జిల్లా
61. లింగాలు (కామారెడ్డిగూడెం), దేవరుపుల, నల్గొండ జిల్లా
62. దొంతిరి యాదవరెడ్డి (కొలనుపాక), మం. ఆలేరు, నల్గొండ జిల్లా
63. రోషన్ అలీ (కొలనుపాక) మం. ఆలేరు, నల్గొండ జిల్లా
64. గ్యార పెద్ద ఐలయ్య (కొలనుపాక), మం. ఆలేరు, నల్గొండ జిల్లా
65. ధరావత్త బిచ్చత్త (ప్రైదంచెరువు తండా), నల్గొండ జిల్లా
66. మంజు నాయక్ (ప్రైదంచెరువు తండా), నల్గొండ జిల్లా
67. డా. రాజబహద్దూర్ గార్ (ప్రాద్రాబాదు)
68. జవాద్ రజ్జి (ప్రాద్రాబాదు)
69. ఎం. ఓంకార్ (ప్రాద్రాబాదు)
70. ఎం. లక్ష్మీ (ప్రాద్రాబాదు)
71. ఎస్.వి.కె. సుగుణ (టల్ల్ ఏస్ హోమ్, ప్రాద్రాబాదు)
72. లక్ష్మీ (టల్ల్ ఏస్ హోమ్, ప్రాద్రాబాదు)
73. కొండపల్లి కోచేశ్వరమ్మ (టల్ల్ ఏస్ హోమ్, ప్రాద్రాబాదు)
74. తాపి రాజమ్మ (టల్ల్ ఏస్ హోమ్, ప్రాద్రాబాదు)
75. భూక్యాదామా (పుట్టగూడెం), మం. రాజపేట నల్గొండ జిల్లా
76. మాదోతు వర్ణన (పుట్టగూడెం), మం. రాజపేట నల్గొండ జిల్లా
77. భూక్యాలచ్చా (పుట్టగూడెం), మం. రాజపేట నల్గొండ జిల్లా
78. వడ్డెబోయిన ఐలయ్య (పుట్టపాడు), నల్గొండ జిల్లా
79. పరకాల కృష్ణరెడ్డి (ఆద్రగూడూరు), నల్గొండ జిల్లా
80. నాయని లక్ష్మీనర్సింహరెడ్డి (సుద్దాల), నల్గొండ జిల్లా
81. సుద్దాల జానకమ్మ (సుద్దాల హన్సుంతు భార్య) (సుద్దాల), నల్గొండజిల్లా
82. చామల మాధవరెడ్డి (కొలనుపాక), నల్గొండ జిల్లా

ఇంటర్వ్యూ చేయబడిన వారి ఫోటోలు

రాజెంద్రప్రసాద్ రావ్

కెవాణ్ రఘు

క.ఎల్ ముహమ్మద్ అందుర్

ఎం.చంద్రార్

చిత్ర రామార్య

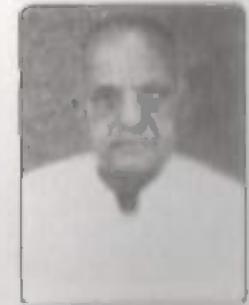
సురవరం సుధార్ రెడ్డి

వ.గురువాయూర్పాణి

కె.వెంకట్ రఘురావు

ప.వెంకట్ రఘురావు

కొఫ్ఫుల జూహనీరెడ్డి

కె. క్రిష్ణమూర్తి

కారిం సారాయియా

కె. సురేశదేవి

ఎమ్. లక్ష్మి (ఎలోర్)

ఆప్. రాజమ్

మంగా నర్సయ్య

ఐఎస్ మహాదేవ

నిమ్మగడ్డ సత్యవక్తమ్మ

దరిపేళి రాములమ్మ

డెల్లోండ రామనర్సమ్మ

హంపల మల్కరెడ్డి

ఎస్.వి.కె. సుగుణ

గి. సత్యనారాయణ

గాంధప్రా కోల్చురురమ్మ

పరెస్టి చెన్నారెడ్డి

కాపోలు వెంకటెరెడ్డి

కాపోలు వంద్రారెడ్డి

చాయకూర రాంరెడ్డి

పల్లా స్రీనివాస్ రెడ్డి

రాకేశ్ సురేష్

పారువర్ణ నర్సింహులు

బాలకృష్ణ రావు

బుక్కు లక్ష్మి

వెంకట లక్ష్మినారాయణ

ఆశుభ్ర స్రీనివాస్ రెడ్డి

కోటగిరి నర్సింహులు

దొంతిరి యుదగిరిరెడ్డి

రోవనరీ

గౌరవెంకట్ ఎల్లయ్య

తూటుచూరి విశల్ రెడ్డి

కెవెంకం సౌయులు

చింతపండు సుత్రయ్య

దరావక్తె బచ్చార్

మంజు నాయక్

మాదోటు వర్ణన్

గోపలరావు వీరభద్రయ్య

చిట్టు ఆగయ్య

అరుణ్ణల్ యొదవ రెడ్డి

నామిని లక్ష్మి నర్సింహ్య రెడ్డి

పర్వతి క్రిష్ణరెడ్డి

బెలంకొండ లక్ష్మినారాయణ

శ్రీవెంకెట్టి మల్లారెడ్డి

ఆకిల రాములు

రఘురాములు

చాటుకూర మాధవరెడ్డి

అలురీ శైథలాయ్య

గాద శ్రీమహనర్సయ్య

మెట్టు రాంరావు

లక్ష్మిరెడ్డి

కొండ నర్సింహ్య

పోతురాం శ్రీరాము

చంద్రు నర్సింహాయి

కొండం నర్సింహ్యరెడ్డి

మమ్మ ప్రూర్ణాం

ధోటీలు అందసహితం ఏలన లీల పీర్టు వొత్తమే ప్రచురించడమైనది

కామితీ వీరారెడ్డి

జి. రఘువార్

దుంబాల గుస్సమ్మ

వడిచోయిన ఆములయ్య

పరేడి దేశాయిరెడ్డి

ఆములయ్య

కోల కిషన్

బింగాబు

ఎద్ద నారాయణరెడ్డి

దయానందా రెడ్డి

పాల్వాయి రాంరెడ్డి

బింగప్ప

ఆమ్మడి రాజి రెడ్డి

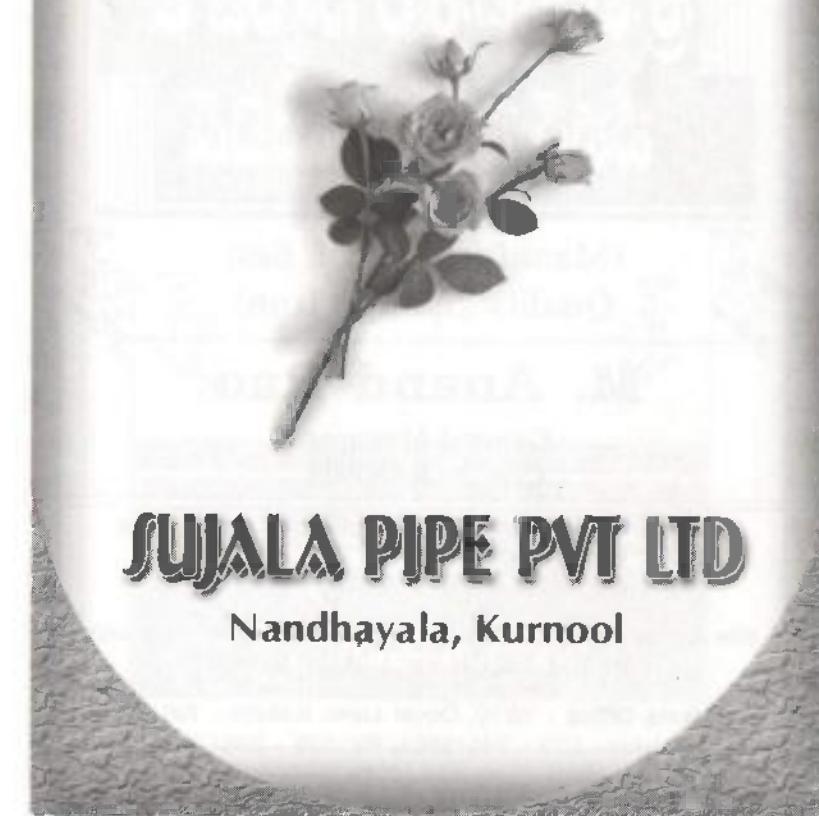
ఉక్కిన్

ఎళ్లంరెడ్డి రాంక్రిష్ణరెడ్డి

సుద్దాల జానకమ్మ

అంకవరం యాదగిరిరెడ్డి

పెంగాళ్ల ప్రాంతమానికి వెళ్లి వెళ్లియాగ
మృతం తుమ్మిన్ని గుగుపుచోంచి, అంత మాచెంకొచ్చిన
నీంకి వీరి ప్రాసు కొచు అంతిమయ తుముంచిన
అప్పు కుంఠులు చేపి చర్చిక ప్రాంక తురంగ్
అప్పులులు అభిమానియి..

SUJALA PIPE PVT LTD

Nandhayala, Kurnool

2000 సంవత్సరంలో
కమలాదేవి

మగ్గాం భవనం నుండి ఆరుట్ల కమలాదేవి భౌతికకాయాన్ని
తీసుకొస్తున్నప్పుడు

ఆరుట్ల కమలాదేవి భౌతికకాయంతోపోటు అంతిమ యాత్రలో
పాల్గొన్న ప్రజలు

కొలనుపాకలో
నిర్మించిన
ఆరుట్ల దంపతుల
స్థాపాలు

ఆరుట్ల కములాదేవి ప్రథమ వర్గంతి సందర్భంలో దానరి నాగభూషణం గారు, ఉమా మాధవరెడ్డి, సురవరం సుధాకరరెడ్డి, డా.సి.నా.రెడ్డి గారు ధర్మచక్రం బిటన్ రెడ్డి, సి.పౌచ్.రాజీవ్ రూరూవు

ఆరుట్ల కములాదేవి కమ్యూనిటీ హోలు ఆలేరులో శంశుస్తాపన చేసినపుడు గౌరవనీయులైన ఎమ్.పి. నాగభూషణం గారు మరియు గుత్తా సుభేందర్రీరెడ్డి ఎమ్.పి. గారు

ఈ జైన మందిరంలో కములాదేవిగారు కన్యా పొరశాల నడిపారు.

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారు కొలనుపాకలో ఈ సబ్సైఫ్ నీరాళానికి కృషి చేశారు.

రావడానికి ముందే ఎ.ఆర్. గారిని ఏకాంత గదిలో వేసి కాళ్ళకు నిలువు దండాలు వేసి నిర్వంధించారు. చేతులకు మాత్రం బేడీలు వేయలేదు. ఎ.ఆర్.తోపాటు ఆరుట్లు లక్ష్మీ నర్సింహ్యారెడ్డి, వి.డి. దేశపాండే, పోశెట్లి (ఆదిలాబాదు), గుండు దామోదరరావు గారలు బంధించబడ్డారు.⁹⁰

ఎ.ఆర్. ఈ విధంగా ప్రత్యేక సెల్లులో బంధించబడ్డప్పటికి జైలులో ఉన్న క్రైదిలతో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు సాగుతూందేవి. ఈ సంగతి జైలు అధికారులు ఒక రోజు గమనించి ఎ.ఆర్.ను బురుజిగంజ సెల్లులో బంధించారు. కాళ్ళకు చేతులకు బేడీలు వేశారు. సూర్యుడు ఎప్పుడు ఉదయస్తాదో ఎప్పుడు అస్తమిస్తాదో దానిలో బంధించబడ్డ వారికి తెలియదు.⁹¹ ఇటువంచీ డబుల్ గంజ సెల్లో $9' \times 6' = 54'$ అడుగుల గదిలో ఇటీకలతో ఒక పొయ్యిలాంటిది కట్టి మధ్య ఒక డబ్బు పెట్టేవారు. అందులో దొడ్డికి పోవాలి. కుండలో నీరు. ఇనుప గొట్టం. దానితోనే దొడ్డికి కడుగుకోవాలి. మంచినీట్టు తాగాలి. ఇనుప కంచం, దానిలోనే తినాలి. 10 నిముషాలు అలన్స్ట్రోచ్ చిలుము వచ్చేది.⁹²

ఇటువంచీ బురుజిగంజ సెల్లో ఎ.ఆర్. 1952 జనవరి వరకు గడిపాడు. ప్రత్యేకమైన సెల్లో ఉన్నప్పటికి అనేక మార్గాల ద్వారా బయటి కామ్మెడ్చు చుండి ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు సాగేవి. పార్టీ సర్పులర్చు వచ్చేవి. వాటికై జైలులో చర్చ జరిగేది. రావి నారాయణరెడ్డిగారి దాక్ష్యమెంటు ప్రతి జైలులో చర్చకు వచ్చింది. సుదీర్ఘమైన చర్చల అనంతరం సాయంత్రం పోరాటాన్ని ఉపసంహరించాలని ఏకగ్రిపంగా తీర్మానం చేసి పార్టీకి పంపించడం జరిగింది.⁹³

సాయంత్రం పోరాట విరమణ

ప్రభుత్వ దమనకాండ విపరీతంగా పెరిగిపోయింది. అంతకు మించి పార్టీలో అంతరంగిక విభేదాలుపొడసూపాయి. తెలంగాణ పోరాటం కనీస లక్ష్మీలు సాధించకుండా సమన్వయం కొరవడిన ఫలితంగా ప్రభుత్వం పార్టీ నాయకత్వంతో చర్చించడానికి ముందుకు రాలేదు. బేపరథగా పోరాట విరమణ చేయాలనే కొండరు నాయకుల వాదన వల్ల ప్రభుత్వం అనుసరించే విధానాలు ఇంకా తేలిక చేశాయి.⁹⁴

ఒక వైపు తెలంగాణలో పోరాటం సాగించే కమ్యూనిస్టు గెరిల్లాలపై విపరీతమైన దాడులు, అమాయక ప్రజలపై యూనియన్ సైన్యాలు జరిపే

పాశవిక చర్య మారుతున్న రాజకీయ పరిస్థితులను క్రోడీకరించి సాధించిన విజయాలను వరిరక్షించుకోవడానికి సాయంత్రం పోరాటం విరమణ చేయాలనుకున్నారు.⁹⁵

పేటన్నింటినీ అధ్యయనం చేసి కమ్యూనిస్టు పార్టీ పోరాట విరమణ ప్రకటన 20 అక్టోబర్ 1951న విడుదల చేసింది. 21 అక్టోబర్ 1951 తేదీన ఈ వార్త పత్రికలలో పచ్చింది. పార్టీ కొన్ని పురతులతో, హమీలతో రిపితపూర్వకంగా కాకపోయినా పోరాట విరమణ ప్రకటించింది. కాని ప్రభుత్వం ఏ పరతులు లేకుండా పోరాట విరమణ జరిగిందని తేది 20 అక్టోబర్ 1951న రేడియోలో ప్రకటించింది.⁹⁶

పోరాట విరమణ కాగానే జైలులో ఉన్న కామ్మెడ్చు అందరు అంచెలవారిగా విడుదల అయ్యారు. ఎ.ఆర్. ప్రైకోర్చులో వేసిన రిట్ పిటీస్ న్యూరా 1952లో విడుదల అయ్యాడు. రజాకార్ద కాలంలో వాసాలమురిపై దాడిచేసి రైఫీల్ స్వాధీనపర్యక్కాన్న కేసు భువనగిరి కోర్చులో నడుస్తున్నందున భువనగిరి దాటి ఎక్కడికి పోరాదనే నిబంధన విధించి ప్రైకోర్చు ఎ.ఆర్.ను విడుదల చేసింది. అంతకు ముందే కమలాదేవి విడుదల అయ్యారు. 1952లో ఎన్నికల తేదీలు ప్రకటించారు. ఓటరు లిస్టులో ఎ.ఆర్. పేరు లేకపోవడం వల్ల సల్గొండ జిల్లాలో ఎక్కడి నుండైనా పోర్టీ చేసే అవకాశం లేకపోయింది.⁹⁷

పోరాట కాలంలో ఆరుట్లు దంపతులు చేసిన ప్రజాహిత కార్యక్రమాలు

సాయంత్రం పోరాటం సాగించే కాలంలో ఎ.ఆర్.తోపాటు కమలాదేవి కూడా గ్రామాలు తిరిగేది. ఆత్మరక్షణకు అమె పిస్టల్ను ఎప్పుడూ తన వద్ద ఉంచుకానేది. ఎ.ఆర్. తుపాకి ధరించి అప్పుడప్పుడు తిరిగేవాడు. కారియర్స్ వెంటరాగా దంపతులు గ్రామాలు తిరిగేవారు. మధ్యపోన నిషేధం గురించి పార్టీ ఆనాడు తీవ్రంగా ప్రచారం చేసింది. ఆ సందర్భంలోనే ప్రతి గ్రామం లోని గొండ వారి మౌకులను, తాలీచెట్లపై కల్లు ముంతలను పగులగొట్టేవారు. ఎవరైన దొంగచాటుగా కల్లు తాలీచెట్లు ఎక్కి గీస్తుంటే ఆ మనిషిని ఇనుకలో పాతిపెట్టి (గొంతు వరకు) నెత్తిమీద కల్లు లొట్టిపెట్టి కల్లు మాములాలు చేయకూడని చెప్పేవారు. కల్లు తాగి ఆ నిషోలో కుటుంబ వ్యక్తులకు, పార్టీ రహస్యాలు చెప్పారని ఆ విధంగా చేసేవారు.⁹⁸ కల్లుగీత వృత్తి పోతే వారికి

తెలంగాణా ప్రాంతానికి అంతర్జాతీయ స్థాయిలో గుర్తింపునూ, గౌరవాన్ని కల్పించింది తెలంగాణా సాయథ రైతాంగ పోరాటం. స్టోలిన్ మన్మహనులు పొందిందీ, ఫాట్లో నెరూడా చేత గీతాలు రాయించుకున్నదీ ప్రజా పోరాటం. నిజాం నిరంకుశ పరిపాలన అంతం కోసం, దున్సేహాడికి భూమి కోసం, ప్రజల మాతృభాష పరిరక్షణ కోసం సాగిన ప్రజా ఉద్యమం. సామాన్య మానవులను మాన్యులైన మహానాయకులుగా, మట్టి మనుషులను మహాపీరులుగా మలిచిన మహాధ్వమమిది.

ఇదొక ఉష్ణ్య జితిహసం. ఇందులో ఎన్నో విలువైన అధ్యాయాలున్నాయి. వాటిలో ఒక అధ్యాయం ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి, మరొక అధ్యాయం ఆరుట్ల కమలాదేవి. నిజాం నిరంకుశతాప్స్నీ భూస్నాముల పీడనసూ ఎదిరించడానికి సాయథులై యుద్ధ రంగంలో దూకిన వీర దంపతుల చరిత్ర 1940-60 దశకాల మధ్య తెలంగాణా ప్రాంతం రాజకీయ, సామాజిక చరిత్ర.

పోతాట పీరులుగా, కాసనసభ్యులుగా, ప్రజా నాయకులుగా ఆరుట్ల దంపతులు చేసిన విశిష్టమైన కృషి నేటి తరానికి అదర్చుప్రాయం, స్వార్థిదాయకం. వీరి ఉత్సేజకరమైన జవత చరిత్రనూ, ఆసక్తిదాయకమైన సంఘటనలనూ ఈ నాటి తరానికి, రానున్న తరాలకూ అందించడానికి చేసిన చిరు ప్రయుత్తుం ఈ గ్రెంథం.

తెలంగాణ సాయుధ సమరం లో

శ్రీకృష్ణ చంపటి

ఇమహాయై శ్రీకృష్ణ

తెలంగాణ సాయిధ సమరంతో

ఆరుట్ల దంపత్తులు

శిరువంటి గీతాలకృష్ణ

ప్రచురణ

డా. ఆరుట్ల కమలాదేవి & రామచంద్రారెడ్డి ట్లస్టు
విక్రెడపల్లి, హైదరాబాద్

i

విషయశ్శాచిక

© డా॥ ఆరుట్లు కమలాదేవి & రామచంద్రారెడ్డి ట్రస్ట్

ప్రథమ ముద్రణ : సెప్టెంబర్, 2005

ముఖచిత్రం : మోహన్

వెల : రూ.80/-

ప్రతులకు :

1. ఆరుట్లు సుశీల
1-1-336/54, చిక్కడపల్లి, హైదరాబాద్ - 20.
2. విశలాంధ్ర బుక్సోన్
(అన్ని భాంచీలు)
3. ప్రభాశక్తి బుక్సోన్
(అన్ని భాంచీలు)
4. నవోదయ బుక్సోన్
కాలిగూడ చౌరస్త్ర, హైదరాబాద్.
5. నవయుగ బుక్సోన్
సుల్తాన్ బజార్, హైదరాబాద్.
6. దిశ పుస్తక కేంద్రం
చిక్కడపల్లి, హైదరాబాద్.

(ప్రింటర్) :

ప్రభాశక్తి డైలీ ప్రైంటింగ్ ప్రైస్

1-1-60/2, అర్టి.ఎస్. (కొన్ రోడ్),

హైదరాబాద్ - 500 020.

ఫోన్ : 040-27616284, 27660502

సెల్ : 98499 87031, 98661 23415

*Best. Ph. No: 27404488
Cell No: 9347230048*

ముందుమాట	VI
రెండు శిఖరాలు - ఒక్క సందేశం	VIII
ప్రజలే చరిత్ర నిర్మాతలు	XII
ఆరుట్లు వారి వంశం	XIX XX
1. సాయుధ పోరాట పూర్వ రంగం	1-67
ఆరుట్లు కమలాదేవి బాల్యం - విద్యాభ్యాసం;	
రామచంద్రారెడ్డి రాజీయ ప్రవేశం;	
హైదరాబాదు సంస్కారంలో మతమార్పిడి ఉద్యమం;	
ప్రేటు కాంగ్రెసు సత్యాగ్రహాలు;	
వందేమాతర ఉద్యమం;	
చీక్ అబ్బల్లా హైదరాబాదు పర్యటన;	
కొలనుపాక జాగేర్లారుషై ప్రజల పోరాటం;	
కొలనుపాకలో గ్రంథాలయ స్థాపన;	
కొలనుపాక జైనమందిరంలో కన్యాపూర్ణాల స్థాపన;	
11వ, ఆంధ్రమహాన్భ;	
11వ ఆంధ్రమహాన్భ తర్వాత వచ్చిన ప్రజాచైతన్యం;	
2. సాయుధ పోరాటంలో ఆరుట్లు దంపతులు	68-116
ఏడ్ ఇస్కూనిల్ చేయించిన మిలటరీ దాడులు - ప్రజల ప్రతిషుటనలు;	
ఆశార్ హైదరాబాద్; హైదరాబాద్ సంస్కారంలో రజాకార్ల ఆవిర్యావం;	
కాంగ్రెసువారి సత్యాగ్రహాలు;	
సాయుధ పోరాటానికి ప్రజల సంస్కర్తత;	
పోరాటకాలంలో భూపంపక కార్యక్రమం;	
దళాల నిర్మాణం - ఆయుధ సేకరణ;	
చల్లారు ఒక విముక్తి ప్రాంతం;	
రజాకార్ల దురాగాలు;	
రజాకార్లకు కమ్మానిష్టు దళాల మధ్యపోరాటం;	

ప్రాదరాబాదునై పోలీసుచర్య;
 రజాకార్ల కేంద్రాలనై దాడులు;
 పోలీసు యాక్స్ తర్వాత పరిష్కారి;
 అరుట్ల దంపతుల అరెస్టు;
 ఖమ్మం జైలులో అరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి;
 తిరుమలగిరి, చీడ, ప్రాదరాబాద్ జైలులో అరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి;
 సాయుధ పోరాట విరమణ;
 పోరాటకాలంలో అరుట్ల దంపతులుచేసిన ప్రజాహిత కార్యక్రమాలు;

3. అసెంబ్లీలో అరుట్ల దంపతులు 117-139

1952 ఎస్సికలలో కమలాదేవి ఆలేరు నుండి పోటి;
 ఆలేరు నియోజక వర్గంలో కమలాదేవి గారికి లభించిన ఓట్ల వివరాలు;
 అరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిగారికి భువనగిరి నియోజక వర్గంలో వచ్చిన ఓట్ల వివరాలు;
 4. జానపద కథలలో అరుట్ల దంపతులు 140-145
 5. రైతు ఉద్యమాలలో అరుట్ల దంపతులు; 146-172
 పుట్టగూడెంలో లంబాడీరైతుల ఉద్యమం;
 దాలారుపల్లెలో భూపోరాటం;
 1953-54లో రైతుల బేదఫలీలనై పోరాటం;
 పాన్కుండలో తెలంగాణ రైతు సంఘమహాసభలు;
 మల్లాపురం బీద రైతుల పోరాటం;
 అడ్డగూడూరులో పేదరైతుల పీరోబిత భూపోరాటం;
 అర్ధవ్వు పట్లలో ఏ.ఆర్. చేయించిన పోరాటం;
 కొలనుపాకలో కరంటు సబ్ స్టేషన్ నిర్మాణం;
 కొలనుపాకలో లిప్పు ఇరిగేస్వన్;
 కొలనుపాకలో ఖండ సారి చెక్కర ప్యాక్టరీ ఏర్పాటు;
 రామచంద్రారెడ్డి గారి వ్యక్తిత్వం;
 కమలాదేవిగారి వ్యక్తిత్వం;
 ముగింపు - ఇంటర్వ్యూ చేసిన వారి పేర్లు;

ముందు మాట

భూమి కోసం, భుక్తి కోసం, విముక్తి కోసం తెలంగాణ రైతాంగ సాయుధ పోరాటం సాగింది. భారతదేశ రైతాంగ పోరాటాల్లో అగ్రగణ్యమైంది. ప్రజలు సాయుధులై కరుడు గట్టిన పొసిస్టు సైజాం ప్రభుత్వాన్ని ఎదిరించారు. 'చాల్స్ బాంచను' అనే సాధారణ ఒక్క చికిత్స రైతు తల ఎత్తుకొని సైజాం నిరంకుశత్వానికి సహాయిగా నిలిచాడు. అట్టి సుఖ్యార్థిని, కార్యదీక్షను, పట్టుదలను, క్రొన్ని కమ్యూనిస్టు పార్టీ కలిగించింది. సామాన్యాదిగా మార్కెటు తమ హక్కులకై బందూకులను పట్టేటట్లు చేసింది. ఈ పోరాటంలో సుమారు నాలుగు వేల మంది ఆమరులైనారు. ఒక్క నల్లగొంద జిల్లాలోనే మూడువేల మంది ఆత్మర్పణం గావించారు.

'ఎప్రభావుటా నీడలలో వెచ్చని నెత్తురు ఏరులు పొరి
 మూడు వేల మృతపీర సమాధుల పుఱ్ఱ క్షేత్రమీ నల్లగొందరా!

అని ఒక కవి వర్ణించాడు. తెలంగాణాలోని ప్రతి పల్లె సాయుధ పోరాట స్పృతులను తనలో దాచుకొంది. ఉద్యమాల పురిచిగడ్డ, విష్వవాల లిల్లా ఐన నల్లగొందలో కమ్యూనిస్టుపార్టీ ఆధ్వర్యాన అప్రతిపాత పోరాటం సాగింది. నాయకులు ఎందరో ప్రజలను పోరాటం వైపు నడిపించారు. ఎన్నో బాధలు అనుభవించారు. అటువంటి మహాయులలో అరుట్ల దంపతులు అగ్రగణ్యులు.

నా చిన్నప్పుడు వారి పోరాటగాధలు కథలుగా ప్రజలు వెప్పుకొనేవారు. అప్పుడే వారిపట్ల నాకు ఆరాధనాభావం కలిగింది. నేను ప్రాదరాబాద్ లో పో.ఎస్.ఎస్. పరీక్ష ఇచ్చేటప్పుడు వారి క్యాటర్లలో ఉన్నాను. దాకమలాదేవి

రైవర్ రమేష చెయ్యాలో నమగ్గున తమిల్ సత్యాగ్రాయి, అయి రామచంద్రారెడ్డి

తెలంగాణ సాయంత్ర పోరాట వీరహీతులు అయి రామచంద్రారెడ్డి, డా కమలాదేవి

(1952) జైలు నుండి విడుదలై వచ్చిన సందర్భంగా రైల్వే స్టేషన్లో
నెఱుగతం, మగ్గుంతో పాటు ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి

పి.డి.ఎఫ్. శాసన సభ్యులు (1952)

కా॥ భూపేణ్ గుప్త, రావి నారాయణరెడ్డి గారలతో
ఆరుట్ల దంపతులు (1952)

పిడిఎఫ్. శాసన సభ్యులతో (1952) ఆరుట్ల దంపతులు

1. కె.రామచంద్రారెడ్డి, ఎమ్.ఎల్.ఎ.
2. కమలాదేవి, ఎమ్.ఎల్.ఎ.
3. విల్లులమద్రి వెంకట్సుమ్మ, ఎమ్.ఎల్.ఎ.
4. సీలం రాజశేఖర రెడ్డి, స్టేట్ పార్టీ
5. వేములవర్ణ తీర్మయ్య, ఎమ్.ఎల్.ఎ.
6. డా.వి. కృష్ణరావు, ఎమ్.ఎల్.ఎ.
7. వంకా సత్యనారాయణ
8. D. ధర్మరావు
9. అరుణ రామచంద్రారెడ్డి
10. ఎన్. మాహనేరావు
11. వెళ్లంకి విశ్వశర్మ రాము ఎమ్.ఎల్.ఎ
12. పైనేని లక్ష్మిస్వామి ఎమ్.ఎల్.ఎ
13. ఎం. గిరిప్రసాద్ ఎమ్.ఎల్.ఎ
14. పల్లె పర్వత రెడ్డి ఎమ్.ఎల్.ఎ
15. పాదాప క్షుమిశుండర ఎమ్.ఎల్.ఎ
16. ఎన్. పెద్దయ్య ఎమ్.ఎల్.ఎ
17. కె. గోవిందరావు ఎమ్.ఎల్.ఎ
18. మహార్థ రామేశ ఎమ్.ఎల్.ఎ
19. మహార్థ రామేశ ఎమ్.ఎల్.ఎ
20. మహార్థ రామేశ ఎమ్.ఎల్.ఎ
21. మహార్థ రామేశ ఎమ్.ఎల్.ఎ
22. మహార్థ రామేశ ఎమ్.ఎల్.ఎ
23. మహార్థ రామేశ ఎమ్.ఎల్.ఎ

Kakatiya University

The Degree

of

Doctor of Letters

(Honoris Causa)

has been conferred upon

Smt. Shantha Ramala Devi

at the convocation held this day
in recognition of her eminent position and attainments.

Warangal

Date May 18, 1919
1908

CL -
Chancellor

కాకతీయ యూనివర్సిటీ వారు కమలాదేవిగారికి ఇచ్చిన గౌరవ దాక్షరీట్ డిగ్రీ

శ్రీలం జల విద్యుత్కి ప్రారంభించుటంలో అప్పటి ప్రధాని జపాన్‌లలో నెహ్రూ ముఖ్యమంత్రి సంజేచన్‌

బల్లేరియా పర్యటనలో ఆక్కడి కమ్యూనిస్టు పార్టీ ప్రతినిధులతో కమలాదేవి

బల్లేరియాలో చదరంగం ఆడుతూ కమలాదేవి

చెక్స్ నేషన్‌కియా పార్టీ ప్రతినిధులతో కమలాదేవి

కమలాదేవి విదేశీయాత్రకు
బయలుదేరినప్పుడు (1954)

1955 సంవత్సరము విదేశీయాత్రలో
కమలాదేవి

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి ఇతర ప్రతినిధులతో - విదేశీయ పర్యటనలో

Smt. A.Kamala Devi.

Sri.A.Ramachandra Reddy.

1952 శాసన సభకు ఎన్నికைన కమలాదేవి, రామచంద్రారెడ్డి

విదేశీ పర్యటనలో ఆరుట్ల కములాదేవి

ఆలేరులో జరిగిన చెరుకు ఉత్సత్తిదారుల సంఘం ధర్మాలో పాల్గొన్న కములాదేవి

1962లో సి.పి.ఎ. శాసన సభ్యులతో పాటు శ్రీ వావిలాల గోపాలకృష్ణ్య శ్రీ తెన్నెటి విశ్వాథంతో ఆరుట్ల దంపతులు

విదేశి మహిళా ప్రతినిధులు ఆంధ్రప్రదేశ్ పర్యటనకు వచ్చినప్పుడు అనెంబ్లీ ఆవరణలో కములాదేవి

1964లో పార్టీ చీలిక తర్వాత సి.పి.ఎ. శాసన సభ్యులు
ఆరుట్ల దంపతులు

ఆరుట్ల దంపతులు

1976 సి.పి.ఎ. 10వ కాంగ్రెసు విజయవాడలో జరిగిన సభలో
ఆరుట్ల కమలాదేవి

అస్థమించిన ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి (26.8.1985)

ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి
మరణించినపుడు
అంతిమ యాత్రలో
పాల్గొన్న జనవాహిని

తెలంగాంచా సాయిధ పోరాట స్వర్ంత్సవాల వేదికపై తోటి పోరాట
సహచరులతో కమలాదేవి (11 సెప్టెంబర్ 1997)

భారత స్వాతంత్ర్య స్వర్ంత్సవాలు ఫిలీలో జరిగిన వేదుకలలో శ్రీమతి
సుమన్ కృష్ణకాంత్ చేతుల మీద సత్యాగ్రం పొందుతున్న కమలాదేవి

కాకలీయ విశ్వవిద్యాలయ స్నాతకోత్సవంలో గారవ దాక్షరేటు
అందజేస్తున్న రాష్ట్ర గవర్నరు గారవ సి.రంగరాజన్ (8.1.1998)

సి.పి.ఎ. రాష్ట్రసమితి 20వ రాష్ట్ర మహాసభలు వరంగల్లు 1998లో
జరిగినప్పుడు కమలాదేవి (78 సంవత్సరాల వయస్సులో)

రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రి గౌరవ నారా చంద్రబాబు నాయుడు ద్వారా సన్మానం
పొందిన కమలాదేవి

రాష్ట్ర పోస్టల్ ప్రైదరాబాదు వారు సన్మానించినపుడు (3.2.1998)

రాష్ట్ర గవర్నర్ గౌరవ శ్రీ రంగరాజన్ శ్రీ ఎలిమినేటి మాధవరద్ది
పోంచాఫామంత్రి మరియు శ్రీ దేవేందర్ గాడ్ గారల ద్వారా సన్మానం
పొందుతూ...

శ్రీ విరువంటి గోపాలకృష్ణ గారు ప్రభ్యాత కవి. సద్గ్యమర్యాకులు, విద్యాంసులు, అత్యుత్తమ పరిశోధకులు అంతకంటే మించిన మానవతావాది. ఆయన ప్రతి రచనకు చక్కబీ ప్రణాళిక ఉంటుంది. ప్రామాణికత ఉంటుంది. పరిశీలనా పాటవం ఉంటుంది. వ్యక్తినీ మనిషిగా, మనిషిని మనిషిగా తీర్చిదిదే అద్యత రచనాశక్తి ఆయనలో ఉంది. మెఘు కోసం రాయరు కాని సమాజాన్ని ఒప్పిస్తారు. అలోచింపజేస్తాడు. తనను గురించి చాటుకేరు. సత్యాన్ని చరిత్రగా మ్యాదయాలకు అందిస్తారు. సంస్కారం నేర్చిస్తారు. చివరకు సంస్కృతి పరిషకంగా మార్చివేస్తారు. సాధారణంగా జీవిస్తుంటారు. కానీ.. ఆయన జీవితమే నడుస్తున్న గ్రంథాలయం. శ్రీ గోపాలకృష్ణ గారి రచనల్లో పరిశోధనా గ్రంథాలే ఎక్కువ. అనే ముద్రిస్తున్నారు. ప్రస్తుతం అచ్చివేస్తున్న ఈ గ్రంథంలో ఆయన నిర్మించి తపన, పరిశోధనా పటిమ ఉత్సమంగా కన్నిస్తాయి. శీర్షికలు, ఉప శీర్షికలు విశేషించిన వస్తువు ప్రాధాన్యతను సూటిగా తెలిపేవిగా ఉన్నాయి.

గ్రంథం మొదట్లో ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి గారి పూర్వీకులు రాయలసీమ నుంచి వచ్చి తెలంగాణాలోని ఆరుట్ల గ్రామంలో వలన నివాసం ఏర్పరచుకొని అక్కడ నుంచి కొలనుపాకలో స్థిరపడిన విధానాన్ని, ఆయన పూర్వీకుల వృత్తాంతాన్ని కథనాత్మకంగా ప్రస్తావించారు. ఈ సన్నివేశాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని కొలనుపాక ప్రాచానాంధ్ర నగరమనీ, రాష్ట్రకూతులు, కఖ్యాతి చాటుక్కులు, బాదామి చాటుక్కులు, కాకతీయుల మహామనీ సుల్తానులు, కుతుబ్ షాహీలు, ఆసఫ్ జాహీలు పాలించి గ్రామ చారిత్రక ప్రాభావాన్ని పెంచారని రచయిత తన చరిత్ర దృక్పథంతో వాస్తవాలను పొందుపరిచారు. రామచంద్రారెడ్డి గారి విద్యాభ్యాసాన్ని తెలువుతూ 1930 నాంపల్ని పైసుల్లులో ఫస్ట్ క్లాసులో పాసయ్యాడని అదే సమయంలో (1930) దండి సత్యాగ్రహం, భగత్ సింగ్ వంటి విష్వవ వీరులు ఉరికంబాలెక్కారన్న సంఘటనలు దేశాన్ని కదిలించి యువకుల్లో భావావేశాన్ని రగిలించి ఉద్యమం వైపు మళ్ళించిన సన్నివేశాలు రామచంద్రారెడ్డి గారిని కూడా విశేషంగా ప్రభావితం చేశాయని గోపాలకృష్ణ గారు ప్రస్తావించిన తీరు ఉదాత్తంగా ఉంది.

వసతులు లేని కాలంలో రెడ్డిగారు పైదరాబాదు రెడ్డి హోస్టల్లో ఉండి గల్లు హోస్టలకు రూపకల్పన చేశారని, అందులో ఉండి కమలాదేవి గారు చదివారని తద్వారా అక్కడ స్థ్రీలతో ఆమెకు పరిచయం ఏర్పడిందని అ

విద్యార్థి జీవితమే ఆమెకు ఉద్యమం వైపు నడిపించిందని గోపాలకృష్ణ గారు సోదాహరణంగా చర్చించారు.

పైదరాబాదు సంస్కారంలో మత మార్గాదిలు, పేక అబ్బల్లా పైదరాబాదు పర్యటన, కొలనుపాక పోరాటం, కొలనుపాక గ్రంథాలయ స్థాపన, కొలనుపాక జైనమందిర అనే శీర్షికల్లో ఆరుట్ల దంపతుల కృషి వివరింప బడింది. ‘ఆంధ్ర మహా సభలు ఆరుట్ల దంపతులు’ అనే శీర్షికలోని అంశాలు చాలా ప్రమాణికమైనవి. ఈ సభీల నేపథ్యంలో ఆరుట్ల దంపతులు భువనగిరి, జనగామ గ్రామిణ ప్రాంతాలలో ప్రజలను విమోచనోద్యమం వైపు నడిపించిన అంశాలను గోపాలకృష్ణ గారు ఆస్తికరంగా ఉటంకించారు. ఇదొక అపూర్వ ప్రజా వైతన్య ఘట్టంలూ పారకులకు తోస్తుంది. రచయిత సత్య సంశోధనా దృక్పథం ఇక్కడ ప్రస్తుతమవుతుంది. విస్తారు జమిందారు దురాగతాలు, భూపోరాట ఘట్టాలను రచయిత కళకు కట్టినట్టు తీర్చిదిద్దారు. ఉద్యమాలకు కేంద్రాలైన దేవరుపూల, పులిగిళ్ల, సూర్యాపేటల్లో జరిగిన సంఘటనలను తేదీలతో కూడా పొందుపరచిన విధం పరిశోధకుని వాస్తవ దృష్టికి చక్కబీ ప్రతికగా కన్నిస్తుంది. ‘సాయుధ పోరాటానికి ప్రజలు సంసిద్ధత’ అనే శీర్షికలో అనాడు విష్వవ వీరులను మానిఫెస్టోలాగా అందించిన పది అంశాలను గోపాలకృష్ణ గారు ప్రామాణికంగా రాశారు. ‘పోలీస్ యాక్షన్ తర్వాత పరిస్థితి’ అనే అంశంలో తెలంగాణ ప్రాంత పరిస్తీతులను, ఆరుట్ల దంపతులు అరెస్టులు విషయాలను చదువరుల హ్యాదయనేత్రాల ముందు నిరిపారు. ‘అసెంబ్లీలో ఆరుట్ల దంపతులు’ అనే శీర్షిక చాలా విస్తృతమైంది. వారు సామాన్య ప్రజా సంక్షేపమం కోసం ఆరాటపడిన సన్నివేశాలు అభ్యుదయ మార్గంలో ఉన్నాయని ముఖ్యంగా వెట్టి చాకిరి, కరువు, విద్య, దళిత వికాసం, కులమత రహిత సమాజ అవతరణం వంటి విషయాలలో ఆరుట్ల దంపతులు అవిత్రాంతంగా పరిత్రమించారని గోపాలకృష్ణ గారు రాశారు.

ఇట్లా పేర్కొంటూ పోతే అన్ని అంశాలను వివరింపవలసిందే. గ్రంథమంతా పరిశోధనా మూల్యాలను సంతరించుకొని పరిశోధనకే పాఠాలు చెప్పేటట్లుగా ఉందని చెప్పవచ్చు. రచయిత హ్యాదయమే పరిశోధనా క్షేత్రమవడం చేత ఆయన రచన అంతా వర్తమానానికి, భవిష్యత్తురాలకు దిక్కుచి అని చెప్పవచ్చు.

శ్రీ విరువంటి గోపాలకృష్ణ గారు కర్తవ్యం వట్ల నిబిద్ధత కలిగిన

నన్న పుత్ర సమానంగా చూచి అదరించింది. ఎప్పుడు ఎక్కడ పలకరించినా ఆప్యాయతా అనురాగాలు చూపించేది. తెలంగాణా రైతాంగ సాయిధ పోరాట యొఫులైన ఆరుట్ల దంపతుల చరిత్రను రాయుడానికి ప్రోత్సాహామిచ్చి అన్ని సహాయ సహకారాలు అందించిన శ్రీ ఆరుట్ల విష్వవరెడ్డి గారికి అన్ని సహాయ సహకారాలు అందించిన శ్రీ ఆరుట్ల విష్వవరెడ్డి గారికి స్వాతంత్య సమరయోధులను ఇంటర్వ్యూలు చేసేటప్పుడు నాతో పాల్గొన్న శ్రీమతి ఆరుట్ల సుశీల గారికి, ప్రమరణకు తోడ్పడ్డ శ్రీ ఆరుట్ల ప్రశాంతరెడ్డి గారికి కృతజ్ఞతాభివందనాలు.

ఆరుట్ల వారిపై కాకతియ విశ్వవిద్యాలయంలో ఎం.ఫిల్ చేసిన శ్రీ యన్.మల్లయ్య గారి పరిశోధనా వ్యాసమే నా ఈ పుస్తకానికి మాతృక. ఆ వ్యాసము నాకెంతో సహాయ పడింది. వారికి కృతజ్ఞతాభి వందనాలు.

సూచనలు సలహాలు ఇచ్చి పుస్తకానికి రూపకల్పన చేసిన దా॥ ఎస్.వి. సత్యనారాయణ గారికి కృతజ్ఞతాభివందనాలు. ఈ పుస్తకంపై తమ అమూల్యాభిప్రాయాలిచ్చిన దా॥ లింగంపల్లి రామచంద్ర గారికి. దా॥ పోరెడ్డి రంగయ్య గారికి, ఎస్.హరగోపాల్గోరికి కృతజ్ఞతలు. సహాయ సహకారాలు అందించిన జగన్ మోహనరెడ్డిగారికి, డాక్టర్ యాదగిరిగారికి, కె. ప్రతాపరెడ్డిగారికి, పి.పి.సి.టోషిగారికి కృతజ్ఞతలు.

“ప్రజలే చరిత్ర నిరూపితలు”. సుమారు 90 మంది ఆరమరికలు లేకుండా ఇంటర్వ్యూలు ద్వారా సమగ్ర చరిత్రను అందించిన వారందరికి కృతజ్ఞతలు.

ముఖ చిత్రాన్ని రూపకల్పన చేసిన ప్రముఖ ఆర్టిస్ట్ మోహన్ గారికి ధన్యవాదాలు.

ఇంటర్వ్యూలు చేసే ప్రాంతాలకు నాతో పాటు కాలినడక నుండి కారు ప్రయాణాల్లో పాల్గొన్న శ్రీ చామల మాధవెడ్డి, కొలనుపాక గారికి కృతజ్ఞతలు. ఎందనక వాననక నాతో వచ్చి ప్రజలను ఇంటర్వ్యూలు చేసిన శ్రీమతి విరువంటి సరోజ, కొలనుపాక గారికి కృతజ్ఞతలు.

అందంగా ముద్దించిన ప్రజాశక్తి డైలీప్రీంటింగ్ ప్రెస్ వారికి కృతజ్ఞతలు.

ఎందరో మహానుభావులు అందరికి వందనాలు.

విరువంటి గోపాలకృష్ణ

శా॥ పోరెడ్డి రంగయ్య

M.A., B.Ed., M.Phil., Ph.D.

రెండు శిఖరాలూ - ఒక్క సందేశమూ.

“నవ సమాజ స్థాపనకు నడుము కట్టింది జంట జీవితమే పోరాటమని ఎంచుకొన్నది జంట జనాన్ని కూడగట్టి బైతన్య పరిచింది జంట విష్వవ శంఖాన్ని పూరించింది జంట నిజాం రజాకార్ల నాటీ దురంతాలను ఎర్ర జంట చేతపట్టి ఎదిరించింది జంట భూస్వామ్య పోరాటాన్ని నడిపింది జంట వెట్టి చాకిరిని ఎదురించింది జంట”.

తెలంగాణా విమానహార్మవ కాలంలో ఆరుట్ల వెంకట నరసింహపోరెడ్డి రాసుకుని పాడుకున్న గేయమిది. ఇదొక విష్వవ గీతం. ఈ గీతంలో కీర్తింపబడిన జంట ఎవరో కాదు. తెలంగాణ కళలు తెరిపించింది. పాశవిక నిజాం కరకు పాలనను ఎదిరించింది, ప్రజలకు స్వేచ్ఛతో పాటు శాంతి సౌభ్యాలను వంచిపెట్టింది, స్వార్థాన్ని విడిచిపెట్టి మనిషిని కాపాడుమని చెప్పింది - విష్వవ సింహాలు; ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి గారు అయిన అర్థాంగి కమలాదేవి గారు వాళ్లు శైవ దశ నుంచే అక్షరాలను దిద్దుకుంటున్నవేళ నుంచే నియంతల దురాగతాలనూ, నలిగి పోతున్న జీవితాల ఆవేదనలను మలినవరచబడిన శీలం చేస్తున్న ఆక్రందనల జాలి గాధలను, ముఖ్యంగా బంధించున మాతృభూమి నిర్మేదాన్ని, వెట్టిచాకిరిలో చిలికిపోతున్న జీవితాలను గమనించారు. అనాధల ఆక్రందనలను ఆలకించారు. వస్తున్న ఉద్యమ పవనాలను చూశారు. తామే ఉద్యమ శ్శాసనా నిలిచారు. చెరలో మగ్గుతున్న తెలంగాణా తల్లి విముక్తికి విష్వవ శంఖాన్ని పూరించారు. జీవితాలను కొవ్వుతులుగా మార్చుకుని తమ ప్రజలకు స్వేచ్ఛను అందించి భవిష్యత్తును తీర్చిదిద్దుకోమని సందేశమిష్టడమే కాదు బాటను చూపించారు. అలా మన జీవితాలను ప్రభావితం చేస్తున్న ఆరుట్ల దంపతుల విష్వవ గాధను చరిత్ర పరిశోధకులు శ్రీ విరువంటి గోపాలకృష్ణ గారు ప్రామాణికంగా పరిశోధన నిబద్ధతతో రాశారు.

రచనలు చేస్తున్నారు. అయినప్పటికీ ఆయనకు పరిశోధన అంతే ఎక్కువ మక్కువ. భిన్నాంశాలను పరిశోధిస్తున్న తీరు గమనిస్తుంటే చాలా ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. అయితే చరిత్ర పరిశోధన మరీ అంచులు దాటింది. ఈ దృక్కుధం ఆయన ప్రకటించిన గ్రంథాలలో, పత్రికలలోని ఆయన వ్యాసాలలో స్వస్థంగా కనిపిస్తుంది.

శ్రీ గోపాలకృష్ణ ప్రస్తుతం ప్రకటిస్తున్న గ్రంథం “తెలంగాణ సాయథ సమరంలో ఆరుట్ల దంపతులు” అనేది తమ జన్మస్థలమైన కొలనుపాక నుంచి తెలంగాణ ఉద్యమాన్ని జీవితం చేసుకున్న ఆరుట్ల దంపతుల జీవిత విశ్లేషణం ఇది. పరిశోధనంలోని మెచుకువలను బాగా తెలిసిన గోపాలకృష్ణ గారు నిర్మించి తపస్సుతో ఈ గ్రంథాన్ని రచించారు. ఆయన ఇంట్లో కూర్చుని సమాచారాన్ని సేకరించి రాసినవారు కారు. తెలంగాణ ప్రాంతమంతా పర్యాటించారు. ఆరుట్ల వారి సమకాలికులను కలిశారు. చ్చర్పించారు. ఉద్యమాన్ని చూచినవాళ్లను సంప్రదించారు. ఉద్యమ కాలంలో అవతరించి నియంతల ద్వేషాగ్నుల గుళ్లకు బిలైన శిథిల కట్టడాల నిశ్చల్చ ఆవేదనలను గమనించారు. ఎన్నో గ్రంథాల పుటల్లోకి చొరబడి వాస్తవాలను క్రోడీకరించారు. మరిన్నో విశేష సంచికలలో దాగి వున్న చరిత్ర సంచయంలో ఉన్న ప్రామాణికాంశాలను సంగ్రహించారు. ఉద్యమకాలం నాటి పత్రికలలోని సమకాలిన సమాజ కదలికలను దర్శించారు. ఆరుట్ల వారి మిత్రుల నుంచి, బింధువుల నుంచి, ఆత్మియుల నుంచి కొలనుపాకను దర్శించిన దేశభక్తుల నుంచి, చరిత్ర పండితుల నుంచి, మేధావుల నుంచి విలువైన అంశాలను సమోదు చేశారు. ప్రాదురాభాషు అసెంబ్లీ డిబెట్స్ అధికార నివేదికను క్షణంగా అధ్యయనం చేశారు. గ్రంథాలయాలను సంప్రదించారు. పల్నా పాటలనూ సేకరించారు. ఇంకా ఈరూపాదా తిరిగి అనేకాంశాలను దొరకబట్టి అక్షరబద్ధం చేశారు. తన రచన సార్వజ్ఞాలికమూ సార్వజ్ఞానినమూ కావడానికి అనువైన సరళశైలిని వినియోగించుకున్నారు.

ఆరుట్ల దంపతులను జీవితాన్ని సమగ్రంగా దర్శించారు. గోపాలకృష్ణ వాళ్ల ప్రజల మనమ్ములుగా ఉద్యమించిన వైపులైని స్వస్థంగా ప్రస్తుతించారు. ఆరుట్ల దంపతులు పాలకుల దమనసీతిని కనిపెదుతూ వాళ్ల ఉక్క సంకేత నుంచి తెలంగాణాకు విముక్తిని కలిగించడానికి రోజుా పర్యాటించేవారు. విముక్తి పోరాటంలో భాగమైన అంధ్రమహాసభలు జయప్రదంగా జరగడానికి

వారు చూపిన చొరవ ప్రదర్శించిన చాకచక్కం మరిచిపోలేనివి. ముఖ్యంగా ఘనవగిరి ఆంధ్ర మహాసభ ఇందులు తార్కాణం. అంధ్ర మహాసభ సెక్రెటరి పదవిలో ఉన్న రెడ్డిగారు కొల్పారు ప్రజల బాధలను తెలిసికొని గ్రామజాగ్రూహను కలుసుకొని పస్సులు మాట్లాడే చేయమని కోరారు. అనాటి ప్రభుత్వంలో ఉన్న ఉన్నతాధికారుల దృష్టికి జాగ్రూరు చేత పస్సులు రద్దు చేయించి ప్రజా జీవితంలో నుఫు సంతోషాలను కలిగించారు. కమలాదేవిగారు కూడా ఆంధ్ర మహాసభా కార్యక్రమాలలో చురుకుగా పాల్గొని స్థిరమై ప్రత్యేకంగా మహిళా సభ ఒకటి ఏర్పడాలని ప్రయత్నించారు. 10వ అంధ్రమహిళాసభలలో భాగంగా సీతాకుమారి అధ్యక్షతన జరిగిన మహిళాసభ అవ్వోన సంఘ కార్యదర్శిగా ఉన్న కమలాదేవిగారు బాలికలకు మాతృభాషలో నిర్వంధ ప్రాధమికవిద్య ఉండాలని భాగ్ని పారశాలలు తొలగించాలని బాలికా పారశాలలకు ప్రభుత్వం ఆర్థిక వనరులు కల్పించాలని నాటి రాజకీయానికి కమలాదేవి సూచించిన అంశాలను గోపాలకృష్ణ తన పరిశోధనలో చక్కగా పొందుపరిచారు. స్త్రీ షైతన్యం పొందితే తెలంగాణ విమాచనోద్యమం శక్తిమంతంగా పనిచేస్తుందని, సమాజం కొండి కాలంలోనే ఆశించిన ప్రగతిని సాధిస్తుందని కమలాదేవిగారు ఆశించిన లక్ష్మీన్ని విరువంటి సప్రమాణంగా నమోదు చేశారు. అంధ్రమహాసభల కార్యక్రమాలలో భాగంగా రామచంద్ర రెడ్డి గారు అనాటి జనగామ తాలూకాలో 30 గ్రామాలు పర్యాటించి ఆశించిన ప్రజా షైతన్యాన్ని సాధించి విమాచనోద్యమానికి మార్గదర్శకమైన సూర్యాని ప్రేరించిన ఘుట్టలను రచయిత యద్దాంగా వివరించారు. అనాటి నియంతల దురగతాలు పాశవికంగా తయారవడంలో రామ చంద్రారెడ్డి గారు అవిక్రాంతంగా భువనగిరి, జనగామ ప్రాంతాలలో శత్రువులకు చిక్కకుండా గ్రామ గ్రామం తిరుగుతూ ప్రజలలో దేశభక్తి భావాలను తిరుగుబాటు స్వరూపంలో తెలువుతూ గ్రామ ప్రాంతాలను షైతన్యకరించడంలో వీరోచిత సాహసం ప్రదర్శిస్తూ ప్రజాభిమానాన్ని చూరగాన్ని విపుల్యాన్ని రచయిత సోపపత్తికంగా ఉటంకించారు. అనాడు ప్రభుత్వం చేస్తున్న దాడులను ముఖ్యంగా మల్లారెడ్డిగుడెం, సూర్యాపేటలైపై సాగిన దాడులను, పర్యాపానాలను చక్కని శైలిలో తెలిపారు. శాసనసభ్యులుగా ఆరుట్ల దంపతుల క్రియాలీత్యాన్ని, ప్రజా సంక్లేశం కోసం సాగించి పోరాటాలను, ప్రజలతో మమేకమైన వారి త్యాగమయ జీవితాలను

మనోహరశైన శైలిలో గ్రంథస్థం చేయడం విశేషంగా ఉంది. ఆరుట్ల దంపతుల జీవిత చరిత్ర అంటే తెలుగుదేశ చరిత్ర కదా!

ఇదీ పరిశోధన అంటే ఇంటిలో కూర్చుని చల్లగా రాసుకుని మురిసిపోయే కవిత కారు కదా! క్షణకాలం ఉదుకెత్తించే ఉక్కిరి బిక్కిరి చేయించే అశాఖాషీ కబుర్లు కావు కదా! చరిత్ర పరిశోధన అంటే అదొక సమాజ యజ్ఞం. సత్యమృతాన్ని అందించే సాగర మథునం. నిత్యం ఉదాత్తత నుంచి ఉద్యోగాన్ని సంయుమన రూపంలో భజించే భవిష్యతును వెలిగించే అక్కర సంప్రదాయం. జీవితానికి అనిర్వచనీయమైన తాత్క్షిక వలయాన్ని జ్ఞాన కేంద్రంగా సృష్టించే సంయోజన క్రీడ చరిత్ర శోధన. జీవిత చరిత్ర చిత్రం.

శ్రీ విరువంటి పరిశోధనలో ఆరుట్ల దంపతుల జీవిత చరిత్ర, దేశ చరిత్రగా రూపు కట్టింది. ఇది పారుకుల హృదయాలలో యోగ్యమయిన ఆలోచనలను ప్రేరేపుతుంది. మరిన్ని అధ్యాత్మ చరిత్ర సంప్రదాయాలకు వేదికగా ప్రేరణనిస్తుంది. ఇదొక స్వార్థమంతమయిన పరిశోధనం జాతిని ప్రేరిపించి ముందుకు నడిపించే అక్కరామ్యాయం.

"Research is a systematic attempt to push back the friends of comprehension and seek beyond the horizons of our knowledge some "truth", some reality, shrouded in a subtle way and consequently to keep on extending as also consolidating these horizons with out end".

- Wilkison and Bhanadorkor

“ప్రజలే చలత్త నిర్మాతలు”

చారిత్రక విభాతసంధ్యలో మానవజీవోద్యమాల్ని చాలంతోపాటు అధ్యయనం చేసి చరిత్రను పదిలపరుస్తారు కొందరు. చరిత్రంటే ప్రభుత్వాల్ని కూచ్చి ప్రజాతంత్ర, స్వాతంత్ర్యాల కోసం పోరాదిన మానవతా ప్రేమికుల నిఱజరిత్రి ! ఈ దిశలో చరిత్ర రచన చేయడం దీహపోహలకు పోయేదికారు. కల్పనలకు అవకాశం లేదు. ప్రజల చరిత్ర ప్రఱఱల వల్లే తెలుస్తుంది. ప్రజల నుండి మొక్కమొక్క నుండి పువ్వుల్లగా దారిత్రకాంశాల్ని ఏరుకురావాలి. అన్నింటిని కలిపి వరుసగా మాలకట్టాలి. ఈ చరిత్రరానే చారిత్రక పరిశోధకులు ప్రజల్లోని వారైతే మంచిది. నిజాయాతీ, నిరంతర కృషి, సత్యాన్సేషణలతో చక్కని సమస్యలుంతో చరిత్ర రచన సాగాలి. భాషా సాహిత్యాలు కాదు కావాల్సింది - ఇంగిత జ్ఞానం ! చరిత్రకారుల వివేచనాశక్తివల్లనే చరిత్ర నికార్యగా ఉంటుంది.

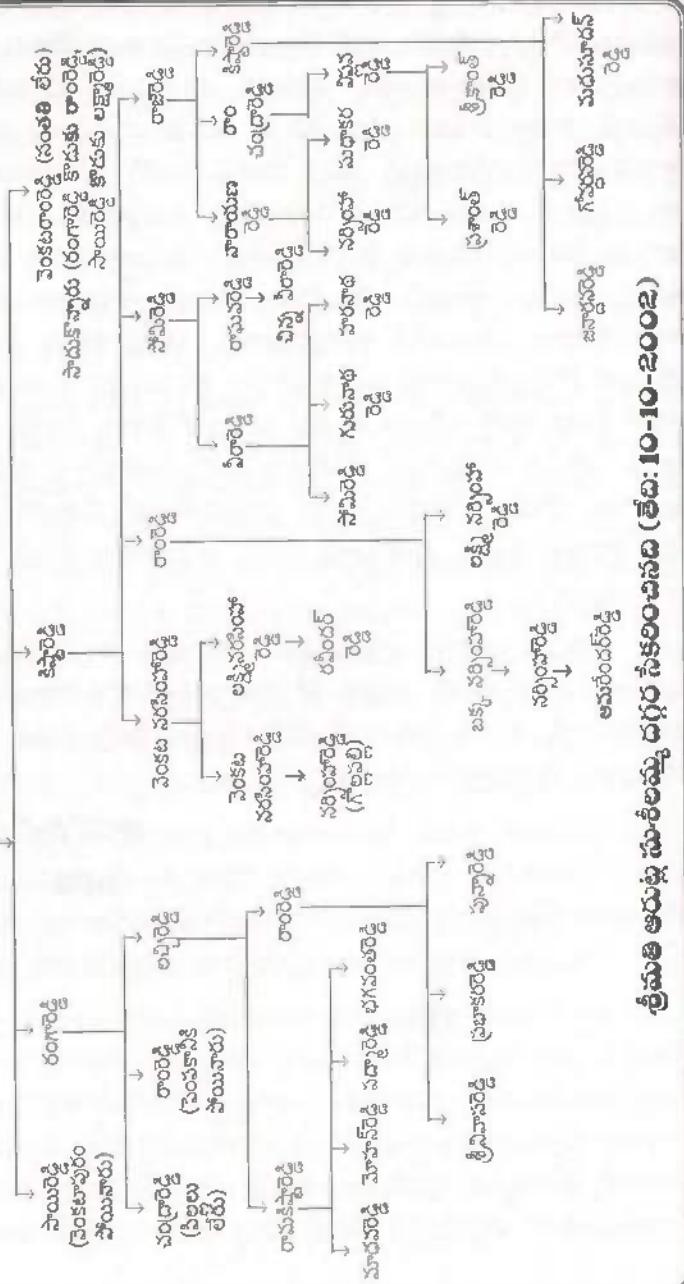
చాలా మంది చరిత్రకారులు తమ తమ భాషాలాల సిద్ధాంతాల, స్క్రాఫిప్రాయాల భూతద్వాలతో చరిత్రను దర్శించే ప్రయత్నం చేశారు. అంతా గందరగోళం చేశారు. మతాభినివేశాలతో కొందరు, పరాయి వారి చరిత్రను నిర్విపత్తతో, ఉదాసీనతలతో కొందరు, కల్పనలతో 'కుతి' తీర్చుకునే కొందరు చరిత్రను బలాత్మరించారనిపిస్తుంది. ఇవన్నీ తెలిసేవరకే మనం వాళ్ళ మాయ చరిత్రల్లో పడిపోయాం. ఉత్తమ సంస్కృతులన్నీ మట్టిగౌట్టుకుపోయాయి. మన కోసం, మన మనుషుల కోసం అన్ని కాలాల్లో జరిగిన సంఘటనల్లో చారిత్రక గతిలో ప్రజల హృదయాల్లో రచించి చరిత్రకర్త విరువంటి గోపాలకృష్ణ !

తెలంగాణాలో జరిగిన ప్రజాసాయుధపోరాటం () ప్రపంచ విషపోద్యమ చరిత్రలోనే అపూర్వం. ఈ ప్రజోద్యమం అట్లాడుగు ప్రజల ఆగ్రహాజ్ఞాలు ఈ నిప్పుని కాపాడుతూ, కాపాడుడానికి పోరాడుతూ రణభూమిలో ఒరిగిన వీరులెందరో, బికిని యోధులెందరో ! వాళ్ళలో ఆరుట్ల దంపతుల పాత్రులతో రచించిన చరిత్రకర్త విరువంటి గోపాలకృష్ణ !

అరుట్ల దంపతులలో రామచంద్రారెడ్డి విద్యార్థి దశ నుండి

ఆప్యుట్ వాల షంకర

మహారాష్ట్ర (అయిస్ రామం నుంచి కొత్తమాత్రము వచ్చినపాటు)

శంకరు లాంగబద్రరెడ్డి - కమలాదేవి

విష్ణురెడ్డి - సుఖిల

శ్రీకంఠరెడ్డి, ప్రాంతి

ప్రాంతరెడ్డి, సర్తి

మన్మహి రెడ్డి కాట్కరెడ్డి

విష్వవేద్యమనేతగా పరిణమించిన క్రమంలో ప్రతి అడుగు విష్వవం వైపే. అరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిని ఆబాల్యం నుండి ఎరిగిన గోపాలకృష్ణ స్యంతహారు కొలనుపాకలో ఆ వీరయోధుడు జాగీర్దారీ వ్యతిరేకపోరాటంలో చూపిన చౌరవ, తెగువ, నాయకత్వాలను దృశ్యత్వకంగా ఈ చరిత్ర గ్రంథంలో అవిష్వరించారు. అరుట్ల కమలాదేవి ఎ.ఆర్. సాహచర్యంలో వికసించిన తెలంగాణా సాయిధ పోరాటపు 'అగ్నిష్టప్పం' కొలనుపాకలో పోరాటోద్యమంలో భాగంగా గ్రంథాలయస్థాపనలో, వయోజన విద్యాకేంద్రాన్ని నిర్వహించడంలో జాగీర్దారీ అణిచివేతకు వ్యతిరేకంగా పోరాటినతీరు, ప్రజల్ని విద్యావంతులుగా చైతన్యపరిచిన స్వార్థి అరుట్ల దంపతులది.

ఆంధ్రమహాసభల్లో కమలాదేవి, రామచంద్రారెడ్డిగారలు చేపట్టిన బాధ్యతలు, వెట్టిచాకిరి, దొరల దోర్జన్యాలు, భూస్వాముల నిర్వంధాలను వ్యతిరేకించడానికి వారు ఉద్యమించిన తీరు చారిత్రాత్మకం. రాజకీయ ఐనిక శిక్షణలు పొందిన ఇద్దరు జమిలిగా రజకార్దతో, నిజాం పోలీసులతో ప్రతిఫుటనా పోరాటాల్లో ప్రత్యక్షంగా పాల్గొన్నారు. వారి పోరాటాల బాటలో సహచరులైన ఉద్యమకారుల నుండి ఆయా గ్రామాల ప్రజల నోట కథనాలను విని రికార్డు చేసి, సంఘుటనల్ని యథాతథంగా పొందుపరిచారు. ఈ చారిత్రక రచనలో వి.గోపాలకృష్ణగారు ఆ దంపతులు తమను శాసనసభకు ఎన్నుకున్న తమ నియోజకవర్గాల ప్రజలకు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తూ శాసనసభ ఇయుట, లోపలా చేసిన ప్రసంగాలు, ప్రాతినిధ్యాలు చిరస్వరణీయాలు.

తెలంగాణా సాయిధ పోరాటకాలంలో ఆరుట్ల దంతపుల గూర్చి జాసపదులు వీరగాధలుగా గానం చేశారు. ఆరుట్ల దంపతుల పోరాట జీవనం, ఆమరజాంతరం ప్రజాసేవలో తాము నమ్మిన సిద్ధాంతాల వెలుగులో ప్రస్తావించిన తీరుతెన్నులను చారిత్రాత్మకంగా రచించారు రచయిత.

అరుట్ల దంపతులు తెలంగాణా సాయిధపోరాటంలో నిర్వహించిన భూమికలను, చారిత్రాత్మక చరిత్రగా ప్రజల నుండి ప్రజలకు అన్న పద్ధతిలో ఈ గ్రంథంలో రాసారు గోపాలకృష్ణగారు. ఎక్కడా అత్యక్తులు, అతిశయ్యక్తులు లేవు. అటువంటి అధిక ప్రసంగాలను, కల్పనలను సైతం సందర్శనుసారంగా వివరించి పరిహారించే ప్రయత్నం చేశారు. ఈ చరిత్ర నిర్మాణానికి సుమారు 40 గ్రామాలు తిరిగి, సాధారణ ప్రజల నుండి విష్వవేద్యమ నాయకులదాకా

82 మందిని ఇంటర్వ్యూ చేసి పీటైనంతపరకు వారి మాటలలోనే ఆరుట్లు దంపతుల పోరాట చరిత్రను కాదు తెలంగాణా సాయిధ పోరాట చరిత్రను రికార్డు చేశారీ రచయిత. గొప్ప చారిత్రక పరిశోధనలా సాగింది రచన. యత్పూరి వాళ్ళ కావటం వల్ల తనను ఆరుట్ల దంపతులు ప్రభావితం చేశారని చెప్పారు గోపాలకృష్ణ చరిత్ర రచనపై ఎంతో అభిమానమున్న వీరు ప్రతి విషయాన్ని ఆధార సహాతంగా రాయటం అలవర్యకున్నారు. ఇంతకు మనుపు వీరు ప్రచురించిన రెండు చారిత్రక గేయగాథలులో రేణుకుంట రాంపెద్ది, కుర్రాం రాంపెద్దిగారల పోరాట కథలను శారద కాండు చెప్పిన శాసనపదగేయాల రూపంలోనే అవిష్వరించారు. చారిత్ర రికార్డు చేయడంలో విరువంటి గోపాలకృష్ణగారిది ప్రత్యేక మార్గం. 82 మందిని ఇంటర్వ్యూ చేసి, వారితో సంభాషణల్ని అడియో క్వాసెట్ల రూపంలో రికార్డు చేశారు. ఫోలోలు శీశారు. వాటిని పరిషురించి అవిష్వరిస్తే ఒక్కే ఇంటర్వ్యూ నుండి ఒక్కే తెలంగాణా సాయిధ పోరాట చరిత్ర పుస్తకరూపంలో వస్తుంది. చరిత్రను అన్ని పార్శ్వాల నుండి, దృక్కొణాల నుండి, అనుభావాల నుండి స్ఫురింగా చూడవస్తుంది.

ఈ " చారిత్రక గ్రంథరచనలో రచయిత తాను పడిన క్రేమ, తపనులు ఒక ఉద్యేగంతో, పట్టుదలతో, నిజాయితో కొనసాగాయి. సమగ్ర చారిత్రక దృష్టి కలిగిన విరువంటి గోపాలకృష్ణ మరెన్నో ప్రజల చరిత్రను రచించాలని మనస్సుర్దిగా ఆశిస్తున్నాను.

హరగోపాల్

ఆలేరు

కార్యదీక్షాదక్కలు, అధ్యాపకులుగా చరిత్రను సృష్టించిన గోపాలకృష్ణ గారు కవిగా విమర్శకులుగా ఉన్నత స్థానాన్ని ఆపాదించుకొని చారిత్రక పరిశోధకులుగా శిఖరాయనునై నిలిచారు. గోపాలకృష్ణ గారి కృషి వల్ల అల్లరు దాని పరిసర ప్రాంత చరిత్ర ఈనాడు అక్షర రూపంలో వెలుగు చూస్తోంది. లేకుంటే కాలగర్జుంలో నిక్షిప్తమై ఉండేది. ఎలాంటి లాభాపేక్ష కీర్తి కండూతి లేకుండా గోపాలకృష్ణగారు చేస్తున్న సాహితీ సేవ, చారిత్రక పరిశోధన జ్ఞాభునీయమైంది. గదిలో కూర్కోని ఉపాజనిత రూప కల్పనలలో ఇది చరిత్ర అంటూ రాసేవాళ్ళకు చెంపపెట్టు లాంటి గోపాలకృష్ణ గారు. దాదాపు మూడు సంవత్సరాల పాటు వందలాది గ్రామాలను క్షేత్ర పర్యటన చేసి దాదాపు 100 మంది ఆనాటి పోరాట యోధులను ఇంటర్వ్యూ చేసి వాస్తవాలనే చరిత్రగా అక్షరబద్ధం చేశారు ఈ గ్రంథంలో. విలువైన ఈ పరిశోధనా గ్రంథాన్ని ఉన్నత ప్రమాణాలతో ఎంత త్రమకోర్చి విలువైన సమాచారాన్ని చరిత్రలో నిలిచిపోయే విధంగా అందిస్తున్న గురువర్యులు, నాలాంటి సాహిత్యాభిలాఘవులకు మార్గదర్శకులు శ్రీ విరువంటి గోపాలకృష్ణ గారిని అక్షర సత్యార్థంలో నమస్కరిస్తున్నాను. ఆయన మరిన్ని పరిశోధనా గ్రంథాలను వెలువరించాలని మనస్సార్వకంగా కోరుకుంటున్నాను. ఈ అవకాశం కల్పించిన గురువు గారికి కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కరించాడు.

కవి సౌజన్య
డా॥ వింగంపల్లి రామచంద్ర, M.A.,Ph.D.

గుండ్రగూడం
మం॥తలేరు, జి.నల్లగొండ

విజ్ఞాన శభ్దకోరం - విరువంటి పరిశోధనం

‘విజ్ఞాన పరిధులను విస్తరింపజేసే యత్నంలో నూతన సత్యాలను, సూత్రాలను, సిద్ధాంతాలను కనుగొనబడానికి, శాస్త్రీయ పద్ధతులలో క్రమబద్ధంగా గాఢతరమైన అన్వేషణ, పరిశీలన చేసే విధానం పరిశోధన. లక్షీంచిన ఏ అంశాశ్వేషానికి, సోపపత్తికంగా సామాగ్రిని సేకరించి వాటిని విశితంగా పరీక్షించటం, ఒకవేళ ఆ సామాగ్రి ద్వారా హర్ష ప్రవర్తిత నీడ్డాంతాలను గానీ, సమన్వయాలను గానీ, ఫలితాలను గానీ, పునర్నిర్మించవలసి వచ్చినా, పునర్వ్యవహర్షికరించవలసి వచ్చినా, నిర్మిషంగా రూపొందించవలసి వచ్చినా, చివరకు ఒక విస్తారంగాన్ని ప్రతిపాదించవలసి వచ్చినా సత్యాన్వేషణ దృష్టితో, సమన్వయ దృక్పథంతో, నిర్మాణాత్మక వైఖరితో వాస్తవాన్ని వ్యక్తికరించాలను దీక్షలో పరిశోధన లక్ష్యమైన విజ్ఞాన వికాసాన్ని సాధించటమే పరిశోధన’. (డా॥జి.వి.సుబ్రహ్మణ్యం)

తెలంగాణ విమోచనోద్యమంలో విలోచిత పోరాటం సాగించి మాత్రాదేశ వ్యం�ಂభాలను భట్టన తెంచి తెలుగు జాతికి స్వేచ్ఛను అందించిన దేశభక్తులు శ్రీ ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి గారు ఆయన దర్శపత్రి వీరవనిత శ్రీమతి ఆరుట్ల కమలాదేవి గారు. వీళ్లిద్దరి జీవిత చరిత్ర తెలంగాణా చరిత్ర. వీళ్లు రెండు అత్యులు ఒక కదలిక. రెండు జ్యోలులు ఒక్క వెలుగు. రెండు గొలు ఒక్క గానం రెండు దేవోలు ఒక్క నాదం. రెండు నినాదాలు ఒక్క పతాకం. రెండు గర్జనలు ఒక్క లక్ష్మ్యం. అదీ ఆరుట్ల దంపతుల ఉద్యమ జీవితం. అదీ ఆరుట్ల దంపతుల అగ్ని నినాద పర్వం. అదీ ఆరుట్ల దంపతుల అక్షర చరిత్రం. అదీ రేపటి తరాలకు అదర్శమార్గ దర్శనం. అదీ నిత్య మైత్రేయును

అప్ప మిత్రులు శ్రీ విరువంటి గోపాలకృష్ణ గారు ఆ ఉద్యమ శిఖరాల జీవితాలను ఒకే గ్రంథంగా రాశారు.

శ్రీ విరువంటి గోపాలకృష్ణ అనేక ప్రక్రియలలో రనజ్ఞ జ్యేయమయిన